

РОССИЙСКО-АРМЯНСКИЙ (СЛАВЯНСКИЙ) УНИВЕРСИТЕТ

**ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**
(междисциплинарные аспекты)

МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
4–5 НОЯБРЯ 2014г.

ЕРЕВАН–2015

РОССИЙСКО-АРМЯНСКИЙ (СЛАВЯНСКИЙ) УНИВЕРСИТЕТ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ ПО НАУКЕ
МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РА

**ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

(междисциплинарные аспекты)

МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
4–5 НОЯБРЯ 2014г.

ЕРЕВАН
Издательство РАУ
2015

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ (ՍԼԱՎՈՆԱԿԱՆ) ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ
(միջգլխաձյուղային տեսանկյուններ)

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐ
4-5 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 2014թ.

ԵՐԵՎԱՆ
ՀՌՀ հրատարակչություն
2015

УДК 351/354: 06.053
ББК 66.4
П 781

*Печатается по решению
Ученого и Редакционно-издательского советов РАУ*

Редакционная коллегия:

Дарбинян А.Р. д.э.н., профессор, член-корреспондент НАН РА (председатель); Аветисян П.С., д.филол.н., профессор (заместитель председателя); Берберян А.С., д.псих.н., профессор; Енгоян А.П., д.полит.н., доцент; Манукян А.С., д.ист.н., доцент; Оганесян С.Г., д.филол.н., профессор; Погосян Г.А., д.соц.н., профессор, академик НАН РА; Ширинян Л.К., д.полит.н., профессор; Саркисян О.Л., к.филол.н., доцент (ответственный редактор)

П 781 Проблемы национальной безопасности в условиях глобализации (междисциплинарные аспекты) / Материалы республиканской научной конференции. – Ер., Изд-во РАУ, 2015. 291 с.

Сборник печатается по материалам Республиканской научной конференции, проведенной в Российско-Армянском (Славянском) университете при поддержке Госкомитета по науке РА.

Публикация сборника осуществляется также в соответствии с требованиями ВАК РА к сборникам научных трудов.

УДК 351/354:06.053
ББК 66.4

ISBN 978-9939-67-127-7

© Издательство РАУ, 2015

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

КОНЦЕПТ «СТРАТЕГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ» КАК МОДЕЛЬ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

О.Л. Саркисян

sarkishov@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена освещению некоторых аспектов концепта стратегических культур как теоретической модели в сфере исследований в области национальной безопасности. Аргументируется, что данный концепт позволяет обеспечить междисциплинарный характер исследований по безопасности. Обосновывается тезис о необходимости научного исследования стратегических проектов прошлого и основных современных стратегических культур. Выдвигается идея о возможности надгосударственной стратегической культуры нации в условиях отсутствия государства или же при наличии большой диаспоры.

Ключевые слова: национальная безопасность, стратегическая культура, стратегический проект, методологические основания исследования национальной безопасности, междисциплинарный характер исследований в области национальной безопасности.

Обеспечение национальной безопасности является целью, несомненно, всех существующих государств на планете Земля. Достигнутая национальная безопасность является одним из гарантов стабильного развития страны и ее процветания.

Проблема национальной безопасности – одна из самых популярных в современном общественном сознании, что объясняется ее актуальностью. Одновременно, это – достаточно сложная проблема, причем, чем сложнее она, тем больше подчеркивается ее актуальность.

Актуальность проблемы национальной безопасности, в первую очередь, обусловлена протекающими в современном мире процес-

сами, которые заставляют переосмыслить устоявшиеся представления о государстве, нациях, международных отношениях и т.д., тем самым, переосмыслить само понятие «национальная безопасность». Речь, конечно же, идет о глобализации и различных процессах региональной интеграции. Особенно важной становится проблема осмысления со- вмещения национальной безопасности и вхождения государства в разные глобальные и региональные организации и союзы, которые, на первый взгляд, ограничивают суверенитет государства.

Сложность же проблемы обусловлена, на наш взгляд, рядом факторов. Во-первых, это – наличные разночтения в понимании содержания самого понятия «национальная безопасность». Эти разночтения, в свою очередь, в какой-то степени связаны с разночтениями в понимании термина «нация». К данной проблеме мы обращались в одной из наших публикаций [1]. Здесь же мы просто констатируем, что подавляющее большинство исследователей под «национальной безопасностью» понимают «государственную безопасность». На наш взгляд, это обусловлено тем, что европейские государства в XV–XVII веках формировались как национальные именно в этническом смысле. То есть «национальное» и «государственное» там по существу совпадало.

Хотя необходимо все же оговориться, что в некоторых случаях можно говорить о национальной безопасности в смысле безопасности нации как этнической единицы. К примеру, в тех случаях, когда большинство представителей нации-этноса живет вне национального государства. Это относится, конечно же, и к армянской нации с диаспорой, которая в два и более раз превосходит население самой Республики Армения. Но в контексте современной политологической терминологии эта оговорка будет корректной только в том случае, если диаспора все же рассматривается как фактор обеспечения мощи и безопасности самого государства.

Из сказанного вытекает следующий фактор, делающий проблему сложной. Назовем это «проблемой границ национальной безопасности», что обусловлено, в свою очередь, пониманием локального, регионального и глобального. Эти границы ограничиваются сугубо территорией и населением данного государства? Насколько тесно связаны проблемы глобальной и региональной безопасности с национальной безопасностью? Включается ли проблема безопасности диаспоры в национальную безопасность? В конце концов,

почему интересы национальной безопасности некоторых государств должны быть ограничены только их территорией, в лучшем случае – регионом, а другие (например, США) имеют право заявлять, что весь мир – это сфера их национальных интересов?

И, наконец, исследования в области национальной безопасности усложняются междисциплинарным характером проблемы. Сегодня практически все признают, что национальная безопасность – это комплекс совершенно разнообразных факторов – как внутренних, так и внешних: военных, политических, демографических, социальных, духовных, культурных, религиозно-конфессиональных, энергетических, информационных. Более того, факторы, которые традиционно были первичными (военные, политико-дипломатические и др.) сегодня в контексте глобализации уходят зачастую на второй план, а на первый выдвигаются информационные и духовные. Мы позволяем себе сказать, что войны с полем сражения переместились в сознание людей, покорить народ – сегодня означает покорить его дух, манипулировать его сознанием.

Тот факт, что национальная безопасность, будучи предметом исследований разных научных отраслей, кстати, сегодня уже не только социально-гуманитарных, но даже и естественнонаучных (ведь есть же, например, экологический аспект национальной безопасности), создает трудности методологического характера: создание единого языка, терминологии, а самое главное – проблема синтеза исследований в самых разных сферах науки. Для этого необходима соответствующая междисциплинарная теория, которая может обеспечить более или менее единый, унифицированный язык исследования, который позволит описать различные аспекты национальной безопасности (в рамках одной теории), и обеспечить синтез исследований разных сторон исследуемого феномена, что позволит объяснить национальную безопасность как целостное явление. Одной из теорий, претендующих на эту роль (универсальной методологии и теории исследования национальной безопасности) и является *концепция стратегической культуры*. Стратегическая культура позволяет рассмотреть разные аспекты национальной безопасности в единстве. Это – синтетичная модель, где разные аспекты сливаются воедино: военная, политическая, социальная, демографическая, экономическая, духовно-культурная, информационная и т.д.

Уникальность развития теоретического уровня знания состоит в том, что мысленно конструируются модели, которые позволяют по-новому увидеть вроде бы хорошо уже изученные объекты. Происходит своеобразное новое смыслопридавание казалось бы очень известным явлениям. Теоретическая модель, образно говоря, «испускает свои лучи» на объект исследования, освещая те его стороны, которые находились в тени, способствуя созданию наиболее полной, синтетичной картины реальности. Концепция стратегической культуры является одной из таких новых теоретических моделей в современной политологии. Хотя концепция появилась только в последней четверти XX века, сам феномен стратегической культуры, стратегического мышления и стратегического поведения имеет давнюю историю. Модель же стратегических культур стала попросту теоретической рефлексией над уже существующей реальностью. В данной статье мы не ставим цели полного освещения концепта стратегической культуры, а лишь пытаемся акцентировать теоретическое и методологическое значение данной модели, ее эвристические возможности.

Для осмысления термина «*стратегическая культура*» сначала необходимо сказать о терминах «*стратегия*» и «*культура*». Оба термина имеют как узкое, так и широкое значение. Еще у древних греков термин «*стратегия*» означал искусство военного командования. В дальнейшем термин стал пониматься шире – как совокупность навыков всеобъемлющего управления. В XX веке термин успешно переключался в сферу бизнес-менеджмента, а затем стал использоваться также и в сфере политики для обозначения плана действий государств как внутри, так и на внешнеполитической арене. Кен Игли в своей статье для электронного журнала «Международные отношения и система безопасности» «Что такое стратегия?» дает следующее понятие данного термина: «Стратегия – это долгосрочный план, разработанный государством или негосударственным актором, который борется за власть на глобальном или региональном уровне, который включает и координирует все военные и невоенные ресурсы для достижения преимущества перед другими акторами, а также для достижения поставленных политических целей» [2].

Что касается термина «*культура*», мы будем его использовать в том аспекте, в котором используем данное слово, например,

в словосочетаниях «*политическая культура*», «*правовая культура*» и т.д. То есть под культурой здесь мы будем понимать, с одной стороны, ментальный пласт (ценности, идеалы, установки, принципы, нормы), а с другой – модели поведения в соответствии с этими ценностями, идеалами и т.д.

В одной из наших статей нами была сделана попытка обращения к проблеме генезиса концепции стратегических культур, формирования понятия «*стратегическая культура*» и его определения [3]. Напомним, что впервые термин «*стратегическая культура*» был употреблен в 1977 году американским политологом Джеком Снайдером в его книге «Советская стратегическая культура: последствия для ограниченного применения ядерного оружия» [4]. На этом этапе стратегическая культура трактовалась крайне узко, исключительно в связи с ядерной политикой государства и не учитывались остальные аспекты. С начала 90-х годов XX века делаются попытки наполнить понятие новым содержанием. Связывается это с появлением нового методологического подхода в политологии – конструктивизма, который заново оценил влияние культурных факторов на политику. Интересно, что на данном этапе стратегическая культура рассматривается в широком контексте государственной безопасности. Именно данное понимание стратегической культуры на сегодняшний день развивается в политической науке.

В другой нашей статье для того, чтобы глубже понять феномен стратегической культуры, мы обратились к проблеме соотношения стратегической культуры и политической культуры [5]. В результате проведенного исследования мы пришли к следующим выводам:

1. Понятие «*политическая культура*» шире, чем понятие «*стратегическая культура*». Последняя, по существу, является особым пластом в системе политической культуры.

2. Политическая культура пронизывает все общественное сознание, получая массовую материализацию. Стратегическая же культура существует на уровне сознания государственной (национальной) элиты.

3. Формирование политической культуры происходит как спонтанно (пласт политической психологии), так и целенаправленно (идеологический пласт), что означает наличие как рациональных, так и иррациональных элементов. Стратегическая же культура

есть результат сугубо целенаправленной рациональной деятельности элит.

4. Политическая и стратегическая культуры находятся в отношении взаимовлияния, взаимообусловленности. Наличная политическая культура делает возможным формирование стратегической культуры. Стратегическая же культура направляет развитие политической культуры: фундаментальные принципы стратегической культуры преломляются в сознании и моделях поведения масс в виде своеобразных мифологем, идеологем, стереотипов и т.д.

5. При наличии государственно-национальной элиты с определенной степенью стратегического мышления определяющей становится воздействие стратегической культуры на политическую культуру общества, что обеспечивает ее поэтапно-программное и эффективное развитие. При отсутствии подобной элиты политическая культура развивается в основном спонтанно, а стратегическая культура может вообще отсутствовать.

Мы понимаем стратегическую культуру наиболее широко, не связываем ее только с военно-стратегической сферой, не противопоставляем так называемой *культуре мира*. В нашем понимании сама культура мира, в том числе политика ненасилия, политика мягкой силы и др. сами являются компонентами общей стратегической культуры. Другое дело, что на каждом конкретном этапе развития на первый план выдвигается или агрессивный компонент этой культуры, или консенсусно-компромиссный. А зачастую, как показывает опыт, эти два компонента причудливо сплетаются друг с другом в политике государств.

Исходя из вышеизложенного, мы определяем понятие стратегической культуры следующим образом: *стратегическая культура – это совокупность базовых, имеющих стратегическое значение ментальных, идеологических факторов (установок, принципов, ценностей, идеалов, норм, мифологем и идеологем и т.д.), существующих на уровне сознания национально-государственной элиты, направленных на эффективное использование всего внутреннего потенциала государства (нации) для утверждения своего места в мире, на обеспечение национальной безопасности, а также совокупность моделей и технологий поведения и принятия решений элитой на пути реализации этих стратегических целей.*

В таком понимании концепт стратегической культуры наиболее оптимален как основание для конструирования многогранной и многоуровневой системы национальной безопасности. Именно через этот концепт возможно синтетичное восприятие всех внутренних аспектов национальной безопасности, их концентрация вокруг единого стержня и направление вовне – на обеспечение внешней безопасности. Таким образом, концепт стратегической культуры увязывает воедино внешнюю и внутреннюю политику государства.

В условиях однополярной глобализации важнейшее значение приобретают региональные интеграционные процессы как своеобразное противодействие этой глобализации. При этом, особо остро встает проблема совмещения национальной безопасности и вхождения государства в разные глобальные и региональные организации и союзы, которые на первый взгляд ограничивают суверенитет государства. Положение усложняется также тем, что рушится установленный за последние десятилетия мировой порядок, увеличиваются элементы хаоса и иррационального в международных отношениях. Очевидно, что в подобных условиях первоочередное значение приобретает наличие элиты с стратегическим мышлением, элиты как носителя стратегической культуры.

Для формирования современной стратегической культуры элит особое значение имеет осмысление и усвоение истории стратегической мысли и стратегического поведения. Мы не являемся сторонниками так называемой «теории заговора». Но в то же время, по нашему мнению, история это не просто материализация слепой закономерности или же череда случайностей. Видение исторических процессов сквозь призму концепции стратегических культур представляет историю как реализацию определенных *стратегических проектов*.

Важен также научный анализ современных, наиболее состоявшихся, стратегических культур. В этом аспекте особый интерес представляет исследование моделей стратегических культур Китая, США, Японии, Ирана, России, Израиля и т.д.

Считается корректным использовать понятие «стратегическая культура» только по отношению к государствам и их элитам. По нашему мнению, данное понятие в некоторых исключительных случаях можно использовать и по отношению к нациям и их политическим и духовным элитам без наличия государства. На наш

взгляд, это, во-первых, относится к армянской нации. Будучи лишенным государства на протяжении столетий, национальная элита сумела выработать стратегические механизмы сохранения собственной идентичности, развития духа и культуры. Причем делалось это не путем автаркии, замыкания в себе, а через виртуозный синтез национального и наднационального. С этой точки зрения, предметом особого исследования должны стать стратегические проекты из истории армянской нации. В первую очередь, речь идет о стратегическом проекте суверенизации и национализации армянской церкви и стратегической программе развития армянской духовной культуры.

Стратегические механизмы сохранения национальной идентичности актуальны и с позиции современности, учитывая масштабы и мощь глобализации, а также наличие громадной диаспоры в чужеродной среде. Следовательно, это первоочередная задача политики государства и национальной элиты, которая должна решаться желательно на уровне стратегической культуры. Но наличие армянского государства в условиях современности предполагает также стратегический сдвиг: превращение осознанной единой национальной идентичности из самоцели в средство сплочения и развития нации, обеспечения национальной безопасности, процветания государства, благополучия индивидов.

В 2007г. в Армении был принят документ под названием «Стратегия национальной безопасности». С точки зрения формы, это комплексный, достаточно сложный и продуманный документ, который учитывает различные аспекты обеспечения национальной безопасности. Но с точки зрения стратегической культуры, здесь наличны серьезные пробелы. Во-первых, в стратегии, несмотря на учет многочисленных факторов, которые составляют политику государства, тем не менее, нет единой системы, нет учета взаимосвязи, взаимозависимости и взаимовлияния данных факторов (экономических, социальных, духовных, внутривнутриполитических, внешнеполитических и т.д.) друг на друга. Между тем, развитая стратегическая культура предполагает синтетическую взаимосвязь различных стратегемм вокруг стержневой стратеми, их слияние в единое целое.

Во-вторых, стратегическая культура предполагает не только декларацию определенных ценностей и принципов, но и их реализа-

цию. Не надо забывать, что стратегическая культура (также как и политическая) – это не только ментальный пласт (идеи, идеалы, ценности), но и поведение в соответствии с ними – реальные модели и технологии поведения, материализующиеся в конкретные действия.

Наконец, всякая культура предполагает носителей. Если носителем политической культуры является все население государства, то носителями стратегической культуры должны быть соответствующие элиты. Таким образом, проблема заключается не только в наличии или отсутствии стратегических идей (стратогемм), в их синтетичном слиянии в единое целое, но и в наличии элит, которые не только генерируют эти идеи, но и реализуют их в конкретных действиях, в политическом поведении, в принятии политических решений, тем самым, способствуя их укоренению в политическом сознании общества. Речь идет об элитах, способных с уровня ситуативных “ad hoc” действий подняться на уровень всеобъемлющего программного стратегического мышления и соответствующего действия. Из сказанного логически следует, что наличие концепции (стратегии) национальной безопасности еще не означает наличия стратегической культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Саркисян О.Л. Осмысление некоторых аспектов понятий «национальная идентичность» и «глобализация» // Проблема национальной идентичности в условиях глобализации (междисциплинарные аспекты) / Материалы республиканской конференции (5 ноября 2013г.). Ер.: Изд-во РАУ, 2014.
2. Egli Ken. “What is Grand Strategy”. International Relations and Security Network, 2009. <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lng=en&id=124088>
3. Саркисян О.Л., Биджоян Т.С. Проблема определения понятия стратегическая культура // Сборник научных статей седьмой научной конференции РАУ. Часть 1. Ер.: Изд-во РАУ, 2013.
4. Jack Snyder. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, R-2154-AF (Santa Monica: Rand Corporation, 1977).
5. Саркисян О.Л., Биджоян Т.С. Указ. работа, С. 223.

6. Саркисян О.Л., Биджоян Т.С. О некоторых аспектах соотношения понятий «стратегическая культура» и «политическая» культура «Вестник» РАУ, № 16 (№ 1/ 2014).

**«ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՑԹ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳՐ ԻԲՐԵՎ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍՈՂԵԼ**

Հ.Լ. Սարգսյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է ռազմավարական մշակույթների հայեցակարգի՝ իբրև ազգային անվտանգության ոլորտում հետազոտությունների տեսական մոդելի լուսաբանմանը: Փաստարկվում է, որ սույն հայեցակարգը թույլ է տալիս ապահովել անվտանգության ոլորտում միջգիտաձյուղային հետազոտությունների իրականացումը: Հիմնավորվում է անցյալի ռազմավարական նախագծերի և արդի հիմնական ռազմավարական մշակույթների գիտական ուսումնասիրության անհրաժեշտության մասին դրույթը: Առաջ է քաշվում այն դրույթը, որ պետականության բացակայության պայմաններում կամ մեծ սփյուռքի առկայության դեպքում հնարավոր է ազգի վերպետական ռազմավարական մշակույթ:

Հիմնաբառեր՝ ազգային անվտանգություն, ռազմավարական մշակույթ, ռազմավարական նախագիծ, ազգային անվտանգության ուսումնասիրության մեթոդաբանական հիմքեր, ազգային անվտանգության ոլորտում հետազոտությունների միջգիտաձյուղային բնույթ:

THE CONCEPT “STRATEGIC CULTURES” AS A MODEL FOR RESEARCH INTO THE FIELD OF NATIONAL SECURITY

H.L. Sargsyan

SUMMARY

The article is dedicated to the investigation of several aspects of the concept of strategic cultures as a theoretical model in the field of research into national security issues. It is reasoned that the given concept allows to ensure the interdisciplinary nature of the research into security issues. The thesis of the need for scientific research of strateg-

ic projects of the past and the main modern strategic cultures is put forward. The idea of the possibility of supranational strategic culture of the nation in the absence of state or in case of a huge diaspora is set forth.

Keywords: national security, strategic culture, strategic project, methodological basis for research into national security issues, interdisciplinary nature of research into national security issues.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В.С. Давтян

vahedavtyan@yandex.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены основные теоретические проблемы исследования энергетической безопасности. Выявлено, что современные исследования энергетической безопасности в большинстве случаев являются частью более общих исследований в сфере международной безопасности. Показано, что последние осуществляются преимущественно в рамках таких философских и политических концепций, как неореализм, неолиберализм, структурализм, секьюритизация и пр. В отдельности изучены особенности исследования проблем энергетической безопасности в рамках указанных концепций. При этом показано преобладание неореалистической концепции над остальными. Обосновано, что имеющиеся теории и концепции не вполне соответствуют динамике развития современного мирового энергетического рынка, а также выявлена необходимость формирования теоретических основ, новых принципов и подходов, имеющих ключевое значение для проведения базовых исследований в сфере энергетической безопасности.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, теоретические основы, неореализм, неолиберализм, секьюритизация.

Энергетическая безопасность, будучи объектом ряда междисциплинарных исследований, представляет собой одно из наиболее сложных и неоднозначных явлений в современном научном знании. Располагая множеством, зачастую противоречащим друг другу определений, категория «энергетическая безопасность» вместе с тем требует выработки теоретических принципов и подходов, способных лечь в основу базовых исследований в данной отрасли. Анализ имеющейся на сегодняшний день научной литературы позволяет нам сделать вывод о том, что теоретическая база исследования проблем энергетической безопасности находится в зачаточ-

ном состоянии и не соответствует динамике развития отрасли, а также основным тенденциям, происходящим в мировых энергетических процессах. Что касается исследований отрасли в рамках политических наук, то здесь мы, как правило, сталкиваемся, за редким исключением, с работами описательного характера, часто не располагающими конкретными научными задачами.

Таким образом, имея богатую эмпирическую базу, сфера энергетической безопасности как отдельная область научного знания сегодня встала перед острой необходимостью формирования собственных теоретических основ ее исследования.

Современные исследования энергетической безопасности в большинстве случаев являются частью более общих исследований в сфере международной безопасности. Последняя, как правило, исследуется в рамках таких философских концепций, как *неореализм* (К. Уолтц), рассматривающий международные отношения как сферу хаоса и бессрочную международную анархию, обязывающую отдельные государства наращивать военную мощь, а также *неолиберализм* (Р. Манделл), сводящийся к свободному распространению всемирного рынка, иными словами – к глобализации. Наряду с указанными концепциями проблемы международной безопасности традиционно принято исследовать в рамках таких теорий, как *социальный конструктивизм* (Л.С. Выготский), отрицающий существование естественных законов в экономике и политике, *сравнительно-историческая социология* (М. Вебер), направленная на описание и трактовку сходств и различий явлений в историческом измерении, и др.

Анализ работ ряда исследователей позволяет говорить о превалировании неореалистической концепции в изучении вопросов энергетической безопасности в контексте международной безопасности. В рамках неореалистической традиции ключевая роль отводится интересам государств, стремящихся обеспечить максимальный доступ к энергоресурсам или максимально выгодные условия реализации своих энергоресурсов на мировых рынках. В условиях жесткой конкуренции, согласно сторонникам концепции неореализма, между государствами неизбежны конфликты, что ведет к наращиванию военной мощи. Неслучайно, одной из важнейших тем исследований, выполненных в рамках неореалистической концепции, являются *военные аспекты энергетической безопасности*

[1]. Это представляется вполне логичным, учитывая неоспоримый факт влияния борьбы за энергоресурсы на эскалацию насилия в современном мире, чем, в свою очередь, обусловлено распространение политики «ресурсного национализма» в странах, располагающих серьезными запасами энергетических ресурсов. В качестве примера всесторонней реализации политики «ресурсного национализма», а следовательно, необходимости применения неореалистического подхода в исследовании проблем энергетической безопасности можно рассматривать события 1973г., когда впервые в мировом научном и политическом дискурсе стало использоваться понятие «энергетическая безопасность». 16 октября 1973г. на проходящей в Вене встрече между представителями стран-членов ОПЕК[□] (Саудовская Аравия, Иран, Ирак, Объединенные Арабские Эмираты, Катар, Кувейт) и ряда нефтяных компаний указанными странами Персидского залива было принято решение о повышении цен на нефть с 2 до 3,65 долл. США за баррель. Сегодня, когда цены на нефть меняются скачкообразно, подобное повышение кажется незначительным. Однако на тот период это было радикальным шагом со стороны ОПЕК, несущим в себе глубокую политическую мотивацию. Как известно, незадолго до принятия этого решения, 6 октября 1973г. египетская и сирийская армии напали на Израиль, развязав четвертый израильско-арабский конфликт. Саудовская Аравия, первая из стран мировых экспортеров нефти заявляет о снижении производства своей продукции на 10% и прекращении всех поставок Соединенным Штатам и Голландии за их поддержку Израиля. Выбор пал на Нидерланды также и потому, что порт в Роттердаме принимал крупные партии нефтяных грузов с Ближнего Востока. То, что танкеры больше не причаливали в голландских портах, позволило усилить давление на Европу [2].

Иного подхода в исследовании проблем энергетической безопасности, рассматриваемой в общем контексте международной безопасности, требует концепция неолиберализма. Как уже отмечалось выше, базовым принципом, на котором выстроена указан-

[□] Организация стран-экспортеров нефти (на англ. ОПЕК – Organization of petroleum exporting countries). Основана в 1960г. Включает в себя Иран, Ирак, Венесуэлу, Кувейт, Саудовскую Аравию, Катар, Индонезию, Ливию, ОАЭ, Алжир, Нигерию, Эквадор, Габон.

ная концепция, является создание и дальнейшее обеспечение бесперебойной работы глобального рынка, функционирующего на основе международной взаимовыгодной кооперации. Согласно сторонникам неолиберализма, между государствами выработаны определенные модели взаимодействия, лежащие в основе этой кооперации; также, в отличие от неореализма, придается особое значение деятельности международных организаций в системе международных отношений.

По их мнению, наличие свободного глобального рынка, на котором происходит активная торговля энергетическими ресурсами, приводит к минимизации возможности применения так называемого «энергетического оружия» путем применения эмбарго на поставки энергоресурсов, а также не позволяет тем или иным акторам мирового энергетического рынка в полной мере контролировать механизм ценообразования. Следовательно, мировой энергетический рынок создает все условия для мирного взаимовыгодного сотрудничества между государствами как экспортирующими, так и импортирующими энергоресурсы.

Как уже отмечалось, сторонниками теории неолиберализма придается особое значение деятельности международных организаций в системе международных отношений, в частности, в вопросах регулирования мирового энергетического рынка. При этом подобные организации выполняют функции формирования и корректировки рыночных механизмов, установления единых правил и стандартов взаимодействия, создания условий для обеспечения информационного обмена. В качестве примера приводятся такие международные институты, как Международное энергетическое агентство, Мировой энергетический совет, Договор энергетической хартии и др.

Таким образом, можно прийти к выводу, что мировой энергетический рынок наряду с другими секторами мировой экономики, согласно неолиберальной теории, служит гарантом безопасности и стабильности в современных международных отношениях. В этом, по сути, и заключается главное отличие неолиберального подхода от неореалистического. Безусловно, указанный подход в отдельных случаях может быть оправдан. Приведем пример из армянской практики. В ноябре 2003г. министр иностранных дел Республики Армения В. Осканян прагматично отметил, что строитель-

ство нефтепровода Баку-Тбилиси-Джейхан приведет к стабилизации в регионе, так как существенно осложнит попытки Азербайджана военным путем решить карабахский конфликт. Согласно его заявлению, после строительства нефтепровода начало военных действий будет зависеть уже не только от Баку, но и от всех стран, которые осуществили огромные инвестиции в этот проект. В этом случае на определенное время произойдет консервация существующего положения. Причем данный период окажется достаточно продолжительным, так как исключительно дипломатические и экономические меры решения карабахского конфликта потребуют многолетних усилий [3].

Приведенный пример во многом показывает целесообразность применения неолиберального подхода в исследовании проблем энергетической безопасности. Вместе с тем следует отметить, что политические и зачастую обуславливаемые ими экономические процессы, происходящие в современном мире, скорее, свидетельствуют об обратном. Ангажированность ряда международных институтов, применение двойных стандартов, фактическая актуализация идеи биполярного мира, а также ряд аналогичных факторов сегодня не дают нам веских оснований говорить о внедрении неолиберальных ценностей в современные международные отношения. Таким образом, возникает ситуация, при которой роль как энергетики, так и других секторов мировой экономики в целом приобретает второстепенное значение в обеспечении стабильности мировой политической системы. Последнее вполне соответствует *структуралистской теории* С. Стрэнджа, в рамках которой энергетика рассматривается как вторичная структура, на которую влияющая структура безопасности и финансовые рынки [4].

В настоящее время ряд исследователей, особенно американских, пытаются стереть границу между неореализмом и неолиберализмом, утверждая, что обе теории по сути выражают одни и те же взгляды, объединенные под общим названием «реалистический либерализм». Одним из наиболее авторитетных исследователей, объединивших элементы неореализма и неолиберализма в исследовании глобальной энергетической безопасности, является американский ученый Д. Ергин. Ученым выделены десять принципов энергетической безопасности, имеющих ключевое значение для всех акторов мировых энергетических процессов и одновременно

характерных как для сторонников неореалистических, так и неолиберальных исследований:

- диверсификация;
- запас прочности;
- качественная и своевременная информация;
- сотрудничество между странами-поставщиками и странами-потребителями;
- расширение системы Мирового энергетического агентства путем включения Китая и Индии;
- стабильность инфраструктуры и всей цепи поставок;
- стабильно функционирующие рынки;
- энергоэффективность;
- обеспечение потока инвестиций;
- развитие новых технологий [5].

Отдельные элементы параллельного применения как неореалистического, так и неолиберального подходов можно найти также в работах Дж. А. Станислау, А. Мане-Эстрада, Э. Корина, Г. Луфта, С.З. Жизнина, Н.В. Миронова и др.

В качестве альтернативы неореалистической и неолиберальной теорий ряд авторов отмечают *теорию конструктивизма*, в рамках которой проблема международной безопасности получила отражение посредством *концепции секьюритизации*, разработанной авторами Копенгагенской школы Б. Бюзаном и О. Вевером. Согласно сторонникам данной концепции, политика безопасности формируется в качестве обоснования того или иного явления в виде угрозы, что дает уполномоченному актору (например, властям) право принимать необходимые меры для защиты общества [1]. Представители Копенгагенской школы подчеркивают как преимущества, так и недостатки секьюритизации. Главным преимуществом является то, что политический истаблишмент, секьюритизируя проблему, требует ее безотлагательного решения и, следовательно, выделяет для ее устранения столь же большие ресурсы, как если бы речь шла о противодействии угрозе военного характера. Б. Бюзан и его единомышленники предостерегают от избыточной секьюритизации. В свою очередь, О. Уивер предлагает концепцию десекьюритизации, т.е. исключения проблем из повестки дня национальной или международной безопасности, таким образом, придав теории секьюритизации концептуальную завершенность [6].

В целом, подобное разночтение базовых проблем энергетической безопасности обусловлено рядом факторов, сводящихся, прежде всего, к неоднозначности и противоречивости ее трактовок, а также в отсутствии четкой демаркации между техническими, экономическими и политическими аспектами энергетической безопасности.

Наряду с этим, подобную неоднозначность трактовок можно объяснить также следующими обстоятельствами. Во-первых, понятие «энергетическая безопасность» используется как в национальном, так и в глобальном контекстах. Во-вторых, определения энергетической безопасности, дающиеся в рамках конкретного государства, сопряжены с высокой долей субъективизма, отражающего особенности национального энергетического потенциала. В-третьих, энергетика трактуется в ряде случаев как отраслевая и ключевая проблема всей системы национальной безопасности государства, непосредственно влияющая на политические, геополитические и геоэкономические процессы [7].

Российский ученый Л.М. Григорьев выделяет три школы подходов к проблемам исследования проблем энергетической безопасности. Подобное деление, на наш взгляд, является необходимым, особенно ввиду указанной выше проблемы отсутствия демаркации между техническими, экономическими и политическими аспектами энергетической безопасности. Более того, разделение исследовательских направлений позволяет более системно подойти не только к изучению теоретических вопросов энергетической безопасности, но также и к решению практических задач, имеющих в отрасли.

Первая школа, согласно автору, рассматривает проблемы устойчивости нынешних рынков, надежности поставок, цен, конфликтов вокруг транзита энергоресурсов и другие текущие проблемы. В этой школе очень мало «академических экономистов»; здесь в основном преобладают политические вопросы. В первой школе видна озабоченность правительств не только по поводу национальных интересов, но и по поводу своего политического будущего, поскольку избиратели и национальный бизнес реагируют как на высокие цены на энергоносители и связанные с этим издержки, так и на все сопутствующие проблемы. Здесь очень важно снять возникающее недоверие, поскольку каждое решение в сфере

энергетических инвестиций – это миллиарды долларов, годы создания и десятилетия последующей эксплуатации. Вторую школу, согласно автору, составляют «профессора-экономисты», занятые проблемами экономического роста, энергопотребления и влияния на долгосрочное развитие тарифов, а также проблемами диверсификации источников энергии, борьбы между атомной энергетикой и теплоэнергетикой, проблемами транзита и пр. Констатируя, что именно в указанной области лежит поиск будущих решений проблем глобальной энергетической безопасности, автор отмечает, что политики должны создать условия для снижения политических рисков, работы частного бизнеса, а также компаний, находящихся под контролем государства. В рамках этой школы идут споры об эффективности того или иного способа хозяйствования, но изменения институциональных факторов ведения бизнеса идут гораздо медленнее, чем нарастают энергетические и экологические проблемы мира, т.е. проблему придется решать на основе имеющегося базиса. Наконец, в качестве третьей школы выделяется экологическая, в которую входят профессиональные экологи и неправительственные организации. Автор проводит четкую демаркацию между третьей и предыдущими двумя школами. Условно называя школу «зеленой», он приходит к выводу, что есть существенная разница в позиции «зеленых» и других школ, что связано с природой гражданских организаций, выполняющих работу, которую правительства тех или иных стран по каким-то причинам не хотят выполнять, либо выполняют, по мнению гражданских экологических организаций, не совсем хорошо [8].

Таким образом, исследование энергетической безопасности, в частности, ее политической составляющей, имеет ряд проблем теоретического характера. Имеющиеся философские и политические концепции не в достаточной мере позволяют выработать комплексный подход для полноценного исследования указанной категории. По нашему мнению, причина заключается в фокусировании представленных выше теорий на отдельных, зачастую весьма узких сторонах энергетической безопасности, что ограничивает ее восприятие в качестве отдельной области научного знания. Более того, как было показано выше, применение указанных теорий и концепций в исследовании проблем энергетической безопасности осуществляется лишь в контексте исследования международной безопасности, что ограничи-

вает процесс познания категории «энергетическая безопасность» как системообразующего явления глобального значения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Трачук К.В.* Современные исследования проблем энергетической безопасности: теоретические аспекты // Вестник МГИМО-Университета. М., 2013. № 4 (31). СС. 219–225.
2. *Лоран Э.* Нефть: ложь, тайны махинации / Пер. с фр. Т. Ждановой. М.: СТОЛИЦА-ПРИНТ, 2007. 432 с.
3. *Данилин И.В., Павлинова Н.В.* Нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан: экономические и политические проблемы // Южный фланг СНГ. Центральная Азия-Каспий-Кавказ: энергетика и политика / Под ред. А.В. Мальгина, М.М. Наринского. М.: Навона, 2005. Вып. 2. СС. 192–205.
4. *Strange S.* States and Markets. 2nd Revised edition. - Continuum International Publishing Group Ltd., 2004. 280 p.
5. *Yergin D.* The Fundamentals of Energy Security, Testimony: Hearing on “Foreign Policy and National Security Implications of Oil Dependence”, Committee on Foreign Affairs US House of Representatives, March 22, 2007.
6. *Waever O.* Securitization and Desecuritization // On Security / R. Lipschutz (ed.). - N.Y.: Columbia University Press, 1995. PP. 46–86.
7. *Боровский Ю.В.* Мировая система энергоснабжения. М.: Навона, 2008. 296 с.
8. *Григорьев Л.М.* Поиск нового пути в мировой энергетике // «Экономическое обозрение». 2006. №4, июль. СС. 6–9.

ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Վ.Ս. Դավթյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Ներկայացված են էներգետիկ անվտանգության հետազոտման հիմնական տեսական խնդիրները: Բացահայտված է, որ ժամանակակից հետազոտությունները էներգետիկ անվտանգության ռևորտում, որպես կանոն, հանդես են գալիս որպես ավելի

լայն՝ միջազգային անվտանգության ոլորտի շրջանակներում իրականացվող հետազոտությունների մաս: Ներկայացված է, որ վերջիններս հիմնականում իրականացվում են այնպիսի փիլիսոփայական և քաղաքական կոնցեպցիաների շրջանակներում, ինչպիսիք են նեոռեալիզմը, նեոլիբերալիզմը, ստրուկտուրալիզմը, սեկյուրիտիզացիան և այլն: Առանձին ուսումնասիրված են էներգետիկ անվտանգության հետազոտման առանձնահատկությունները վերոնշյալ կոնցեպցիաների շրջանակներում: Դրա հետ մեկտեղ ներկայացված ու հիմնավորված է նեոռեալիստական կոնցեպցիայի գերակայությունը այլ կոնցեպցիաների նկատմամբ: Հիմնավորված է, որ նշված տեսություններն ու կոնցեպցիաները լիովին չեն համապատասխանում համաշխարհային էներգետիկ շուկայի զարգացման ընդհանուր դինամիկային: Հիմնավորված է էներգետիկ անվտանգության ոլորտում բազային հետազոտությունների անցկացման համար առանցքային նշանակություն ունեցող տեսական հիմունքների, նոր սկզբունքների ու մոտեցումների ձևավորման անհրաժեշտությունը:

Հիմնաբառեր՝ էներգետիկ անվտանգություն, տեսական հիմունքներ, նեոռեալիզմ, նեոլիբերալիզմ, սեկյուրիտիզացիա:

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR RESEARCH INTO THE PROBLEMS OF ENERGY SECURITY

V. Davtyan

SUMMARY

The article presents the main theoretical problems in the study of energy security. It was revealed that current research into energy security in most cases is part of a joint research in the field of international security. It was shown that the international security is carried out mainly in the framework of philosophical and political concepts such as neo-realism, neo-liberalism, structuralism, securitization, etc. Research problems of energy security in the framework of these concepts were studied separately. The predominance of neo-realist conception was illustrated. It was proved that the existing theories and concepts do not quite correspond to the dynamics of the contemporary global energy market. The need to build theoretical foundations, new principles and approaches that are essential for basic research in the field of energy security was revealed.

Keywords: energy security, theoretical basis, neo-realism, neo-liberalism, securitization.

**ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐԸ ՈՐՊԵՍ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ
ԼՈՒԾՄԱՆ ԿՈՆԿՐԵՏ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ**

Ս.Դ. Վարդումյան

suren_vard@mail.ru

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում փորձ է արված **Ազգային քաղաքակրթական ծրագրի** օրինակելի վերլուծության և ընդհանրացումների միջոցով որոշակի լուծումներ առաջարկել համաշխարհայնացման /գլոբալացման/ պայմաններում **Ազգային անվտանգության մարտահրավեր հանդիսացող պետական կառավարման և իմացաբանական** արդի որոշ հիմնախնդիրների և առաջնայնությունների վերաբերյալ:

Հիմնաբառեր՝ քաղաքակրթական, անվտանգություն, ազգային, կազմակերպում, հոգևոր, ուսուցիչ, իմացաբանություն, ինքնագարգացում, ինքնակատարելագործում:

*«XXI դարը կլինի հումանիտար մտքի դար, կամ այն չի լինի
ընդհանրապես»
Քլոդ Լևի-Սթրոսս*

Համաշխարհային /գլոբալ/ և ազգային անվտանգության մարտահրավեր հանդիսացող պետական կառավարման և բարոյա-իմացաբանական արդի հիմնախնդիրների և առաջնայնությունների վերաբերյալ լուծումներ գտնելու ճանապարհին, ինչպես և ինստիտուցիոնալ կառավարման գործընթացներում ընդհանրապես, առաջին խոչընդոտը Հիմնախնդրի /հիմա՝ Նպատակի/ ձևակերպումն է, դրա հատկորոշումն ու տարանջատումը պատճառներից, խնդիրներից, դրանց լուծման համար անհրաժեշտ միջոցներից և տեխնոլոգիայից: Եվ հենց Հիմնախնդրի ճիշտ ձևակերպումն էլ գլխավորապես կանխորոշում

Է դրա լուծման ընթացքում ակնկալվող Արդյունքի համարժեքությունը /Նպատակին/ և դրա Որակը /չափելի որակական ցուցանիշը/: Սովորաբար, առաջնորդվելով նվազագույն դիմադրության և թվացյալ համապարփակության սկզբունքով, տեսաբան հետազոտողները նման դեպքերում ընկնում են երկու ծայրահեղության մեջ. կա՛մ ընդգրկում են մարդկության առջև ծառայած քաղաքական, տնտեսական, բնապահպանական, բարոյահոգեբանական և այլ հիմնախնդիրների ողջ ցանկը, կա՛մ սահմանափակվում են միայն մեկով: Այդպիսի մոտեցումը խնդիրը հետազոտողին «հետևանքների պատանդ» է դարձնում՝ հեռացնելով Հիմնախնդրից /Նպատակից/ ու դրա լուծման իրական Արդյունքից և առաջարկելով հաճախ փակուղային, գլոբալ և/կամ տարածաշրջանային անխուսափելի աղետ կանխատեսող հոռետեսական ֆատալ սցենարներ [1]: Հետևաբար, առկա հիմնախնդիրների վերլուծության գործում հարկ է պատճառահետևանքային շղթայի մեջ ներթափանցել ու խորանալ այնքան, մինչև հասնենք այն խաչուղուն, որում տեղի ունեցած/կատարված շրջադարձային սխալ ընտրությունն էլ հենց կանխորոշել և պատճառ է հանդիսացել ներկայիս հիմնախնդիրների՝ ձևագնդի նման շարունակ մեծացող ու բարդացող կծիկի գոյացման համար: Եվ լոկ այս տեսակետից որևէ նոր բան ասել բնավ չենք պատրաստվում, քանզի համանման վերլուծություններ իրականացվել են վաղուց և շատերի կողմից՝ հիմնականում առաջնորդվելով մարդու ոգեղեն-հոգեբանական էվոլյուցիայի և հասարակական-քաղաքական համակարգերի զարգացման հետազոծով: Սակայն դրա հետ մեկտեղ սույն հոդվածի համատեքստում մեր նպատակադրումն այլ է. ըստ մեզ՝ առավել հետաքրքիր փիլիսոփայական և կառավարչական դպրոցների եզրակացությունների հանրագումարը հանգեցնում է էքլուզու հանգուցային հիմնախնդրի, որոնց վերջնական համադրումը մեկում և հենց այդ մեկի՝ որպես լուծման թիրախի կարևորումը կարող է ուղղորդել դեպի մարդկային քաղաքակրթության համար ռազմավարական որոշակի ընտրության խաչուղի [2]:

Դրանցից առաջինն առնչվում է **պետական կոշտ կառավարման** և **ազատական պետական կարգավորման** երկու ծայրահեղ հակադիր կետերի միջև հասարակական-քաղաքական ճոճանակի կործանարար տատանումների հետ, որոնցից առաջինն առավել կամ պակաս ցայտուն ներկայացնում է Արևելքի /Ռուսաստան, Չինաստան, Միջին Արևելքի և Հարավ-Արևելյան Ասիայի բազմաթիվ երկրներ և այլն/, իսկ երկրորդը՝ Արևմուտքի քաղաքակրթական ավանդույթները և գաղափարախոսական հիմքերը: Մակայն այդ երկուսն էլ՝ իրենց ներկայիս դրսևորմամբ, ի վերջո հակասության մեջ են մտնում ինչպես իրենց ներսում, այնպես և միմյանց հետ՝ խարխլելով տվյալ երկրի և/կամ տարածաշրջանի ազգային անվտանգությունը հանրային կառավարման և կազմակերպման բոլոր մակարդակներում, քանզի մեկ կողմի իրավունքների իրացումը հանգեցնում է մյուսների իրավունքների սահմանափակմանը և ապա՝ ոտնահարմանը, ինչն էլ աստիճանաբար, սակայն անկասելիորեն հանգեցնում է ինչպես ներերկրային և տարածաշրջանային սոցիալ-քաղաքական սուր բախումների, այնպես և միջազգային հակամարտությունների և նույնիսկ տեղային պատերազմների: Ազատականության գոյություն ունեցող ձևերի փակուղային լինելը, ինչն արդեն իսկ գիտակցվում է Արևմուտքում, հոռետեսություն է ծնում ողջ աշխարհում դրանց հիմնարար արժեքների նկատմամբ և, թերևս, հարկադրում է հասարակական-քաղաքական ճոճանակին առավել հաճախ թեքվել դեպի պետական կոշտ կառավարում՝ ընդհուպ մինչև դրա ծայրահեղ ամբողջատիրական և կենտրոնաձիգ՝ միահեծան-բոնապետական ու անկանխատեսելի դրսևորումները: Մակայն մարդկությունը նաև այդ տարբերակներն է հասցրել «համտեսել» ու զգացել դրանց բոլոր «քմայքները» և բոլորովին ի վիճակի չէ այլևս ենթարկվել նորանոր փորձությունների...

Այսպիսով, ակնհայտ է դառնում, որ այդ երկու՝ պետական կոշտ կառավարման և ազատական պետական կարգավորման բաղադրիչների քիչ թե շատ արդյունավետ համատեղման օպտիմալ հաշվեկշիռն անհնար է դրանցից լոկ մեկի պայմանա-

կան շրջանակում: Իսկ տվյալ համատեքստում երրորդ՝ **հանրային-հոգևոր-գաղափարական** բաղադրիչի ազդեցությունը, հենց միայն որի առկայությամբ է դա հնարավոր, գրեթե իսպառ կորսված է, հետևաբար կարիք ունի վերականգնման [3]:

Հնագույն ժամանակների աշխարհի պատմությունից հայտնի են ինստիտուցիոնալ հոգևոր վերնախավերի՝ քրմերի կաստայական իշխանության տարատեսակ դրսևորումները Եգիպտոսում, Միջագետքում /Բաբելոնում/, Պարսկաստանում, Ուրարտուում, Ասորեստանում և անտիկ աշխարհի երկրներում /Կրետե-Միքենյան մշակույթ, Հին Հունաստան, Հին Հռոմ և Կարթագեն, Ալեքսանդր Մակեդոնացու ստեղծած կայսրության ժառանգորդ երկրներ և այլն/: Հին Հայաստանի արքայատոհմերի պատմությունից էլ մեզ հայտնի են դրվագներ, երբ հոգևոր վերնախավն է ընտրել թագավորին: Հետագայում՝ շատ ավելի ուշ, թագավորական տիտղոսի ժառանգական փոխանցումը վաղ միջնադարի Եվրոպայում նշանավորեց հոգևոր-կրոնական և գործադիր իշխանությունների հակամարտության սկիզբը, որին ուշ միջնադարում հաջորդեցին խորհրդարանական, ապա սահմանադրական միապետություններն ու վերջապես խորհրդարանական հանրապետությունները, որոնցում քաղաքացիների պատվիրակմամբ խորհրդարանականներն ընտրում էին նախագահին, և ապա՝ նախագահական հանրապետությունը, որի գլուխը, որպես երկրի ղեկավար, ընտրվում էր համընդհանուր կամ անուղղակի-ներկայացուցչական ընտրությունների արդյունքում: Սակայն, ցավոք, ինչպես այդ վերջինները, այնպես էլ հետագայում նախկին ԽՍՀՄ կամ սոցճամբարի երկրների, ինչպես նաև ներկայիս ՉԺՀ և ԿԺԴՀ, Կուբայի և Վենեսուալայի, ինչու ոչ՝ Ադրբեջանի ու Իրանի քաղաքական, գաղափարախոսական և ծրագրային կարևորագույն որոշումներ կայացնող «քաղբյուրոյաբնույթ-կոլեգիալ» ինստիտուտներն ու պատվիրակային-ներկայացուցչական համագումար-ժողովարանները՝ իրենց ենթակա վարչահրամայական և պատգամավորական նոմենկլատուրաներով հանդերձ, իրենցից ներկայացնում էին որակյալ ընտրասերման արդյունքում և իսկապես ժողովրդա-

վարական սկզբունքներով ձևավորված հանրային-հոգևոր վերնախավի գերակայության գավեշտական նմանակում միայն և իրենց անարդյունավետությամբ ու ժամանակավրեպ անհեռանկարայնությամբ լոկ վարկաբեկում էին այդ սկզբունքները [4]:

Մեկ այլ հիմնախնդիր է մարդու հեռանալն իր ներաշխարհից և ոգեղեն զարգացումից, իր հոգևոր-հոգեկան ներուժի, գործարար որակների և կամային հնարավորությունների առավելագույն բացահայտումից, և, որպես հետևանք, նրա ավելի ու ավելի մեծ կախվածությունն արտաքին տեխնածին առաջընթացի արգասիք հանդիսացող «բարեկեցության պտուղներից»: Վերջինս իր հերթին արդյունք է Արարչի մակարդակի ֆետիշի հասցված ժամանակակից տեխնատրոն քաղաքակրթության սրբնթաց զարգացումների: Այս ամենի ամփոփ հետևանքն էլ այն է, որ հանիրավի մոռացվել է հնագույն մարդակենտրոն պատգամը՝ «**Ճանաչի՛ր Ինքդ Քեզ**» [5]: Ասվածն առաջին հերթին և առավել ցցուն դրսևորվում է կրթության բնագավառում, որն ավելի ու ավելի է ձեռք բերում գործաձական, թվացյալ-շահադիտական բնույթ՝ հանրային կեցության գերնպատակից մարդուն վերածելով «հասարակության օգտակար, և լոկ այդքանով նշանակալի» տարրի: Այս գործընթացի սկզբնական փուլը նշանավորվեց **հումանիտար և տեխնիկական կրթության հստակ տարանջատմամբ** և այժմ էլ շարունակվում ու խորանում է՝ ուսումնառու սերունդներին վերածելով նեղմասնագիտացված, սահմանափակ ու անդեմ «մարդկային ռեսուրսի» [6]:

Ինչ վերաբերում է գիտությանը, ապա միացյալ ու ամբողջական իմացության առանցք հանդիսացող հիմնարար գիտությունն ավելի ու ավելի է սուզվում մերձգիտական ու հետազոտական-փորձարարական նորանոր հայտնվող միջդիսցիպլինային ճյուղերի և ուղղությունների խառնարանում: Միացյալ ու ինտեգրացված **Իմացաբանական Նախասկզբի** հետ կապերի խզումը վերածվել է գիտատեխնիկական առաջընթացի անկանխատեսելիության և դրա դրական ու բացասական հետևանքների հաշվեկշռի անհայտության գլխավոր պատճառի: Վերջին-

ներիս արդյունքում՝ երկրորդ հազարամյակի ավարտին, մարդկության առջև ծառայած գլոբալ մարտահրավերները՝ երրորդ հազարամյակի առաջին տասնամյակում հորջորջված «գիտելիքի հասարակության» օրոք, հաղթահարվելու փոխարեն տրոհվելով ու ահագնանալով, բազմացել, բարդացել ու որակապես առավել խնդրահարույց են դարձել հանրային համակեցության և պետական անվտանգության բոլոր մակարդակներում՝ ինչպես գլոբալ, այնպես և ազգային-տարածաշրջանային [5, 7]:

Ազգային քաղաքակրթական ծրագիրը համընդհանուր խնդիրների համակիրառելի լուծումների կոնկրետ տարբերակ է /պարադիգմա/՝ բաղկացած երեք համահավաք ուղղություններից.

1. Եռաչափ կառուցակազմից, որի տարրերն են.

– Հանրային-հոգևոր վերնախավը /որ նույնն է, ինչ ապագայի տեսլականի, ոգեղեն ինքնության պահպանման, ազգային գաղափարախոսության, հանրային զարգացման ռազմավարության և օրենսդիր ու դատական գործառույթների ուղղորդողն ու կրողը/,

– Գործադիր իշխանությունը /նույն ինքը պետությունը՝ որպես տվյալ երկրի զարգացման վեկտորի իրականացման և հանրության անվտանգության պաշտպանության ու ինքնության պահպանման երաշխավորը/,

– Անհատները, հասարակական կազմակերպություններն ու ձեռներեցության-ձեռնարկատիրության ոլորտի ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք /տուբյեկտները/, այսինքն՝ օրենսդրությամբ և հանրային պահանջվածությամբ սահմանված շրջանակներում անհատ ստեղծագործական, հասարակական, ձեռնարկատիրական և գործարար գործունեության ողջ դաշտը/:

2. Կրթական իստիտուտների համակարգից, որոնց նպատակն է մարդու ողջ ներուժի /հոգևոր, մտավոր, գործարար, ստեղծագործական, ֆիզիկական և այլ/ բացահայտումն ու զարգացումը, այլ ոչ թե դրանց, իմա՝ նույն այդ մարդու «օգտագործումն» ի նպաստ հանրության /ընդ որում՝ գիտելիք կուտակելը վաղուց ի վեր խնդիր չէ, փոխարենը լրջագույն խնդրի է վերած-

վել մտածել, տեղեկատվություն որոնել ու դասակարգել սովորեցնելը, ի վերջո՝ սովորել, զարգանալ ու կատարելագործվել սովորեցնելը/:

3. Հիմնարար գիտության համակարգից, որի կենտրոնում պետք է լինի «Մարդու ինստիտուտը»՝ որպես իմացական, երևակայական, գործնական և ցանկացած այլ զարգացման գերնպատակի՝ Մարդու բարօրության մեկնող ու երաշխավոր:

Վերը թվարկված հիմնախնդիրների լուծման բանալին հակիրճ կարելի է ձևակերպել որպես ինքնակատարելագործման կազմակերպում, այսինքն՝ սեփական հոգևոր-հոգեկան ներուժի բացահայտման-ինքնազարգացման ձգտում ունեցող մարդկանց բնականոն միավորման համար նախադրյալների ստեղծում: Բնականոն ասելով հասկանում ենք միավորումն այն Անհատի շուրջ, որի առաջնորդամետ հոգևոր-հոգեկան ներուժն արդիականացման առավել բարձր մակարդակ ունի: Այսօրինակ միավորումը, որի պարագայում խարիզմատիկ-իմացաբանական առաջնորդության ձևական և ոչ ձևական հատկանիշները համընկնում են, դրանով իսկ հանդիսանում են Ուսուցչի հանդեպ պահանջարկի ծագման ու տարածման ինքնաբուխ, որն է կերպ չպարտադրված, այլ հենց տարաբնույթ պահանջված աղբյուր: Ընդ որում հատկանշական է, որ միննույն ժամանակ այդօրինակ լուծման բանալիներ կիրառող միավորումներն առավել արդյունավետ կարող են լինել նաև ընթացիկ օրախնդիր և միանգամայն գործնական հարցերում լուծումներ գտնելու և իրականացնելու տեսանկյունից:

Հարկ է գիտակցել, որ հիմնարար գիտության օրենքների զգալի մասը դուրս է գալիս մեկ կոնկրետ գիտակարգի շրջանակից՝ հիշեցնելով սառցալեռան՝ ջրի տակ քողարկված ու գերակշիռ մասը, քանզի առնչվում է նաև մարդու հոգևոր-հոգեկան¹ գործունեության հետ: Այդօրինակ օրենքներից է նաև պահան-

¹ Սույն հոդվածում պարբերաբար հանդիպող «հոգևոր» եզրույթը որևէ առնչություն չունի այդ խոսքի՝ կրոնական ինստիտուցիոնալ իմաստով ցանկացած մեկնաբանությունների հետ:

ջարկի և առաջարկի օրենքը, որն անշուշտ լուրջ իր մասնակի դրսևորմամբ է վերաբերում տնտեսագիտությանը: Հանրության մեջ ծագող պահանջարկը միշտ էլ առաջացնում է իրեն համարժեք առաջարկ: Հետևաբար, եթե մարդկանց որոշակի /ցավոք, չափազանց նշանակալի/ մասը բնագոյաբար ձգտում է ղեկավար դիրքի /պաշտոնի՝ հանուն դրան ուղեկցող «իրավունքի բաղադրիչների»՝ սակայն չգիտակցելով դրա պատասխանատվության ծանրությունը, ապա հայտնվում է այդ պահանջարկի բնորոշ կրողն ու իրականացնում է այդ ձգտումը՝ ստեղծելով և զբաղեցնելով, ըստ էության, հանրային նշանակալիությունից զուրկ գործառույթ, և ուրեմն՝ ի սկզբանե անարդյունավետ ղեկավար պաշտոն/աշխատատեղ: Իսկ ում էլ չի հաջողվում այդ անել, անհաջողակության բարդություններից դրդված սկսում են «համերաշխ փնտվել» նրանց, ում դա հաջողվել է՝ հավելյալ ավելացնելով սոցիալ-տնտեսական հավաքական լարվածությունն ու առավել հեռանալով բարոյա-էթիկական ներդաշնակ ու բարեկեցիկ կացութակարգից, ինչն էլ, ի վերջո, հանգեցնում է անհատական-խավային շահերի բախման և սոցիալ-քաղաքական հակամարտության: Արդի էվոլյուցիոն տեսությունը խնդիր ունի ստեղծել հասարակական զարգացման վեկտորների և դինամիկայի ուսումնասիրման այնպիսի տեսական-մեթոդաբանական հիմքեր, որոնք կսահմանեն, կվերահսկեն ու կգնահատեն հանրային նշանակալի գործառույթների և դրանք իրականացնող ինստիտուտների համապատասխանության հերթափոխման կարգը, արդյունքներն ու որակը: Ընդ որում՝ գործառույթների փոփոխությունը, հանդիսանալով կարևորագույն արտաքին գործոն, իմաստային առումով՝ հաճախ հանիրավի, դուրս է մնում վերլուծության տեսության շրջանակից: Իսկ ցանկացած ինստիտուտի «կյանքի տևողությունն» ու արդյունավետությունը պայմանավորված է դրան առնչվող ու իմաստ հաղորդող գործառույթի հանրային-նպատակային պահանջվածությունից: Այսպիսով, հասարակական բոլոր ինստիտուտները կրում են ժամանակավոր-հարաբերական բնույթ: Մինևույն ժամանակ մարդկային քաղաքակրթության պատմության ողջ

ընթացքում եղել է և այժմ էլ կա մի ինստիտուտ, որը, կարելի է ասել, դուրս է ժամանակային հարաբերականության շրջանակից. դա Ուսուցչի հասկացություն-ինստիտուտն է, որ մարմնավորում է Արարչագործության և Գաղափարի հետ կենդանի ու անքակտելի կապը: Հենց Ուսուցչի ինստիտուտն է միակ օրինավոր հասարակական «գործառույթ-ատյանը», որը կանխորոշում ու ձևավորում է բոլոր մյուսների որակը: Ամենուր, որտեղ ծագում են մարդկային փոխհարաբերություններ /աշխատանք, համայնք, ընտանիք և ցանկացած այլ հանրույթ կամ սոցիում/, դրանց ամրությունն ու զարգացումն, ըստ էության, պայմանավորված է Առաջնորդ-Ուսուցչի տարրի առկայությամբ և կատարած անփոխարինելի գործառույթի հանրային վարկանիշով, քանզի ընտանիքի գլխավորը, հանրույթի առաջնորդը կամ կազմակերպության /ընդհուպ մինչև պետության/ ղեկավարը միաժամանակ հարկ է, որ լինեն նաև Ուսուցիչ, ապա թե ոչ՝ նրանց «դիրքային իշխանությունը» կարող է հենվել լոկ վարչարարության, տնտեսական կամ այլ հարկադրանքի վրա և ուրեմն՝ կլինի թվացյալ և ոչ մնայուն ու էական: Վերջինս հենց այն է, ինչ Գեորգի Շչեդրովիցկին անվանում էր աշխատատեղի ղեկավարում /այսինքն՝ աշխատատեղերին ղեկավարում է պաշտոնեական գործառույթին գամված Աթոռը, այլ ոչ թե Մարդը՝ լոկ իրեն բնորոշ դրական կամ բացասական որակական բնութագրիչներով ու գործոններով հանդերձ/: Մոսկովյան Մեթոդաբանական Ակումբի կարկառուն հիմնադիր անդամներից մեկը՝ Գ.Պ. Շչեդրովիցկին դեռևս 1960-70 թվականներին թերևս առաջինը հասկացավ, որ զարգացման միտված կառավարումն անխուսափելիորեն պետք է ունենա իր պահանջներին համարժեք ու համապատասխան ընդլայնված որակական վերարտադրության վեկտորով օժտված կադրային ապահովում, այսինքն՝ զարգանալու և շարունակ ինքնակատարելագործվելու ձգտում ունեցող ու կամք դրսևորող մարդկանց ընտրասերման և կառավարչական գործընթացներում ներգրավման գերակայող սկզբունք [8]: Իսկ ամերիկացիները, զարգացնելով տեսական և գործնական մենեջմենթը, անցյալ դարի 1986-96 թվականներին

առաջինն ինստիտուտայնացրեցին կառավարման համակարգը՝ միմյանցից տարանջատելով Թիմային Առաջնորդումը Ղեկավարումից (Job Description) և Կառավարումից (Development Planning): Միևնույն ժամանակ՝ պլանավորված զարգացման կառավարումն անշուշտ ենթադրում է մեծատառով Ուսուցչի գերակա առկայությունը:

Ազգային քաղաքակրթական ծրագիրն էլ հենց վերոբերյալ հիմնախնդիրներում առաջադրված հարցերի պատասխանն է. անհատական և հանրայինների մակարդակներով ինքնազարգացման հարթակների համակարգի ստեղծման՝ ինքնակատարելագործման կազմակերպման ծրագրի իրականացումը:

Անցյալ դարի չորրորդ քառորդում ԽՍՀՄ տարածքը ինքնազարգացման հարթակների ցանցով պատելու հենց այդպիսի ծրագիր էր փորձում կյանքի կոչել Գեորգի Պյոտրի Շչեդրովիցկին [9], սակայն չհասցրեց ավարտել իր առաքելությունը ԽՍՀՄ փլուզման պատճառով և քանի որ ինքն էլ մահացավ 1994-ին: Սակայն ինչ էլ որ նա հասցրեց անել, ինքնաբերաբար շարունակվում է մինչ օրս, քանզի այն մարդիկ, որոնք ձգտում են ինքնակատարելագործման և մեկ անգամ արդեն ստացել են արտաքին «կենարար» ազդակ, արդեն չեն կարող կանգ առնել²: Արևելքում՝ հատկապես Հնդկաստանում, դարեր ի վեր կենսունակ է ինքնակատարելագործման կենտրոնների մշակույթը: Ինքնաիրականացման բարձրագույն աստիճանի հասած Ուսուցիչն ստեղծում է իր այսպես կոչված «Աշրամը»՝ ժուժկալ-ինքնաբավ գաղափարաբանական համայնքը, որի անդամներն

² Վերջին 20 տարվա ընթացքում Գեորգի Շչեդրովիցկու գիտագործնական առաքելությունը հետխորհրդային տարածքում և բազմաթիվ այլ երկրներում հաջողությամբ իրականացնում է նրա որդին ու գործի շարունակողը՝ Պյոտր Շչեդրովիցկին, որը հանդիսանում է Ռուսաստանի Դաշնության Գիտությունների Ակադեմիայի Փիլիսոփայության Ինստիտուտի փոխտնօրենը և Գ.Պ. Շչեդրովիցկու անվան Զարգացման Ինստիտուտի նախագահը և պարբերաբար լինում է նաև Հայաստանում ու հանդես է գալիս դասախոսություններով:

իրենց Ուսուցչից պարբերաբար ստանում են ինքնազարգացման ազդակներ/դասեր և շարունակաբար կատարելագործվում: Արևմուտքում դեռևս մեկ հարյուրամյակ առաջ նույնպես ստեղծվել են ինքնազարգացման/ինքնակատարելագործման դպրոցներ, որոնցից առավել հայտնի ու արդեն դասական դարձածները Գեորգի Գուրջիևի [10] և Ռուդոլֆ Շթայների [11, 12] դպրոցներն են: Ընդհանուրը բոլոր այս մշակույթներում ու դպրոցներում այն է, որ դրանք բոլորն ունեցել են ինքնազարգացման/կատարելագործման ազդակների մշտնջենական-իմացաբանական աղբյուր: Սակայն դրանց տարածական-խորքային /ցանցային/ իրականացման համար անհրաժեշտ է՝ հատկապես ներկայիս իրողությունների պարտադրանքով, նաև ստորև բերված երկու նախապայմանների առկայությունը և միմյանց համապատասխանությունը.

– Մեթոդի /կամ տեխնոլոգիայի/ կիրառման և այն իրականացնող հանրային-հոգևոր Առաջնորդի առկայության,

– Ջարգացման հարթակների կազմակերպման և տարածման քաղաքականության ծրագրային իրականացման /ցանկալի է՝ ինստիտուտայնացված/:

Առաջին բնութագրիչը, օգտվելով երրորդ հազարամյակի նվաճում հանդիսացող տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ընձեռած վերջին հնարավորություններից, կարելի է նաև իրականացնել մեզանում արդեն նույնպես բավականաչափ տարածում գտած հեռահար, համագործակցային և/կամ անընդհատ /ցկյանս/ ուսուցման՝ սույն նախագծի նպատակներին ու պահանջներին համապատասխան ադապտացված՝ թեմատիկ ուղղվածության և գործիքակազմի շնորհիվ, համագործակցելով նաև Գ.Պ. Շչեդրովիցկու անվան Ջարգացման Ինստիտուտի հետ [13,14]: Ինչ վերաբերում է երկրորդ բնութագրիչին, ապա այն նպատակահարմար է իրագործել կարևորագույն համապետական-համազգային գործառույթի՝ Ազգային անվտանգության շրջանակում /ներառյալ անշուշտ Արցախն ու աշխարհասփյուռ հայ գաղթօջախները/, ինչը անհրաժեշտ և բավարար համակարգայնություն կհաղորդի զար-

զացման առանձին հարթակների գործունեությանը՝ բարձրացնելով դրանց համահավաք արդյունավետությունը [15]:

Ամփոփում. Ազգային անվտանգության մարտահրավեր հանդիսացող ռիսկերը, որոնցով հղի է անհոգի, տեխնոկրատ, և ըստ էության անկիրթ, անմշակույթ և ուրեմն անբարո ու մարդասոց հասարակությունը /որում, թերևս, մենք այժմ գտնվում ենք/ փաստորեն առկա են, չնայած ոչ միշտ ակնհայտ, հաճախ էլ՝ շինծու ժողովրդավարության և քաղաքացիական հասարակության շղարշով խնամքով քողարկված: Անհնար է, իհարկե, կասեցնել գիտության և տեխնոլոգիաների առաջընթացը, սակայն անընդհատ և առավել խորասուզվելով Գիտելիքի և Տեղեկատվության օվկիանում հարկ է առավելագույն պատասխանատվությամբ մտահոգվել համամարդկային բարոյական, ճշմարիտ ու մնայուն արժեքների, և ուրեմն հենց Մարդու տեսակի՝ ոչ միայն հավուր պատշաճի պահպանման ու նրա սերունդներին փոխանցման [16], այլև ապագայում նաև մեր՝ բազմահազարամյա ազգային քաղաքակրթական ժառանգության տեր ու իրավահաջորդ սերունդներին վայել Կրթական-Իմացաբանական կարգավիճակի սահմանման, փոխանցման և շարունակական որակական կատարելագործման մասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Вардумян С.Д.* Опыт разработки, развития и внедрения «Системы контроля и оценки, основанной на результатах» в институциональных структурах РА // Вестник Российско-Армянского (Славянского) университета, № 1, Ер.: Изд-во РАУ, 2012. СС. 29–39.
2. *Багирян И.Г.* Национальная инновационная система (НИС) – Амбициозный, но единственный вариант адекватного движения в будущее: перспектива развития (монография). Ер.: «Гракан айреник», 2008. 42 с.
3. *Մաֆարյան Ս.* «Ազգային անվտանգություն. Հասկացությունը, էությունը, ձևակերպումը, առաջնահերթությունները», «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ, Եր., 2003, 130 էջ:
4. *Թորոսյան Տ., Մուրիսյան Հ.* Հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի երեք փուլերը, երեք խմբերը և երեք հարացույցները, հողված Հեռանկարային ուսումնասիրությունների և նախաձեռնությունների

կենտրոնի «Հայկական քաղաքագիտական հանդեսում», #1, 2014թ., էջ 20-33:

5. Черниговская Т. Свобода воли и нейротика. Лекция в Геологическом музее им. В. И. Вернадского в рамках лекционного цикла, запущенного проектом «Сноб» и коммуникационной группой Aegis Media в 2012г. в рамках дискуссионного клуба «Интеллектуальный базар».
6. Թորոսյան Տ. Հասարակական գիտությունների և այդ ոլորտում բարձրագույն կրթության հիմնախնդիրների առանձնահատկություններն ու լուծման հնարավորությունները հետխորհրդային երկրներում, հոդված Հեռանկարային ուսումնասիրությունների և նախաձեռնությունների կենտրոնի «Հայկական քաղաքագիտական հանդեսում», #1, 2014թ., էջ 5-19:
7. Գարրիելյան Մ., Դարադյան Ա., Թադևոսյան Ա., Մարգարյան Ն., Հոգևոր անվտանգության ապահովման և բարոյական արժեքների պահպանման հիմնադրույթները ազգային անվտանգության համատեքստում», «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ, Եր. 2003, 70 էջ:
8. Хромченко М.С. (составитель) Московский Методологический Клуб в лицах. М.: Фонд «Институт развития им. Г.П. Щедровицкого», 2006. 436 с.
11. Щедровицкий Г.П. Схема мыследеятельности – системно-структурное строение, смысл и содержание, статья. 13 с.
10. www.4thway.org/gurdzhiev-georgij-ivanovich/
11. Штайнер Р. Путь к самопознанию человека. Порог духовного мира, Ер.: Изд-во «Ной», 1991. 172 с.
12. Штайнер Р. Основные черты социального вопроса: в жизненных необходимостях настоящего и будущего. Ер.: Изд-во «Ной», 1992. 140 с.
13. Համագործակցային ուսուցում: Ձեռնարկ /Ա. Հովհաննիսյան, Կ. Հարությունյան, Ս. Խրիմյան և այլոք/. – Երևան: Անտարես հրատ., 2006. 124 էջ:
14. Обучение на протяжении жизни в условиях новой экономики (Серия «Актуальные вопросы развития образования»). М.: «Алекс», 2006. 264 с.
15. Այվազյան Ա. Հիմնատարրեր Հայաստանի ազգային անվտանգության հայեցակարգի, մասն Ա, Եր.: հեղինակային հրատ. 2003, 226 էջ:
16. Галикян Г.Э. Глобализация и свобода самоидентификации человека, материалы республиканской научной конференции «Проблема национальной идентичности в условиях глобализации (междисциплинарные аспекты)» 5 ноября 2013г. Ер.: Изд-во РАУ. 2014. СС. 82–88.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ПРОЕКТ В КАЧЕСТВЕ КОНКРЕТНОГО ПРОЯВЛЕНИЯ РЕШЕНИЙ ОСНОВНЫХ ОБЩИХ ВОПРОСОВ БЕЗОПАСНОСТИ

С.Д. Вардумян

АННОТАЦИЯ

В статье сделана попытка на основе анализа и обобщений примерного национального цивилизационного проекта предложить определенные решения по познавательным и морально-этическим проблемам государственного и институционального управления, являющимися безотлагательными с точки зрения Национальной безопасности, в условиях текущего периода нарастающих процессов глобализации.

Ключевые слова: цивилизационный, безопасность, национальный, организация, духовный, учитель, гносеология, саморазвитие, самосовершенствование.

NATIONAL CIVILIZATION PROJECT AS A SPECIFIC MANIFESTATION OF THE SOLUTION TO THE MAIN PROBLEMS OF SECURITY

S. Vardumyan

SUMMARY

The article represents an attempt, on the basis of analysis and generalizations of model National Civilization Project, to offer certain solutions for cognitive and moral-ethical problems of state and institutional management which are urgent from the standpoint of National Security under conditions of the current period of increasing globalization processes.

Keywords: civilizational, security, national, organization, spiritual, teacher, gnoseology, self-development, self-improvement.

ПРОБЛЕМЫ ГЛОБАЛЬНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЗАКАВКАЗЬЕ

М.Е. Вардазарян

sss001@list.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются политические процессы, протекающие в Закавказье в условиях обострения взаимоотношений России с Западом. Грузия стремится к интеграции в западные структуры, Армения – в Евразийский союз, а Азербайджан, явным образом не противопоставляясь западным и российским интеграционным проектам, пытается лавировать и вести сбалансированную внешнюю политику. На первый взгляд, на фоне украинского кризиса Азербайджан должен был сблизиться с Западом, но в действительности происходит обратный процесс. Заняв антироссийскую позицию по вопросу присоединения Крыма и России, Баку стремится на разных уровнях поддержать свои отношения с Кремлем, создавая иллюзию, будто азербайджанская позиция по отношению к России не представляет для последней потенциальной угрозы.

Одновременно, в условиях противостояния Запад-Россия для Армении уменьшаются возможности маневрирования. Создаваемая новая геополитическая ситуация определенным образом отражается и на работе Минской группы ОБСЕ, где каждый сопредседатель стремится усилить свое влияние.

Интегрируясь в ЕАЭС, Армения надеется на увеличение своего веса в регионе и устранение экономической блокады, а также на то, что в создавшейся ситуации Кремль пересмотрит свои региональные подходы, исходя как из своих национальных интересов, так и ее союзников.

Ключевые слова: Республика Армения, Грузия, Азербайджан, Евразийский Союз, РФ, ЕС, США.

Закавказье представляет собой пространство, многослойное в этническом, религиозном и культурном плане. Грузия стремится к интеграции в западные структуры, Армения – в Евразийский союз, а Азербайджан, не противопоставляясь явным образом западным и российским интеграционным проектам, пытается лавировать и вести сбалансированную политику. В свою очередь, Грузия и Азербайджан, наряду с Украиной и Молдовой, являются членами организации ГУАМ.

Выдвинутые ЕС и РФ интеграционные проекты поставили постсоветские республики перед сложным выбором. В июне 2014г. Грузия, Украина и Молдова подписали с ЕС «Соглашение об ассоциации», в результате чего ЕС стал крупным игроком на постсоветском пространстве. Одна из закавказских республик, Грузия, избрав прозападный вектор развития, стремится стать противвесом геополитическому господству РФ в регионе.

До середины 2013г. официальный Ереван вел многовекторную внешнюю политику: поддерживая союзнические отношения с РФ и являясь ее стратегическим партнером в регионе, он в то же время сотрудничал с Евроатлантическими структурами. Однако, когда Запад поставил вопрос выбора между подписанием с ЕС Соглашения об ассоциации и вступлением в Таможенный союз, руководство РА, учитывая, в первую очередь, вопросы безопасности, сделало выбор в пользу последнего. Хотя экономический фактор также играет немаловажную роль. По разным подсчетам, при вступлении в ТС в краткосрочном плане влияние на ВВП страны будет в виде 4%–5% дополнительного роста за счет расширения экономического пространства и восстановления кооперационных связей. В Армении работают около 1300 российских компаний. Российские капитальные вложения преобладают в таких экономических отраслях, как производство и распределение электроэнергии, телекоммуникации и транспорт. Надо также учитывать то обстоятельство, что армянская диаспора в России состоит из около двух миллионов человек, возросших за последние 20 лет, Россия стала главным направлением для трудовых мигрантов Армении. На сегодняшний день около 800 тысяч граждан Армении зарегистрированы в миграционных службах России, для которых присоединение к ТС означает отмену квот и лицензий, поскольку после этого на них в России будет распространяться национальный социальный режим.

Отметим, что в 2012г. около 82% некоммерческих денежных переводов поступили в Армению из России, составляя, при этом, 14% ВВП и почти сравняваясь с общим экспортом страны [1].

Тем не менее, Евросоюз все еще надеется сформировать новый формат сотрудничества с РА. 1 октября 2014г. руководитель делегации ЕС в РА Траян Христеа заявил, что в ближайшем будущем состоятся двусторонние встречи РА-ЕС, в ходе которых определится взаимовыгодный формат дальнейшего сотрудничества [2]. Со временем стало ясно, что в проекте ЕС «Восточное партнерство» не было учтено то обстоятельство, что Украина, Беларусь, Молдова, Армения, Грузия и Азербайджан являются совершенно разными государствами с точки зрения интересов и системы ценностей. В ЕС не имели четкого представления об этих странах, порой их укладывали в рамки общей идентичности. Кроме того, в ЕС до сих пор нет единого центра принятия решений. В ЕС в настоящее время нет единства по данному вопросу, и для каких-то стран экономические отношения с РФ важнее ценностных и идеологических вопросов. ЕС переживает не только экономический кризис, но и кризис идентичности. Формирующееся руководство Евросоюза будет вынуждено пересмотреть «Восточное партнерство», и на саммите в Риге будет избран новый формат сотрудничества с постсоветскими государствами.

Подобные дифференцированные шаги ЕС осуществляет и сегодня. Например, перед подписанием с Грузией и Молдовой «Соглашения об ассоциации» председатель Еврокомиссии Жозе Мануэль Баррозу 14 июня 2014г. посетил Азербайджан. В Баку был подписан протокол к Соглашению о партнерстве и сотрудничестве по Рамочному соглашению об общих принципах участия Азербайджана в программах ЕС [3]. Понятно, что ЕС, в первую очередь, интересуется сотрудничеством с Азербайджаном в энергетической сфере, однако в протоколе говорится и о разработке нового формата сотрудничества [4].

Мы полагаем, что для Армении не существует другой альтернативы, кроме евразийской интеграции, так как в условиях напряженных отношений между Западом и Российской Федерацией невозможно обеспечить безопасность и экономическое развитие РА в разных системах. Членство в ОДКБ, естественно, предполагает и членство в ЕАЭС. В ближайшем будущем РФ ждут тяжелые в

экономическом плане времена. Однако украинский опыт свидетельствует об обратном. В ближайшие пять лет ассоциации с ЕС предсказывается снижение ВВП Украины, по меньшей мере, на 25%, что равно объему экспорта из Украины в РФ. По прогнозам Всемирного банка, спад в экономике Украины в 2014г. составит 8%, а по данным международного кредитного агентства Moody's – 10 процентов [5]. Маловероятно, что странам СНГ удастся за короткий срок переместить экспорт на новые рынки, тем более, на рынки ЕС. Для Украины, находящейся, наряду со странами СНГ, в единой свободной экономической зоне, подписание с ЕС «Соглашения об ассоциации стало тяжелым испытанием, потому что если Киев потеряет российский рынок, то в ближайшее время не будет иметь возможность вступить на европейский, а Запад не собирается делать значительные инвестиции в украинскую экономику. Именно поэтому руководство Украины было вынуждено отложить на год вхождение в силу экономической составляющей уже подписанного соглашения.

Армения расценивается Западом, а также своими соседями, как единственный стратегический партнер России в регионе, и единственная из закавказских республик выразила желание присоединиться к Таможенному союзу и формирующемуся Евразийскому союзу. Таким образом, единственным опорным пунктом Евразийского экономического союза в Закавказье является Армения. В Белом Доме полагают, что РА, присоединившись к Евразийскому союзу, «окажется изолирована от международного сообщества», а подписание с ЕС Соглашения об ассоциации «открыло бы для Армении возможность сотрудничества в сфере экономики и безопасности не только с Россией, но и с такими партнерами, как Евросоюз и США».

В рамках Таможенного союза также существуют разногласия, которые имеют не только экономическую, но и политическую подоплеку. Ближайшие союзники Москвы, в отличие от Армении и Беларуси, не поддержали РФ во время голосования Генассамблеи ООН по Крыму. «За» соответствующую резолюцию, согласно которой присоединение Крыма к России считается незаконным – голосовала Грузия, воздержался Казахстан, не участвовали в голосовании Кыргызстан, Таджикистан. Россия мыслит геополитическими категориями, и этот факт в определенной степени беспокоит

Минск и Астану. Неслучайно, что сегодня многие россияне готовы нести убытки ради того, чтобы реализовать свой геополитический проект. В то же время, США и ЕС, опасаясь увеличения влияния РФ на постсоветском пространстве, стремятся использовать «кавказский козырь». Увеличение напряжения в Закавказье на фоне украинских событий будет препятствовать реализации на постсоветском пространстве задуманных Москвой интеграционных проектов.

Запад пытается, в первую очередь, углубить противоречия между РА и РФ (подобные попытки осуществляются также в отношении Казахстана и Беларуси). Через ряд неправительственных организаций и определенные политические круги Запад спекулирует вопросом российско-азербайджанского военного сотрудничества, намекает на то, что Москва не учитывает стратегические интересы РА, что, в случае вступления в Таможенный союз, между РА и НКР будет установлен таможенный пункт и т.д.

Если говорить откровенно, то вступление в ЕАЭС значительной частью населения нашей страны воспринимается как перспектива нахождения с РФ в общем политическом и экономическом пространстве, а с точки зрения безопасности – как необходимость. Присоединяясь к евразийским интеграционным проектам, делая неопределенной повестку отношений РА–ЕС, мы становимся свидетелями ряда региональных процессов, которые вызывают сомнения у официального Еревана и могут быть использованы прозападными силами. Основная проблема заключается в том, окажется ли Армения в более безопасном, экономически выгодном положении, вступив в Таможенный союз. Во-первых, РФ не смогла предотвратить отсрочку вступления РА в ЕАЭС, обусловленную особым мнением Казахстана и Беларуси. В конце сентября 2014г. в Астане прошел саммит прикаспийских государств, в ходе которого руководство РФ одобрило проект строительства железной дороги Россия-Азербайджан-Иран, которая должна быть введена в эксплуатацию в 2016г. Следует учитывать тот факт, что в 2015г. завершится строительство железной дороги Карс-Ахалкалаки-Тбилиси-Баку, которая является скорее политическим, чем экономическим проектом. Напомним, что до строительства этой железной дороги Армения предлагала Грузии и Турции провозить грузы по своей территории без таможенных пошлин. Благодаря этому проекту удалось вовлечь Грузию в проект, направленный против РА, создать турец-

кий коридор в населенном армянами Джавахке, изолировать Армению от очередного транспортного проекта, а также направить транспортные потоки в обход российских территорий. Напомним, что железнодорожной системой Армении управляет российская компания, и если раньше российское железнодорожное сообщение с Турцией и Ираном проходило по территории Абхазии, Грузии и Армении, то в настоящее время железнодорожные маршруты проходят в обход РА, и в этом направлении наш стратегический партнер не только не предпринимает никаких шагов, но и собирается установить железнодорожное сообщение с Турцией и Ираном по территории Азербайджана. Армения не оказалась бы в такой изоляции, если бы была построена железная дорога Иран-Армения, эффективность которой зависела от повторного введения в эксплуатацию абхазской железной дороги, тем более, что и Тбилиси, и Сухуми были готовы обсуждать этот вопрос. Запад, в свою очередь, для ослабления влияния РФ на РА пытается наладить армяно-турецкие отношения и снять существующую блокаду. Именно поэтому новым послом США в РА и Турции Ричарду Миллзу и Джону Басу (в 2009–2012гг. был послом США в Грузии) было поручено предпринять шаги по налаживанию армяно-турецких отношений.

Еще одно обстоятельство, вызывающее беспокойство Еревана, – альянс Анкары, Баку и Тбилиси в военной сфере. В сентябре 2014г. в Нахичевани состоялась встреча министров обороны Турции, Азербайджана и Грузии, в ходе которой обсуждались вопросы региональной военно-политической ситуации и безопасности коммуникационных инфраструктур, а также вопрос проведения совместных учений.

Турция, как член НАТО, не может создавать новые военные союзы. В то же время в условиях напряженных отношений между Западом и Россией Турция не только не уменьшает, но и увеличивает экономическое сотрудничество с Россией. Кроме того, некоторые аналитики полагают, что на экспертном уровне обсуждается возможность членства Турции в Евразийском союзе, не исключая даже включения в БРИКС. Это, скорее, попытка Анкары играть важную роль в Закавказье. После того, как на Западе усилилась критика в адрес Г. Алиева по вопросу нарушения прав человека, руководство Азербайджана, ранее активнее всех выступавшее против предложения России и Ирана, согласилось на него и на состо-

явшемся 29 сентября 2014г. в Астрахани саммите прикаспийских государств приняло важное решение о том, что отныне право пребывания на Каспийском море будут иметь исключительно вооруженные силы прибрежных стран. Это закрывает доступ на Каспий внерегиональным игрокам имеющим свой взгляд на проблему «национальных интересов» [6]. Отметим, что в последние годы обсуждался вопрос о целесообразности создания американской военно-морской базы возле Баку, и Азербайджан посетили многие американские военные советники.

В Баку в последнее время часто высказывают ту мысль, что, если Москва будет содействовать передаче Нагорного Карабаха Азербайджану, то они готовы войти в Таможенный союз, Евразийский союз и ОДКБ. Например, об этом недавно заявил лидер Партии единого народного фронта Азербайджана, депутат Гудрат Гасантулиев [7]. Конечно, политика РФ в Закавказье строится по совершенно иным принципам, и Москва, не будучи против членства Азербайджана в этих структурах, не готова сменить одного союзника на другого.

Напряженность в отношениях между Западом и Россией определенным образом отражается и на работе Минской группы ОБСЕ. Если ранее Минская группа была тем единственным форматом, в рамках которого США, ЕС и РФ вели скоординированную политику, то в настоящее время каждая страна стремится показать, что она «первая среди равных». После августовских инцидентов на армяно-азербайджанской границе В. Путин организовал встречу президентов РА и Азербайджана, а в сентябре в рамках состоявшегося в Уэльсе саммита НАТО госсекретарь США Джон Керри организовал встречу С. Саргсян – Г. Алиев. Важность встречи подчеркивается тем, что, если ранее в этом направлении было много российских инициатив, в которых США и ЕС не принимали участия, то эта встреча стала первой американской инициативой, в которой не была представлена Россия. В конце ноября президентов РА и Азербайджана ждет в Париже президент Франции Ф. Оланд. Получается, что все три страны-сопредседатели Минской группы стремятся отдельно друг от друга организовать встречи президентов РА и Азербайджана [8]. Новостью для РА стала политика сбалансированности между странами-сопредседателями, которая нарушила уже существующее статус-кво. Тем не менее, самой эффективной

из этих трех встреч стала встреча в Сочи, так как в условиях украинского кризиса В. Путин предстал в роли миротворца, предложение которого было принято руководителями двух закавказских республик.

Таким образом :

1. Стабильное развитие Российской Федерации является важным фактором безопасности соседних государств. Стабильность России способствует поддержанию регионального баланса в Закавказье и Каспийском бассейне. Хотя закавказские республики занимают разные позиции и сотрудничают как с США, так и с ЕС, тем не менее, они принимают тот факт, что одним из основных векторов их политики должно быть сотрудничество с РФ.

2. Интеграционные проекты Москвы в регионе сталкиваются с сопротивлением США и ЕС, которые полагают, что их реализация приведет к восстановлению «российской империи». Для того, чтобы российские интеграционные проекты не утратили своей актуальности и были конкурентоспособными на фоне западных проектов, РФ должна широко применять политику «мягкой силы».

3. Армяно-российские отношения должны строиться на такой политической и экономической базе, которая будет привлекательной и для двух соседних государств, поскольку один из вариантов обеспечения стабильности в регионе и урегулирования конфликтов – это вступление трех закавказских республик в Евразийский союз.

4. Необходимо предпринять шаги по устранению коммуникационной изоляции РА, поскольку в условиях подобной изоляции армянское общество не придает особого значения тому, в какой экономической зоне находится наше государство.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Овакимян Т.* Перспективы вступления Армении в Таможенный Союз для предпринимателей и экономики в целом-audit-service.am/ckfinder/userfiles/files/Article_New20(1).pdf.
2. *Христеев Т.* Скоро у Армении и Евросоюза будет новый пакет отношений-news.am/rus/news231835.html.
3. ЕС и Азербайджан подписали соглашение о партнерстве – www.rosbalt.ru/exussr/2014/06/17/1280912.html

4. Баррозу и Алиев подвели итоги сотрудничества по плану ЕС-Азербайджан. www.enpi-info.eu/mainestphp?id=37714&id_type=1&ilang_id=471
5. *Мартиросян А.* Украина вернулась к той же точке, «Азг», 3 октября 2014г., (на арм. яз.)
6. Саммит глав прикаспийских государств в Астрахани-russiancouncil.ru/inner/?id_4=4460#top
7. В Баку заговорили о вхождении в зону российских интересов «в обмен на Карабах» Новое Время, 20 сентября 2014г.
8. *Мартиросян А.* Украина вернулась к той же точке, «Азг», 3 октября 2014г., (на арм. яз.)

ԱՆԴՐՈՎՎԱՍՈՒՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻՈՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մ.Ե. Վարդապարյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հողվածում լուսարանվում են Ռուսաստան-Արևմուտք հակամարտության պայմաններում Անդրկովկասում ընթացող քաղաքական գործընթացները: Հայաստանը ինտեգրվում է Եվրասիական կառույցներին, Վրաստանը շարժվում է դեպի Արևմուտք, իսկ Ադրբեյջանը, խուսանավելով ռուսական և եվրոպական ինտեգրացիոն գործընթացների միջև, փորձում է հավասարակշռված քաղաքականություն վարել: Ուկրաինական ճգնաժամի պայմաններում թվում էր, թե Ադրբեյջանը պետք է սերտացնի հարաբերությունները Արևմուտքի հետ, սակայն հակառակ գործընթացն է տեղի ունենում: ՌԴ հետ Դրիմի վերամիավորման հարցում հակառուսական դիրքորոշում ունենալով՝ Բաքուն տարբեր մակարդակներով փորձում է պահպանել հարաբերությունները Կրեմլի հետ՝ փորձելով ստեղծել այն պատրանքը, որ իր քայլերը ՌԴ նկատմամբ պոտենցիալ վտանգ չեն ներկայանում: Իր հերթին Ռուսաստանը շարունակում է հավասարակշռված քաղաքականություն վարել Հայաստանի և Ադրբեյջանի նկատմամբ:

Միաժամանակ Արևմուտք-Ռուսաստան հարաբերությունների լարվածությունը նվազեցնում է Հայաստանի մանևրելու հնարավորությունը: Ձևավորված աշխարհաքաղաքական նոր իրավիճակը պետք է անդադառնար նաև ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի գործունեության վրա, որտեղ համանախագահներից յուրա-

քանցյուրը փորձում է դարաբաղյան խնդրի կարգավորման գործընթացում մեծացնել իր դերակատարումը:

Անդամակցելով ԵՏՄ-ին՝ ՀՀ-ն ակնկալում է մեծացնել իր տարածաշրջանային դերակատարումը և վերացնել իր տնտեսական շրջափակումը, իսկ ստեղծված իրավիճակում Կրեմլը կվերագնահատի տարածաշրջանային իր մոտեցումները ելնելով նախ և առաջ ՌԴ-ի ու իր դաշնակիցների շահերից:

Հիմնաբառեր՝ Հայաստանի Հանրապետություն, Վրաստան, Ադրբեջան, Եվրասիական միություն, ՌԴ, ԵՄ, ԱՄՆ:

PECULIARITIES OF MODERN INTEGRATION PROCESSES IN TRANSCAUCASIA

M. Vardazaryan

SUMMARY

The article is dedicated to the illustration of the political processes in Transcaucasia during the confrontation of Russia and the West. Armenia integrates into Eurasian institutions, Georgia moves to the West, and Azerbaijani maneuvers between Russian and European integration processes trying to pursue a balanced policy. It seemed that during the Ukrainian Crisis Azerbaijan should have tightened its relations with the West, but just the opposite happened. Having an anti-Russian position about the reunion of the Russian Federation and Crimea, Baku tries to maintain its relations with Kremlin on different levels attempting to create an illusion that its moves towards Russia do not pose any potential risks. In its turn, Russia continues to pursue a balanced policy with Armenia and Azerbaijan.

At the same time the tense relations between the West and Russia lessen the chance for Armenia to maneuver. The new geopolitical situation should have had its impact on the activities of the OSCE Minsk group where each chairperson tries to enhance his role in the settlement of the Karabakh conflict.

By becoming a member of the Eurasian Economic Union the Republic of Armenia expects to enlarge its role in the region and to eliminate the economic blockade, and in this situation the Kremlin will reconsider its approaches to the region based, first of all, on the interests of RF and its allies.

Keywords: Republic of Armenia, Georgia, Azerbaijan, Eurasian Union, Russian Federation, EU, USA.

МАДРИДСКИЕ ПРИНЦИПЫ: ЦЕЛЬ, СОДЕРЖАНИЕ, РЕАЛИЗУЕМОСТЬ

Л.А. Алавердян

larisa_alaverdyan@yahoo.com

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена анализу Мадридских Принципов (МдП), их содержания и реализуемости. Предпринята попытка показать связь МдП с политическими решениями в отношении признания новых государств, образовавшихся при распаде СССР, а также их «привязка» к геополитическим интересам основных глобальных и региональных акторов.

Ключевые слова: Мадридские Принципы, Минская Группа, Азербайджан, Арцах (НКР), utipossidetis.

Мадридские принципы – это краткое обозначение документа «Базовые принципы по урегулированию Нагорно-Карабахского конфликта», представленного сопредседателями Минской группы на очередном заседании глав правительств стран-членов ОБСЕ 29 ноября 2007г. в Мадриде (отсюда и его название).

Мадридские принципы – это краткое обозначение документа «Базовые принципы по урегулированию Нагорно-Карабахского конфликта», представленного сопредседателями Минской группы на очередном заседании глав правительств стран-членов ОБСЕ 29 ноября 2007г. в Мадриде (отсюда и его название).

В общедоступной для широкой общественности форме содержание этих принципов стали доступны лишь через год в неофициальной публикации [1].

Официально большая часть этого документа была обнародована в форме заявления президентов России, США и Франции 10 июля 2009г. (Аквила, Италия) [2]. Уже к концу 2009г. на саммите ОБСЕ (Афины, Греция) появился так называемый «обновленный» документ, который, судя по комментариям в прессе, более детально представлял план по реализации Мадридских принципов (МдП).

«Обновленные» МдП [3] были представлены сначала президенту Азербайджана И. Алиеву (декабрь 2009г.), а затем президенту Армении С. Саркисяну (январь 2010г.).

Надо полагать, что «пятидневная война» между Грузией и Россией (август 2008г.), имела влияние на интенсификацию усилий Минской Группы (МнГ) в лице ее сопредседателей, министров иностранных дел (России и Франции) и представителя Госдепа США и, наконец, президентов этих стран в период конец 2008г. – середина 2012г.

В этот же период Азербайджан активизировал свою информационную, дипломатическую и иную деятельность (вплоть до подкупа депутатов РАСЕ, Европарламента, а также дипломатов высокого ранга) на других политических площадках и развернул широкомасштабную пропаганду, направленную, на первый взгляд, против МнГ, а по существу, оказывая на нее давление.

Заметим, что эти годы были отмечены весьма успешным развитием военного, экономического, вернее, углеводородного сотрудничества Азербайджана с Россией, Турцией, Западом и странами Ближнего Востока.

* * *

С целью анализа МдП коротко остановимся на их содержании, взяв за основу заявление Президентов от 10 июля 2009г. (Аквила, Италия). МдП, в том числе «обновленные», были рассмотрены и продолжают анализироваться достаточно большим числом аналитиков и экспертов с различных точек зрения, в том числе в контексте национальных и геополитических интересов крупных акторов и в свете нового этапа развития событий на постсоветском пространстве.

В данной статье мы попытаемся показать связь основных положений МдП с процессами и документами периода распада СССР. Напомним, что до 1997г. НКР участвовала в Минском процессе непосредственно (иногда говорят, как одна из сторон противостояния), при этом, позиция Арцаха в определенных вопросах не только отличалась от позиции Армении, но иногда была прямо противоположной ей.

Такой анализ необходим как для понимания логики МдП, так и для обоснования необходимости глубокой проработки концеп-

ции, на которой были сформированы подходы к урегулированию того, что в терминах ОБСЕ называется «Нагорно-Карабахским конфликтом», и инициирования процесса трансформации МдП.

Устоявшимся к настоящему времени является упоминание трех принципов (неприменение силы, территориальная целостность и равноправие народов и самоопределение) и шести элементов, которые озвучил американский сопредседатель МнГ – Д. Уорлик [4]. Мы рассмотрим четыре основных составляющих, в которых отражены эти элементы.

Итак, согласно МдП, *во-первых*, НКР должна вернуть территории вокруг Нагорного Карабаха, т.е., согласно терминологии МнГ, бывшей Нагорно-Карабахской автономной области (НКАО), вслед за этим, *в места своего прежнего проживания могут (получают право) вернуться все внутренне перемещенные лица (ВПЛ) и беженцы*.

Вторая составляющая МдП – *международные гарантии безопасности, в т.ч. операции по поддержанию мира* означает ввод международных миротворческих сил в зону конфликта как гарантии безопасности, иными словами, разоружение Армии Оборона НКР или низведение ее на уровень внутренних сил, причем, с вовлечением представителей ВПЛ, «вернувшихся» из Азербайджана.

Хотя об этом напрямую не говорится, но такое утверждение вытекает *из третьей*, пожалуй, самой интригующей части МдП, а именно: *предоставление Нагорному Карабаху промежуточного статуса самоуправляющейся территории* внутри Азербайджана с перспективой определения *будущего окончательного правового статуса Нагорного Карабаха* путем имеющего обязательную силу волеизъявления через неопределенное время (иногда проговаривается – ориентировочно через 10–15 лет).

Наконец, *четвертая* составляющая – это *предоставление «коридора»*, призванного обеспечивать связь Армении с Нагорным Карабахом с уже смешанным населением.

Отечественные исследователи отмечают, что МдП полностью абстрагированы от реальных условий, фактов и событий, характеризующих сущность и особенности процессов образования и становления не только НКР, но и Азербайджана, что, на наш взгляд, и стало причиной нереализуемости сформулированных в

документе задач. Перечислим некоторые из таких обстоятельств и фактов:

1) около полумиллиона беженцев армян, изгнанных из более чем трехсот населенных пунктов Азербайджана, в том числе, из районов «вокруг Нагорного Карабаха» в частности, Шаумянского района, лишенных как личного имущества, так и права коллективного пользования землей и другими общественными объектами;

2) акты насилия, массовых убийств, публичного глумления, сожжения заживо и других действий, осужденных известными деятелями науки и искусства, общественными и политическими деятелями всего мира [5];

3) образование НКР как легитимного государства, его законсообразный выход из состава советского Азербайджана до его признания международным сообществом [6];

4) агрессия получившего независимость Азербайджана против народа Арцаха с целью полного истребления или изгнания армян, тем самым завершения этнической чистки на территории бывшей советской республики [7];

5) военное поражение Азербайджана и разворачивание информационно-дипломатической «войны», а также государственной-террористической деятельности против Армении и Арцаха [8].

Анализируя ход переговоров по НКР, итогом которых и стало появление МдП, обычно ссылаются на обстоятельства, носящие характер внешнего воздействия, или факторы регионального и глобального значения.

Наиболее часто упоминаемыми аргументами являются:

1) особое геостратегическое значение Азербайджана, особенно возрастающее на современном этапе геополитического противостояния Запада и России;

2) предпочтение государствами-участниками международных договоров, в первую очередь, странами Евросоюза, принципа территориальной целостности как гарантии всеобщей безопасности, принципу равенства народов и самоопределения.

3) ссылки на вмешательство Армении в процессы образования и становления НКР.

Однако нетрудно заметить, что в основу почти всех схем, выстраиваемых при помощи вышеперечисленных и других аргументов, положено следующее «правило»: все, что было до «Заявления

Двенадцати» о статусе России и других республик на территории бывшего Советского Союза, а также решения Совета ЕС «О критериях ЕС для признания новых государств Восточной Европы и на территории Советского Союза» [9] не будет учтено при принятии решения о признании/непризнании новообразованных государств.

Из этого следовало, что:

– Статья 72 (о праве союзных республик выхода из Союза) Конституции Советского Союза, характеризуемого Западом как тоталитарное и неправовое государство, является единственной основой для международного признания союзных республик;

– признавая легальность выхода союзной республики из СССР, не признавать законность выхода из состава республики автономного образования и территории ареального проживанием народа другой национальности, вопреки специально принятым по этому вопросу законам СССР [10], выступавшим в годы его существования гарантом безопасности этих народов;

– признавая нерушимость границ союзных республик в границах, определенных «диктатором всех времен и народов» И.В. Сталиным, не признавать нерушимость границ субъектов, входящих в ее состав, вопреки той же Конституции СССР (С. 87) и в нарушение закона Аз.ССР «О Нагорно-Карабахской автономной области» от 26.06 1981г.;

– позволить безнаказанно отстаивать «территориальную целостность», дарованную международным сообществом, согласно «принципу универсальности», всеми способами, в том числе засвидетельствованными актами геноцида, и поражение государств-агрессора, каковым является Азербайджан, в им же развязанной войне считать чуть ли ни равносильным поражению «международного сообщества», при этом, пытаться принудить Арцах подчиниться Азербайджану с перспективой полного истребления армянского населения НКР, в случае если они не покинут своего края;

– наконец, в ответ на правовые политические процессы в непризнанном государстве, в том числе соответствующие международным нормам систематические выборы органов власти, заявлять об их нелегитимности [11].

Между тем, одной из «внутренних причин» распада СССР явилась его неспособность обеспечить безопасность, населявших его народов, в частности, армянского народа Восточного Закавказья.

По существу, с этой задачей не справляется и международное сообщество, для которого важнейшей задачей являлось скорейшее закрепление факта прекращения существования СССР и установления нового, однополярного миропорядка, для чего и был реанимирован принцип *uti possidetis*, к тому же, он был применен неадекватно и некорректно, за что и подвергаются справедливой, на наш взгляд, критике [12].

Здесь следует заметить, что содержание вышеупомянутых документов не было тайной для новых политических элит бывших союзных республик, в том числе Армении, и этот принцип был применен с ведома и согласия союзных республик. Армения, в числе девяти союзных республик, подписавших 21 декабря 1991г. Алма-Атинскую декларацию, и одна из первых (26.12.1991г.) ратифицировавшая Соглашение о создании Содружества Независимых Государств (СНГ), согласилась вместе с остальными с неприкосновенностью существующих, т.е. советских, границ. Представители правящей в ту пору партии утверждают, что именно в виду сложившейся ситуацией «вокруг Нагорного Карабаха», Армения (надо полагать, из лучших побуждений) заявила свое особое мнение (оговорку) о возможности принятия в СНГ также и бывших советских автономий. Однако, учитывая, что к этому времени уже был проведен референдум о независимости НКР, такая оговорка лишь усугубила ситуацию. Таким образом, принцип *uti possidetis juris* в отношении распадающегося Союза был применен с согласия союзных республик, в том числе с согласия Армении (аналогично тому, как это имело место при деколонизации Африки, когда на первой сессии Ассамблеи глав государств Организации африканского единства обязались уважать границы, существовавшие в момент деколонизации).

На наш взгляд, именно эта позиция официального Еревана в дальнейшем легла в основу противоречий между политическими элитами Арцаха и Армении. Более того, это же обстоятельство было положено в основу будущих документов по НКР, начиная от доклада Старших должностных лиц СБСЕ (28 февраля 1992г.), в котором говорится о «регионе Нагорный Карабах Азербайджанской республики», резолюций ООН и решений других организаций и институтов, в т.ч. в основу МдП.

И хотя с тех пор произошли события, изменившие политическую карту мира, концепцию международного признания и проблему обеспечения региональной безопасности, международное сообщество не меняет своей позиции в отношении новообразованных государств – бывших советских автономий Южного Кавказа, в частности, НКР. Видимо, единственным уроком вынесенным из «пятидневной войны» стало понимание гибельности широкомащтабной войны против Арцаха. Взамен этого поощряемый контрпродуктивными МдП Азербайджан продолжает откровенно расистскую пропаганду, идет на эскалацию напряжения на границе НКР и Армении, обосновывая это исключительно принципом территориальной целостности и нерушимости нелегитимных, по существу, но «признаваемых» и отстаиваемых международным сообществом границ.

Все вышесказанное свидетельствует о том, что цели МдП следует искать в сфере геополитических интересов глобальных (Россия, США, ЕС) и региональных (в первую очередь, стратегического союзника Азербайджана – Турции) акторов.

Однако, несмотря на различные модификации, МдП, на наш взгляд, так и остаются неприемлемыми для основных сторон противостояния (Азербайджан и Арцах), и главное, практически нереализуемыми.

Действительно, Азербайджан не соглашается с этими принципами, в частности, ссылаясь на Конституцию Азербайджана [13]: унитарность (ст.7), недопустимость локального референдума (ст.11). исключение понятия «коридор» (ст.11, ч.I – территория Азербайджана «едина, неприкосновенна и неделима»).

Арцах (НКР), в свою очередь, не может согласиться со многими элементами МдП, прежде всего, с возвращением территорий «вокруг Нагорного Карабаха» поскольку:

– территория Нагорного Карабаха, подвергнутая этнической чистке в конце XIX – начале XX вв. и превосходящая территорию современного Арцаха, в 1919г. была квалифицирована Лигой Наций как спорная, непринадлежащая Азербайджану, в связи с чем Азербайджан не был ею признан [14];

– эти территории затем были расчленены и в трех различных статусах насильственно присоединены к Азербайджанской ССР в период за 1920–1923гг., не имеющим правовую силу решением

Кавказского бюро РСДРП [15]; заявив о выходе из СССР (30.08.1991г.) и объявив об отказе от советского права наследия, Азербайджан осознавал последствия такого акта и возобновил **спор**, развязав в 1991–1994гг. полномасштабную войну против армянского народа Арцаха, предварительно полностью изгнав армян из остальных мест их исторического проживания [16].

Терпя поражение в им же развязанной войне Азербайджан полностью использовал данные ему международным сообществом (прежде всего, Евросоюзом и ООН) карт-бланш, добиваясь принятия ООН резолюций, защищающих территориальную целостность незаконного и нелегитимного государственного образования Азербайджан. В силу этого НКР, трезво оценивая позицию международных организаций, так и не реагирующих после распада СССР на преступления Азербайджана против армянского народа, не может принять всерьез обещаний гарантии безопасности в состоянии промежуточного статуса и самоуправления, т.е. в «статусе» ниже того, который армяне Азербайджанской ССР имели в советской период, и испытали на себе последствия почти 70-летней дискриминационной политики союзной республики [17].

Известно, что в НКР нашли убежище около 30-ти тысяч армян, изгнанных из мест своего прежнего проживания. Отсутствие какого-либо упоминания о судьбе этих людей, проживающих ныне в населенных пунктах НКР [18], наряду с сотнями тысяч насильственно изгнанных армян, нашедших убежище в Армении и других странах мира, превращает тезис о праве возвращения всех внутренне перемещенных лиц и беженцев в места их прежнего проживания в прямое соучастие международного сообщества в этнических чистках, начатых Азербайджаном еще в советский период и осужденных Евросоюзом, сенатом США, ВС РФ и др., что непреемлемо для Арцаха. О невозможности возвращения армян в места их прежнего проживания хорошо известно всем. Но наиболее красноречиво об этом свидетельствуют и комментарии некоторых западных исследователей, в частности, Т.де Ваала, уверенного в том, что «многие не будут стремиться к реализации права на возвращение» [19]. Действительно, мало кто сомневается, что армянские беженцы, пережившие ужасы геноцида в 1988–1992гг., не будут стремиться в страну, где убийство армянина считается героизмом (как это имеет место в Азербайджане, начиная от «сумгаита» до

беспрецедентного явления «рамиль сафаров», осужденного Советом Европы [20]). Обещание выплаты некой «компенсации» для этих «многих» является зловещей констатацией готовности закрепить результаты преступления против человечности – геноцида Азербайджана против армян Восточного Закавказья, геноцида длиною в век. Кроме того, НКР не может согласиться с игнорированием результатов и легальности референдума о независимости (10.12.1991г.) в «пользу» отложенного, всенародного, т.е. всеазербайджанского, референдума.

Армения, законосообразно вышедшая из состава СССР и не претендующая на территории за пределами советских границ, подвергающаяся более чем 25-летней блокаде со стороны Азербайджана и Турции, правомочна решать вопросы, относящиеся исключительно к взаимоотношениям Армении и Азербайджана, но никак не НКР. В связи с этим, высказывания сопредседателей о присоединении НКР к Минскому процессу с определенного момента [21] являются признанием того, что Армения может взять на себя ту часть ответственности, которая затрагивают отношения Армении и Азербайджана, а не НКР и Азербайджана. Об этом же свидетельствует озвученная в 2014г. президентом Франции Ф. Олландом идея «Большого мирного соглашения в рамках урегулирования Нагорно-Карабахского конфликта» [22].

Армения все эти годы несет на себе бремя обеспечения безопасности не только НКР, но и всего региона Южного Кавказа, занимая уравниванную позицию, не поддаваясь на принявшие все более разнуданный характер провокации Азербайджана и не допуская развития событий по образцу «Августа 2008г.» [23].

Нереализуемость МдП проистекает как из вышеперечисленного, так и неопределенности терминологии, хронологии и последовательности предлагаемых мероприятий, большого риска не только для армянского народа, но и для всего региона и далеко за его пределами.

Даже краткий анализ МдП показывает, что они основаны на «парадигме войны», подпитывают попытки Азербайджана возобновить вооруженную фазу конфликта и, в силу этого, нуждаются в трансформации [24], позволяющей адекватно реагировать на современные вызовы не только регионального, но и глобального масштаба.

Какова степень заинтересованности вовлеченных акторов в переходе к парадигме мира, какие ресурсы необходимо задействовать, на каких политических площадках и как приступить к трансформации МдП? Эти и другие вопросы, связанные с ситуацией вокруг Азербайджана, все более откровенно скатывающегося к модели террористического образования, ждут своего ответа в связи с исчерпанием ресурса «хрупкого мира» и вероятности развития асимметричных сценариев, инициируемых не Арменией, и не Арцахом. Но на Армении лежит важнейшая миссия: развивать потенциал мирного урегулирования в рамках Минской Группы, в случае необходимости добиваться мер принуждения к миру и инициировать процесс трансформации Мадридских принципов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Газета «Առաջնություն» 11 ноября 2008г. с ссылкой на: <http://thekarabakhdeal.blogspot.com/2008/10/osce-minsk-group-karabakh-conflict.html>. 14.11. 2007г.
2. Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chair countries, l'Aquila, July 10 2009 <http://www.osce.org/mg/51152.g/n28.0215>
3. Joint Statement by the Heads of Delegation of the Minsk Group Co-Chair Countries and the Foreign Ministers of Azerbaijan and Armenia, Desember 1, 2009 <http://www.osce.org/mg/85838.d/p.05.03.15>
4. Карабах – пути урегулирования: выступление посла Джеймса Уорлика в Фонде Карнеги. <http://ru.1inam//044900.html>
5. An Open Letter on Anti-Armenian Pogroms in the Soviet Union. Jacques Derrida, Isaiah Berlin, Alain Finkielkraut, Richard Rorty, and Adrian Lyttelton, et al. September 27, 1990 Issue. (Joint initiative of the Helsinki Treaty Watchdog Committee of France and intellectuals from the College International de Philosophie, Paris.) <http://www.nybooks.com/articles/archives/1990/sep/27/an-open-letter-on-anti-armenian-pogroms-in-the-sov/>
6. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Комментарий к документам. Том II / д.ю.н., проф. Ю.Г. Барсегов; отв. ред. А.О. Меликян, М.: «Мелихово», 2009. 480 с. Քրթանջյան Հ.Ս. Ղարաբաղյան հակամարտության լուծման առանձնահատկությունները. (քաղաքագիտական փորձաքննություն: «Ղարաբաղ. հակամարտություն-համաձայնություն» պատմաքաղաքագիտական ժողովածու:

ՀՀՊՆ «Հայկականիւրանակ» ռազմագիտական հանդես: Եր., 1997թ., էջ 5–11:

7. *Мелик-Шахназарян Л.* Военные преступления Азербайджана против мирного населения Нагорно-Карабахской Республики.
http://armenianhouse.org/mshakhnazaryan/docs-ru/crime/chapter1_7.html⁶.
8. *Мелик-Шахназаров.* Нагорный Карабах: факты против лжи. Информационно-идеологические аспекты Нагорно-Карабахского конфликта. М.: Волшебный фонарь, 2009.
9. Заявление «Двенадцати» о будущем статусе России и других бывших республик СССР», (Брюссель, Гаага, 23 декабря 1991года)
<http://www.lawrussia.ru/text/legal1673/doc673a164x544.htm> (д/п 10.12.14.) Решение Совета ЕС «О критериях ЕС для признания новых государств в Восточной Европе и на территории Советского Союза» от 16 декабря 1991г. (Брюссель)
<http://www.lawrussia.ru/text/legal1673/doc673a164x544.htm> (д/п 10.12.14.).
10. Закон СССР от 03.04.1990г. «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР».
<http://pravo.levonovsky.org/baza/soviet/sss0973.htm>; Закон СССР от 26.04.1990г. «О разграничении полномочий между Союзом ССР и субъектами федерации»: www.lawmix.ru/docs_ccsr.php?id=1036
11. <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/209970/> д/п 19 июля 2012, НАТО и Евросоюз не признают законность выборов в Нагорном Карабахе.
12. *Susanne L.* Determining Boundaries in a Conflicted World. The role of uti-possidetis. McGrill–Queen’s University Press, 2002. <http://www.zaoerv.de>, Max–Planck–Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 320 VidmarZaöRV 70, 2010; Л. Геворгян. Вопрос унаследования административных границ СССР в международном праве // «Вестник» ЕГУ. 2014/02.
13. Конституция Азербайджанской Республики (1995г.)
www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution_r.pdf
14. Лига Наций: Выписка из журнала №17 Первой Ассамблеи (Женева, 1920, С. 139). Неоф. перевод на: www.mfa.am/u_files/file/nk_rus_2014.pdf // в кн. Ш. Авагян. Нагорный Карабах. Правовые аспекты. Изд-ие второе, Ер., 2014, прил. 3. СС. 48–50.
15. Нагорный Карабах в 1918–1923гг. Сборник документов и материалов / Отв. ред. В.А. Микаелян. Изд-во АН Армении, Ер.1992. Մանստանի Ա.Տ. Ղարաբաղիան հակամարտության հրավարադարական փաստերի և փաստարկների նվազագույն փաթեթ: Եր., 2008թ.:

16. *Оскоцкий В.* Чего мы не знаем о Нагорном Карабахе // «Журналист», № 9. Press.karabakh.info / Чего_мы_не_знаем_о_Нагорном_Карабахе. См.: Депортация армянского населения НКАО и прилегающих районов в апреле–июне 1992г. www.kavkaz-uzel.ru/articles/192876
17. *Чобанян С.* Государственная и национальная политика Азербайджана. Ер.: Изд-во «Юридическая литература». 1993. 312с. См. гл. IX СС.224–226, гл. X. СС. 247–254.
18. См. «Обращение НКР к Генсеку ООН, Кофи Аннан», от 17.08.1997г. Мелик-Шахназаров А. Нагорный Карабах: факты против лжи. Информационно-идеологические аспекты нагорно-карабахского конфликта. М.: Волшебный фонарь, 2009. 780 с. СС. 758–766.
19. *De Waal T.* Warick's speech contained message not only to Baku and Yerevan– bt to Karabakh as well. news.am/eng/news/208287.html
20. Rress–relise PACE, 27.05.2014. PACE Commitee condemns Azerbaijani's invoking <http://news.am/eg/news/2408.html>
21. *Уорлик Дж.* Первое интервью Арцахпресс. 18.02.2015. www.analitik.am/ru/news/view/джеймс-уорлик-в-интервью-«арцахпресс»-представил-свое-видение-урегулирования-нагорно-карабахского-конфликта.html
22. *Тарасов С.* Азербайджан вместо Мадридских принципов увлекся Большим мирным соглашением. Надолго ли? <http://www.regnum.ru/news/polit/1907274.html>
23. Стратегия национальной безопасности республики Армения (26 января 2007г.) (file://C:/Users?Satelite/Downloads/NATIONAL+SECURITY+STRATEG Yrus%20(1).pdf; Стейнберг: США восхищаются усилиями властей Армении по урегулированию конфликта в Нагорном Карабахе. <http://karabakh.kavkaz-uzel.ru/articles/156542>
24. *Kotanjian H.S.* Peace and security perspectives in the South Caucasus: the Madrid bprinciples of KarabakhSettlemente are Based on the “War Paradigm”.

**ՄԱԴՐԻԴՅԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՆՊԱՏԱԿ,
ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ**

Լ. Ա. Ալավերդյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Մույն հոդվածը նվիրված է Մադրիդյան սկզբունքների վերլուծությանը, նրանց պարունակությանը և իրականացվելիությանը: Փորձ է արվել ցույցտալ Մադրիդյան սկզբունքների կապը ԽՍՀՄ երկրների փլուզումից առաջացած նոր պետությունների ճանաչման վերաբերյալ քաղաքական որոշումների հետ, ինչպես նաև նրանց «կցումը» հիմնական գլոբալ և տարածաշրջանային պետությունների աշխարհքաղաքական շահերին: **Հիմնաբառեր՝** Մադրիդյան սկզբունքներ, Մինսկի խումբ, Ադրբեջան, Արցախ (ԼՂՀ), utipossidetis:

**MADRID PRINCIPLES: THEIR GOAL,
CONTENT, EXECUTABILITY**

L. Alaverdyan

SUMMARY

The article is dedicated to the analysis of Madrid Principles, their content and executability. An attempt has been made to show the connection of Madrid Principles with the political decisions concerning the recognition of the new states which were formed after the collapse of the USSR countries, as well as their “attachment” to the geopolitical interests of the main global and regional actors.

Keywords: Madrid Principles, Minsk Group, Azerbaijan, Artsakh (NKR), utipossidetis.

ПАРАДИГМЫ PCW (POST COLD WAR) МИРОПОРЯДКА В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДИАЛОГИСТИКИ

Х.С. Галстян

khgalstyan@yahoo.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются некоторые парадигмы PCW миропорядка, а также вопросы становления политической диалогистики как новой парадигмы в системе политической науки. В рамках данного исследования основное внимание уделяется анализу нескольких таких парадигм, возникших после «Холодной войны», описывающих новые тенденции развития политических реалий.

В процессе становления политической диалогистики автор выделяет ряд важных теоретических и концептуальных основ, базовых концепций, разработанных в рамках культурологии, философии, социологии – такие как: культурологический подход понимания сущности диалога М. Бахтина, философская интерпретация проблемы диалога М. Библера, социологическое понимание «диалогики» Ю. Хабермаса, «диалогистика» Э. Кочетова, разработанная в рамках гуманитарной космологии и т.д. Каждая из этих теорий, естественно, имея большую познавательную и онтологическую ценность в контексте мировой общественно-политической мысли, одновременно являясь важной научно-теоретической основой становления политической диалогистики.

Ключевые слова: политический диалог, диалогические парадигмы, политическая диалогистика, НОМО DIALOGUS, диалогическая коммуникация.

XX век по праву можно считать самым кровопролитным и насильственным в истории человечества. Достаточно только вспомнить о разрушительных последствиях двух мировых войн, бесчисленном количестве региональных и локальных конфликтов, которые в совокупности своей привели к более чем ста миллионам жертв, бесконечному потоку беженцев, опустошению целых регионов и развалу экономики. В XX столетии, по сравнению с пред-

шествующими эпохами, масштабы войн выросли в геометрической прогрессии с точки зрения числа участников, человеческих потерь и истребительной мощи средств борьбы, и неслучайно, что в XX веке в мире погибло больше людей, чем за всю историю человечества. Об этом свидетельствуют также разные экспертные оценки. Так, например, если в XIX веке потери в войнах составили около 6,1 млн. человек, то уже в XX столетии военные потери составили примерно 100 млн. человек [1. С. 46]. А на протяжении второй половины XX века, после Второй мировой войны в разных регионах мира произошло свыше 300 межгосударственных конфликтов, в более чем 200 из которых систематически применялись вооруженные силы [2. С. 10]. По оценке некоторых экспертов, сегодня на территории России и стран ближнего зарубежья имеется около 180 точек потенциальных или проявляющихся локальных напряжений, 80 из которых связаны с неурегулированностью межэтнических и межгосударственных отношений [3]. Такое наследство мы получили от XX столетия.

После распада Советского Союза велики были ожидания того, что мир перейдет в новую – более бесконфликтную эпоху своего развития. В частности, в начале 90-х XX в. были выдвинуты разные теоретические концепции, прогнозирующие будущее развитие человечества в духе данных парадигм. Американский исследователь Ф. Фукуяма выдвинул концепцию «о конце истории», в основе которого лежала идея эйфорической победы либерально-демократических ценностей во всем мире [4]. Согласно этой логике, рано или поздно, в планетарном масштабе демократические ценности и либеральная демократия, как единственная правильная форма правления, станут доминирующими [4. С. 5]. А в теории демократии есть известный тезис о том, что демократии не воюют между собой. Следовательно, по мере демократизации общества в мире будут наблюдаться тенденции снижения уровня конфликтного противостояния как на уровне государств, так и на уровне наций и разных этнических групп. По мнению Ф. Фукуямы, в исторической перспективе развития человечества в конце XX века во всем мире возник небывалый консенсус на тему о легитимности либеральной демократии как системы правления, и этот консенсус усиливался по мере того, как терпели поражение соперничающие идеологии: наследственная монархия, фашизм и коммунизм [4]. Следователь-

но, либеральная демократия остается единственным логически последовательным политическим стремлением, и она овладевает различными регионами и культурами во всем мире [4. С. 14]. Следуя традициям гегелевской классической философии, продолжая кантовский дискурс «о конце истории», Ф. Фукуяма видит «конец истории» в постепенном распространении либерально-демократической парадигмы во всем мире.

Сам Ф. Фукуяма считает, что возможность войны – величайшая сила, вынуждающая общества к рационализму и к созданию единообразных социальных структур в различных культурах, и что не сотрудничество, а конфликт заставляет людей объединиться в общества, а потом полнее развивать потенциал этих обществ [4. С. 224]. Из этого можно предположить, что идеи Ф. Фукуямы в определенном смысле являются продолжением Мальтузианской традиции оправдания войн, насилия и основываются на конфликтологической практике игр с нулевой суммой. Конечно, надо признать, что в конце своей книги, говоря о «последнем человеке», Ф. Фукуяма несколько пессимистически описывает образ «последнего человека», воспроизведенного либеральной демократией. В частности, Ф. Фукуяма полагает, что людям демократического общества становится особенно трудно принимать всерьез вопросы общественной жизни, имеющие истинное моральное содержание. «Мораль требует различать лучшее и худшее, добро и зло, а это видимым образом нарушает демократический принцип толерантности. По этой причине последний человек более всего начинает заботиться о собственном здоровье и безопасности... Для американцев здоровье тела – что есть и пить, какие делать упражнения, как держать форму – стало куда более важным делом, чем моральные вопросы, терзавшие их предков» [4. СС. 815–816], – заключает автор. Но здесь возникает другая проблема. Дело в том, что, ставя самохранение на первое место, последний человек, по мнению Ф. Фукуямы, напоминает раба в гегелевской кровавой битве, с которой началась история. Но ситуация последнего человека ухудшилась в результате целого исторического процесса, который протек с того времени, сложной кумулятивной эволюции человеческого общества к демократии.

С точки зрения диалогической проблематики, другим примечательным моментом в концепции Ф. Фукуямы является вопрос о

взаимоотношении разных сообществ и культур в процессе исторического развития человеческого общества. Вслед за Гегелем американский автор считает, что всемирную историю можно описать как диалог между разными обществами, в которых стороны с серьезными внутренними противоречиями терпят поражение и сменяются другими, сумевшими эти противоречия преодолеть [4. С. 181]. Конечно, здесь понятие «диалог» можно понять и интерпретировать в относительном смысле: как взаимодействие, как общение, а точнее – как столкновение сторон, ибо в реальном диалоге речь не идет о победе и поражения сторон, как об этом пишет Ф. Фукуяма. В этом смысле более близким этому определению исторического развития общества является другая парадигма – концепция «столкновения цивилизаций» американского ученого Самуэля Хантингтона, выдвинутая после окончания «Холодной войны» как одна из уникальных форм объяснения основных закономерностей развития современного общества в PCW (Post Cold War) реалиях.

С. Хантингтон тоже, как и Фукуяма, пытается дать начертания PCW миропорядка, согласно которому, после «Холодной войны» наиболее важными различиями между людьми являются уже не идеологические, политические или экономические, а культурные и цивилизационные [5. С.17]. И следовательно, в этом новом мире наиболее масштабные, важные и опасные конфликты произойдут не между социальными классами, бедными и богатыми, а между народами различной культурной идентификации [5. С. 24].

Выдвигая свою «амбициозную» парадигму «столкновения цивилизаций», С. Хантингтон, одновременно, считает упрощенным подход к рассмотрению PCW-миропорядка только культурными факторами, в категориях конфликта и столкновения между цивилизациями. Но, как пишет автор: «Для вдумчивого анализа ситуации в мире и эффективного воздействия на нее необходима какая-то теория, модель, парадигма» [5. С. 27].

После «Холодной войны» в мире появились несколько таких парадигм, описывающих новые тенденции развития политических реалий. В частности, мы уже упомянули о концепции Ф. Фукуямы «торжества» либерально-демократической модели построения гармоничных общественно-политических взаимоотношений во всем мире. Сам С. Хантингтон был одним из основных критиков данной модели и считал, что парадигма гармоничного мира слишком отор-

вана от реальности, чтобы быть полезным ориентиром в мире после «Холодной войны» [5. С. 32]. Кроме этого, по мнению С. Хантингтона, в исторической перспективе Запад завоевал мир не из-за превосходства своих идей, ценностей или религии, но, скорее, превосходством в применении организованного насилия. Как пишет автор: «Жители Запада часто забывают этот факт; жители не-Запада никогда этого не забудут» [5. С. 66].

С точки зрения теоретического осмысления и его практического применения определенные трудности создают парадигмы «двух миров», как, например, деление мира на Запад-Восток, Север-Юг, Центр-Периферия и т.д. По мнению С. Хантингтона, мир слишком сложен, чтобы его можно было в большинстве случаев просто разделять в экономическом плане на Север и Юг и в культурном – на Восток и Запад [5. С. 34]. Конечно, в этом случае можно ориентироваться «реалистической» теорией международных отношений, согласно которой именно государства являются основными, даже единственными, важными игроками на международной сцене. Данная парадигма, по мнению С. Хантингтона, хотя является важной отправной точкой для анализа международных дел и объяснения поведения большинства правительств, однако страдает некоторыми ограничениями, потому что политические приоритеты государства иногда выстраиваются с учетом и других факторов. В частности, после «Холодной войны» государства все больше определяют свои интересы на основе цивилизационных факторов. Эти государства, как полагает американский автор, сотрудничают и заключают союзы с государствами, имеющими схожую или общую культуру, а конфликтуют намного чаще со странами с другой культурой [5. С. 36]. В этом смысле, «полицивилизационная» парадигма, которую выдвигает С. Хантингтон, способна, по его мнению, сочетать все тенденции мирового развития после «Холодной войны» и объяснить, что происходит в мире в конце XX столетия. Согласно «полицивилизационной» парадигме, целесообразным считается деление мира не на две (Восток-запад, Север-Юг и т.п.) или же на двести частей (имеется в виду численность государств), а на семь или восемь, по критерию основных, крупных цивилизационных единиц. Таким образом, как считает С. Хантингтон, «полицивилизационная» парадигма представляет собой упрощенную схему для понимания того, что происходит в мире в конце XX века, а,

рассматривая мир в рамках семи или восьми цивилизаций, исследователи могут избегать множества сложностей. Как пишет автор: «Эта модель не приносит реальность в жертву теоретизированию, как в случае с парадигмами одно- и двухполюсного мира; в то же время она не жертвует абстрагированием в пользу реальности, как статическая и хаотическая парадигмы. Это обеспечивает довольно простую и ясную систему понимания мира и определения того, что важно и что не важно среди многочисленных конфликтов, предсказания будущего развития, а также дает ориентиры политикам» [5. С. 39]. Что касается уровня конфликтности на цивилизационной почве в мире после «Холодной войны», то С. Хантингтон прогнозирует возрастание их численности. Например, на начало 1993 года по всему миру велось около 48 этнических войн, а на территории бывшего Советского Союза имели место 164 «территориально-этнических притязания, связанных с границами», из них 30 привели к той или иной форме вооруженных конфликтов [5. С. 38]. Большинство из этих конфликтов, по мнению С. Хантингтона, протекали между представителями разных цивилизационных групп. Этот факт тоже является дополнительным аргументом в пользу обоснования концепции «столкновения цивилизаций».

Следующий основной тезис, на котором строится Хантингтоновская парадигма, касается выделения вероятных зон «столкновения цивилизаций», так называемых «линий разлома», где пересекаются разные цивилизации, и вдоль которых и будут протекать основные конфликты. Согласно этой логике, межцивилизационные конфликты могут принимать две формы. На локальном уровне возникают конфликты по «линии разлома»: между соседними государствами, принадлежащими к различным цивилизациям, внутри одного государства между группами из разных цивилизаций. На глобальном, или на макро-уровне, возникают конфликты между стержневыми государствами – между основными государствами, принадлежащими к различным цивилизациям [5. С. 324].

Если попытаемся обобщить основные постулаты либерально-демократической концепции Ф. Фукуямы, полицивилизационной парадигмы и концепции «столкновения цивилизаций» С. Хантингтона, то можно констатировать, что, по большому счету, как у Ф. Фукуямы, так и у С. Хантингтона, превалирует идея сохранения, или, по крайней мере, долгосрочного доминирования американской

гегемонии во всем мире. Но если Ф. Фукуяма настаивает на универсальности Западной цивилизации, то С. Хантингтон выдвигает идею уникальности Запада, считая, что лучшее, что может делать США в нынешних условиях цивилизационного развития вместе с другими странами Запада – сохранение своей цивилизационной идентичности и уникальности, а не искусственное распространение западных ценностей во всем мире. Таким образом, для С. Хантингтона Запад – не универсальная, как считает Ф. Фукуяма, а уникальная цивилизация, основной задачей которой является сохранение своей идентичности.

В некотором роде, вполне понятно и естественно стремление американских авторов доказать и обосновать превосходство Западной цивилизационной идентичности над всеми остальными. Дело в том, что общественно-политическая мысль каждого государства, каждой страны, прежде всего, должна быть направлена на обслуживание национальных интересов своих государств, способствовать повышению эффективности функционирования всего государственного механизма, в чем американская политологическая мысль на сегодня не имеет себе равных.

Диалогические парадигмы: актуальность политической диалогистики

Несмотря на то, что американская политологическая школа является самой мощной, а парадигмы, объясняющие систему взаимоотношений после «Холодной войны» имеют большое распространение. Одновременно, надо признать, что параллельно с этими концепциями в разных политологических, а также цивилизационных центрах, тоже начинают появляться и разрабатываться новые парадигмы. Уже в конце XX столетия, сначала на политическом уровне, а потом и в политологических кругах выдвигается парадигма «диалога цивилизаций». На политическом уровне с первой подобной инициативой выступил президент ИРИ М. Хатами, предложив «диалог цивилизаций» как главенствующий фактор в мировой политике и в международных отношениях.

В своем известном выступлении на сессии Генеральной Ассамблеи ООН 1998г. президент Хатами отмечает, что XX век не только стал свидетелем проявления насилия и человеческих страданий по вине старых колониалистов и беспрецедентной неспра-

ведливости со стороны их современных наследников; это был также век взлета и падений тоталитарных режимов [6]. Среди наиболее значимых достижений прошлого столетия Хатами выделяет также признание необходимости и важности диалога, неприятие силы, содействие взаимопониманию в культурной, экономической и политической областях [6]. «Установление и развитие корректных форм общения, будь то на национальном или международном уровне, зависят от диалога между обществами и цивилизациями, представляющими различные воззрения, предпочтения и подходы. Если человечество на пороге нового века и нового тысячелетия направит все свои усилия на установления диалога, заменяя враждебность и конфронтацию дискуссией и пониманием, оно оставит грядущим поколениям бесценное наследие стать признание необходимости и важности ведения глобального диалога во всех уровнях жизнедеятельности общества» [6], – отмечает иранский президент. Предложение Хатами нашло большой отклик среди международного сообщества, а ООН единогласно принял резолюцию, согласно которой 2001 год провозглашался годом диалога цивилизаций под эгидой ООН [7]. После этого, по поручению Генерального секретаря ООН К. Анана, была создана представительная международная группа, состоящая из политических деятелей и ученых, которые совместно работали над докладом, посвященном диалогической проблематике. В результате на 56-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН была принята резолюция под названием «Глобальная повестка дня для диалога между цивилизациями», которая, по мнению ее составителей, должна была определять основные ориентиры развития человечества в XXI веке [8].

Конечно, если даже на поверхностном уровне проанализировать события недавнего времени на международной арене, то, к сожалению, можно отметить, что 2001 год, несмотря на то, что был провозглашен «годом диалога между цивилизациями», все-таки вошел в мировую историю как «год столкновения цивилизаций». Особенно после 11 сентября, когда США объявили войну «международному терроризму» и по всему миру начали крупномасштабную антитеррористическую операцию, снова в общественно-политическом дискурсе стали доминировать хантингтоновские традиции истолкования PCW миропорядка.

Выше, в основном, речь шла больше о политических, чем политологических инициативах активизации диалогической тематики в общественно-политическом дискурсе современности. Но надо отметить, что политика без соответствующей научной обоснованности – это путь в никуда, и если в политических и стратегических целях ведущих государств мира действительно востребована идея политического и цивилизационного диалога, то она обязательно должна получить научно-теоретическую поддержку. Конечно, во все времена развития человеческого общества всегда наблюдалось некое противоречие между теорией и практикой осуществления политики, и не всегда политика властей соответствовала основным теоретико-концептуальным подходам своего времени. Но здесь еще раз уместно повторить одну простую истину: долгосрочную стратегию эффективного политического развития государства можно обеспечить только с помощью соответствующего научного сопровождения. И поэтому, рано или поздно, государство и основные центры осуществления власти должны формировать государственный спрос для научной разработки стратегий развития разных сфер социально-политической жизни общества. В этом смысле, в эпоху глобальных неопределенностей, на фоне повышения конфликтной напряженности в разных горячих точках планеты диалогические парадигмы становятся одна из самых востребованных в общественно-политическом дискурсе современности.

В последнее время в рамках социально-политических наук заметна активизация диалогических исследований. Такая «заинтересованность» проблемой диалога вполне объяснима и обусловлена несколькими обстоятельствами. Во-первых, интерес к диалогической проблематике обусловлен глобальными тенденциями развития политической жизнедеятельности общества, в частности, насущной необходимостью ведения диалога между цивилизациями как важной предпосылкой мирного сосуществования и сохранения всего культурного многообразия человечества. В этом смысле, как уже было отмечено, проблема диалога цивилизаций стала «жаркой темой» дискуссий как среди политических деятелей, так и в научно-академической среде [9]. Такие дискуссии, по меткому определению российского исследователя В. Межуева, превратились в уникальную форму «глобального диалога о диалоге» [10. С. 11]. Проблема диалога цивилизаций особенно актуальна и востребована

в тех странах, которые имеют полицивилизационные корни возникновения. Среди таких стран, в частности, можно выделить Россию, политологическая мысль которой очень интенсивно инициирует исследования в этом направлении [11], где периодически выпускаются научные сборники в диалогической проблематикой [12].

Второе направление исследований проблем диалога включает изучение системы межгосударственных взаимоотношений и формирования новых региональных форматов сотрудничества и выстраивания диалогических площадок. В этом смысле все глобальные и региональные организации и структуры можно представить в виде “*sui generis*”-площадок, в рамках которых межгосударственный политический диалог получает институциональную форму своего выражения. В этом смысле нельзя недооценивать конструктивную роль в решении мировых и региональных проблем таких организаций, как – ООН, ОБСЕ, ПАСЕ, ШОС, ОЧЭС и т.д. как важных институциональных арен организации диалога между странами на политическом, экономическом и культурном уровне.

И, наконец, третье направление диалогических исследований включает проблемы внутривнутриполитического характера, обсуждение таких вопросов, как взаимоотношения власть-оппозиция, проблема консолидации демократии и соотношение культуры политического диалога, изучение дискурсивных практик и делиберативной модели демократии и т.д.

Среди исследований в этом направлении, в частности, можно выделить работы Ю. Хабермаса [13], С. Эскуита [14], А. Этциони [15], Д. Котча [16. СС. 93–117], Р. Даля [17], Ю. Форестера [18], В. Поцелуева [19] и других.

В этих работах многие авторы поднимают вопрос о необходимости формирования новой парадигмы диалога. Уже есть некоторые попытки определения названия и предметного круга изучаемых проблем новой парадигмы. Так, еще в 2006 году российский исследователь А. Ахиезер заговорил о необходимости формирования новой теории, которая могла бы каким-то образом «нащупать» место диалога в обществе, выявить связь многочисленных специфических форм диалога с перспективами их развития» [20. С. 39]. В. Поцелуев, которого можно считать одним из ведущих специалистов российской политологической-диалогической школы, также отмечает, что «нужна и специальная теория политического

диалога, которая могла бы критически проанализировать и синтезировать уже имеющиеся концепты и теории, отражающие диалогические взаимодействия в политической практике современного общества. Однако такой теории пока что нет даже в первом приближении. Поэтому особенно актуальной представляется теоретико-методологическая «рекогносцировка» в этой области исследований: осмысление его парадигмальных основ, разработка адекватной методологической модели, уточнение и развитие релевантных концептов» [21. С. 5].

Можно, в целом, не согласиться с мнением В. Поцелуева о невозможности появления новой парадигмы политического диалога в ближайшем будущем. По нашему мнению, перспективы «созревания» новой диалогической парадигмы не так далеки, и сегодня уже можно с некоторой долей оптимизма говорить о становлении политической диалогистики как новой парадигмы политического миропознания, имеющей свою специфическую проблематику и отдельное предметное поле исследования.

В процессе становления политической диалогистики важной теоретической и концептуальной основой служат несколько базовых концепций, разработанных в рамках культурологии, философии, социологии такие как: культурологический подход понимания сущности диалога М. Бахтина, философская интерпретация проблемы диалога М. Библера, социологическое понимание «диалогистики» Ю. Хабермаса, «диалогистика» Э. Кочетова, разработанная в рамках гуманитарной космологии и т.д. Каждая из этих теорий, естественно, имеет большую познавательную и онтологическую ценность в контексте мировой общественно-политической мысли, одновременно являясь важной научно-теоретической основой становления политической диалогистики.

Так, например, основные идеи диалогической теории М. Бахтина в рамках политической диалогистики могут использоваться в качестве важной методологической основы гуманитарного исследования. По этому поводу, как пишет М. Бахтин, точные и естественные науки представляют собой монологическую форму знания, потому что интеллект как бы созерцает вещь и высказывается о ней [22. С. 363]. «Здесь только один субъект – познающий (созерцающий) и говорящий (высказывающийся). Ему противостоит только безгласная вещь. Любой объект знания (в том числе чело-

век) может быть воспринят и познан как вещь. Но субъект, как таковой, не может восприниматься и изучаться как вещь, ибо как субъект он не может, оставаясь субъектом, стать безгласным, следовательно, познание его может быть только диалогическим» [22], – заключает автор. По точному выражению Г. Дьяконова, диалогическая методология М. Бахтина становится тем универсальным и созидательным подходом, той феноменологически-смысловой точкой зрения, с позиции которой раскрываются фундаментальные проблемы и противоречия, актуализируются возможности конструктивного понимания и интерпретации сложнейших научных вопросов и проблем, обнажаются и преодолеваются тупики и заблуждения узкодисциплинарных научных концепций, развенчиваются укоренившиеся стереотипы и мифы научных воззрений [23, с. 27].

По нашему мнению, в рамках политической диалогистики диалогическая методология М. Бахтина может использоваться для понимания политики как специфического взаимодействия субъект-субъектной направленности, обоснования политической доктрины неоклассицизма, а также выявления гнесологических и онтологических пластов основной проблемы политической диалогистики, в лице «НОМО DIALOGUS».

Что касается диалогической теории В. Библера, то здесь надо отметить, что автор данную теории развивает в рамках философского мышления, рассматривая диалогику как феномен, присущий новому мышлению XXI века. В отличие от М. Бахтина, у кого человеческое сознание имеет диалогическую форму, у В. Библера диалогическим является мышление, где диалог становится формой, логикой мышления. Согласно В. Библеру, логика есть там, где присутствует диалог логик, разумов [24. С. 122]. Кроме этого, надо отметить, что автор использует понятие «диалог» для определения феномена мышления. «Человек мыслит тогда, когда, хотя бы негласно, беседует с собой» [25], – отмечает автор. В преддверии XXI века В. Библер поднимает вопрос о необходимости изменения логики мышления новой эпохи. Именно здесь рациональной логике «Нового времени» приходит на смену диалогика – диалог разных логик, которая способна совместить разные логики, разные культуры, цивилизации, и, наконец, разные ценностные системы. Все-таки, по нашему мнению, библеровская «диалогика» больше относится к диалогу логик, чем логике диалога. А идея В. Библера о

том, что XXI веку нужна новая логика, новое мышление, вполне востребована не только в рамках философии, а, прежде всего, для понимания политической действительности. Надо признать, что в процессе обеспечения жизнедеятельности человека и общества политика имеет некую главенствующую роль, а инклюзивный, всепроникающий характер политики делает ее “*sui generis*”-сферой общественных взаимоотношений. А современные политики вовсе не являются носителями философского мышления, даже наоборот, по точному выражению Г. Шакаряна, вместо характерного для научного мышления принципа толерантности приходит на смену агрессивный, но уже наделенный законотворческой властью самодовольный и самодостаточный рассудок [26]. На фоне вездесущего политического реализма и сверхпрагматического индивидуализма сформировалась целая «плеяда» политических деятелей, которые слышат только собственный голос и видят только «собственную тень», в то время как именно они нуждаются в скорейшем формировании у них диалогического мышления, которому и призвана политическая диалогистика.

«Диалогика» Ю. Хабермаса, развиваясь, в основном, в рамках социальной философии, одновременно близка и к проблематике политологических исследований, потому что в центре внимания Хабермаса не просто человек-субъект, а социально-политически активный индивид. Надо отметить, что сам Хабермас не использует категорию «диалогика», просто некоторые авторы, имея в виду всеобщую диалогическую сущность теории «коммуникативного действия», называют его концепцию «диалогикой» [27]. В этом смысле, как пишет А. Зайцев, основной специфической чертой «диалогики» Хабермаса, безусловно, является ярко выраженный коммуникационный характер его теории, раскрывающий весь технологический арсенал диалоговых коммуникаций, активно использовавшихся в общественно-политической практике современного общества. Для Ю. Хабермаса диалог понимается как свободное взаимодействие индивидов, в котором индивидуальность не подавляется, а, напротив, проявляется во всем ее богатстве. Вместе с тем, в такой коммуникации личность удовлетворяет и свою насущную потребность в общении, в трансляции своих взглядов, ценностных представлений, проявлении чувственных впечатлений и т.д., которые иным способом не проявляются и не передаются. Это предпо-

лагает определенное коммуникативное поведение, культуру общения и диалога, а также этику коммуникации [28]. Все это, с его точки зрения, способствует созданию в обществе обстановки терпимости к чужому мнению, пониманию и учету позиций и взглядов других участников диалоговой коммуникации и субъект-субъектного дискурса. На самом деле, такую модель коммуникации можно задействовать только в диалоговом режиме, с помощью широкого применения переговорных и других согласительных технологий. А совокупность условий, обеспечивающих в ходе переговоров коммуникативный консенсус, обозначается у Хабермаса понятием «этика дискурса» [28. СС. 1–2]. Рассматривая этику дискурса в качестве инструмента публичной политики, Ю. Хабермас формулирует свою концепцию делиберативной или диалогической политики, построенной не на силе принуждения, не на рыночной прагматике и экономическом расчете, а на диалоге, в основе которого – принципы взаимопонимания и признания политических притязаний всех сторон. Соблюдение этих коммуникативных процедур и диалогических принципов немецкий ученый считает возможным при условии перехода общества от либерально-рыночной политической практики, подчиненной логике рынка, к политике иного типа – делиберативной политике и делиберативной модели демократии [29].

По нашему убеждению, теория «коммуникативного действия», концепция «этики дискурса» и модель делиберативной демократии Ю. Хабермаса может занимать важное место среди теоретических и концептуальных основ новой парадигмы гуманитарного познания – политической диалогистики, потому что данные теории, в первую очередь, помогают раскрыть коммуникационные аспекты организации и ведения политического диалога, а также способствуют их практическому применению в политической жизнедеятельности общества.

В процессе окончательного формирования предметного поля политической диалогистики существенный вклад может иметь также диалогическая теория Э. Кочетова. Как сам Э. Кочетов пишет, диалог пронизывает все слои и страты мирового сообщества, и в этом смысле, одним из фундаментальных вопросов современности становится выяснение роли и места диалога в судьбах человека и мира в эпоху глобальных мировых трансформаций [30. С. 23]. В этом контексте российский автор на базе обобщения накопленного

опыта делает прорыв к новому знанию в общественных науках – к диалогистике как качественно новому знанию о диалоге. Пытаясь определить диалогистику как самостоятельную научную дисциплину, Э. Кочетов, по нашему мнению, дает достаточно общую и аморфную трактовку. В частности, по его мнению, «диалогистика – новая отрасль гуманитарного знания, наука о базовых теоретических и методологических основах взаимного и согласованного миропонимания в условиях глобальных трансформаций; о выходе на новые горизонты межцивилизационного диалога как фундаментального начала гармонизации нашего мира; о высоких гуманитарных технологиях снятия напряженности и придания глобальной цивилизационной устойчивости; теоретические основы мониторинга цивилизационной устойчивости; новые принципы принятия решений по глобальным проблемам современности» [30. С. 77].

Как видно из данного определения, точнее – из определений, проблемное и предметное поле диалогистики слишком объемистое. Сам Э. Кочетов тоже хорошо понимает это, и поэтому, неслучайно, что специально выделяет субстанцию или смысловое ядро диалога – это взаимное и согласованное миропонимание в условиях глобальных трансформаций [30]. Согласно российскому исследователю, исходя из специфики новой научной парадигмы, ее методологической основой могут стать такие методологические подходы, как: геогенезис и синергетический подход: первый – как объемно-пространственная форма нерасчлененного явления, а второй – как наиболее адекватная форма понимания той пружины, которая освобождает гигантскую энергию смыслов в процессе диалога и формирует продвижение к поиску позитивных решений [30. С. 79].

Теперь рассмотрим вопрос: почему более целесообразно рассмотреть диалогистику в плоскости политической науки, а не философии, и, в связи с этим, поговорить не о диалогистике вообще, а именно о политической диалогистике.

Прежде всего, как видно из Кочетовского определения диалогистики, уяснения ее проблемного и предметного поля, то можно констатировать, что данные определения претендуют быть наиболее всеобъемлющими, общеполитическими, по выражению самого Э. Кочетова, затрагивают пласты гуманитарной космологии, в основном, включают тематику глобального диалога, и поэтому, может быть, становятся слишком абстрактными и теряют свое при-

кладное значение. Тот ракурс исследования, который выбирает Э. Кочетов для рассмотрения проблемы диалога – это методологическая орбита гуманитарной космологии. Если попытаемся понять масштабы диалогистики Э. Кочетова, то его иллюстративно можно сравнить со взглядом на Землю из космических высот. В этом случае все может казаться настолько маленьким и простым, что можно было бы на ладонях держать все проблемное поле мирового диалога, одним движением руки обнять весь Земной шар и посадить всех на большой планетарный диалог и решать вопросы человечества тысячелетнего ранга. Но, одновременно, если из этой орбиты смотреть на проблему диалога, то можно почувствовать ту реальную дистанцию, которая отделяет космонавта (т.е. исследователя) от своей родной Земли (в данном случае от объекта исследования).

Приблизительно такое же расстояние существует между философско-космологическим миропониманием диалогистики Э. Кочетова с реальной проблематикой политической диалогистики. И поэтому, рассматривая проблему диалога в рамках политической науки, появляется реальная возможность использования знаний и теоретических достижений изучения диалогической проблематики в области практической политики, прикладного внедрения этих знаний в процессе урегулирования конфликтных противоречий для решения конкретных политических задач и целей.

Следующий важный фактор, касающийся актуальности политической диалогистики, заключается в том, что давно уже созрела необходимость перехода от чисто теоретического, концептуального уровня исследования проблемы диалога к более прикладным вопросам, от просто «диалога во имя диалога» к «фактическому диалогу», тем самым рассматривая диалог в действии. В этом контексте первостепенным становится изучение таких проблем, как: раскрытие коммуникативных, технологических особенностей диалогического взаимодействия, акцентирование процессуальных и процедурных компонентов организации политического диалога. На наш взгляд, данные проблемы наилучшим образом могут быть раскрыты именно в рамках политической диалогистики.

Кроме этого, можно отметить, что в современных общественно-политических взаимоотношениях в процессе властного взаимодействия появляется объективная необходимость внедрения в политической самоорганизации общества новых подходов и мо-

делей управления. Очевидно, что по мере развития информационного и коммуникационного общества меняются также принципы и формы управления обществом, пересматриваются традиционные подходы и механизмы осуществления власти, вместо монологических форм коммуникации и властного взаимодействия постепенно внедряются диалоговые технологии и механизмы властных взаимоотношений. А во многих странах мира в процессе демократических преобразований первоочередными становятся такие факторы, как: роль культуры политического диалога в процессе консолидации демократии, повышение интереса к новым моделям демократического обустройства общества – таких, как, например, роль коммуникативной или делиберативных моделей демократии. Естественно, вышеперечисленные проблемы прямым образом связаны с общим предметным полем политической диалогистики, становясь для него фундаментальной основой исследования.

И, наконец, в последнее время в гуманитарных исследованиях намечается своеобразный антропологический поворот, в результате чего на первый план выдвигаются антропоцентристские парадигмы, и здесь, как нам кажется, политическая диалогистика «выгодно отличается», поскольку основной проблемой политической диалогистики становится формирование образа “HOMO DIALOGUS” как феномена нового тысячелетия в противовес доминирующей стратегии человеческого поведения в XX веке – в лице “HOMO CONFLICTUS”.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Соколов Б.* XX век в зеркале военных демографических катастроф // Тайны Второй мировой: Сб. статей. М., Вече, 2001.
2. *Блищенко В., Солнцева М.* Региональные конфликты и международное право (первая половина XX – начало XXI века). М., 2005.
3. *Косолапов Н.* Конфликты постсоветского пространства и современная конфликтология // Мировая экономика и международные отношения. 1995. № 10. СС. 5–17. Лысенко В. Региональные конфликты в странах СНГ // Полис. 1998. № 2. СС. 18–25.
4. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек. М., 2004.
5. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций. М., 2003.

6. Выступление Сейеда Мохаммада Хатами, президента Исламской Республики Иран 21 сентября 1998 года, на сессии Генеральной Ассамблеи ООН [<http://constitutions.ru/archives/590>].
7. A/RES/53/22. Год диалога между цивилизациями под эгидой ООН <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/776/13/PDF/N9877613.pdf?OpenElement>
8. A/RES/56/6 Глобальная повестка дня для диалога между цивилизациями <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/475/44/PDF/N0147544.pdf?OpenElement>
9. Преодолевая барьеры. Диалог между цивилизациями / Под ред. С.П. Капицы). М., Логос, 2002.
10. *Межуев В.* Диалог между цивилизациями и Россия // От диалога цивилизации к сотрудничеству и интеграции (Якунин В.И., Сулакшин С.С., Межуев В.М. и др.). М., Научный эксперт, 2006.
11. *Каган М.С.* Проблема диалога в современной философской мысли // Проблемы общения в пространстве тотальной коммуникации. СПб.: Эйдос, 1998., Якунин В. Диалог цивилизаций: в поисках новой модели развития международных отношений. // Диалог цивилизаций и международные отношения в условиях глобализации. Москва-Нижний Новгород-Бейрут, 2008., Межуев В. От диалога цивилизаций к цивилизации диалога // Космополис. М., 2006/1., Межуев В. Диалог между цивилизациями и Россия// От диалога цивилизации к сотрудничеству и интеграции(Якунин В.И., Сулакшин С.С., Межуев В.М. и др.). М., Научный эксперт, 2006., Кочетов Э. Диалог: Диалогистика как наука о судьбах человека и мира в контексте глобальных перемен. М., 2011.
12. Диалог культур в глобализирующемся мире: мировоззренческие аспекты / ред. В.С. Степин, А.А. Гусейнов. М., Наука, 2005, От диалога цивилизаций к сотрудничеству и интеграции. Наброски проблемного анализа / Ред. С.С. Сулакшин. М., Научный эксперимент, 2006, Диалог культур и цивилизаций / Ред. А.О. Чубарьян. М., Наука, 2006.
13. *Хабермас Ю.* Вовлечение другого. Очерки политической теории. СПб., 2001.
14. Political Dialogue: Theories and Practices (ed. By Stephen L. Esquith), Amsterdam, Rodopi, 1996.
15. *Энциони А.* От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям. / Пер. с англ., под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Ладомир, 2004.
16. *D. Kotch*, Dialogue: An Essay in the Instrumentalist Tradition. // Political Dialogue: Theories and Practices (ed. By Stephen L. Esquith), Amsterdam, Rodopi, 1996.

17. *Даль Р.* Демократия и ее критики. М.: РОССПЭН, 2003.
18. *J. Forester*, Beyond Dialogue to Transformative Learning: How Deliberative Rituals Encourage Political Judgment in Community Planning Processes // *Political Dialogue: Theories and Practices* (ed. By Stephen L. Esquith), Amsterdam, Rodopi, 1996.
19. *Поцелуев С.* Диалог и квазидиалог в коммуникативных теориях демократии. Ростов-н/Д.: Изд-во СКАГС, 2010.
20. *Ахиезер А.* Возможен ли диалог цивилизаций? // Диалог культур и цивилизаций (под ред. А. Чубаряна), М., Наук Поцелуев С а, 2006.
21. Диалог и парадиалог как формы дискурсивного взаимодействия в политической практике коммуникативного общества. // Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук, Ростов-н/Д., 2010.
22. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. М., 1986.
23. *Дьяконов Г.В.* Концепция диалога М.М. Бахтина как методология научно-гуманитарного мышления и мировоззрения // Феномен человека в психологических исследованиях и в социальной практике. Материалы Международной конференции (Смоленск, 23–25 октября 2003г.). Под ред. В.А. Сониной., Смоленск: Изд-во Смоленского госуниверситета, 2003.
24. *Библер В.* От наукоучения к логике культуры (Два философских введения в двадцать первый век). М., 1991.
25. *Библер В.* Диалог и диалогика. [http://www.bibler.ru/bid_dialog.html].
26. *Шакарян Г.* Парламентаризм как культурологический феномен (на арм. яз.). Ер., 1995.
27. *Шульц В.* Критика «диалогии» Ю.Хабермаса // Материалистическая диалектика. Т.5. М., 1985, Зайцев А. Диалогика Юргена Хабермаса: понятие и сущность.// Вопросы философии. № 2/2012, http://www.e-notabene.ru/fr/article_148.html
28. *Habermas J.* Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics, Third Printing, 2001.
29. *Зайцев А.* Диалогика Юргена Хабермаса: понятие и сущность.// Вопросы философии. №2/2012, http://www.e-notabene.ru/fr/article_148.html
30. *Кочетов Э.* Диалог: Диалогистика как наука о судьбах человека и мира в контексте глобальных перемен. М., 2011.

**ՀԵՏԱԱՌՇՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՀԱՐԱՑՈՒՅՑՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՑԱՑՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Խ.Ս. Գալստյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննարկվում են հետսառըպատերազմյան աշխարհակարգի որոշ հարացույցերն ու այդ համատեքստում քաղաքական երկխոսութաբանության որպես քաղաքական գիտության նոր հարացույցի կայացման հիմնահարցերը: Մասնավորապես հետազոտության ընթացքում առանձնացվում են ինչպես հետսառըպատերազմյան ժամանակաշրջանի նոր քաղաքական իրողությունները մեկնաբանող հիմնական տեսությունները, այնպես էլ քաղաքական երկխոսութաբանության կայացման գործում մեծ նշանակություն ունեցող, նրա տեսական ու կոնցեպտուալ հիմքը հանդիսացող մի շարք հարացույցեր, որոնք մշակվել են մշակութաբանության, փիլիսոփայության ու սոցիոլոգիայի տիրույթում: Այդ տեսություններից յուրաքանչյուրն, իր հերթին, քաղաքական մտքի պատմության համատեքստում ունենալով իմացաբանական մեծ նշանակություն, հարստացրել է քաղաքական երկխոսութաբանության տեսական ու մեթոդաբանական բազան՝ նրա կայացման համար կարևոր հիմք հանդիսանալով:

Հիմնաբառեր՝ քաղաքական երկխոսություն, երկխոսութային հարացույցեր, քաղաքական երկխոսութաբանություն, HOMO DIALOGUS, երկխոսութային հաղորդակցություն:

**PARADIGMS OF PCW (POST COLD WAR) WORLD ORDER IN THE
CONTEXT OF FORMATION OF POLITICAL DIALOGISTICS**

Kh. Galstyan

SUMMARY

This article discusses some paradigms of PCW (Post Cold War) world order, as well as issues of political dialogistics as a new paradigm in the system of political science. This study focuses on the analysis of several such paradigms that emerged after the "Cold War" describing new trends in political realities.

In the process of formation of political dialogistics the author identifies a number of important theoretical and conceptual frameworks, basic

concepts developed within cultural studies, philosophy, sociology, especially cultural paradigm of the dialogue of M. Bakhtin, M. Bibler's philosophical interpretation of the problem of dialogue, sociological understanding of "dialogistics" by J. Habermas, E. Kochetov's interpretation of "dialogistics" developed in the framework of humanitarian cosmology, etc. Having a greater cognitive and ontological significance in the context of the global socio-political thought, each of these theories is at the same time an important scientific and theoretical basis of the formation of political dialogistics.

Keywords: political dialogue, dialogical paradigm, political dialogistics, HOMO DIALOGUS, dialogic communication.

**ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Ա.Ա. Մանուկյան

aram7@rambler.ru

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացված է արդի ահաբեկչության հիմնախնդիրը միջազգային անվտանգության ապահովման համատեքստում: Վեր են հանված որոշ խնդիրներ, որոնք առկա են այդ բնագավառում, ինչպիսիք են, օրինակ, միջազգային անվտանգության ապահովման առումով պետությունների համագործակցությունը, գլոբալիզացիայի պայմաններում ահաբեկչության տարածմանը նպաստող գործոնները, ՁԼՄ-ների և համացանցի ազդեցությունն այդ գործընթացների վրա:

Հիմնաբառեր՝ ահաբեկչություն, միջազգային անվտանգություն, գլոբալիզացիա, ահաբեկչական կազմակերպություններ:

2001թ. սեպտեմբերի 11-ի ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած ահաբեկչական գործողություններից հետո միջազգային ահաբեկչության խնդիրը դարձավ օրակարգային 21-րդ հարյուրամյակի համաշխարհային զարգացումներում: Թվում է, թե այդ իրադարձություններից հետո միջազգային հանրության կողմից ձեռնարկված քայլերը պետք է նվազեցնեին այդ ահավոր վտանգը, սակայն իրականում տեղի է ունենում հակառակը: Օրինակ, եթե համեմատություն է անցկացվում մահապարտ ահաբեկիչների գործունեության տարբեր ժամանակաշրջանների միջև, ապա ակնհայտ է դառնում, որ ահաբեկչության ծավալները գնալով ավելի ու ավելի են աճում: Այսպես, եթե 1980թ.-ից մինչ 2003թ. ահաբեկչություն իրականացրած մահապարտների թիվը շուրջ 300 էր, ապա 2004թ.-ից մինչ 2009թ. նրանց թիվը հասնում է շուրջ 1800-ի [1, էջ 5]: Ընդ որում, ուշագրավ է, որ հարձակումների 90 տոկոսը հակաամերիկյան բնույթ են կրել [1, էջ 2]:

Միաժամանակ մենք ականատես են լինում միջազգային ահաբեկչական խմբավորումների կազմակերպչական ամրապնդմանը, ինչը նկատելի է Աֆղանստանում և Մերձավոր Արևելքում՝ հատկապես, այսպես կոչված Իսլամական պետության հանդես գալով: Հարկ է նշել, որ ԱՄՆ-ն թերևս ահաբեկչության դեմ պայքարի առումով ամենամեծ բյուջեն ունեցող և այդ գործում առավել մեծ թվով աշխատակիցներ ներգրավված երկիրն է: Ամեն տարի այդ երկրի բյուջեից ահաբեկչության դեմ պայքարելու համար տրամադրվում է շուրջ 100 մլրդ դոլլար, իսկ հակաահաբեկչական գաղտնալսման և արտաքին դիտարկման ծառայությանը ներգրավված են ավելի քան 30000 աշխատակից [2, էջ 14]: Այդուհանդերձ, եթե ԱՄՆ-ի տարածքում նման միջոցառումների շնորհիվ հնարավոր է դառնում ինչ-որ չափով ապահովել սեփական քաղաքացիների պաշտպանությունը, ապա նույնը չի կարելի ասել արտերկրում գտնվողների մասին: Նույնը նկատելի է նաև այլ պետությունների պարագայում:

Ահաբեկչության ֆենոմենը նոր երևույթ չէ և, թվում է, թե գոյություն ունի դրա դեմ պայքարի հարուստ փորձ: Մինչդեռ իրականում այն վերածնունդները, որոնց ենթարկվել է ահաբեկչությունը և նրա այն դրսևորումները, որոնց ականատեսն ենք դառնում արդի ժամանակաշրջանում, պարտադրում են նորովի նայել ահաբեկչության խնդրին և փորձել հասկանալ, թե որոնք են դրա աննախադեպ տարածման և ահաբեկչական գործողությունների աճի հիմնական պատճառները: Ընդունված է համարել որ 2001թ. սեպտեմբերի 11-ին ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած ողբերգությունն այդ առումով շրջադարձային էր, քանի որ եթե նախկինում ահաբեկչությունն ընդունված էր համարել առավելապես որպես ներպետական խնդիր, որը հիմնականում ազգային կամ ազգայնամոլական բնույթ էր կրում, ապա 20-րդ դարավերջից և հատկապես ԱՄՆ-ի վերոհիշյալ իրադարձություններից հետո ահաբեկչության խնդիրը սկսեց դիտարկվել որպես միջազգային անվտանգության հիմնական սպառնալիքներից մեկը: Ըստ էության սեպտեմբերի 11-ի իրադարձությունները ժամանակակից ահաբեկչության գլոբալ բնույթի տիպիկ

օրինակ են. ահաբեկչությունը ֆինանսավորվել էր Ասիայում, կամավորների հավաքագրումը տեղի էր ունեցել Եվրոպայում, գլխավորապես Իսպանիայում և Գերմանիայում, իսկ ահաբեկչությունն, ինչպես հայտնի է, իրականացվեց ԱՄՆ-ում:

Այդ իրադարձության արձագանքներն աննախադեպ էին, ողջ աշխարհը սկսեց գիտակցել, որ ահաբեկչությունը սկսում է վերածել միջազգային անվտանգությանն ուղղված հիմնական սպառնալիքներից մեկի, որի դեմ հաջող պայքարելու համար կարևոր է բոլոր պետությունների և հասարակությունների համատեղ ջանքերի գործադրումը: Անհրաժեշտություն առաջացավ ահաբեկչության դեմ պայքարում պետությունների համատեղ գործունեության և համագործակցության ամրապնդմանն ուղղված ռազմավարության մշակման, ինչը տեղի ունեցավ 2006թ. սեպտեմբերի 8-ին ՄԱԿ-ի կողմից Գլոբալ հակաահաբեկչական ռազմավարության ընդունմամբ: Այդ ռազմավարությունն յուրահատուկ փաստաթուղթ է, որն ուղղված է ահաբեկչության դեմ պայքարում ազգային, տարածաշրջանային և միջազգային ջանքերի ամրապնդմանը: Ռազմավարության ընդունմամբ ՄԱԿ-ի անդամ պետություններն առաջին անգամ համաձայնություն տվեցին ահաբեկչության դեմ պայքարի ռազմավարական ընդհանուր մոտեցմանը և շեշտադրում կատարեցին, որ ահաբեկչությունն անընդունելի է իր բոլոր ձևերով և դրսևորումներով [3]: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մինչ օրս ահաբեկչության սահմանման բոլորի կողմից ընդունելի տարբերակ գոյություն չունի՝ թվում էր, թե համընդհանուր ընդունելի ռազմավարության առկայությունը կարող է մասամբ լրացնել այդ բացը և ավելի արդյունավետ դարձնել պայքարն ահաբեկչության դեմ: Մակայն ժամանակը ցույց տվեց, որ ռազմավարության ընդունմամբ այդ բացը լրացնել չհաջողվեց: Դրա պատճառներից մեկն այն է, որ ահաբեկչության դեմ պայքարում միջազգային ջանքերի կազմակերպման և կանոնակարգման համար անհրաժեշտ է հստակ պատկերացում կազմել, թե որոնք են ահաբեկչության առաջացման և հատկապես տարածման հիմնական պատճառներն արդի փուլում: Հարկ է առանձնացնել

դրանցից մի քանիսը: Նախ գլոբալիզացիան, որն իր տարաբնույթ դրական և բացասական կողմերով ենթադրում է արևմտյան արժեքների տարածում և դրանով իսկ նպաստում է միջազգային ահաբեկչության աճին իսլամական աշխարհում: Արևմտյան արժեքների ներմուծումը որպես կանոն բացասաբար է ընդունվում մուսուլմանական հասարակության ծայրահեղ իսլամական հայացքներ ունեցող հատվածի կողմից և դրան հակազդելու նպատակով ստեղծվում են կազմակերպություններ, որոնք հիմնավորում են իրենց պայքարն իսլամի և իրենց կրոնական ավանդույթների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Սա փոխկապակցվում է արտաքին ուժերի կողմից տարբեր երկրների ներքին խնդիրներին միջամտելու քաղաքականությանը, ինչին հակազդելու անհրաժեշտությունը մատնանշելով ստեղծվում և իրենց շարքերը համալրում են ծայրահեղ ուղղվածությամբ տարբեր կազմակերպություններ:

Ուշագրավ է, որ որոշ ահաբեկչական կազմակերպությունների նման մոտեցումն արտահայտվում է անգամ իրենց ընտրած անվանմամբ: Օրինակ, Նիգերիայում գործող ծայրահեղ իսլամիստական աղանդ «Բոկո հարամը», որը 2014թ. ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի կողմից ճանաչվեց որպես ահաբեկչական կազմակերպություն, իր անվանմամբ նախանշում է պայքարի ուղղվածությունը՝ «Արևմտյան կրթությունն արգելված է» կամ «Արևմտյան կրթությունը մեղք է»: Գաղտնիք չէ, որ Արևմուտքի և նրա արժեքների դեմ ակտիվ քարոզչություն վարող Մուսուլման եղբայրներ շարժման գաղափարախոսությունը շատ դեպքերում ծառայում է որպես գաղափարական հենք տարբեր ծայրահեղ իսլամական ահաբեկչական կազմակերպությունների համար: Ուստի ահաբեկչության հետագա ծավալումը նվազեցնելու առումով անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել վերոհիշյալ խնդիրներին: Այդ առումով ուշագրավ է, որ անգամ ԱՄՆ-ի Չիկագոյի համալսարանի տեսաբաններ Ռոբերտ Փեյփը և Ջեյմս Ֆելդմանը հայտնում են այն տեսակետը, որ ահաբեկչական գործողություններն առաջին հերթին հարկավոր է դիտարկել որպես օտարերկրացիների ներխուժմանն ի պատաս-

խան արվող քայլեր [1, էջ 10]: Ընդ որում կարծում ենք, որ այդ ներխուժումը պետք է դիտարկել ոչ միայն ռազմական, այլև քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային առումներով: Հետևաբար, հատկապես աշխարհի տարբեր կետերում իրենց շահերն իրացնող արտաքին դերակատարները պետք է փորձեն վերանայել արտաքին քաղաքականության այն մոտեցումները, որոնց հետևանքով ահաբեկչությունն ավելի ու ավելի է տարածվում աշխարհում՝ խաթարելով միջազգային անվտանգության հիմքերը:

Ահաբեկչության դեմ պայքարի արդյունավետության վրա իր բացասական կնիքն է թողնում նաև միջազգային իրավունքի ոլորտում առկա ճգնաժամը և արդեն կարծես թե օրինաչափության վերաճող երկակի ստանդարտների կիրառումը: Հատկանշական է, որ այդ մասին առանձնահատուկ շեշտադրում կատարեց Ռուսաստանի նախագահ Պուտինը 2014թ. հոկտեմբերի 24-ին Վալդայ ակումբում ունեցած իր ելույթի ընթացքում [5]: Սա հատկապես նկատելի դարձավ Սիրիայում 2011թ.-ից բռնկված հակակառավարական պայքարի շրջանակներում, երբ Բաշար ալ Ասադի դեմ պայքարողների մեջ ահռելի դերկատարում ստանձնեցին ահաբեկչական կազմակերպությունները, որոնցից սկզբնական շրջանում առավել աչքի էր ընկնում Ալ Ղաիդայի ենթաճյուղ հանդիսացող Ջաբհաթ ան Նուսրան: Քաղաքական նպատահարմարությունից ելնելով՝ միջազգային հանրությունը և առաջին հերթին Արևմուտքը աչք էին փակում այդ հանգամանքի վրա և չէր փորձում հակազդել այն բացասական գործընթացներին, որոնք ծավալվում էին Սիրիայում, քանի որ Արևմուտքի համար Ասադի հեռացումն իշխանությունից շահեկան էր, իսկ դրան հասնելու ճանապարհին կարծես թե կիրառվում էր նպատակն արդարացնում է միջոցները սկզբունքը՝ հավանաբար համարելով, որ այստեղ գործունեություն ծավալած ահաբեկիչների դեմ պայքարել կարելի էր նաև Ասադի տապալումից հետո: Այս ամենի արդյունքում էր, որ 2014թ.-ին Սիրիայի և Իրաքի տարածքում հնարավոր դարձան ԻՇԻՊ-ի (Իրաքի և Շամի իսլամական պետություն) կողմից գործադրվող վայրագությունները և միայն դրանից հետո էր, որ

ԱՄՆ-ն փաստորեն վերանայեց իր դիրքորոշումն ԻՇԻՊ-ի նկատմամբ: Դա արտահայտվեց ՄԱԿ-ի 69-րդ նստաշրջանում ԱՄՆ նախագահ Օբամայի ելույթում, որտեղ ի թիվս այլ սպառնալիքների նշվեց նաև ԻՇԻՊ-ի կամ Իսլամական պետության մասին [6]: Արդյունքում ձևավորվեց պետությունների կռալիցիա, որն ուղղված է միասնական ջանքերի միջոցով ԻՊ-ի դեմ պայքարելուն: Չփորձելով գնահատական տալ կռալիցիայի կողմից գործադրվող քայլերի արդյունավետության վերաբերյալ՝ կարևոր է առանձնահատուկ ուշադրություն բերել այլ խնդրի վրա, որն ուղղակիորեն կապված է Իսլամական պետության գործունեության հետ: Խնդիրը վերաբերում է համաշխարհային ազդեցիկ լրատվամիջոցների կողմից իրականացվող քայլերի հակասական ազդեցությանը: Հայտնի է, որ ահաբեկիչների իրականացրած գործողության հաջողությունը էապես կապված է այն հանգամանքի հետ, թե որքանով է տվյալ իրադարձությունը զանգվածային բնույթ ստանում: Տվյալ տեսանկյունից, որքան ավելի շատ է խոսվում դրա մասին, այնքան ավելի հաջողված կարելի է համարել տվյալ ահաբեկչությունը: Այդ առումով տեղին է բերել ԻՀԲ (Իռլանդիայի հանրապետական բանակ)-ի գործունեությունից մեկ դրվագ: 1980 թվականին, Բրայթոնում պահպանողական կուսակցության կոնֆերանսի ժամանակ, ԻՀԲ-ն իրականացրեց պայթյուն, որի նպատակն էր մահափորձ կատարել Մարգարետ Թետչերի դեմ: Մարգարետ Թետչերը թեև չվնասվեց, սակայն պահպանողական կուսակցության մի շարք անդամներ վիրավորվեցին: Ահաբեկչության իրականացումից հետո ԻՀԲ-ի անդամները զանգահարեցին և ցինիկ կերպով հայտարարեցին, որ իրենց դեմ պայքարողները պետք է հաջողության հասնեն անընդմեջ, մինչդեռ իրենց՝ նպատակին հասնելու համար բավական է անգամ մեկ հաջողությունը [6]: Այս առումով միայն տարակուսանք կարող է առաջացնել, որ համաշխարհային մասս մեդիայի ներկայացուցիչները ոչ միայն ներկայացնում են իրենց պատրաստած տեսանյութերը ահաբեկիչների իրականացրած ակտերի վերաբերյալ, այլև ակտիվորեն տարածում են նաև հենց ահաբեկիչների կողմից պատրաստված

տեսագրությունները, ինչով ուղղակիորեն նպաստում են վերջիններիս ծրագրերի իրականացմանը: Ակնհայտ է, որ միջազգային հանրությունը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի այս խնդրին, և պետք է ջանքեր գործադրվեն հետագայում նման բացթողումներից խուսափելու ուղղությամբ: Այստեղ ևս կարևորվում է պետությունների համագործակցության խնդիրը:

Ահաբեկչության տարածման աննախադեպ աճը պայմանավորված է նաև գլոբալիզացիայի մեկ այլ գործիքի՝ համացանցի առկայությամբ և դրա վերահսկելիության ոչ բավարար մակարդակով: Համացանցը ոչ միայն ավելի դյուրին է դարձրել սեփական գաղափարների տարածման գործընթացը, այլև էականորեն նվազեցրել է այն ժամանակը, որն անհրաժեշտ է այս կամ այն ծայրահեղ ուղղվածության կազմակերպությանն իր շարքերը նոր անդամներով համալրելու համար: Այսպես, Կանադայի հակահետախուզական ծառայության աշխատակիցները հաշվարկել են, որ երիտասարդ իսլամիստների հավաքագրման գործընթացը զգալիորեն դյուրացել է համացանցի շնորհիվ: Եթե նախկինում հավաքագրման համար անհրաժեշտ էր լինում տարիների աշխատանք, ապա ներկայումս բավական է 10 օրը [6]:

Եթե սրան գումարվի նաև բաց միգրացիոն քաղաքականության արդյունքում հատկապես արևմտյան զարգացած երկրներում իսլամական տարրի զգալի աճը, ապա հասկանալի է դառնում, որ ահաբեկչության դեմ պայքարի առումով վարվող աշխատանքների ծավալը զգալիորեն մեծանում է:

Բնականաբար, մեկ հոդվածի շրջանակներում հնարավոր չէ ներկայացնել ժամանակակից ահաբեկչության բոլոր առանձնահատկությունները, դրա դեմ պայքարի շրջանակներում առկա խնդիրներն ու մոտեցումները, սպառիչ պատասխան տալ այդ ոլորտում գոյություն ունեցող բոլոր հարցերին, ուստի առանձնացվել էին այն ասպեկտները, որոնք առավել արդիական են, ինչպիսիք են միջազգային անվտանգության ապահովման առումով պետությունների համագործակցությունը, գլոբալիզացիայի պայմաններում ահաբեկչության տարածմանը

նպաստող գործոնների վերհանումը, ԶԼՄ-ների և համացանցի ազդեցությունն այդ գործընթացների վրա:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Robert Pape, James Feldman*, Cutting the fuse: The explosion of global suicide terrorism and how to stop it, University of Chicago press, 2010.
2. *Антонович И.И., Особенков О.М., Панкова Л.Н., Щегорцов В.А.* Международный опыт профилактики терроризма, М, Университетская книга, 2010.
3. <http://www.un.org/ru/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>.
4. <http://kremlin.ru/news/46860>.
5. <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/texttrans/2014/09/20140924308851.html#axzz3HpX1V4YX>
6. http://www.nato.int/cps/ru/natolive/opinions_84764.htm.

ПРОБЛЕМА ТЕРРОРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

А.А. Манукян

АННОТАЦИЯ

В статье представлена проблема современного терроризма в контексте обеспечения международной безопасности. Представлены некоторые вопросы, которые имеются в этой области – такие, как взаимодействие государств для обеспечения международной безопасности, факторы способствующие распространению терроризма в условиях глобализации, влияние СМИ и Интернета на эти процессы.

Ключевые слова: терроризм, международная безопасность, глобализация, террористические организации.

THE PROBLEM OF TERRORISM IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL SECURITY PROVISION

A. Manukyan

SUMMARY

The article presents the problem of modern terrorism in the context of international security. It presents some of the issues that exist in this area, such as the interaction of States to international security, the factors contributing to the spread of terrorism in the context of globalization, the influence of the media and the Internet on these processes.

Keywords: terrorism, international security, globalization, terroristic organization.

ПРИОРИТЕТЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ГРУЗИИ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Дж.Г. Меликян

jonmelikyan@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена исследованию возникновения, развития и дальнейшей трансформации внешней политики Грузии в постсоветский период. В ней также дается анализ концептуальных документов и основных приоритетов внешней политики страны, обеспечивающие национальные интересы и безопасность Грузии. В работе также рассматриваются все те внешнеполитические изменения, которые имели место после парламентских выборов октября 2012 года. Автором рассмотрены также те документы, которые были приняты новым руководством Грузии во главе с коалицией «Грузинская мечта».

Ключевые слова: внешняя политика, Грузия, Армения, ЕС, США, Россия.

В процессе обретения независимости, в процессе дезинтеграции Советского Союза Грузия, также как и остальные государства Южного Кавказа, прошла нелегкий путь государственного строительства. Непосредственной составляющей данного процесса является формирование собственной внешнеполитической линии, которая бы соответствовала национальным интересам страны. Исторические события 90-х годов XXв., в том числе гражданская война, этнополитические конфликты (в Абхазии и Южной Осетии), социально-экономические и политические кризисы притормозили развитие Грузии, повлияв на ее внешнюю политику на долгие годы вперед.

Новейшая история Грузии показывает, что за годы независимости внешняя политика страны прошла путь от антисоветских (антироссийских) настроений в 1991 году при Звиаде Гамсахурдиа

к более или менее сбалансированной политике по отношению к России и Западу в 2000-е годы при президентстве Эдуарда Шеварднадзе. Тогда же у руководства Грузии все еще были надежды на разрешение этнополитических конфликтов, но в то же время ухудшались взаимоотношения с Москвой. Новой вехой в новейшей истории Грузии стала т.н. «Революция роз» ноября 2003 года, когда, протестуя против итогов парламентских выборов и политики Э. Шеварднадзе, группа «молодых реформаторов» во главе с Михаилом Саакашвили совершила революцию и заставила президента уйти в отставку. Новое руководство страны, исходя из неразрешенности Абхазского и Юго-Осетинского конфликта и особой позиции России в отношении их, стало придерживаться ярко выраженной прозападной политики, а антироссийская политика и риторика ухудшили взаимоотношения с Российской Федерацией. Итогом сложных отношений между Тбилиси и Москвой стала Российско-Грузинская война в августе 2008 года, и, как следствие, – признание Россией Абхазии и Южной Осетии в качестве независимых государств и установление дипломатических отношений с ними. Этот шаг официальной Москвы привел к разрыву дипломатических отношений с Грузией, который сохраняется между ними по сей день [1].

Уже в середине 2000-х при президентстве Михаила Саакашвили, отдавая дань международной практике, правительство страны приступило к подготовке базового концептуального документа, фиксирующего основные приоритеты внешней политики страны и угрозы ее национальной безопасности. Таким образом, через год после прихода к власти, специальная комиссия под председательством президента Михаила Саакашвили – при финансовой и технической поддержке США заканчивает работу над Концепцией национальной безопасности страны, которая была принята парламентом страны 8 июля 2005 года¹.

Проект документа отражал как фундаментальные национальные ценности Грузии, так и национальные интересы, вызовы, основные направления политики национальной безопасности Грузии, а также приоритеты ее внешней политики. Согласно документу, в

¹ “Civil.ge”: Завершилась работа над Концепцией национальной безопасности Грузии. Доступно на: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=8045;01.11.2014>.

национальные интересы Грузии входит: 1. территориальная целостность; 2. национальное единство; 3. региональная стабильность; 4. укрепление свободы и демократии в соседних странах и в регионе; 5. укрепление транзитной функции страны и обеспечение альтернативных путей энергоснабжения; 6. экологическая безопасность; 7. обеспечение национальной и культурной самобытности.

Наиболее интересующей нас в рамках нашего исследования являются вопросы *угроз* и *вызовов*, выделяемые авторами данной концепции образца 2005 года, которые могут повлиять на национальную безопасность Грузии. Среди основных *угроз*, которые могут противоречить фундаментальным национальным ценностям и интересам Грузии, выделены: 1. нарушенная территориальная целостность²; 2. перенос конфликтов из соседних стран (Чечня); 3. военная интервенция; 4. контрабанда и транснациональная организованная преступность; 5. международный терроризм.

Особо отметим, что в документе также говорится, что возможности открытой агрессии против Грузии очень ограничены, но трансграничные нападения со стороны государственных и негосударственных действующих лиц вполне реальны. Что касается конфликтных территорий, то, согласно документу, «незаконное нахождение военных баз Российской Федерации в Грузии ущемляют суверенитет страны и подрывают экономическую и социальную стабильность».

Отдельной главой в документе собраны те *вызовы*, которые стоят перед национальной безопасностью страны. Среди них: 1. коррупция и неэффективная система государственного управления; 2. экономические и социальные вызовы; 3. зависимость от одного источника энергоснабжения; 4. информационная политика и 5. экологические вызовы. В связи с вызовами энергетического снабжения в документе отмечается, что зависимость Грузии от России ослабляет Грузию и создает благоприятные условия для давления извне.

Для защиты фундаментальных национальных интересов, а также искоренения вызовов и угроз авторы Концепции выделили следующие *приоритеты государства*: 1. усиление государственного управления; 2. укрепление демократических институтов; 3.

² В документе особо отмечено, что существование «сепаратистских регионов» представляют главную угрозу национальной безопасности Грузии.

укрепление обороноспособности страны; 4. восстановление территориальной целостности; 5. евроатлантическая интеграция, 6. усиление внешнеполитических отношений, 7. политика экономической безопасности; 8. политика социальной безопасности; 9. политика информационной безопасности; 10. политика энергетической безопасности, 11. экологическая безопасность; 12. защита культурного наследия.

В Концепции среди основных приоритетов внешней политики Грузии были отмечены: важность выстраивания прозападного внешнеполитического вектора, продолжение поддержания «стратегического партнерства» с Соединенными Штатами Америки, Украиной, Турцией и Азербайджаном, партнерство с Россией и «прагматичное сотрудничество» с Республикой Армения. Там же отмечается, что Грузия обеспечит «защиту интересов, прав и свобод всех проживающих в Грузии этнических и религиозных групп».

Уже после российско-грузинского конфликта в августе 2008 года и ее катастрофических последствий для Грузии, в том числе – потери Абхазии и Южной Осетии и их признания в качестве независимых со стороны России и ряда других стран, в Тбилиси заговорили о необходимости пересмотра некоторых элементов Концепции 2005 года. Таким образом, после нескольких лет работы парламент страны 23 декабря 2011 года 150 голосами «За» принял и утвердил обновленную версию документа³.

В новом документе среди главных угроз и вызовов, стоящих перед Грузией, фигурирует Россия и ее вооруженные силы. Как заявил на встрече с депутатами заместитель секретаря Совета национальной безопасности Грузии Бату Кутелия, чтобы были бы отражены те «измененные реалии», которые появились после августовской войны 2008 года. В частности, были зафиксированы следующие формулировки: «российская оккупация территории Грузии», «риск новой военной агрессии со стороны России», и «организованные Россией с оккупированных территорий террористические акты».

³ “Civil.ge”: Новая Концепция национальной безопасности Грузии; Доступно на: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=22911>

В отдельной главе документа «Основные направления политики безопасности Грузии» обсуждаются отношения Грузии с Россией. В ней говорится, что Грузия желает иметь с Россией «основанные на принципах добрососедства и равноправия отношения». Однако в документе также говорится, что это «не произойдет без уважения Российской Федерацией суверенитета и территориальной целостности Грузии и без начала процесса де-оккупации». *Тем самым, существенные изменения в новой Концепции коснулись лишь вопросов взаимоотношений с Россией и ее восприятия властями и общественностью Грузии.*

В качестве основного внешнеполитического вектора Грузии в вышеупомянутой Концепции в очередной раз указывается приоритетность процесса европейской интеграции страны. Таким образом, отдельная глава была посвящена уже традиционным на тот момент вопросам – процессу интеграции Грузии в Североатлантический альянс и ЕС. Согласно документу, данное направление все еще являлось и является «одним из наиважнейших приоритетов внешней политики и национальной безопасности страны». В то же время авторы особо отмечали и то, что августовская война с Россией не смогла изменить стремление страны в НАТО, и после 2004 года страна достигла «большого прогресса» в данном деле [2].

В документе основной акцент был также поставлен и на приоритетность взаимоотношений со «стратегическим партнером» – Соединенными Штатами Америки. В одном из пунктов Концепции Грузия обязалась еще более углублять стратегическое партнерство с Вашингтоном в рамках «Хартии стратегического партнерства», подписанной США и Грузией в январе 2009 года. Отметим, что данная Хартия предусматривает сотрудничество стран в области безопасности. В рамках договоренностей США взяли на себя частичные расходы по модернизации вооруженных сил Грузии и повышению обороноспособности страны после августа 2008 года.

Изменений в Концепции 2011 года не коснулись и отношения с основными партнерами Грузии в регионе – Турцией и Азербайджаном, отношения с которыми новый документ фиксировал как «стратегические». Турция также в документе упоминается как «ведущий региональный партнер Грузии». Согласно Концепции,

углубление экономических отношений с Турцией, крупнейшим торговым партнером Грузии, а также «осуществление энергетических и транспортных или других проектов имеет стратегическое значение для обоих государств».

В качестве положительной динамики стоит отметить то, что взаимоотношения с Арменией были квалифицированы как «тесное партнерство». «Грузия считает, что огромное значение имеет формирование единых подходов относительно будущего развития региона. Углубление регионального сотрудничества, развитие единого экономического пространства и развитие общего рынка в значительной степени будет содействовать стабильности и благополучию региона», – говорилось в документе.

Продолжая тему регионального сотрудничества и экономических отношений, отметим еще один тренд времен президентства М. Саакашвили: как следствие либеральных экономических реформ Грузия превратилась из преимущественно аграрной страны в импортера сельскохозяйственной продукции⁴. Данной ситуацией не смогла воспользоваться соседняя Турция, восполнив дефицит товаров своей продукцией и, став крупнейшим торговым партнером Грузии. Основой этому послужило то, что в 2007 году между Турцией и Грузией было подписано соглашение о свободной торговле. Не отстает от Турции и соседний Азербайджан. Они же и входят в тройку стран-торговых партнеров и инвесторов в экономику Грузии. Обращаясь к статистическим данным, отметим, что, согласно информации «Грузстата», крупнейшими торговыми партнерами Грузии, как и в предыдущие годы, по-прежнему остаются Турция – 939,5 млн. долл. США (1,52 млрд. долл. США за 12 месяцев 2013г.) и Азербайджан – 584.2 млн. долл. США (1,34 млрд. долларов США за 12 месяцев 2013г.)⁵.

Турция и Азербайджан также способствуют еще большему росту туризма и торговли с Грузией, что, кроме чисто экономичес-

⁴ Папава В.: Зигзаги реформирования экономики постсоветской Грузии. Агентство «Бизнес-Грузия»; Доступно на: <http://bizzone.info/articles/1382134945.php>

⁵ Меликян Дж.: Армяно-грузинские отношения: от добрососедства и прагматизма к стратегическому партнерству. Агентство “Polit.Rus”: Доступно на: <http://www.politrus.com/2014/10/13/armenia-georgia-4/>, 01.11.2014.

ких выгод, имеет и геополитическую основу. Так, Грузия является связующим звеном между Турцией и Азербайджаном. Основой же данной стратегии является строящаяся железная дорога «Баку-Тбилиси-Карс», ввод в эксплуатацию которой планируется в 2015 году. Территория Грузии также является транзитной для основных региональных энергетических проектов – нефтепровода «Баку-Тбилиси-Джейхан» и газопровода «Баку-Тбилиси-Эрзерум», по которым каспийские углеводороды поступают на турецкие и европейские рынки [3]. Тем самым, для Грузии сложилась следующая экономическая ситуация, когда у нее появилась зависимость от соседних Турции и Азербайджана, что не может не сказаться и на политических взаимоотношениях между ними.

Среди нововведений, касающихся новых угроз, рисков и вызовов, перед которыми стояла тогда Грузия – проблема возможного перетекания конфликтов из соседних стран, что «является угрозой, стоящей перед Грузией». В этом контексте документ упоминает Нагорно-Карабахский конфликт между Арменией и Азербайджаном и называет его «вызовом».

Среди вызовов национальной безопасности документ также называет: 1. Устойчивое экономическое развитие; 2. Терроризм; 3. Кибербезопасность; 4. Энергетическую безопасность; 5. Экологию; 6. Организованную транснациональную преступность; 7. Демографию; 8. Интеграции этнических меньшинств в политическую, экономическую и социальную жизнь страны путем углубления знания грузинского языка, а также защиту памятников исторического и культурного наследия.

Смена власти по итогам парламентских выборов 1 октября 2012 года имела влияние не только на внутривнутриполитическую ситуацию в Грузии. Для выявления внешнеполитических приоритетов правительств Бидзины Иванишвили, а теперь уже и его преемника Ираклия Гарибашвили, следует обратиться к их предвыборной программе «Для сильной, демократической, единой Грузии», утвержденной парламентом 25 октября 2012 года⁶. В ней, кроме со-

⁶ «Новости-Грузия»: Парламент Грузии утвердил правительство Иванишвили, Нацдвижение проголосовало против; Доступно на: <http://newsgeorgia.ru/politics/20121025/215293033.html>; 01.11.2014.

циально-экономической составляющей, фиксировались и пункты, касающиеся внешней политики страны.

Остановившись подробнее на программе, отметим, что ее анализ указывает на то, что основные внешнеполитические векторы новой правительственной программы и политики, в основном, совпадают с направлениями, отмеченными в последней редакции Концепции внешней политики Грузии от 2011 года. В данной программе, так же как и в Концепции 2011 года, основным приоритетом для правительства и страны была зафиксирована европейская внешнеполитическая ориентация, а также стремление Грузии к интеграции и членству в Североатлантическом альянсе и поступательная работа к парафированию, а в дальнейшем – подписанию ассоциированного членства с ЕС [4].

«Главным союзником» нового правительства Грузии все еще были отмечены США. Что же касается взаимоотношений с соседними странами, то и в данном направлении изменений не произошло. Премьер-министр страны, также как и другие высокопоставленные чиновники правительства, стали делать заявления о более сбалансированной внешней политике Грузии на Южном Кавказе⁷. Единственным нововведением стал отказ новых властей страны от антироссийской риторики и заявления о желании установления контактов с Российской Федерацией. Данная идея правящей партии Грузии вызвала недовольство оппозиционной партии «Единое национальное движение» во главе с экс-президентом страны Михаилом Саакашвили, подвергших резкой критике новую внешнюю политику властей, поставив под сомнение внешнеполитический курс Грузии на европейскую интеграцию.

Однако уже с января 2013 года началась разработка документа, который должен был зафиксировать в очередной раз приоритеты внешней политики Грузии, в частности, прозападную направленность внешней политики Грузии. После нелегких дебатов, прошедших в начале февраля 2013 года, парламентское большинство предложило своим оппонентам из ЕНД организовать консультации и подписать межфракционное соглашение по внешней политике

⁷ «Грузия On-line»: Иванишвили считает успешной внешнюю политику новых властей; Доступно на: <http://www.apsny.ge/2013/pol/1360110723.php>; 01.11.2014.

страны. Соглашение «О направлениях внешней политики Грузии» было единогласно принято парламентом страны (89 голосами «За» – авт.) 7 марта 2013 года [5].

Остановливаясь подробнее на данном документе, отметим, что он состоял из 19 пунктов, определивших национальные интересы и основные направления внешней политики Грузии. Третий пункт данной резолюции в очередной раз подчеркивал, что главным стратегическим приоритетом внешней политики страны является интеграция в европейские (ЕС) и евроатлантические структуры (НАТО). Для достижения вышеупомянутых целей, согласно документу, Грузия должна была предпринять определенные шаги для строительства демократических институтов и их усиления, установления верховенства прав человека и системы управления, основанной на верховенстве суда.

В соглашении так же, как и в правительственной программе и Концепции национальной безопасности образца 2011 года, особый акцент делался на взаимоотношениях с США, названных в 9 пункте «главным союзником Грузии». Согласно документу, Грузия будет вести отношения с США согласно условиям, определенным Хартией стратегического партнерства. 14 пункт также продолжал политику прежних властей во взаимоотношениях с соседними странами и отмечал, что для Грузии важно углубление двухсторонних экономических и политических отношений с Азербайджаном, Турцией и Арменией.

Касательно обеспечения необратимого устойчивого экономического развития страны, документ предполагал отказ Грузии от вступления в такие международные организации, которые противоречат вышеотмеченным приоритетам. Отметим, что подобная формулировка однозначно исключала возможное вхождение Грузии в постсоветские объединения – такие, как: СНГ, ЕврАзЭС, Таможенный союз России, Белоруссии и Казахстана, а также предполагаемый Евразийский экономический союз. Однако 4 пункт соглашения фиксировал, что европейский и евроатлантический курсы внешней политики Грузии служат, в первую очередь, устойчивому демократическому развитию и безопасности страны, не будучи направленными против какого-либо третьего государства. Отмеченный пункт следует рассматривать в качестве основы для озвученной ранее политики по налаживанию контактов с Российской Фе-

дерацией. Параллельно этому, пункт 18 соглашения указывал на то, что Грузия будет продолжать последовательную внешнюю политику для обеспечения непоколебимости международного уважения своей территориальной целостности и суверенитета. «У Грузии не может быть дипломатических отношений или быть в военно-политическом или таможенном союзе с теми государствами, которые признают независимость Абхазии и Южной Осетии», – отмечалось в соглашении.

Рассматривая отношения с Российской Федерацией, в пункте 11 соглашения было отмечено, что «Грузия ведет диалог с Россией как с использованием проходящих в Женеве международных механизмов, так и в двустороннем формате, а целью этого диалога является урегулирование конфликта, формирование добрососедских отношений и развитие».

Анализируя политику нынешнего руководства Грузии, можно сделать вывод, что их политическая риторика и взвешенный подход во взаимоотношениях с официальной Москвой при имеющихся проблемах территориальной целостности будет и в дальнейшем направлена на минимизацию рисков, которые могут помешать попыткам налаживания отношений с Российской Федерацией. Все вышеперечисленное касается как переговоров с РФ в двустороннем формате «Карасин-Абашидзе», так и многостороннем формате Женевских дискуссий по вопросам безопасности и стабильности. Цель данной политики – получение максимальной экономической выгоды от торговли с РФ, а также налаживание опосредованных контактов с Абхазией и Южной Осетией. При этом, официальный Тбилиси продолжит свою основную внешнеполитическую линию на интеграцию в Европейский союз и Североатлантический альянс. Данную политику Грузии можно с уверенностью назвать «прагматичным комплиментаризмом» с превалярованием проевропейской направленности, что полностью вписывается в политику по обеспечению национальных интересов страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Меликян Дж.* «Внешняя политика Грузии после парламентских выборов в октябре 2012: взгляд из Армении». Центральная Азия и Кавказ (Журнал социально-политических исследований). СА&СС Press, Швеция, 2014, Т. 17, Вып. 1. СС. 78–88;

2. Текст Концепции национальной безопасности Грузии (Принята в Декабре 2011 года). www.nsc.gov.geresdocs2014060215373342700.pdf;
3. *Մելիքյան Ժ. Բարձր-գրիչական հարաբերակցություններ: արտաքին և քաղաքականության ստրատեգիայի մասին*. Արևիկոն «Polit.Rus»: <http://www.politrus.com/2014/10/13/armenia-georgia-4/>
4. Текст программы: «Для сильной, демократической и единой Грузии». «Тбилисская неделя»: <http://www.georgianpress.ru/politics/22479-dlya-silnoy-demokraticeskoy-i-edinoy-gruzii.html>;
5. Смольникова Наталия. Полный текст резолюции «О направлениях внешней политики Грузии», Агентство «Новости-Грузия»: <http://www.newsgeorgia.ru/politics/20130308/215583721.html>

**ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՐԿՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԵՔՍՈՒՄ**

Ջ.Գ. Մելիքյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է հետսովետական ժամանակաշրջանում Վրաստանի արտաքին քաղաքականության ստեղծմանը, զարգացմանը և հետագա վերափոխմանը:

Այն նաև վերլուծում է հայեցակարգային փաստաթղթերը և երկրի արտաքին քաղաքականության հիմնական գերակայությունները, որոնք ապահովում են ազգային շահերի պաշտպանությունը և Վրաստանի անվտանգությունը: Աշխատանքում նաև դիտարկվում են արտաքին քաղաքականության բոլոր այն փոփոխությունները, որոնք տեղի ունեցան 2012 թվականի հոկտեմբերյան ընտրություններից հետո: Հեղինակը նաև ուսումնասիրել է այն փաստաթղթերը, որոնք հաստատվել են Վրաստանի նոր կառավարության կողմից «Վրացական երազանք» դաշինքի գլխավորությամբ:

Հիմնաբառեր՝ արտաքին քաղաքականություն, Վրաստան, Հայաստան, ԵՄ, ԱՄՆ, Ռուսաստան:

**PRIORITIES OF THE FOREIGN POLICY OF GEORGIA
IN THE CONTEXT OF ENSURING THE COUNTRY'S
NATIONAL SECURITY**

J. Melikyan

SUMMARY

The article investigates the rise, development and further transformation of Georgia's foreign policy in the post-soviet period. It also analyses the conceptual documents and main priorities of the country's foreign policy that ensure the national interests and security of Georgia. Besides, the work discusses the transformations in the foreign policy that occurred after the parliamentary elections in October 2012. In addition, the author examines all the documents on Foreign policy, adopted by the new government of Georgia, headed by the "Georgian Dream" coalition.

Keywords: Foreign affairs, Georgia, Armenia, EU, USA, Russia.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АРМЯНСКОГО ЛОББИ В США В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ

С.Ю. Джангозян

stella@armenia.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье в сжатой форме излагается актуальная проблема лоббистской деятельности армянской диаспоры США. Раскрываются некоторые аспекты функционирования армянских лоббистских организаций и особенности политической системы США, сделавшие лоббизм эффективным инструментом защиты как групповых, так и общенациональных интересов.

Ключевые слова: лоббизм, диаспора, мировая политика, США.

В современных условиях, когда мировая политика рассматривается как сфера взаимодействия множества акторов с разными интересами и методами влияния, а этнические факторы вновь подчеркивают свою роль в международных процессах, диаспоры завоевывают себе место на международной арене.

Говоря о диаспоре, в первую очередь, подчеркивается ее связь с родиной, сохранение национальных культурных традиций, борьба с ассимиляцией и сохранение национального самосознания. Эти элементы, на самом деле, крайне важны для сохранения диаспоры как таковой. В то же время современные реалии дают этническим группам возможность стать активными участниками в принятии решений на международной арене, защищать не только свои узкие групповые интересы. «В настоящее время наблюдается повышение социально-политической, культурной и экономической роли диаспор в жизни современных обществ. Диаспоры становятся живым, активно функционирующим органом, гораздо глубже вовлеченным в социальные структуры локального, регионального и транснационального уровней» [1].

Активизация в обществе роли этнических групп вообще и диаспор, в частности, оказалась в центре внимания исследователей. Связано это как с усилением интенсивности миграционных процессов, так и, в первую очередь, с возросшим интересом диаспор к политике принимающих обществ и стран исхода. Диаспора может стать политическим инструментом в реализации не только своих собственных, узких целей, но и общенациональных интересов.

Что касается армянской диаспоры, то она получила новый импульс в свете обретения Арменией независимости. Помимо того, мощным стимулом активизации усилий стала война в Карабахе и необходимость своевременного реагирования на резко изменившуюся политическую, экономическую и геополитическую ситуацию на родине. Неслучайно, В. Тишков утверждает, что «диаспоры – это политика и даже геополитика на протяжении всей истории, а в современный период особенно» [2].

Диаспоры могут считаться участниками мировой политики уже по тому, что обладают для этого достаточными ресурсами, то есть могут стать акторами, имея хорошо организованную и грамотно управляемую структуру. Как известно, армянская диаспора соответствует этим требованиям, доказательством чего является грамотно организованная лоббистская деятельность, развернутая армянскими организациями в странах, где имеются крупные армянские общины.

«Лоббизм в теоретическом плане можно квалифицировать как один из механизмов реализации политических отношений между обществом и государством. Каждая заинтересованная группа может довести до сведения государственных органов свое мнение по рассматриваемым вопросам и отстаивать свои позиции» [3]. Указанными выше преимуществами охотно пользуются различные этнические группы, своевременно осознавшие, что грамотное использование предоставленных им прав и возможностей приведет к решению как проблем данной группы, так и будет способствовать обеспечению выгодных условий для своего национального государства.

Американская политическая система рассматривает лоббизм как эффективное средство представления интересов различных групп граждан. Лоббизм здесь рассматривается в качестве необходимого элемента развития демократической системы и плюрализ-

ма. Акт о регулировании лоббистской деятельности был принят в США еще в 1946 году, регламентировав основные положения работы лоббистов с органами власти [4]. В дальнейшем законодательство продолжало совершенствоваться. Когда лоббизм стал усиливать свое влияние и на исполнительную власть, в 1995 году был принят закон об усилении контроля и регулировании лоббистской деятельности не только в органах законодательной власти, но и исполнительной [5]. Таким образом, законодательство предоставило различным группам граждан право влиять на внешнюю политику страны, которое осуществляется через соответственные лоббистские структуры. Это относится и к группам, объединенным по этническому признаку.

Этнический лоббизм в США доказывал свою эффективность на протяжении последнего столетия благодаря особой структуре взаимодействия общество-государство, даже когда интересы этнических групп не совпадали с американскими интересами в конкретный период времени. Если такие государства, как Турция и Азербайджан, тратят миллионы, нанимая специальные организации для осуществления лоббистской деятельности в их пользу, то армянская сторона должна воспользоваться своим преимуществом, имея свои собственные ресурсы, профессионализм и налаженные контакты с законодательной и исполнительной властью страны пребывания. По данным 2008 года, Турция потратила около 4,2 миллиона долл., сотрудничая с такими лоббистскими организациями, как: “Livingston Group”, “Gephardt Group”, “DLA Piper”, “Podesta Group” и рядом других организаций, препятствуя обсуждению вопросов, касающихся Геноцида армян, способствуя продвижению турецких интересов и влияя на американо-турецкие отношения [6]. Причем, основатель «Gephardt Group» Ричард Джеффард, будучи членом Палаты представителей, занимался вопросом признания Геноцида армян.

Аналогичную политику осуществляет и азербайджанское правительство, тесно сотрудничая с турецким лобби и пытаясь совместными усилиями противостоять армянским организациям, блокируя принятие проармянских решений, ежегодно тратя на эти цели значительные суммы.

Американское законодательство требует предоставлять отчетность по лоббистской деятельности, включающую и суммы, по-

траченные правительствами разных стран и компании, которым эти суммы были переданы, что позволяет получать информацию о лоббистской деятельности различных государств и организаций, представляющих их интересы. Так, в продвижении азербайджанских интересов участвуют такие компании, как: “Chlopak”, “Leonard Schechter Associates”, “JWI”, “Livingstone Group”, “Melwood Communications”, “Strick and Company”, “DCI Group”, на что правительство Азербайджана регулярно перечисляет значительные суммы [7]. Как отмечает А. Сасунян, лишь в 2013 году лоббистскими организациями было организовано 87 визитов конгрессменов в Турцию и 36 поездок в Азербайджан, на что было потрачено 640,000 долл. и 262,000 долл., соответственно. При этом, автор подмечает, что за тот же период времени был организован всего один визит должностных лиц в Армению со стороны комитета по Армянскому вопросу, считая это промахом армянской стороны [8].

Выше указанные страны, не имея собственных организаций, представляющих их интересы, прибегают к так называемому «иностранным лоббизму», в то время как армянская диаспора действует изнутри.

В Турции серьезно относятся к возможностям армянской диаспоры в случае их грамотного использования. В целях недопущения этого со стороны Института армянских исследований Анкары проводятся исследования общественно-политического и экономического потенциала армянской диаспоры [9].

Как показывают исследования, «общины, организации и отдельные члены диаспоры все больше и больше обладают правом голоса и влиянием на родине и в стране проживания. В то время, как правительство является их основной целью, они также пытаются иметь влияние на международные организации, СМИ, частный сектор, неправительственные организации и т.д.» [10]. Реализацию этих целей берет на себя именно организации диаспоры.

Армянская диаспора является одной из крупнейших и влиятельных диаспор в современном мире. Армянские общины и институты функционируют в крупнейших государствах и наиболее значимых регионах мира, имеющих наибольший вес в современной системе международных отношений. В первую очередь, это США, Россия, Европа. К этому следует добавить также общины на Ближнем Востоке, в Австралии и Южной Америке. В совокупности ми-

ровое армянство обладает всеми необходимыми средствами для того, чтобы начать играть эту самую роль крупного транснационального актора. Однако это удастся осуществить, лишь достигая четкой координации действий всех звеньев, направленных на их реализацию. Поэтому для Армении важно использовать потенциал диаспоры как для решения внешнеполитических, общеармянских задач, так и способствовать ее вовлечению в урегулирование конкретных вопросов внутри общества.

Армяне США принялись защищать свои интересы на институциональном уровне, когда еще в 1915г. Ваан Кардашян основал Американский Комитет в поддержку независимости Армении (ACIA), развернувший активную деятельность среди сенаторов. Первоначально целью организации была Независимость Армении и ее воссоздание в границах, определенных президентом В. Вильсоном. В дальнейшем организация занималась защитой интересов Первой республики. Стараниями В. Кардашяна Сенат обратился к президенту с просьбой организовать сбор средств для помощи армян. Он также принял участие в создании организации «Ближневосточная помощь», целью которой было оказание помощи в 1915–1930-ых гг. выжившим при Геноциде армян [11].

В дальнейшем одной из наиболее эффективных организаций, ставящих перед собой целью влияние на политику принимающего государства посредством эффективной лоббистской деятельности, стала Армянская ассамблея Америки (“Armenian Assembly of America”). Созданная в 1972г., эта организация является одной из немногих политических структур диаспоры, стремящихся сплотить американских армян во имя реализации политических целей, добиться большего участия армян во внутриполитических процессах в стране проживания. Помимо этого, комитеты Ассамблеи проводят постоянную работу с конгрессменами по поводу проведения благоприятной для армян политики страны, организуют визиты заинтересованных лиц в Армению и Карабах. [12]. Во многом благодаря деятельности Ассамблеи в Конгрессе США был создан комитет, занимающийся вопросами армян (“Congressional Caucus on Armenian Issues”). По данным 2011 года, ААА насчитывает 10 тыс. членов и имеет годовой бюджет более 3,5 миллионов дол. [13].

Другой крупной армянской организацией является Комитет по Армянскому вопросу («Հայ դատի հանձնախումբ», “The

Armenian National Committee of America” – ANCA). «Сотрудничая с сетью офисов, филиалов и своих сторонников на всей территории США и примыкающими к ней организациями по всему миру, Комитет по Армянскому вопросу активно способствует решению широкого круга вопросов, беспокоящих армян Америки» [14].

Эти две организации являются крупнейшими армянскими лоббистскими структурами США, занимающимися продвижением вопросов, беспокоящих армян на американской политической сцене. Хотя они часто соперничают между собой, в общем их цели совпадают, включая в себя, в первую очередь, вопросы защиты интересов независимого армянского государства, признание Геноцида, поддержка прав народа Карабаха на самоопределение и привлечение внимания властей непосредственно к проблемам самой общины, а также противостояние турецкому и азербайджанскому лобби, осуществляемого этими двумя государствами при помощи специальных организаций, для которых практика лоббизма стала прибыльным бизнесом.

Армянские группы действуют как на федеральном уровне, так и на уровне штатов. Четко формулируя свои требования, они также проделывают значительную работу в качестве исследовательских центров, снабжая конгрессменов необходимой информацией о Геноциде, положении Армении и Карабаха, в котором они оказались в результате блокады со стороны двух турецких государств, размерах необходимого содействия, процессах демократизации армянского общества и, конечно, проблемах самой общины, тем самым, привлекая внимание властей и членов самой общины к данным проблемам. Подобной деятельностью в рамках Ассамблеи занимается, в частности, «Армяно-американский комитет действий» (“The Armenian-American Action Committee” – ARAMAC). Для осуществления успешного лоббизма Армянской Ассамблей Америки в 2009 году было выделено 332,5 тысяч долл. [15]. На данный момент факт Геноцида законодательно признан со стороны 40 штатов.

Помимо вышеуказанных организаций, защитой армянских интересов занимается еще ряд организаций: «Армяно-американский комитет политических действий» (“The Armenian-American Political Action Committee”), «Комитет по общественным вопросам США-Армения» (“US-Armenia Public Affairs Committee” – USAPAC) и др. Армянские лоббисты стараются вовлечь в заинтересованные

группы представителей обеих политических партий – и республиканцев, и демократов, представляющих практически больше половины штатов.

Помимо этого, следует укрепить сотрудничество с аналогичными организациями других диаспор, с которыми имеются пересекающиеся интересы. В первую очередь, это греческая диаспора, которая является достаточно влиятельной на политической арене США. Кроме греческой, можно активно сотрудничать с курдской диаспорой и арабским лобби, представленным такими организациями, как: “American Muslim Council”, “American Muslim Political Coordination Council”, “American Muslim Alliance”, “Muslim Political Action Council” и др., совместными усилиями противостоять турецко-азербайджанскому и еврейскому лобби. Следует отметить, что наиболее крупной и результативной еврейской лоббистской структурой США является “The American Israel Public Affairs Committee” – АИРАС. Не имея собственных мощных лоббистских организаций, Турция и Азербайджан часто прибегали к защите своих интересов через соответственные еврейские лоббистские структуры.

Однако, в первую очередь, необходимо преодолеть противостояние и конкуренцию внутри самой армянской диаспоры США и, особенно, между двумя ее наиболее активными успешными организациями, занимающимися решением политических вопросов. В этом случае артикуляция интересов послужит не только решению конкретных внешнеполитических задач, но и будет способствовать внутригрупповой интеграции и сплочению на основе групповой идентичности и общих целей. Армянские организации, действующие отдельно, затрудняют интеграцию и сплочение внутри самой общины, приводят к конкуренции и разобщенности в представлении ее интересов, что не может остаться незамеченным для властей и негативно влияет на решении задач, тем более, что задачи, в основном, этими организациями ставятся одинаковые.

Разногласия влияющей крайне деструктивно на весь процесс лоббирования армянских национальных интересов не только в США, но и в мире. Так, после подписания Протоколов, в начале 2010 года Госдеп перенес встречу госсекретаря Х. Клинтон с представителями организаций Диаспоры, поддержавших их подписание или занявших нейтральную позицию в этом вопросе (Армянская ассамблея Америки, Армянский всеобщий благотворительный со-

юз и др.). Армянский национальный комитет Америки, действующий под покровительством АРФ, и ряд других организаций, выступивших против Протоколов, на встречу не были приглашены, ими было выражено недовольство по этому поводу. В результате, Госдепартамент отложил встречу на неопределенный срок [16].

Таким образом, во всех странах, где имеются крупные армянские общины, ими организуется участие армян в политической жизни, учитывая особенности политических систем данных государств и степень однородности самих общин. В США это участие уже находится на уровне хорошо отлаженного механизма, в России и странах Европы пока что предпринимаются первые шаги на пути к этому. По утверждению Х. Толояна, наличие хорошо организованных и институционально мобилизованных связей между самими общинами и диаспоры с родиной являются теми основными компонентами, которые отличают диаспору от этнической группы вообще [17].

Лоббисты действуют изнутри, используя инструменты, недоступные официальной дипломатии. В случае грамотно построенной политики лоббистские структуры станут мощным орудием в деле защиты интересов армян мира и Республики Армения, для которых лоббизм является доступным и эффективным инструментом в условиях отсутствия других преимуществ.

Преимущество армянского лобби заключается в том, что армянам не надо нанимать специализированные организации или юридические фирмы, тратя миллионы долларов для защиты и продвижения своих национальных интересов, как это делают множество других государств. Для этих целей армянской диаспорой США созданы свои собственные профессиональные организации.

Недостатком же является раздробленность и противоречия внутри самой общины, что отражается и на деятельности двух основных армянских лоббистских структур США – «Армянской ассамблеи Америки» и «Армянского национального комитета Америки». Между ними имеются некоторые идеологические разногласия, что характерно для диаспоры вообще и восходит к разногласиям между основными ее партиями. Однако основные цели, проблемы и задачи без исключения всех армянских лоббистских структур Америки одинаковые, а разногласия между ними значительно ослабляют результативность их деятельности и наносят ущерб имид-

жу армянской диаспоры США в лице правительственных структур страны. Тем не менее, армянское лобби США вносит свой вклад в обеспечение национальной безопасности армянского народа.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Вартумян А.* Армяне Краснодарского края: утраченная идентичность или приобретенное гражданство? Армяне Юга России: история, культура, общее будущее // материалы Всероссийской научной конференции. С. 146.
2. *Тишков В.* Исторический феномен диаспоры // Этнографическое обозрение, № 2, М.: 2000. СС. 43–63. С. 51.
3. *Лозанский Э.* Этнос и лоббизм в США. О перспективах российского лобби в Америке. М.: Междунар. отношения, 2004. 272 с. С. 193.
4. Политология: Лексикон / Под редакцией *А. И. Соловьева*. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. 800 с. С. 223.
5. Հայ հասկային ԱՄՆ-ում: Եր.: «Նորաժամ» ԳՀԿ, 2010. 200 էջ, էջ 100:
6. *Баласанян Г.* Влияние лоббистских организаций на внешнюю политику США на Южном Кавказе, Внешняя политика Республики Армения // Проблемы и вызовы: Научно-практическая конференция, посвященная 22-летию независимости РА (17 октября 2013г.), ЕГУ: гл. ред.: Г. Петросян. Ер.: Изд-во ЕГУ, 2014. 166 с. С. 149.
7. *Sassounian, Harut.*, Armenians should counteract countless congressional trips to Turkey// <http://asbarez.com/118384/armenians-should-counteract-countless-congressional-trips-to-turkey/>
8. Նահապետյան Հ., Անկարայի հայկական հետազոտության ինստիտուտ // http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=486, 09.10.2008.
9. *Newland, Kathleen.* 2010. Voice After Exit: Diaspora Advocacy. Report. Washington, DC: Migration Policy Institute. P. 28. P. 6.
10. Общественность Диаспоры обращается к властям Армении // http://www.armweeklynews.am/awn/r12/ru_1183.htm
11. Միջուրբահայ կազմակերպություններ, իմր. *Մլվազյան Հ.*, Հայկական Հանրագիտարանի գլխ. իմր., Եր.: 2002, 152 էջ, էջ 11–13:
12. Армянская диаспора США // <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/193195/>
13. About the ANCA // <http://ww.anca.org/ancaprofile.php>

14. *Ջարիֆյան Շ.* Ամերիկահայ լոբբին. կառուցվածքը, մեթոդները և արդյունքները, ՀՀ-սփյուռք երկկիստության ռազմավարության ուղենիշները, Աշխատանքային տեսրեք, ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի «Հայկական Բանակ» ռազմագիտական համդեպի հավելված, 1 և 2 (13-14). 2010, էջ 169:
15. *Tölölyan, Khachig*, Elites and Institutions in the Armenian Transnation, Wesleyan University, Paper given to the conference on Transnational Migration: Comparative Perspectives. Princeton University, 30 June-1, July 2001. P. 3.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՄԱՆ ԵՆԹԱՏԵՔՍՈՒՄ ԱՄՆՈՒՄ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼՈՒԲԲԻՍՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ԿՈՂՄԵՐ

Ս. Յու. Ջանգոջյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում անդրադարձ է արվում արդիական մի խնդրի՝ ԱՄՆում հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությանը, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի քաղաքական համակարգի առանձնահատկություններին և նշանակությանը, ինչը հնարավորություն է տալիս էթնիկ խմբերին ի պաշտպան կանգնել սեփական խմբային, ինչպես նաև ազգային շահերին: Վերհանվում են նաև հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների միջև եղած տարաձայնություններն ու ընդհանրությունները:

Հիմնաբառեր՝ լոբբիզմ, սփյուռք, համաշխարհային քաղաքականություն, ԱՄՆ:

SOME ASPECTS OF ARMENIAN LOBBYING IN THE USA IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONWIDE INTERESTS

S. Jangozyan

SUMMARY

The article deals with the topical problem of both functioning and significance of Armenian lobbying organizations in the USA and specific features of American political system which allows the ethnic groups to protect their narrow group interests as well as national interests. Disagreements and commonalities between Armenian lobbying organizations are also disclosed.

Keywords: lobbying, Diaspora, World Policy, USA.

**ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ
ԻՆՏԵԳՐԱՑԻՈՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐՈՒՄ (ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ
ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

Ի.Հ. Գևորգյան

ilona22121@mail.ru

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Ժամանակակից աշխարհում լինել ներգրավված ինտեգրացիոն գործընթացներին նշանակում է օգտվել ընդհանուր որոշումներին և նախագծերին մասնակցելու իրավունքից, կապված լինել ընդհանուր պարտավորություններով, իսկ քաղաքացիների համար՝ օգտվելու ազատ տեղաշարժվելու, իրավահավասար համագործակցության և բարեկեցության իրավունքից: Հոդվածը նվիրված է ՀՀ ազգային շահերի դիտարկմանը Եվրասիական և Եվրոպական Միության շրջանակներում, և ամենակարևորը նրան՝ ինչպիսին կլինեն կորուստներն ու ձեռքբերումները, եթե մուտք գործենք այս երկու խոշորագույն կառույցներից որևէ մեկը:

Հիմնաբառեր՝ ինտեգրացիա, Մաքսային Միություն, պետական շահ, Եվրասիական Միություն, Եվրոպական Միություն (ԵՄ), Ռուսաստան:

Ազգային անվտանգության ապահովումն ու այդ ոլորտի հիմնախնդիրների գիտական ուսումնասիրությունը ցանկացած երկրի ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության պահպանման և կայուն զարգացման ապահովման համար կենսական կարևոր նշանակություն ունեն հատկապես մեր երկրի համար՝ հաշվի առնելով ՀՀ առջև ծառայած ներքին և արտաքին, այդ թվում՝ համաչափ և անհամաչափ սպառնալիքներն ու տարածաշրջանում ակտիվորեն ընթացող մտահոգիչ գործընթացները՝ մասնավորապես ինտեգրացիոն գործընթացներում:

ՀՀ բարդ աշխարհաքաղաքական, ինչպես նաև ոչ դյուրին ռազմաքաղաքական իրավիճակը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում կանխորոշում են խոր ինտեգրացիոն նախագծերին մասնակցելու նրա ձգտումն ու պատրաստակամությունը:

Պատահական չէ, որ Հայաստանի՝ որպես անկախ պետության ռազմաքաղաքական ինտեգրումը տարածաշրջանայինից ավելի լայն անվտանգության համակարգերում սկսվել է անկախության ձեռքբերումից գրեթե անմիջապես հետո, քանզի մեր երկրի պես փոքր երկրին անհրաժեշտ է հովանի մեր ինքնիշխանությունն ու տարածքային ամբողջականությունը պահպանելու համար:

ՀՀ ռազմական անվտանգության ներկայիս սպառնալիքներն են՝

1. շարունակվող դարաբաղյան հակամարտությունը,
2. Հվ. Կովկասի տարածաշրջանում Ադրբեջանի սպառնալիքների մրցավազքը,
3. Թուրքիայի արտաքին քաղաքական ակտիվացումը, դրանում հարձակողական ագրեսիվության ի հայտ գալը:

Այսպիսով՝ ՀՀ-ն ունի առաջին հերթին անվտանգության խնդիր, երկրորդը՝ էներգետիկական ռեսուրսների մատակարարման անհրաժեշտություն, երրորդը արտաքին աշխարհի հետ կապող հաղորդուղիներն են, չորրորդն էլ՝ տնտեսական դաշտում մրցունակությունը:

Եվրասիական Միության գաղափարը առաջադրվել է ՌԴ նախագահ Վ.Պուտինի կողմից դեռևս 2011թ. հոկտեմբերի 4-ին [1]: ՌԴ արտաքին քաղաքական դոկտրինում, որը հաստատվել է 2013թ. փետրվարի 12-ին, Եվրասիական տնտեսական միության ձևավորումը գերակա է համարվում Ռուսաստանի համար [2]:

Վերջին իրադարձություններից գիտենք, որ սույն թվականի հոկտեմբերի 10-ին ՀՀ-ը, գիտակցելով իր պատասխանատվությունը, առաջինը միացավ պայմանագրին [3]: Կարծում ենք՝ սա պայմանավորված էր հետևյալ նախապայմաններով՝

1. աշխարհագրական հարևանություն,

2. պատմականորեն զարգացած տնտեսա-քաղաքական կապեր,

3. սոցիալ-տնտեսական ընդհանրություն,

4. քաղաքական կամքի առկայություն:

Բանակցությունների փուլը իհարկե բարդ էր, քանի որ Եվրամիությունը նույնպես միշտ եղել է ՀՀ արտաքին քաղաքական գերակայություն: Եվրոպական Միությունը ստեղծվել է 1992թ. Եվրոպական Միության մասին պայմանագրով (Մասստրիխտի պայմանագիր) և ընդգրկում է 27 անդամ [4]:

ԵՄ-ի հետ ասոցացման համաձայնագրի, ինչպես նաև խորը և համապարփակ ազատ առևտրի գոտու ստեղծման շուրջ բանկացությունները միշտ ընկած են եղել Եվրամիություն-ՀՀ համագործակցության առանցքում:

Այնուամենայնիվ, չպետք է մոռանալ, որ ՌԴ-ի հետ սերտ համագործակցությունը կնպաստի ՀՀ պետական անվտանգության ու տարածաշրջանային կայունության ամրապնդմանը և նույնպես Հայաստանի գերակայություններից է: Ինչպես հայտնի է, Եվրասիական Միությունը հենվելու է ՀԱՊԿ և Մաքսային Միության վրա: Ռուսաստանը ՀՀ ռազմավարական գործընկերն է, իսկ ՀԱՊԿ-ին անդամակցությունը (ՌԴ հետ երկկողմ համաձայնագրերի հետ միասին) ՀՀ ազգային անվտանգության հիմքն է հանդիսանում: Եվ բացի այդ, ՀՀ արտաքին քաղաքականության գերակա ուղղություններից մեկը ռազմավարական գործընկերությունն է ՌԴ հետ, որն ամրագրված է 2007թ. փետրվարի 7-ին ընդունված ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարությունում [5]:

Իհարկե, Հայաստանի անդամակցությունը յուրահատկություն ունի. դա Եվրասիական Միության այլ անդամների հետ ընդհանուր սահմանների բացակայությունն է: Սակայն, անշուշտ, միասին մենք տնտեսապես ավելի ուժեղ կլինենք և մեզ ավելի հեշտ կլինի պատասխանել գլոբալ մարտահրավերներին: Աշխարհաքաղաքական առումով կարելի է դիտարկել հետևյալը: Շնորհիվ արաբական պետությունների («արաբական զարուն») և Կենտրոնական Ասիայի (Աֆղանստանում և Պակիստանում)

տանում) հայտնի գործընթացների միջազգային ահաբեկչությունը որակական նոր փուլ տեղափոխվեց: Սա կարող է սպառնալիք լինել ոչ միայն ՌԴ, Կենտրոնական Ասիայի երկրների և Հայաստանի, այլև Ուկրաինայի և Բելառուսի համար: Գլոբալ ահաբեկչական սպառնալիքից զերծ մնալու գաղափարը նույնպես կարող է դառնալ միավորող աշխարհաքաղաքական գաղափար Եվրասիական Միության համար:

Կարծում ենք, որ Եվրասիական Միությունը ունի ահռելի չիրականացված պոտենցիալ տնտեսական քարտեզի վրա իր դիրքը ամրապնդելու ուղղությամբ:

Մյուս կողմից 27 երկիր միավորող և շուրջ 500 մլն. բնակչություն ունեցող Եվրամիությունը հանդիսանում էր աշխարհի ամենախոշոր տնտեսությունը, սակայն այսօր բոլորս էլ գիտենք, որ այն հայտնվել է քաղաքական և տնտեսական բարդ իրավիճակում: Խիստ աճել են պետական պարտքերը, իսկ մի շարք երկրներ (Լատվիա, Հունգարիա, Հունաստան) տնտեսական ճգնաժամ են ապրում:

Եվրոպական Միության հիմնական թերացումն է մեզ համար նաև «ինքնության» բացակայությունը:

Եվ երկրորդ, Եվրոպայում շատ է իսլամը, և քիչ է քրիստոնեությունը: Արդյո՞ք մեզ անհրաժեշտ կլինեն հոգևոր ոլորտի արժեքազրկման միտումներով համակարգ ինտեգրվելը:

Եվ վերջում, նշենք մեկ ակնհայտ փաստ. ԵՄ բոլոր անդամները անշուշտ ունեն հավասար իրավունքներ, սակայն գաղտնիք չէ, որ նրանցից ոմանք փոքր-ինչ ավելի հավասար են, քան մյուսները: ՀՀ և ԵՄ-ի միջև 2013թ. նոյեմբերին նախատեսված խորը և համապարփակ ազատ առևտրի գոտու ստեղծման մասին համաձայնագրի նախաստորագրումը Վիլնյուսի գագաթաժողովում դարձավ այն կռիվներ, որը կարող էր լրջորեն սասանել ռուս-հայկական դաշնակցային փոխհարաբերությունները [6]:

Համաշխարհային փորձը վկայել է, որ միավորվելով տնտեսական ինտեգրացիոն կազմակերպություններին՝ զարգացող պետությունները կարող են հասնել զարգացման առավել

մեծ տեմպերի և, իհարկե, ավելի ճիշտ օգտագործել սեփական պոտենցիալն ու առավելությունները:

ՀՀ նախագահ Մերժ Սարգսյանը 2014թ. հոկտեմբերի 10-ին Մինսկում անցկացվող Եվրասիական տնտեսական խորհրդի նիստի ժամանակ իր խոսքում նշել է. «Մենք կանենք ամեն ինչ, որ Հայաստանը, հենվելով իր փորձի և մրցունակության վրա, ինչպես նաև շարունակական և կառուցվածքային բարեփոխումների միջոցով իր ուրույն դերն ունենա եվրասիական միջավայրի ամրապնդման գործում: Մենք անկեղծորեն հետաքրքրված ենք սրանում և պատրաստ ենք համագործակցության, որպեսզի իրականանան այն նպատակները, որ նախանշված են Եվրասիական տնտեսական միության պայմանագրով» [7]:

Ամփոփելով նշենք, որ ՄՄ տնտեսական տարածքում ձևավորվող պլատֆորմը, կարծում ենք, առավելապես մոտ է մեր տնտեսական համակարգին:

Եվ բացի այդ, ՀՀ, լինելով ՀԱՊԿ անդամ, ունենալով ռուսական ռազմաբազայի երկարատև տեղակայման մասին պայմանագիր, գտնվելով կիսապատերազմական դրության մեջ Ադրբեյջանի և ոչ դրացիական հարաբերությունների մեջ Թուրքիայի հետ, ընդունել է ճիշտ ռազմավարական որոշում:

Սակայն այս երկու կառույցներից որին էլ որ ինտեգրվեինք կլինեին դրական և բացասական կողմեր:

Եվրոպական ասոցացման դեպքում դրական կլիներ այն փաստը, որ այն արդեն կայացած և զարգացման բարձր մակարդակ ձեռք բերած կառույց է: Սակայն, հարկ է նշել, որ այսօր ԵՄ-ն ինքն ունի մի շարք ներքին խնդիրներ, և նոր անդամները միայն նոր խնդիրներ կառաջացնեն: Այսօր ԵՄ մի շարք անդամ պետություններ գտնվում են ճգնաժամի մեջ (Լատվիա, Հունգարիա, Ռումինիա):

Եվ իհարկե բացասականներից մեկն էլ այն կլիներ, որ լուծում չէին ստանա Հայաստանի ռազմաքաղաքական և էներգետիկ անվտանգության խնդիրները:

Եվրասիական ինտեգրմանը միանալով Հայաստանը ձեռք է բերում.

1. տնտեսվարող սուբյեկտների անխոչընդոտ մուտք դեպի սպառողական շուկա,

2. մաքսային ձևակերպումների էական դյուրացում,

3. էժան հումքի հասանելիություն,

4. ՌԴ կողմից անվտանգության երաշխավորում (ՀՀ տարածքում է գտնվում ռուսական 102-րդ ռազմակայանը, և այս պայմանագիրը երկարաձգվել է մինչև 2044թ.) [8]:

Միակ բացասական կողմը թերևս այն է, որ այս կառույցն դեռևս տնտեսապես կայացած չէ և զարգացման ավելի ցածր մակարդակ ունի, և նաև այն վտանգը, որ ապագայում այստեղ կարող են հայտնվել այնպիսի երկրներ, որոնք վտանգ կարող են ներկայացնել ՀՀ ազգային անվտանգությանը:

Ամեն դեպքում, եթե ամփոփելու լինենք, թե՛ սոցիալական, թե՛ տնտեսական, թե՛ ռազմական տեսանկյունից ՀՀ կառավարության ընդունած որոշումը ճշմարտացի կարելի է համարել, մնում է միայն, որ Մոսկվան կարողանա պահել իր տված բոլոր խոստումները: Ահա սրանից է կախված ոչ միայն ՀՀ, այլ բոլոր այն պետությունների հետագան, որոնք վճռել են իրենց ապագան կերտել միասնական քաղաքականությամբ ՄՄ շրջանակներում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. <http://russian.rt.com/inotv/2011-10-04/Putin-predlozhit-obedinit-strani-SNG>
2. Концепция внешней политики Российской Федерации
http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F
3. http://henaran.am/news_view.php?post_id=48527
4. Տե՛ս Մասսորիիստի արամնագիր, Վիքիպեդիա՝ ազատ հանրագիտարան http://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%84%D5%A1%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D6%80%D5%AB%D5%AD%D5%BF%D5%AB_%D5%BA%D5%A1%D5%B5%D5%B4%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%A3%D5%AB%D6%80
5. Տե՛ս Հալաստանի Հանրապետության Ազգային անվտանգության ռազմավարություն http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinerus.pdf

6. Տե՛ս Արևելյան գործընկերության զազաթնաժողովի համատեղ հռչակագիր, Վիլնյուս, նոյեմբերի 28-29, 2013թ
http://mfa.am/u_files/file/Declaration_29112013.pdf
7. http://henaran.am/news_view.php?post_id=48527
8. <https://www.youtube.com/watch?v=noqMHIYYNrc>

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РА В ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ (НА ПРИМЕРЕ ЕВРАЗИЙСКИХ И ЕВРОПЕЙСКИХ СОЮЗОВ)

И.Г. Геворкян

АННОТАЦИЯ

В современном мире быть вовлеченным в интеграционные процессы означает пользоваться привилегиями участия в общих решениях и проектах, быть связанными общими обязательствами, а для граждан страны – пользоваться свободой передвижения, равноправного сотрудничества и благополучия.

Статья посвящена рассмотрению национальных интересов Республики Армения в рамках Европейской и Евразийской интеграции, и, самое главное, пониманию того, какими будут достижения и потери для нашей страны, если Армения войдет в одну из этих двух крупнейших структур.

Ключевые слова: интеграция, Таможенный Союз, государственный интерес, Евразийский Союз, Европейский Союз (ЕС), Россия.

THE MAIN ISSUES OF NATIONAL SECURITY OF RA IN THE INTEGRATION PROCESSES (BY THE EXAMPLES OF EUROPEAN AND EURASIAN INTEGRATION)

I. Gevorkyan

SUMMARY

In the modern world to be involved in integration processes means to use privileges of participation in common decisions and projects, to be tied by mutual obligations, and for citizens of the country it means to use a freedom of movement, equal cooperation and wellbeing.

The article touches upon the consideration of national interests of the Republic of Armenia, within the European and Eurasian integration. And it is most important to understand what the achievements and losses for the Republic of Armenia will be if it enters one of these two largest structures.

Keywords: integration, Customs Union, state interest, Eurasian Union, European Union (EU), Russia.

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

**ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ**

Ա. Կ. Եղիազարյան

azatyeghiazaryan@yahoo.com

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Զեկուցման մեջ ընդգծվում է ազգային մշակույթի դերը ազգային անվտանգության ապահովման գործում: Հայ ժողովրդի պատմության մեջ հոգևոր մշակույթը միշտ մեծ դեր է կատարել: Կարելի է ասել, որ հազարամյակների ընթացքում հենց մշակույթն է փրկել հայությանը ուժացումից: Մեր օրերում մշակույթի դերը ոչ միայն չի փոքրանում, այլև, ընդհակառակը, ավելի է մեծանում: Համաշխարհայնացման պայմաններում միայն ազգային մշակույթի ինքնուրույն և ճիշտ զարգացումը կարող է նվազագույնի հասցնել համաշխարհայնացման վտանգները: Լավ հարաբերություններ պահպանելով Արևելքի և Արևմուտքի, Եվրոպայի և Ռուսաստանի հետ՝ Հայաստանը պետք է զարգացնի սեփական հոգևոր մշակույթը, պահպանի իր ինքնությունը և, վերջին հաշվով, իր գոյությունը:

Հիմնաբառեր՝ ազգային անվտանգություն, ազգային մշակույթ, ինքնություն, գլոբալիզացիա, քաղաքական էլիտա:

Ի՞նչ է ազգային անվտանգությունը: Այս հարցին համակողմանի պատասխան կարող են տալ միայն մասնագետները: Բայց առանց նրանց օգնության էլ դժվար չէ հասկանալ, որ այստեղ միայն ռազմական, դիվանագիտական, տնտեսական բաղկացուցիչները ամբողջական համակարգ չեն ստեղծում: Առանց հոգևոր բաղադրիչի այդպիսի համակարգ չի կարող գոյություն ունենալ՝ մանավանդ այնպիսի ժողովրդի համար, ինչպիսին են հայերը:

Մշակութային տարրի տեղը տարբեր ժողովուրդների ինքնության մեջ տարբեր է: Սա մի ճշմարտություն է, առանց որի մենք չենք կարող լուսաբանել մեզ հետաքրքրող խնդիրը: Ընդ որում, հետագա դատողությունների մեջ գնահատականի տարր չպետք է փնտրել: Ներկա դեպքում կարևոր է բուն իրողությունը: ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան կարծես թե նույն արժեքների վրա կառուցված պետություններ են: Բայց այդ հասարակություններում հոգևոր մշակույթը միանգամայն տարբեր տեղ է գրավում: Եթե անգամ չլիներ այն իրողությունը, որ Ֆրանսիայում մշակույթի նախարարություն կա, իսկ ԱՄՆ-ում նման գերատեսչություն չկա, միննույն է, պետք է արձանագրեինք, որ Ֆրանսիայում մշակույթը շատ ավելի կարևոր տեղ է գրավում հասարակության կյանքում, քան ԱՄՆ-ում: Դա կարելի էր ցույց տալ այդ երկրների հասարակական կյանքի մանրամասն քննությամբ, որն, իհարկե, մեր խնդիրը չէ: Մեր հարևան Թուրքիան ռազմական, հիմա նաև տնտեսական իմաստով բավական զարգացած և ուժեղ պետություն է: Բայց ովքեր շատ թե քիչ ծանոթ են այդ երկրի պատմությանը գիտեն, որ գրականությունը, արվեստները, գիտությունը նրա կյանքում շատ կարևոր տեղ չեն գրավել:

Ուրեմն միանգամայն բնական հարց է առաջ գալիս՝ ի՞նչ տեղ է գրավել հոգևոր մշակույթը հայ ժողովրդի կյանքում: Կարևոր ասելը քիչ է: Մշակույթը եղել է այն հենարաններից մեկը, թերևս /եթե եկեղեցին էլ դիտենք իբրև այդ մշակույթի տարրերից մեկը/ այն ամենագլխավոր հենարանը, որը դարերով պահել է հայ ժողովրդին, երբ նա զրկված է եղել ազգային անկախությունից: Ես չեմ ուզում անդրադառնալ լավ կամ քիչ հայտնի փաստերին, որոնք կապացուցեին այս ճշմարտությունը: Բայց ուզում եմ հիշեցնել, որ հայոց պատմության խորհրդանշական իրադարձություններից մեկը՝ Վարդանանց ապստամբությունը, ի վերջո, հոգևոր-մշակութային պատճառներ ու հետևանքներ է ունեցել: Իհարկե, մշակույթի խաղացած այս մեծ դերը չի փրկել հայությանը պատմության արհավիրքներից, բայց փրկել է նրան ինքնության կորստից:

Ասվածը նշանակում է, որ հայ ժողովրդի ինքնության կարևորագույն բաղադրիչը եղել է հոգևոր մշակույթը: Այս իրողությունը այն հիմքն է, որի վրա պետք է կառուցվեն մեր դատողությունները ազգային մշակույթի և ազգային անվտանգության կապի մասին խոսելիս: Ի վերջո, ամեն ժողովրդի ազգային անվտանգությունը նախ և առաջ ազգային ինքնության պահպանումն է, առանց որի ցանկացած ժողովուրդ կդադարի ժողովուրդ լինելուց: Պատմության վտանգավոր պահերին ու վտանգավոր շրջադարձերին մարդիկ չեն մտածում ազգային մշակույթի մասին, բայց նրանց ենթագիտակցության մեջ հենց այդ մշակույթն է ապրում և նրանց մղում վճռական գործողությունների:

Եվ ուրեմն, ազգային հոգևոր մշակույթի պահպանումն ու զարգացումը պետք է լինի պետության կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Այսօր անհնար է չասել, որ խորհրդային տարիներին այս խնդիրը լուծվում էր ավելի հետևողականորեն և ավելի ամբողջական ձևով: Սկսած ինքնագործունեության խմբերից մինչև պրոֆեսիոնալ համույթները, հանրապետական ցուցահանդեսներից մինչև միջազգային գիտաժողովները՝ դրանք մեծ արձագանք էին գտնում ժողովրդի մեջ, դառնում նրա հոգևոր կյանքի կարևորագույն իրադարձություններ: Բոլոր այս նախաձեռնություններում զգացվում էր մշակութային միասնական քաղաքականությունը, դա մարդկանց մեջ ամրապնդում էր միևնույն ազգին պատկանելու, միևնույն մշակութային ժառանգության ժառանգորդը լինելու գիտակցությունը: Դա կենդանի էր պահում ազգային արժանապատվության գիտակցությունը: Կարող է այս բոլորը տարօրինակ թվալ, որովհետև Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետությունը գտնվում էր, ինչպես այսօր ընդունված է ասել, մեծ և բազմազգ կայսրության կազմում: Կարող են ասել, որ այդ հանգամանքը ներքին դիմադրություն էր առաջացնում կայսրության համահարթող միտումների հանդեպ: Սրա մեջ որոշ ճշմարտություն կա: Առհասարակ խորհրդային պետության մշակութային քաղաքականության մեջ հակասական բան շատ կար: Բայց այսօր

Հայաստանի և այլ փոքր ժողովուրդների կյանքում մարտահրավերները ավելի շատ են և ավելի վտանգավոր. դրանք սպառնում են ազգային մշակույթների բուն գոյությանը:

Այդ սպառնալիքներից առաջինը կյանքի հոգևոր կողմի անկումն է, նյութապաշտության, կոպիտ պրագմատիզմի, օգտապաշտության օրեցօր ամրապնդվող տիրապետությունը ամենօրյա կյանքում: Արժեքները, չափանիշները արմատակախորեն փոխվում են:

Մտեղծվում է կամ արդեն ստեղծվել է մի նոր էլիտա /ընտրախավ/, որն իր որոշիչ կնիքն է դնում ամբողջ կյանքի վրա՝ այդ թվում և հոգևոր: Այս էլիտային խորթ են հոգևոր արժեքները, նրա հոգևոր պահանջմունքները սահմանափակվում են շքեղ հագուստներով, շքեղ մեքենաներով, հսկայական մենաստներով: Եթե այդ մարդիկ, որոնց նաև օլիգարխներ են անվանում, ինչ-որ մակերեսային հետաքրքրություն են ցուցաբերում հոգևոր արժեքների հանդեպ, դա միայն իրենց մասին մի անգամ ևս խոսել տալու համար է: Ավելին, նրանք հաճախ հարվածում են հենց մշակույթին՝ քանդելով կամ իրենց ուզածի պես վերակառուցելով ճարտարապետական հուշարձանները, ամբողջական թաղամասեր, կառուցելով հսկայական շենքեր, որոնք աղավաղում են մայրաքաղաքի արդեն ձևավորված ճարտարապետական դեմքը: Բայց քանի որ նրանք այսօրվա հասարակության վերնախավն են, այս նյութապաշտությունը տարածվում է զանգվածների մեջ, դառնում կյանքի գլխավոր օրենքը: Մտավորականությունը այսօրվա վերնախավում գրեթե տեղ չունի, այնինչ ոչ միայն Խորհրդային Հայաստանում, այլև նախահեղափոխական շրջանում մտավորականության ներկայացուցիչները միշտ կարևոր դեր են կատարել հայության կյանքում: Հայկական հանրապետության մթնոլորտը ներծծված է հարստության մրցավազքով, որը որևէ արգելքի առջև կանգ չի առնում՝ լինի այդ արգելքը օրենք, թե բարոյական սկզբունքներ: Հայաստանի Հանրապետությունում այսօր չկա այն ուժը, որը իրեն պատասխանատու է զգում ազգային մշակույթի զարգացման համար: Մշակույթը հանրապետությունում դառնում է

նույնպիսի ապրանք, ինչպես մնացած բոլոր ապրանքները: Նրա վիճակը որոշում են առաջին հերթին շուկայական հարաբերությունները:

Ի միջի այլոց, հենց այս էլիտան է որոշում զանգվածային մշակույթի այն մակարդակը, որն այսօր տարածված է Հայաստանում: Այդ մշակույթը ես կանվանեի ռեստորանային-երաժըշտական մշակույթ: Վերջինս աղետալի ազդեցություն է գործում երիտասարդության հոգեբանության վրա՝ նրան կտրելով իսկական ազգային մշակույթից: Ռեստորաններում կատարվում են երաժշտական համարներ, որոնց գեղարվեստական արժեքը խիստ կասկածելի է: Դրանք արտացոլում են քաղքենիական պարզունակ ճաշակը, որը երկու հենակետ ունի՝ նվազող սենտիմենտալություն և ռիթմ ուրախացող երիտասարդների պարի համար: Կարող են և ժողովրդական, ազգային երգեր կատարվել, բայց այնպես, որ դրանք հարմարվեն նույն քաղքենիական ճաշակին: Այդ նույն ճաշակը թելադրում է և պարը: Այդ պարերը շատ հեռու են հայկական ավանդական գեղեցիկ պարերից, իսկ ավանդական պարերը մարդու գեղագիտական ճաշակի և ազգային արմատների հետ ունեցած կապի վկայություն են: Թե դրանք ինչ նշանակություն ունեն երիտասարդ մարդու ոգու համար, վկայում են երկու փաստ՝ հայ զինվորների հաղթական Քոչարին Բեռլինում և ազատամարտիկների պարերը Շուշիի գրավումից և այլ մարտերից առաջ և հետո: Էնտուզիաստները ձգտում են պահպանել այդ պարերը, բայց իմ ասած ռեստորանային մշակույթը /կամ, որ նույնն է, զանգվածային մշակույթը/ դրանք համառորեն դուրս է մղում մարդկանց առօրյայից՝ դրա փոխարեն պարտադրելով կա՛մ օտար-արևելյան, կա՛մ մի տեսակ միջինացված իբր թե հայկական մեղեդիներ, երգեր և պարեր:

Ռեստորանային մշակույթը վտանգավոր է և իր ազդեցիվությամբ: Նա ճաշակ է թելադրում ամբողջ ժողովրդին, իր ուզած ճաշակն է դաստիարակում երիտասարդության մեջ: Ռեստորանային նվագախմբերը հիմնականում հարմար են հենց այդ ցածր ճաշակի համար: Այսօրվա ռեստորաններում

հին հարսանիքների երաժշտական եռյակները երևի հարմար չեն, բայց չէր կարելի այդպես դուրս մղել ազգային նվագաբանները զանազան խնջույքներից ու հարսանիքներից: Պետք էր գտնել դրանց օգտագործման ձևը: Բայց և՛ տերերին, և՛ երաժիշտներին երևի ձեռնառու էր այդ երաժշտությունը, որը նաև դեմ է հիգիենայի տարրական պահանջներին:

Ոչ ոք չի կարող երիտասարդ մարդկանցից պահանջել, որ նրանք հանգստանան ու զվարճանան այնպես, ինչպես արել են նրանց հայրերն ու պապերը: Ոչ ոք չի կարող կասեցնել ժամանակի ընթացքը: Բայց այդ ընթացքը չպետք է կտրի կապը ազգային ավանդների հետ: Իհարկե, ազգային հեռուստատեսությունը ու ռադիոն վերջին տարիներին շատ բան են անում այս ուղղությամբ: Բայց ժողովրդի հիմնական զանգվածը դուրս է մնում այս զարգացումներից: Այն, ինչ խորհրդային տարիներին կոչվում էր «գեղագիտական դաստիարակություն», ամենին չէր նշանակում բռնություն անհատի վրա: Բայց այդ դաստիարակությունը նշանակում էր առաջին հերթին ազգային ավանդների հետ ունեցած կապի գիտակցություն:

Այս կետում կարելի է մի մխիթարական փաստ նշել. մի քանի դպրոցներում մտցվել են ազգային երգի և պարի դասեր: Եթե խելոք նախաձեռնությունը ճիշտ իրականացվի, շատ օգտակար կլինի: Բայց և այնպես, ընդհանուր մթնոլորտը առայժմ այնքան էլ հուսադրող չէ:

Երկրորդ հարցը հայության եվրոպական կողմնորոշման հարցն է: Ի՞նչն է հրապուրիչ այդ կողմնորոշման մեջ: Եթե մի կողմ թողնենք այսօրվա քաղաքական հրապուրանքները, երկրաքաղաքական խնդիրները, ապա, ըստ վերջին հարյուրամյակներում ձևավորված ավանդության, եվրոպական կողմնորոշումը նշանակում է առաջադիմություն: Այնինչ այստեղ վիճակը շատ ավելի բարդ է, քան կարող է թվալ առաջին հայացքից: Իսկապես, այդ հարյուրամյակների ընթացքում Եվրոպան եղել է մարդկության հոգևոր զարգացման առաջատարը: Հսկայական, անվիճելի արժեքներ են ստեղծվել, որոնք դարձել են ողջ մարդկության սեփականությունը: Հայ ժողո-

վուրդն էլ շատ-շատ բան է վերցրել այդ նվաճումներից: Բայց ամեն ինչ ունի իր մյուս երեսը: Եվրոպական հոգևոր զարգացման արագ վազքը ծայրահեղության է հասցնում ամեն ինչ, և, ասենք, ազատության բարձր սկզբունքը վերածվում է բոլոր ավանդական սկզբունքներից հրաժարվելու հիմնավորման՝ նույնիսկ այն սկզբունքներից, որոնք կեցության հիմքեր էին թվում: Ի վերջո, գործը հասնում է բնագոյների ազատությանը: Բայց այս վերջինը սկիզբն է քաղաքակրթության կործանման: Նույնիսկ տեխնիկական առաջադիմությունը, որը մարդկությանը մեծ բարիքներ է պարգևել, դառնում է սպառնալիք մարդկային կեցության և դրա հոգևոր հիմքերի համար:

Մյուս կողմից, պատմության և աշխարհագրության բերումով հայկական մշակույթը ձեռք է բերել մի առանձնահատկություն, որը միշտ պետք է աչքի առաջ ունենալ: Հայաստանը գտնվել է Եվրոպայի արևելյան սահմաններին և դարերի ընթացքում սերտորեն շփվել է արևելյան մշակույթների հետ, և այդ շփումները իրենց խոր հետքն են թողել հայկական մշակույթում: Բայց սա ամեննին չի նշանակում, որ հայկական մշակույթը դարձել է Արևմուտքի և Արևելքի մեխանիկական զուգակցում: Հազարամյակների ընթացքում ստեղծվել է միանգամայն ինքնուրույն և ինքնատիպ մշակույթ: Հայկական ինքնությունը պայմանավորված է հայկական մշակույթի այս առանձնահատկությամբ:

Ահա այս պայմաններում Եվրոպային միանալու կոչերը չեն կարող միանշանակ լինել: Իհարկե, եվրոպական դասական արժեքները, դասական մշակույթը շարունակելու են կարևոր դեր խաղալ հայության հոգևոր կյանքում: Պետք է այսօր էլ շարունակել Եվրոպայից /ինչպես և այլ մշակույթներից/ վերցնել այն ամենը, ինչը հայ ժողովրդին կարող է օգտակար լինել: Բայց դրա համար հայությունը պետք է իր համար ճշտի իր զարգացման ուղղությունը: Ազգային մշակույթի կողմնորոշումը ո՛չ եվրոպական, ո՛չ ամերիկյան, ո՛չ ռուսական չպետք է լինի. սա չպետք է շփոթել քաղաքական դաշինքների և ընթացիկ հարաբերությունների հետ: Ելնելով երեքհազարամյա պատմության փորձից և ավանդներից՝ ժողովուրդը պետք է ճշտի իր

զարգացման հետագա ուղղությունը: Ժողովրդի ինքնության բնագործը և գիտակցությունը նրան պետք է ստիպեն միջոցներ գտնել այդ ինքնությունը պահպանելու և պաշտպանելու համար, խնդիր, որի լուծումը կապված է ազգային անվտանգության բոլոր բաղադրիչների հետ: Գլոբալիզացիան /համաշխարհայնացումը/ իր բոլոր հնարավոր դրական կողմերի հետ միասին, ի վերջո, նշանակում է ազգային մշակույթների համահարթեցում և ինքնության կորուստ: Ցանկացած ժողովրդի հոգևոր զարգացումը պետք է բացառի այս վտանգը. մանավանդ այնպիսի ժողովրդի, որն ունի հոգևոր-մշակութային այդպիսի հարուստ և մեծ ժառանգություն:

Հայաստանը կարիք ունի իր հոգևոր ժառանգության և ինքնության խոր և համապարփակ ուսումնասիրության, այդ ժառանգության տեղը եվրոպական և համաշխարհային մշակույթի մեջ պարզելու և իմաստավորելու: Դա նշանակում է, որ հայկական մշակույթը պետք է ուսումնասիրվի ամենալայն համատեքստում՝ իբրև եվրոպական մշակույթի մի միանգամայն ինքնուրույն և ինքնատիպ հատված: Պետության մշակութային քաղաքականությունը պետք է մշակվի այս հիմքի վրա՝ այն գիտակցությամբ, որ ազգային անվտանգությունը և գոյատևումը պետք է հենվի առաջին հերթին ազգային ինքնության գիտակցման վրա:

Կարող է թվալ, որ այս պահանջը հակասում է համամարդկային արժեքների գերակայությանը: Հնարավոր է: Բացարձակ ներդաշնակություն չի կարող լինել: Բայց միշտ էլ կարելի է տեսնել այն ընդհանուր արժեքները, որոնք իրար են միացնում տարբեր ազգային մշակույթները: Խնդիրն հենց այն է, որպեսզի գտնվի զարգացման այն ուղին, որում ազգային ինքնությունը և համամարդկային արժեքները լրացնում են միմյանց:

Հայաստանում առայժմ բացակայում է հստակ մշակութային քաղաքականությունը, որը պետք է ուղղված լինի ազգային մշակույթի պահպանմանն ու զարգացմանը: Պետության խնդիրը չի կարող լինել որևէ բան արգելել կամ թույլատրել: Բայց պետության խնդիրն է մշակել այդ քաղաքականությունը

այն հստակ գիտակցմամբ, որ ազգային հոգևոր մշակույթը ազգային անվտանգության և ժողովրդի գոյատևման հիմնաքարերից մեկն է:

НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

А.К. Егназарян

АННОТАЦИЯ

В докладе подчеркивается значение национальной культуры в деле обеспечения национальной безопасности. В истории Армении духовная культура всегда играла большую роль. Можно утверждать, что в течение тысячелетий именно духовная культура спасла армянский народ от ассимиляции. В наше время эта роль не только не уменьшается, но, наоборот, увеличивается. В условиях глобализации только правильное и самостоятельное развитие национальной культуры может свести к минимуму отрицательные последствия этого процесса. Сохраняя добрые отношения и с Востоком, и с Западом, и с Европой, и с Россией, Армения должна развивать свою собственную культуру, дабы сохранить свою идентичность и, в конечном счете, свое существование.

Ключевые слова: национальная безопасность, национальная культура, идентичность, глобализация, политическая элита.

NATIONAL CULTURE AND NATIONAL SECURITY

A. Yeghiazaryan

SUMMARY

The report emphasizes the importance of national culture in ensuring national security. In the Armenian history spiritual culture has always played a great role. We can say that it was the culture that saved Armenians from assimilation. In our times, this role is not reduced, but, on the contrary, increases. In the context of globalization only correct and independent development of national culture can minimize the negative consequences of this process. Preserving good relations with both the East and the West, as well as with Europe and with Russia, Armenia should develop its own culture in order to preserve its identity and, ultimately, its existence.

Keywords: national security, national culture, identity, globalization, political elite.

ԱՂԱՆԴԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻՆ

Մ.Բ. Մարգարյան

margaryansos@yandex.com

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացվում է այն իրողությունը, որ գլոբալացումը դյուրացրել է կրոնական տարաբնույթ «ուսմունքների» ներթափանցման հնարավորությունները Հայաստան, որոնք սպառնալիք են դարձել մեր ազգային արժեհամակարգի համար: Դրանք ոչ միայն ծառայեցվում են գլոբալացման գործընթացներին, այլև համակիրների խմբեր ստեղծելու միջոցով մեր ժողովրդի գոնե մի մասի հոգևոր աշխարհին ու կենսագործունեությունը ուղղորդելու և կառավարելու նպատակին:

Աղանդները ողջ պատմության ընթացքում են սպառնացել մեր ազգային անվտանգությանը, մասնավորապես հասարակական-քաղաքական կառուցվածքին, ազգային միասնությանը, ազգի ու քաղաքացիների ազատությանը, ընտանիքին: Աղանդավորները կոամոպոլիտ են, նրանց համար ազգն ու հայրենիքը արժեքներ չեն, ուստի շահագրգռված չեն նրանց պաշտպանությամբ: Մինչդեռ Հայ եկեղեցին նախարարացման ուղիով ազգայնացվել ու դարձել է պետաիրավական համակարգի բաղադրիչ և դրանով իսկ ձևավորված ազգային արժեհամակարգի պահապան: Այն իր այդ առաքելությունն ավելի արդյունավետ կարող է դարձնել արդիականացվելով ու հարմարվելով նոր պայմաններին ու պահանջներին:

Հիմնաբաներ գլոբալացում, ազգային անվտանգություն, ազգային արժեհամակարգ, կրոն, եկեղեցի, աղանդ:

Արդի պայմաններում, երբ ողջ աշխարհում միջոցառումներ են կազմակերպվում հայոց ցեղասպանության հարյուրամյա տարելիցի առթիվ, երբ աշխարհի պետությունների մեծագույն մասը անտարբեր է կատարվածի նկատմամբ, իսկ հանցագործների իրավահաջորդներն ու նրանց համախոհները ձգտում են նենգափոխել պատմական իրողությունները, վերաշարադրել

իրենց և այլոց պատմությունը, անչափ մեծ նշանակություն է ձեռք բերում ընթացող տեղեկատվական պատերազմում համարժեք, արդյունավետ ռազմավարություն ու մարտավարություն մշակելը և դրանք իրական վարքի ծրագրի վերածելը: Տեղեկատվական, մասնավորապես հոգեբանական պատերազմի խնդիրը անհատական, խմբային ու զանգվածային գիտակցության ու վարքի վրա ազդելու միջոցով այլ էթնոմշակութային միջավայրում ազդեցության ոլորտ ստեղծելը, սեփական կամ ցանկալի արժեհամակարգն ու վարքի ծրագիրը ներդնելը և դրանով իսկ «կանխատեսելի» ու կառավարելի միջավայր ստեղծելն է: Այդ նպատակի իրականացմանը կարող են նպաստել նաև որպես ազդեցության թիրախ ընտրված էթնոմշակութային միջավայրի տարատեսակ «այլընտրանքները» անկախ դրանց տնաբույս կամ դրսից պատվաստված լինելուց:

Համոզված ենք, որ առանձնհատուկ շահագրգռության բացակայության դեպքում բոլորի համար ընդունելի դիրքորոշումն այն է, որ աշխարհի խաղաղ համակեցության գլխավոր պայմանը բազմաքաղաքակրթության ընդունումը, այլ քաղաքակրթությունների հետ համագործակցությունը կամ գոնե նրանց նկատմամբ հանդուրժողական վերաբերմունքն է: Մակայն Նոր ժամանակներից սկսած տեխնիկատնտեսական հաջողությունները Արևմուտքի մոտ ունիվերսալիստական հավակնություններ են առաջացրել, որոնք այլ քաղաքակրթությունների հետ ավելի շատ կոնֆլիկտների են հանգեցրել, քան ընդօրինակման միջոցով արդիականացումների: Թեև արդեն ակնհայտ է, որ արևմտյան իդեալների ու նորմերի տարածումը ո՛չ համընդհանուր քաղաքակրթության է հանգեցնում, ո՛չ էլ ոչ արևմտյան քաղաքակրթությունների արևմտականացմանը, իսկ Արևմուտքի ազդեցությունը նվազում է, սակայն վերջինիս ունիվերսալիստական հավակնությունները դեռևս մնում են (1): Արևմուտքի գլոբալ մրցակիցը իսլամական ֆունդամենտալիզմն է, իսկ իսլամի ժողովրդագրական պայթյունը սպառնալիք է թե՛ սեփական, թե՛ հարևան երկրների համար: Մակայն ամբողջական կոնֆլիկտը ոչ թե կրոնների, այլ քաղաքակրթությունների միջև

է: Եթէ իսլամական աշխարհին իր ժողովրդագրական պայթյունով ու դրանով իսկ կրոնի տարածումով ձգտում է նվաճել աշխարհը, ապա Արևմուտքը ձգտում է ոչ արևմտյան ինքնությանը հակադրել գլոբալացումը և այդ ուղիով իր արժեհամակարգը:

Անվիճելի իրողություն է, որ կրոնի տարածման աստիճանը կախված է նրանից, թե որքանով է այն համապատասխանում մարդկանց հոգևոր պահանջմունքներին: Նման պահանջմունքներ ունեցող մարդկանց հաճախ (հատկապես տնտեսական ու սոցիալ-հոգեբանական ճգնաժամային իրավիճակներում) ավանդական կրոնական վերածննդի հետ միասին «հրամցվում» են զանազան, մասնավորապես կրոնական «նոր ուսմունքներ», որոնք մարդկանց հոգեկերտվածքի ու ողջ արժեհամակարգի փոփոխությանը միտված աշխարհաքաղաքացիական ուղղվածությամբ գաղափարներ ու շարժումներ են:

Հայտնի է, որ 1990-ականին նախկին սոցիալիստական երկրներում ակնհայտորեն դրսևորվում էին կրոնական վերածննդի երևույթներ, ինչը միանգամայն օրինաչափ է դիտվում, քանի որ «հետսոցիալիստական տարածքում նախկին արժեքները կորցրած և «հոգևոր դեգերումների» մեջ գտնվող մարդկանց որոնումները հիմնականում տանում են դեպի ավանդական կրոն» (2): Իսկ դա մարդուն անհրաժեշտ է ոչ միայն որպես հոգևոր արժեք, այլև որպես ինքնությունը հաստատող երևույթ, ինքնության մինչ այդ աղավաղված ու պաշտոնապես արժեզրկված, սակայն անհրաժեշտ ու էական բաղադրիչ: Այն և հատկապես նրա ինստիտուտը՝ եկեղեցին, առանցքային դեր կարող են խաղալ համաշխարհայնացմանը դիմակայելու գործում: Մանավանդ, որ «...գլոբալացմանը հակադրվելու հնարավոր տարբերակներից է համարվում քաղաքական իշխանության, հասարակության, կրոնական առաջնորդների և կրոնական համայնքի միջև բաց հարաբերությունների, հավասարապես նաև քաղաքական ու կրոնական կորպորատիվ շահերի նկատմամբ իրավունքի և իրավականության գերակայության հաստատումը» (3):

Սովորական քաղաքացիները կարող են չնկատել, որ հատուկ տեխնոլոգների կողմից ներմուծվող այդ նոր շարժումներն ու գաղափարները ապաազգայնացման հիմքով համաշխարհայնացման գործընթացի վեկտորներից են: Դրանք գլոբալիստների կողմից ուղղորդվող երևույթներ են, որոնք ավելի հեշտ են արմատավորվում հոգևոր-մշակութային ճգնաժամերի պայմաններում: Կարելի է համաձայնել այն կարծիքին, որ «երբ ավանդական կրոնները չեն կարող հակադրվել ու հաղթահարել մոդեռնացման կողմից առաջադրված մարտահրավերները, ապա մարդիկ կարող են գերադասել իրենց մատուցվող մոդեռն հավատալիքները» (4):

Աղանդավորության տեխնոլոգները իրենց քարոզչական գործունեությունը հիմնավորում են նրանով, որ իբր ժամանակակից մարդու ներաշխարհը հակասության մեջ է օբյեկտիվ իրականության հետ, ինչի պատճառով լարված ու ճնշված վիճակում է հայտնվել և այդ բեռը կարող է թոթափել միայն նոր լիցքերի միջոցով, որը և իրենք «առաջարկում են» (5): Հասկանալի է, որ այդ նոր «լիցքերի» ներդրման նպատակը թիրախային խմբերի մոտ տեխնոլոգներին և նրանց ղեկավար կենտրոններին ձեռնտու արժեհամակարգի ստեղծման միջոցով վերահսկելի ու կառավարելի վարքագծի ձևավորումն է:

Քանի որ ավանդական կրոնը ազգային արժեհամակարգի էական բաղադրիչներից է, այն պետք է դիմակայի արտաքին հոգևոր-բարոյական ճնշմանը: Սակայն այդ դիմակայությունը պետք է կատարի ողջ արժեհամակարգի ու դրանց ինստիտուտների հետ համատեղ, մասնավորապես պետություն-եկեղեցի-հասարակական կազմակերպություններ ու կառույցներ համագործակցությամբ՝ մարդկանց մոտ իր օգտակարության ու անհրաժեշտության վերաբերյալ համոզմունք վերաձևավորելով ու ամրապնդելով, նոր պահանջներին ու պայմաններին հարմարվելու կարողությամբ ու գրավչությամբ: Այդ նպատակով պետք է շարունակել եկեղեցու ծիսապաշտամունքային արարողությունների պարզեցումն ու զանգվածայնացումը:

Եկեղեցին պետք է մշտապես ժողովրդի մեջ լինի, օժանդակի մարդկանց հոգևոր-բարոյական որոնումներին: Եղեղեցու համար ժողովրդի կեսունակությունից, նրա ազատությունից ու անկախ պետականությունից վեր կանգնած ոչինչ չպետք է լինի: Այսինքն՝ եկեղեցու գործունեությունը պետք է լինի ազգակենտրոն և պետականակենտրոն, իսկ դրան պետք է նպաստեն հասարակական ու պետական կառույցները: Չէ՞ որ կրոնական նոր ալիքի համար ճանապարհ են հարթում ոչ միայն աղանդավորական քարոզիչներն ու հատուկ տեխնոլոգները, տարաբնույթ «բարեգործական» կազմակերպությունները, այլև զանազան միջազգային կառույցները՝ մեր պետության օրենսդրական դաշտն «ուղղորդելու» և դրանով իսկ «նոր իրավագիտակցություն» ձևավորելու կամ որ նույնն է՝ «նոր արժեքներ» ներմուծելու «օրինական ուղիներ» ստեղծելու միջոցով:

Վերջին հանգամանքը կարող է լուրջ հակասություն առաջացնել բնականոն ճանապարհով համաշխարհային ինտեգրացման գործընթացների և հոգևոր-մշակութային էքսպանսիոնիզմի միջև: Կարծում ենք՝ նման իրողությունները ունիվերսալացման, մասնավորապես արևմտականացման հարկադրանքի տեխնոլոգիայի իրավական դրսևորումներից է: Արտաքին հարկադրանքի այս և այլ, մասնավորապես տեղեկատվական պատերազմի մարտահրավերները «քաղաքակրթական ու կրոնական դաշտերում անխուսափելի են դարձրել արդիականացման (մոդեռնացման) միտումները» (6): Նման գործելակերպը ոչ միայն կարող է բարձրացնել ողջ էթնոմշակութային համակարգի պաշտպանունակությունը և նոր իրավիճակներին հարմարվելու ընդունակությունը, այլև պահպանել հայ մշակույթի դարերով արմատացած առանձնահատկություններից մեկը՝ այլ մշակույթների հանդեպ բաց լինելու կարողությունը:

Աղանդավորական գաղափարախոսությունն ու գործունեությունն ուղղված է ինչպես դարերով ձևավորված ազգային արժեհամակարգի, այնպես էլ նրա վրա խարսխված սոցիալական ինստիտուտների դեմ: Ճիշտ է, պատմության ընթացքում հայոց արժեհամարաբը որոշակի փոփոխության ենթարկվել է

(մասնավորապես քրիստոնեության ընդունումով), սակայն այն ժամանակի ընթացքում հարաբերական կայունություն է ձեռք բերել: Այդ համակարգի կարևոր բաղադրիչներից են սրբազան հայրենիքը, ազգային անկախ պետականությունը, ազգի բացարձակ ազատությունը (ինչպես նաև՝ անհատի կամքի ազատությունը), հավատը, ընտանիքը և այլ հիմնարար արժեքներ, որոնք դարերի ընթացքում սրբագործվել են:

Ակնհայտ է, որ դարերի ընթացքում հայ իրականության մեջ ձևավորված կամ այլ էթնոմշակութային միջավայրերից Հայաստան ներթափանցած նոր գաղափարական համակարգերը որոշակի դիրքորոշում են ունեցել արդեն ավանդական դարձած հայ ազգային արժեհամակարգի և նրա առանձին տարրերի նկատմամբ: Այդ դիրքորոշումների էությունը ու հատկապես մեր ժողովրդի կյանքում խաղացած դերը պարզորոշ պատկերացնելու համար անհրաժեշտ է համեմատել պատմության գաղափարաքաղաքական հոլովույթների մեջ ազգային արժեհամակարգի նկատմամբ Հայ եկեղեցու՝ որպես քաղաքական հաստատության ու քաղաքականության սուբյեկտի, ինչպես նաև հին ու նոր կրոնական կազմակերպությունների ու հոսանքների վերաբերմունքի մի քանի դրսևորումներ:

Եկեղեցաքաղաքական, ինչպես նաև դրա հետ կապված կրոնաքաղաքական ու կրոնագաղափարական փոխհարաբերություններն ավելի հստակ պատկերացնելու համար պետք է թռուցիկ անդրադառնալ Հայ եկեղեցու կազմակերպվածքի ձևավորմանը, կարգավիճակին և նրա նկատմամբ գերիշխանության ձգտող արտաքին ուժերի հետ փոխհարաբերություններին: Այս առնչությամբ սկզբունքային ենք համարում Ն. Ադոնցի այն կարծիքը, թե Հայ եկեղեցու «հարաբերությունները կայսերական (բյուզանդական-Ս.Մ.) եկեղեցու հետ պետք է լուսաբանվեն քաղաքական իրադրության առնչությամբ, այլ խոսքով, եկեղեցու կախումը պետք է որ արտահայտվի այն չափով, ինչ չափով որ երկիրը քաղաքականապես կախում ուներ կայսրությունից, և երկրորդ՝ իր ներքին զարգացման ընթացքում հայոց եկեղեցին պետք է հարմարվեր տեղական քաղաքական կարգերին

այնպես, ինչպես կայսերական եկեղեցին հարմարվում էր կայսրության վարչական կառուցվածքին» (7): Միննույն ժամանակ պետք է փաստել, որ եկեղեցաքաղաքական ու կրոնաքաղաքական փոխհարաբերությունները պատմության ընթացքում էական դեր են խաղացել ընդհանուր գաղափարաքաղաքական (և ոչ միայն գաղափարաքաղաքական) փոխհարաբերությունների մեջ:

Հայ եկեղեցին օտար ազդեցությունից հնարավորինս զերծ պահելու համար այն պետք է հուսալի սոցիալ-քաղաքական հիմք ունենար, այսինքն՝ միահյուսվեր հայ իրականության հետ՝ ազգայնացվեր: Հայ եկեղեցու «ազգայնացումը տեղի էր ունենում նրա նախարարականացման կամ ֆեոդալականացման ուղիով» (8): Հայ եկեղեցու նախարարականացման գործընթացն սկսվում է Պապ թագավորի ժամանակ, երբ Հայ եկեղեցին կապերը խզում է կայսերական եկեղեցու հետ: Դա խոշոր քայլ էր հռոմեական գավթողամոլության դեմ պայքարում: Կայսրության և նրա եկեղեցու գերիշխանության ձգտումների մասին է վկայում Փավստոս Բուզանդի այն տեղեկությունը, թե Պապ թագավորի վերոհիշյալ քայլի դեմ Կեսարիայում լուրջ հակազդեցություն ձեռնարկվեց. հրավիրվեց հատուկ եպիսկոպոսական ժողով, որը «ցասումնալից» թղթեր գրեց հայոց արքային ու եպիսկոպոսին, հայոց կաթողիկոսների իշխանությունը լուծարված հայտարարվեց (9):

Կարելի է փաստել, որ Պապ թագավորի ժամանակ սկսված Հայ եկեղեցու կազմակերպական անկախացումը չէր կարող վերացնել արտաքին ճնշման բոլոր լծակները, այնուհանդերձ կարևոր քայլ էր հոգևոր ինքնության ապահովման ուղղությամբ, որի շնորհիվ Հայ եկեղեցին ապահովեց իր «հաստատուն տեղն ու գործառույթը հայ ազգային կյանքի ամբողջ կազմակերպվածքի մեջ: Եկեղեցին հենց սկզբից դարձավ ավատատիրական համակարգի՝ միջնադարին հատուկ պետաիրավական այդ կառուցվածքի մի բաղկացուցիչ մասը» (10): Դրանով իսկ թագավորության անկումից հետո Հայ եկեղեցին որոշակի պատասխանատվություն ստանձնեց ինչպես

արտաքին քաղաքական կողմնորոշման, այնպես էլ քաղաքակրթական ընտրանքի գործում:

Պապից հետո՝ 4-րդ դարի 70-ականի վերջերին և 80-ականի առաջին կեսին՝ Մանվել Մամիկոնյանի 7-ամյա խնամակալության շրջանում կանոնավորվում է նախարարական համակարգը: Այդ ժամանակ է սկսվում «եկեղեցական կազմակերպության համապատասխանեցումը նախարարական վարչակարգին. եկեղեցական իշխանությունը բաշխվում է առավել ազդեցիկ իշխանական տոհմերի միջև՝ նրանցից յուրաքանչյուրի համար առանձին եպիսկոպոսություն հաստատելու միջոցով... Եկեղեցական վարչական միավորը համապատասխանում է նախարարական տիրույթներին՝ տվյալ նախարարական տոհմի տիրապետության տակ գտնվող կալվածքներին՝ բոլորովին անկախ նրա ծավալից: Այսպիսով՝ «հոգևոր կոչումը և իշխանությունը, նախարարական իշխանության նման, նշանավոր տոհմերի ժառանգական սեփականությունն էին» (11): Մինչև Արշակունիների անկումը ժառանգական էր նաև կաթողիկոսի իշխանությունը. կաթողիկոսը արքայական մարզի՝ Արշակունիների Այրարատ կալվածքի եպիսկոպոսն էր և, իբրև արքունի եպիսկոպոս՝ պետք է ենթարկվեր արքային:

Եկեղեցական կազմակերպվածքի նախարարականացումը հայ եկեղեցուն օժտում է իշխանական իրավունքներով, «և ժամանակի ընթացքում եկեղեցին պատրաստ եղավ (նաև օբյեկտիվորեն, իր ձեռք բերած փաստական կարգավիճակով և հասարակական-քաղաքական առումով), որպեսզի պետականության չգոյության պայմաններում լրացնի նրա բացակայությունը՝ թե՛ ներքին կյանքում ճանաչված լինելով հայ հասարակության բոլոր խավերի կողմից և թե՛ արտաքին հարաբերությունների մեջ՝ միշտ ճանաչվելով որպես հայ բնակչության իրավագոր ներկայացուցիչ» (12): Հավելենք միայն, որ «Պետականության չգոյություն» արտահայտությունը բացարձակ իմաստով չենք վերցնում, քանի որ հայոց պետականությունը տարբեր դրսևորումներով պահպանվել է նախարարական համակարգի, ինքնուրույն իշխանությունների և Հայ եկեղեցու

միջոցով: Խոսքը համահայկական, ամբողջական պետականության անկմանն է վերաբերում:

Փաստորեն Հայաստանի պետականության շրջանում սկզբնավորված ավանդույթը նպաստեց, որ երկրի վարչաձևին համապատասխանեցված եկեղեցին անբողջական պետականության անկումից հետո կարողանա գոնե մասամբ փոխարինել նրան և, նախարարական իշխանությունների հետ կազմելով հայոց միասնական քաղաքական համակարգը, վերածվել ազգային արժեհամակարգի և ինքնության բաղադրիչի ու պաշտպանի: Այլ հարց է, թե Հայ եկեղեցին և նրա գործիչները որքանով և ինչպես են կարողացել իրագործել իրենց վիճակված առաքելությունը:

Դեռևս վաղ միջնադարյան հայ տեսական մտքում հայոց պետականությունն ըմբռնվել է «որպես աստվածակարգ, ուստի և բնական (աստվածային) օրենքին համապատասխան հաստատություն» (13): Բացի այդ, ազգային պետականությունն ընկալվում էր նաև որպես ազատության մարմնավորում ու պայման: Ինչպես մեծ մտածող Գ. Հեգելն է ասում, պետությունը ազատության գաղափարի բարձրագույն մարմնացումն է, «սուբստանցիոնալ կամքի իրականություն, որի մեջ «ազատությունը հասնում է բարձրագույն իրավունքին» (14): Այսպիսով՝ պետությունը ազգի (հասարակության) կազմակերպական և նույնիսկ քաղաքակրթական բարձրագույն նվաճումը կարելի է համարել:

Հարկ է նշել նաև, որ մեր հայրենիքը համարվել է ողջ մարդկության վերածննդի օրրան, աստվածաշնչային եղեմ-դրախտ, «անմահության» երկիր, շատերի համար՝ հնդեվրոպական ժողովուրդների նախահայրենիք: Հին Հայաստանի հայրենապաշտությունը փոխանցվեց քրիստոնյա Հայաստանին, վերջինիս հոգևոր իշխանության կողմից սրբադասման օրենքի ուժով վերաարժևորվեց ու սրբագործվեց. այդ կապակցությամբ Փավստոս Բուզանդը պատմում է, որ երբ պարսկական բանակը ներխուժում է Հայաստան, իսկ Վաչե սպարապետը և ուրիշ քաջեր պարսիկներին դուրս մղելիս զոհվում են, «...Վրթանես մեծ քահանայապետը օրենք սահմանեց (մեր) աշխարհում

տարեց-տարի նրանց հիշատակը կատարել, ինչպես և նրանց, որոնք նույն կերպով աշխարհի փրկության համար կմեռնին (ընդգծումը մերն է- Մ.Մ.): Կանոն դրեց՝ սրանց անունները հիշել աստծու սեղանի առաջ պատարագի ժամանակ՝ երբ սրբերի անունները հիշվում են, որոնցից հետո սրանցը...» (15): Ակնհայտ է, որ գործ ունենք հայրենիքի, ազգի ու հավատի պաշտամունքի փարձրագույն դրսևորման հետ:

Պատմական իրողություն է, որ եթե Արշակունիների օրոք եկեղեցու և թագավորի միջև երբեմն ակնհայտ պայքար էր ծավալվում, ապա Բագրատունիների օրոք այդ երևույթը բացակայում էր, իսկ կաթողիկոսը ենթարկվում էր թագավորին: Բացի այդ, երբ Բագրատունիների կենտրոնական իշխանությունը ծայրամասերի նկատմամբ հաճախ ձևական բնույթ ուներ, բոլոր թեմերը ենթարկվում էին հայոց կաթողիկոսին, ուստի ազգային միասնությունը գլխավորապես Հայ եկեղեցին էր ապահովում: Ճիշտ է՝ առանձին հոգևոր գործիչներ նաև բացասական դեր են խաղացել հայոց պետականության պատմության մեջ, սակայն ընդհանուր առմամբ Հայ եկեղեցու գործունեությունը պետականամետ է եղել:

Միանգամայն այլ է աղանդավորների վերաբերմունքը վերոհիշյալ արժեքների նկատմամբ: Հայտնի է որ դեռևս պավլիկյանները, ողջ նյութական աշխարհն ու նրանում հաստատված սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական կառույցները համարելով Չար աստծու ստեղծագործություն, պայքարում էին ինչպես բյուզանդական, այնպես էլ հայկական իշխանությունների դեմ: Իրենց տիեզերաքաղաքացի (կոսմոպոլիտ) համարող այսօրվա աղանդավորները անտարբեր են ազգի ու հայրենիքի նկատմամբ: Օրինակ՝ Եհովայի վկաները (եհովականներ) պետությունն ու պետական հիմնարկները սատանայի գործակալներ են համարում, պետական խարհրդանիշները չեն պատվում: Նրանք ժխտում են հասարակական առաջընթացը, բարեկեցիկ կյանքի ստեղծման հնարավորությունը և համոզված են, որ աշխարհն ու մարդկությունը աստիճանաբար ապականվում են:

Բապտիստը հասարակությունը բաժանում է «մենքի» (համայնքի անդամներ) ու «ուրիշի»: Հիսունականի կարծիքով փրկվելու են միայն իրենք, մյուսները կործանվելու են: նրանք մերժում են դեղորայքային բուժումը, գերադասում են աղոթքով բուժվել, իսկ որպես միջոց ընտրում ժամեր տևող և մինչև հայրուցինացիա հասցնող աղոթքները: Մա կործանարար է մարդկանց առողջության համար և անհարիր է ապագային կենսունակ ժողովուրդ թողնելուն միտված ազգային քաղաքականությանը: Կրիշնայականի վերաբերմունքը միատեսակ է բարեկամի ու թշնամու, երջանկության ու դժբախտության նկատմամբ: Նման գաղափարները չեն նպաստում ակտիվ կենսադիրքորոշում ունեցող ու ստեղծագործող քաղաքացու և հասարակության ձևավորմանը:

Կարևոր է նաև այն հարցը, թե ովքեր են դառնում աղանդավոր: Հետազոտողները կարծում են, որ «աղանդ են գնում հասարակության ամենաանպաշտպան շերտերը՝ աղքատները (հոգևոր և նյութական), արհամարհվածները, թշվառները, խնդիր ու բարդույթ ունեցողները, անխնամներն ու ծերերը, եկեղեցուց ու տիրող հասարակական կարգերից, բարոյահոգեբանական մթնոլորտից դժգոհները, չկայացած մարդիկ» (16): Նոր միջավայրում նրանք իրենց բավարարված և նույնիսկ երջանիկ են զգում ու թվում է, թե վերագտել են իրենց, ներդաշնակ հարաբերություն են հաստատել սեփական էության ու անմիջական շրջապատի հետ, սակայն իրականում վերածվում են հասարակությունից առանձնացված համայնքի կրավորական, կամագուրկ, անհատականությունը կորցրած ու կախյալ անդամի (17):

Վերոհիշյալ գաղափարներով մարդը չի կարող ինտեգրվել ազգային (հասարակական) կյանքին, քաղաքականապես սոցիալականացվել, մասնակցել երկրում ծավալվող հասարակական-քաղաքական գործընթացներին, նպաստել ժողովրդավարության ծավալմանը: Ընդհակառակը, կրավորական վարքագիծը (անկախ նրանից, թե դրա պատճառը կանխասահմանվածության սկզբունքին հարելն է, թե՛ աշխարհիկ կյանքի նկատ-

մամբ արհամարհանքը) թույլ, անկարող, ոչինչ չորոշող հավատացյալի կերպարը կարող է հիմք դառնալ կոլեկտիվ ստրկության համար, իսկ հասարակության ու պետության համար ուղղակի կործանարար լինել: Բացի այդ, բոլոր աղանդներին հատուկ և առաջին հայացքից մարդասիրական թվացող համընդհանուր սիրո քարոզչությունն աղանդավորներին ոչ միայն ապաազգայնացնում է, այլև անտարբեր է դարձնում մերձավորի, հարազատի, ազգի ճակատագրի նկատմամբ: Նման մտածելակերպի ու գործելակերպի մեջ խաթարվում է նաև դեռևս Հայկ նահապետի կոած ազատ ապրելու իրավունքը:

Հարկ է նշել, որ առաջին հայացքից սոցիալական դերի, կենսադիրքորոշման, սեփական վարքի ծրագրի ընտրությունն անհատի իրավունքն է, բայց դրա բացարձակացումը կարող է հանգեցնել կործանարար հետևանքների: Եթե ասվածը մասնավորեցնենք խղճի ազատության առնչությամբ, ապա՝ «Պետք է անխուսափելիորեն հաշվի առնել, որ անհատի խղճի ազատությունն ուղղակիորեն կապված է որոշակի էթնիկական խմբի խղճի ազատության և ինքնության պահպանման իրավունքի հետ... Ուստի պետք է ապահովվի և երաշխավորվի նաև ժողովրդի կրոնական ինքնության պաշտպանության իրավունքը և արգելվի որևէ միջամտություն: (18) Իսկապես, անհատի, քաղաքացու ազատության կողքին կա նաև խմբի, ազգի, ժողովրդի ազատության խնդիրը: Առաջինի բացարձակացումը կարող է հանգեցնել երկրորդի կազմալուծմանը, կործանմանը: Սա, անշուշտ, առաջին հերթին տվյալ ժողովրդի իշխանության (և՛ աշխարհիկ, և՛ հոգևոր-բարոյական) խնդիրն է, որը պետք է կարողանա ազգային արժեհամակարգի ձևավորման և նրա բարոյական հեղինակության հաստատման ու իրավաքաղաքական ամրագրման միջոցով ներդաշնակեցնել անհատական, խմբային և համազգային շահերը: Պակաս կարևոր չէ նաև այդ շահերի ներդաշնակեցման անհրաժեշտության գիտակցումն ու արժևորումը առանձին անհատների կողմից:

Հայ եկեղեցին պայքարել ու պայքարում է հայրենիքի, ժողովրդի ու քաղաքացու (հավատացյալի) ազատության համար:

Դեռևս Եզնիկ Կողբացին իր «Եղծ աղանդոցով» ստեղծեց իր ճակատագիրը տնօրինող հայի կերպարը, որն անհրաժեշտության դեպքում զենքով պետք է պաշտպանի հայրենիքն ու հայրենակիցներին, ինչը գաղափարական հիմք դարձավ Վարդանանց ապստամբության համար: Նա անհատի ազատությունը դիտարկում էր ազգի ազատության համատեքստում: Անցյալի հայ տեսական մտքի համար գերիշխող է եղել կամքի ազատության (անձնիշխանության) սկզբունքը, ինչն ընկած է նաև Հայ եկեղեցու գործելակերպի հիմքում: Այսպիսով, մեր ազգային արժեհամակարգը, ազգային պետությունն ու Հայ եկեղեցին ձգտում են մարդուն դարձնել սեփական ճակատագիրը տնօրինող, ստեղծագործ ու վերափոխիչ գործունեությամբ օժտված էակ:

Հարկ է նշել նաև, որ Վրթանես կաթողիկոսի հիմնած, իսկ հետագայում շարունակություն գտած՝ հանուն հայրենիքի զոհվածների սրբադասման իրողությունը նշանակում է, որ Հայ եկեղեցին իր կազմավորման սկզբից ազգային-ազատագրական պայքարի առաջամարտիկներից է եղել և արժևորել է «վասն հավատո և հայրենյաց» կատարած գործերը: Պետականության գոյության պայմաններում նա դա արել է պետության հետ ձեռքձեռքի տված, իսկ պետականության անկումից հետո՝ որպես հայ հասարակության կազմակերպվածքի բաղադրիչ և միակ համահայաստանյան կառույց, նախարարական համակարգի հետ համագործակցելով՝ վերջինիս հետ ստանձնելով պետականության որոշ գործառույթներ: Իսկ եթե հաշվի առնենք նաև այն հանգամանքը, որ Հայ եկեղեցին մեր ողջ պատմության ընթացքում առանցքային դեր է խաղացել ազգային-մշակութային ավանդույթների պահպանման ու զարգացման գործում և դրանով իսկ նպաստել հայության ինքնության պահպանման ու վերարտադրության գործընթացին, կարելի է Հայ եկեղեցու դավանանքի և նրա ինստիտուտի համար միանգամայն տրամաբանական համարել հետևյալ ցանկությունը՝ «պետական կրոնի կամ ավանդական եկեղեցու կարգավիճակի օրենսդրական ամրագրումը և վերջինիս աջակցության ցուցաբերումը՝ առանց սահմանափակելու

մյուսների սահմանադրական իրավունքները» (19): Հնարավոր է, որ այս մոտեցումը գորեղացնի եկեղեցու լծակները աղանդավորությանը դիմակայելու գործում:

Հայտնի է, որ պատմության ընթացքում Հայաստանում ծավալվել են մի շարք աղանդավորական շարժումներ, որոնցից առավել ազդեցիկ են եղել պավլիկյան, իսկ այնուհետև՝ թոնդրակյան շարժումները: Այդ շարժումները մի կողմից պառակտել ու թուլացրել են Հայաստանը և դրանով նպաստել արաբների, սելջուկ-թուրքերի նվաճումներին, մյուս կողմից, տարածվելով Եվրոպայում, 16-րդ դարում հիմք են դարձել բողոքականության առաջացման համար (20): Իսկ ավելի հանգամանակից վերլուծությունը բացահայտում է, որ դրանց վնասը շատ ավելի մեծ է: Այդ շարժումները ինչպես հայ աշխարհիկ ու հոգևոր պետերի, այնպես էլ բյուզանդական իշխանությունների կողմից ճնշվել են և՛ զանգվածային բռնի վերաբնակեցումների, և՛ արյունալի հաշվեհարդարների միջոցով: Երկու դեպքում էլ արդյունքը ազգի գենոֆոնդի նվազումն է եղել:

Հայ եկեղեցին դարեր շարունակ իր կազմակերպական անկախությունը պահպանել է դավանաբանական պայքարի միջոցով: Այդ պայքարը կարևորվել է հատկապես կենտրոնացված, համահայկական պետականության բացակայության պայմաններում, քանի որ Հայ եկեղեցին այդ պայմաններում մնում էր միակ համահայկական կառույցը, որը ձգտում էր ապահովել ողջ հայության հոգևոր միասնությունն ու քաղաքական ամբողջությունը: Այսինքն՝ դավանաբանական պայքարը ոչ միայն հայ իրավաքաղաքական համակարգի կարևոր բաղադրիչը դարձած Հայ եկեղեցու ինքնագլխությունն ապահովող կարևոր միջոց էր, այլև օբյեկտիվորեն հայ ժողովրդի ինքնության պահպանմանն ու պետական անկախությանն ուղղված ազգային-ազատագրական պայքար: Չէ՞ որ հզոր հարևանները ձգտում էին Հայաստանի նկատմամբ քաղաքական ազդեցության հասնել դավանափոխության ու եկեղեցիների միության միջոցով:

Աղանդավորությունը պառակտիչ դեր է խաղացել նաև հայոց ազատագրական պայքարի պատմության մեջ: Որպես

օրինակ կարող ենք նշել 748-750թթ. հայոց հակաարաբական ապստամբությունը, երբ բյուզանդական զինվորական իշխանությունների կողմից որպես օգնություն ուղարկված պավլիկյանների զինվորական ջոկատները տվյալ իրավիճակին անհարիր իրենց սոցիալական պահանջներով ուղղակի կազմալուծեցին ապստամբական ուժերը: Պատմիչի խոսքերով. «Եվ ապստամբների գնդին խառնվեցին բոլոր հանցանքի որդիները, որոնք ոչ Աստծու երկյուղն էին ճանաչում, ոչ էլ՝ իշխանների անն ու ծերերի պատիվը, այլ իբրև այլազգիներ և օտարացածներ, ասպատակ սփռելով, գերեվարում էին իրենց եղբայրներին ու ազգակիցներին (ընդգծումները մերն են՝ Ս.Մ.) և բազում ավարառություններ կատարում, խոշտանգումներով ու գանահարությամբ տանջելով իրենց եղբայրներին» (21):

Իսկ եթե հաշվի առնենք նաև այն փաստը, որ սոցիալական հավասարություն հաստատելու նրանց պահանջները սպառնում էին կազմալուծել հայկական նախարարական համակարգը, որի շնորհիվ պահպանվում էր կորսված համահայկական պետականության գոնե հատվածական պատկերը, ապա ակնհայտ կդառնա նրանց ուսմունքի ու գործելակերպի քայքայիչ էությունը:

Մերօրյա աղանդավորներից շատերը նույնպես հրաժարվում են զենք վերցնել իրենց երկրի պաշտպանության համար: Եւ դա միանգամայն տրամաբանական է. չէ՞ որ ինչը մեզ համար հայրենիք է, աղանդավորի համար ընդամենը ժամանակավոր հանգրվան երկնային կյանքի ճանապարհին: Նման հավատացյալների թվի մեծացումը ազգի ու պետության անվտանգությանն ուղղված լրջագույն սպառնալիք է՝ հատկապես մեր տարածաշրջանում ստեղծված արդի ռազմաքաղաքական իրավիճակի պայմաններում: Բացի այդ, իրենց տիեզերաքաղաքացի համարող, ազգի ու հայրենիքի համար անտարբեր մարդիկ կարող են գլոբալիստների, մեր գաղափարաքաղաքական հակառակորդների ու թշնամիների կողմից մոլորեցվել և օգտագործվել որպես «հինգերորդ շարասյուն» ազգի ու պետության ներսում:

Անհրաժեշտ ենք համարում նաև աղանդավորության, մասնավորապես դրա տոտալիտար որոշ տարատեսակների (եհովականներ, մորմոններ, խարիզմատներ, մունականներ, բահայականներ, սայենթոլոգներ, տրանսգենդենտալ մեդիտացիայի կողմնակիցներ, որոշ «բարեգործական» կազմակերպություններ) մարտահրավերները, ինչպես նաև խորհրդատվական-տեսչական գործառույթներ իրականացնող միջազգային իրավաքաղաքական կառույցների դերը դիտարկել գաղափարաքաղաքական գլոբալացման տեսանկյունից: Նման դիտարկումն առնչվում է ազգի մշակութային ավանդույթներին, հասարակության կազմակերպման կարևորագույն ինստիտուտներին, մասնավորապես պետությանը և ընտանիքին:

Հարկ է նշել որ, եհովականների աղանդը աչքի է ընկնում խիստ կենտրոնացված աստիճանակարգությամբ. ամսական հաշվետվությունն ու դրամական մուծումներն ընթանում են խմբակից խմբին, խմբից օկրուգին, օկրուգից մինչև ԱՄՆ-ի Բրուկլին քաղաք: Իսկ վերևից՝ հրահանգներ, քարոզչության համար նախատեսված գրականություն, տեսչական վերահսկողություն: Համանման կազմակերպական կառուցվածք ունի նաև Յոթերորդ օրվա ադվենտիստների կազմակերպությունը. Հայաստանում կան մարզային ու քաղաքային եկեղեցիներ, որոնք մտնում են Հայաստանի եկեղեցիների միության մեջ, սա իր հերթին՝ Կովկասյան միավորման մեջ, իսկ վերջինս՝ Համաշխարհային Վեհաժողովի Եվրասիական բաժանմունքի մեջ (22): Հայաստանում գործող մյուս աղանդավորական կազմակերպությունները նույնպես համաշխարհայինների մաս են կազմում: Միանգամայն օրինաչափ է, որ կազմակերպական այդ ձևը կենտրոնացված կառավարում է ենթադրում: Այլ խոսքով՝ հայ ժողովրդի մի մասի հոգևոր աշխարհն ու կենսագործունեությունը դրսից են սնուցվում, ուղղորդվում ու կառավարվում, ինչը ոչ միայն նվազեցնում է ազգային ներուժը, նրա համախմբման աստիճանը, այլև նպաստում ներքին պառակտմանն ու կազմալուծմանը:

Ասվածին կարելի է հավելել, որ եթե դարերի ընթացքում Հայ եկեղեցու ղեկավարած դավանաբանական պայքարը տեսական-մեթոդաբանական կտրվածքով ոչ այնքան դավանաբանական, որքան կրոնաքաղաքական, եկեղեցաքաղաքական երևույթ է եղել և փորձ է արվել ծառայեցնել հայ ժողովրդի հոգևոր ազատության, քաղաքական անկախության ու ազգային ինքնության պահպանման ու վերարտադրության խնդիրներին, ապա աղանդավորական շարժումն ու գաղափարախոսությունը կարող է միայն այդ ամենը խաթարել, կազմալուծել:

Հարկ ենք համարում նաև նշել, որ ազատության գաղափարի ընկալման և իրացման գործում, անշուշտ, էական դեր է խաղացել մինչքրիստոնեական ազգային ավանդույթը: Ու չնայած քրիստոնեության պետականացումը Հայաստանում մասամբ ուղեկցվել է հեթանոսական մշակույթի ոչնչացմամբ, սակայն բնական է, որ այն պետք է հաշվի նստեր ազգային առավել կենսունակ սուբստանցիոնալ արժեհամակարգի հետ: Հայ ժողովրդի ազգային արժեհամակարգն ու քաղաքական կողմնորոշիչները պատմության ընթացքում նախապատրաստել են «ազգային կենսագործունեության կամ վարքի յուրօրինակ ծրագիր, որի հետ սերտաճած քրիստոնեությունն ու նրա ինստիտուտը՝ Հայ եկեղեցին, պետք է վերածվեին ազգի գոյատևման ու ինքնության պահպանման միջոցի» (23):

Այսպիսով՝ գլոբալացման արդի գործընթացները ոչ միայն միտված են համահարթեցնելու ազգային առանձնահատկությունները, խաթարելու ազգային ինքնությունը, այլև ավելի են մեծացնում այս կամ այն էթնոմշակութային միջավայրում ստեղծված «այլընտրանքների՝ այդ թվում կրոնական տարաբնույթ «ուսմունքների» ներթափանցման հնարավորությունները այլ մշակութային միջավայր: Աղանդավորական զանազան ուսմունքներ, թափանցելով Հայաստան, սպառնալիք են դարձել մեր ազգային արժեհամակարգի համար: Դրանք ներմուծվում են տարբեր երկրներում ստեղծված կազմակերպությունների, միջազգային կառույցների և դրանց ծառայող քարոզիչների կողմից՝ գլոբալացման գործընթացները դյուրացնելու, մեր

հասարակության մեջ համակիրների խմբեր ստեղծելու և այդ միջոցով մեր ժողովրդի գոնե մի մասի հոգևոր աշխարհն ու կենսագործունեությունը ուղղորդելու և կառավարելու նպատակով: Վերջին հանգամանքը սպառնում է կազմալուծել ազգի միասնությունը, մեր հասարակության ներսում «հինգերորդ շարապուն» ստեղծել արտաքին ուժերի համար:

Աղանդավորությունը սպառնալիք է եղել մեր ազգի ազատության ու պետական անկախության համար մեր ողջ պատմության ընթացքում: Աղանդավորները կոսմոպոլիտ են, ազգն ու հայրենիքը նրանց համար արժեքներ չեն, ուստի շահագրգռված չեն նրանց պաշտպանությամբ: Մինչդեռ Հայ եկեղեցին նախարարացման ուղիով ազգայնացվել ու դարձել է պետաիրավական համակարգի բաղադրիչ և դրանով իսկ՝ ձևավորված ազգային արժեհամակարգի պահապան: Այն իր այդ առաքելությունն ավելի արդյունավետ կարող է դարձնել՝ արդիականացվելով ու հարմարվելով նոր պայմաններին ու պահանջներին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Տե՛ս *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций, М.: «Изд. АСТ», 2006. С. 13.
2. *Քալաշյան Ա.Գ.* Կրոնը քաղաքակրթությունների բախման համատեքստում/ XXI դարի կրոնական մարտահրավերները և Հայաստանը: Եր., 2011, էջ 41:
3. *Քալաշյան Ա.Գ.* Կրոնը համաշխարհայնացման արդի մարտահրավերների համատեքստում/ XXI դարի կրոնական մարտահրավերները և Հայաստանը, էջ 21:
4. *Քալաշյան Ա.Գ.* Կրոնը քաղաքակրթությունների բախման համատեքստում/ XXI դարի կրոնական մարտահրավերները և Հայաստանը, էջ 42:
5. *Մարգարյան Գ.Ս.* Ազգակրոն ինքնության դեմ ուղղված արդի մարտահրավերները/ XXI դարի կրոնական մարտահրավերները և Հայաստանը, էջ 49:
6. Նույն տեղում, էջ 43:
7. *Աղոնց Ն.* Հայաստանը Հուստինիանոսի դարաշրջանում, Եր., 1987, էջ 399:

8. Նույն տեղում, էջ 401:
9. Տե՛ս Փավստոս Բուզանդ, Հայոց պատմություն, Եր., 1987, էջ 347:
10. *Գևորգյան Հ.Ս.* Փիլիսոփայություն. պատմություն. մշակույթ, Եր., 2005, էջ 97:
11. *Ն. Ադոնց*, նշվ. աշխ., էջ 407–408:
12. *Հ.Ս. Գևորգյան*, նշվ. աշխ., էջ 98:
13. *Մարգարյան Մ.Բ.* Ազգային պետականությունը որպես ազատության մարմնավորում ու պայման/ Вестник Российско-Армянского университета (гуманитарные и общественные науки). №2/2009, էջ 98:
14. *Гегель. Г.* Философия права. М., 2007. С. 319.
15. Փավստոս Բուզանդ, Հայոց պատմություն, Եր., 1987, էջ 47:
16. *Մարգարյան Ա., Բասիկյան Ի.* Ադանդավորությունը Հայաստանում (տարածման դրդապատճառները և հաղթահարման ուղիները)/ Գլոբալացվող աշխարհը և հումանիտար կրթության ու գիտության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2007, էջ 275:
17. Տե՛ս նույն տեղում:
18. *Ասծատրյան Վ.* Պետություն-եկեղեցի հարաբերությունները. հայեցակարգային մոտեցումներ /Կրոն և հասարակություն, 2008, համար 4, օգոստոս, էջ 81:
19. Նույն տեղում, էջ 84:
20. Տե՛ս *Մարգարյան Ա.Ս.* Հոգևոր ճնշման ճիրաններում, Եր., 1997, էջ 7:
21. Ղևոնդ, Պատմություն, Եր., 1982, էջ 102:
22. *Խաչատրյան Վ.* Աստծո բարոյական օրենքի անփոփոխությունը/ Կրոն և հասարակություն, 2008, համար 4, օգոստոս, էջ 95:
23. *Մարգարյան Մ.Բ.* Դավանաբանական պայքարը վաղմիջնադարյան Հայաստանում ազգային-քաղաքական ու կրոնադավանական ինքնության պահպանման համատեքստում/ «Գլաձոր-20 (հողվածների հրեյլանական ժողովածու), էջ 481:

ВЫЗОВЫ СЕКТАНТСТВА НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ЦЕННОСТЕЙ

С.Б. Маркарян

АННОТАЦИЯ

В статье представлено, что глобализация облегчила проникновение разнообразных религиозных «учений» в Армению, которые стали угрозой национальной ценностей. Они не только служат процессу глобализации, но и ставят целью управлять духовной жизнью и деятельностью привлеченных групп единомышленников. Секты за всю историю существования угрожали нашей национальной безопасности, в частности, общественно-политической структуре, национальному единству, свободе нации, граждан и семье. Сектанты-космополитане, для них нация и родина – не ценности, поэтому они незаинтересованы в их защите. Между тем, Армянская церковь стала составляющей государственно-юридической системы, и, в связи с этим, хранительницей национальной системы ценностей. Она свою миссию может сделать более эффективной, приспособиваясь к новым требованиям и условиям.

Ключевые слова: глобализация, национальная безопасность, национальная система ценностей, религия, церковь, секта.

SUMMARY

In this article we present the reality that globalization have made more easier the opportunities of different religious “doctrines” penetration into Armenia, which are threat for our national system of values. They serve not only for globalization processes, but also direct and manage the spiritual world and activities of the part of our nation by the means of creating groups of supporters. During the whole history the sects have threaten to our national security especially to social-political system, national unity, independence of nation, citizens and families. The sectarians are cosmopolitan for whom nation and homeland are not values, so they are not interested to protect them. Meanwhile Armenian church have been nationalized and become the part of state-legal system and the protector of formed national system of values. So, the church can make his mission more efficiently by the way of modernization and adaptation to the new conditions and requirements.

Keywords: globalization, national security, national system of values, religion, church, sects.

**ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԵՆՍԱԿԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆ**

Մ. Դեմիրճյան

d.movses@gmail.com

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոռվածը նվիրված է գորբայազվող աշխարհում միջազգային անվտանգության հիմնահարգի ուսումնասիրությանը և գորբայ անվտանգության համակարգերի ներկա վիճակին և հեռանկարներին: Ուշադրություն է դարձվում մասնավորապես այն հանգամանքին, որ գորբայ անվտանգությունը երաշխավորող համակարգ այսօր աշխարհում փաստորեն չկա: Մա բերում է մի հոռվիճակի, երբ փոքր կամ ռեսուրսներ չունեցող երկրները ստիպված են ձեռք բերել անվտանգությունը երաշխավորող համակարգեր գերտերություններից կամ էլ միջազգային կառույցներից, որոնք գեներացնում են անվտանգությունը: Վերջինս բավականին թանկարժեք ռեսուրս է, և աշխարհում արդեն ձևավորվել է անվտանգության համակարգերի միջազգային շուկա, որտեղ գերտերությունները և միջազգային կառույցները «վաճառում», հսկ մուս երկրները գնում են անվտանգության համակարգեր: Այս իմաստով Հայաստանը, չունենալով բավարար ռեսուրսներ սեփական միջոցներով գեներացնելու իր անվտանգությունը երաշխավորող համակարգ, ստիպված է այն ձեռք բերել այլ երկրներից՝ մասնավորապես ՌԴ-ից, իսկ հեռանկարում՝ նաև Իրանից:

Հիմնաբառեր՝ անվտանգություն, անվտանգության համակարգ, միջազգային շուկա, գերտերություն, հանրային շահ:

Անվտանգությունը, թերևս, այն թեման է, որն անկախացումից ի վեր մեր քաղաքական օրակարգի համար մեկ խնդիրն է և հնարավոր է՝ տեսանելի հեռանկարում այդպես էլ մնա՝ ելնելով գլոբալացման անխուսափելիությունից, մեր տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական նշանակությունից և լոկալ հիմնախնդիրների առկայությունից:

Անվտանգության մասին գրելու առիթ առանձնապես փնտրել պետք չէ, եթե հաշվի առնենք վերը թվարկված հանգամանքներն ու նաև մեր երկրի աղքատիկ ռեսուրսները, որոնցից պետք է նաև բաժին արվի անվտանգության համար: Անվտանգության թեման, լինելով արդիական պետության զարգացման ողջ ընթացքում, միևնույն ժամանակ շրջանառվում է պարզ կամ պարզունակ ընկալումների մակարդակում, մինչդեռ անվտանգության թեման ամբողջապես ընկալելու համար պետք է որոշակի կապեր տեսնել այդ հասկացության և, օրինակ, ազատության, անհրաժեշտության, քառսի և նման հասկացությունների միջև, ինչը և ստորև փորձելու եմ ներկայացնել:

Բայց մինչ այդ արժե հասկանալ կարևոր մի բան. պետությունը՝ լայն իմաստով, երկու բան է ապահովում՝ անվտանգություն և զարգացման հնարավորություն: Հենց այս երկու երևույթներն էլ կազմում են «հանրային շահ» հասկացության հիմնական բովանդակությունը: Մյուս բոլոր ֆունկցիաները (արդարադատություն, բարեկեցիկ և արժանապատիվ կյանք, կրթություն և այլն) ածանցյալ են այդ երկուսից և հնարավոր են միայն անվտանգության և զարգացման հնարավորության առկայության պայմաններում: Անվտանգությունը և զարգացման հնարավորությունը, լինելով հանրային շահ, նաև պետական շահ են, ինչը լայն իմաստով նույն բանն է: Հետևաբար, պետությունը պարտավոր է ապահովել այդ շահերի իրացումը, բայց ինչպե՞ս:

Այստեղ հարկ է քննարկել այդ շահերն առանձին-առանձին: Անվտանգություն պետությունը կարող է, այսպես ասած, արտադրել կամ ձեռք բերել (սեփական սահմաններից դուրս՝ ինչ-ինչ այլանսներով կամ երկկողմանի համաձայնություններով): Անվտանգություն ասելով միշտ պետք է հասկանալ որոշակի ռեսուրսների համակարգ՝ ինտելեկտուալ, ֆիզիկական և տեխնիկական [1]: Այն պետությունը, որ չունի բավարար ռեսուրսներ՝ անվտանգության համակարգ ստեղծելու, հարկադրված է այն ձեռք բերել այլ պետություններից կամ կառույցներից: Բնականաբար, դրա դիմաց պետությունը պետք է վճարի և

վճարի իր տրամադրության տակ եղած ռեսուրսներից: Հայաստանի պարագայում նույնպես մենք գործ ունենք նման իրավիճակի հետ. երկիրը չունի անվտանգության համակարգ ստեղծելու սեփական միջոցներ և ստիպված այն «ձեռք է բերում» այլ երկրից, տվյալ դեպքում՝ Ռուսաստանից՝ դրա դիմաց տրամադրելով նյութական և ոչ նյութական ռեսուրսներ:

Ցանկացած համակարգ՝ այդ թվում և անվտանգության համակարգը, գոյաբանական մակարդակում հակադիր է քառսին: Համակարգն՝ ի տարբերություն քառսի, ենթադրում է որոշակի գործողություններ, որոնք արվում են անհրաժեշտաբար և նպատակադրված: Անվտանգության որևէ համակարգի ընդունման դեպքում դրանից բխում են անհրաժեշտաբար արվող գործողություններ, ինչն իր էությամբ հակադրվում է քառսին, որում տեղ ունի պատահականության գործոնը: Ուստի ընդունել անվտանգության որևէ համակարգ նշանակում է նաև կատարել դրանից անհրաժեշտաբար բխող գործողությունները:

Այս իմաստով անվտանգությունը հակադրվում է նաև ազատությանը, այլ կերպ ասած՝ անվտանգության խնդիր ունեցող պետությունը հայտնի չափով զրկվում է իր ազատությունից, քանի որ անհրաժեշտաբար ընտրում է անվտանգություն տրամադրող կամ երաշխավորող ինչ-որ համակարգ: Պետք է նաև հաշվի առնել, որ ինքը ազատության կատեգորիան ծագել է որպես գոյաբանական մակարդակում առկա անորոշության դրսևորում ավելի բարձր՝ հասարակական հարաբերությունների մակարդակում: Այլ կերպ ասած՝ ազատության հիմքը և էությունը անորոշությունն է: Ուստի, որոշակի հակադրություն կա անհրաժեշտության՝ ի դեմս անվտանգության համակարգի, և անորոշության՝ ի դեմս ազատության երևույթի միջև:

Անվտանգությունը կարիք ունի իմաստավորման ոչ միայն գոյաբանական, այլև ճանաչողական մակարդակում, որտեղ առանձնանում են հետևյալ հարցերը. ո՞ր երկրներն են տրամադրում անվտանգություն, անվտանգության ինչպիսի՞ համակարգեր կան այսպես կոչված «միջազգային շուկայում», և դրանցից ո՞րն է առավել արդյունավետ Հայաստանի համար:

Նախ փաստենք, որ անվտանգության համակարգ ստեղծելը ոչ միայն սեփական երկրի, այլև այլ պետությունների համար շատ ռեսուրսատար գործ է, ինչը մեր օրերում իրենց կարող են թույլ տալ միայն գլոբալ և լոկալ գերտերություններ (ԱՄՆ, ՌԴ, Իրան...) և միջազգային կառույցներ (ՆԱՏՕ, ԵՄ): Բայց պետք է հաշվի առնել, որ առաջարկի շուկայում առկա անվտանգության համակարգերը տարբեր են. անվտանգություն զինված ուժերի ֆիզիկական ներկայության միջոցով և անվտանգություն՝ ժողովրդավարության և դրանից բխող խաղաղության տեսքով:

Անվտանգության առաջարկի միջազգային շուկայում երկար տարիներ առաջնայնությունը պատկանում էր ԱՄՆ-ին և ԵՄ-ին, որոնք, սակայն, առաջարկում են անվտանգության հենց երկրորդ տարբերակը [2]: Մինչդեռ Հայաստանին, օրինակ, ինչքան էլ պետք է խաղաղություն, այն անհրաժեշտ է ոչ այնքան ժողովրդավարության, որքան ֆիզիկական անվտանգության տեսքով: Այս իմաստով Հայաստանն ունի ֆիզիկական անվտանգություն երաշխավորող անվտանգության համակարգ «գնելու» անհրաժեշտություն և դրա դիմաց, բնականաբար, պետք է վճարի այն ռեսուրսներով, որոնց տիրապետում է: Խոսքը ոչ թե կանխիկ գումարի մասին է, այլ ՌԴ-ի հետ տնտեսական համագործակցության խորացման և տարածաշրջանում ՌԴ-ի համար քաղաքական հենակետ լինելու: Հայաստանը դա է վճարում իր անվտանգության դիմաց. այլ բան, կարծես թե, չունենք: Այլընտրանք կա. հարևանների հետ կառուցել այնպիսի հարաբերություններ, որոնց պայմաններում Հայաստանի անվտանգությունը կլինի երաշխավորված, և քաղաքական լուծում պահանջող այս խնդիրն անխուսափելիորեն կանգնելու է երկրի առաջ հետագայում:

Անվտանգության հարցը նաև որոշակի արժեքային բնութագրման կարիք ունի՝ առավել ամբողջական պատկերացում կազմելու համար: Ինչու՞ է անվտանգությունն այդքան կարևոր: Բացի բոլորին հայտնի այն հանգամանքից, որ դրանով երաշխավորվում է բնակչության ֆիզիկական անվտանգու-

թյունը, պետք է հաշվի առնել նաև, որ անվտանգությունը երկրի և հասարակության զարգացման, թերևս, առաջնային պայմանն է: Եվս մեկ անգամ արձանագրենք, որ անվտանգությունն ու զարգացման հնարավորությունը հանրային-պետական շահ են:

Այսպիսով, վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ անվտանգություն, խաղաղություն և ազատություն հասկացությունները (հետևաբար նաև այդ երևույթները) գտնվում են որոշակի հարաբերակցության մեջ: Անվտանգությունն իրականանում է որոշակի համակարգի ձևով, իսկ համակարգը ենթադրում է համակարգի մասնակիցների միջև փոխադարձ կայուն կապեր և անհրաժեշտաբար արվող գործողություններ: Այս իմաստով անվտանգությունը հակադրվում է ազատությանը, որի էությունը անորոշությունն է և քառսը: Անվտանգության այն համակարգը, որը «տրամադրում» կամ «վաճառում» են արևմտյան պետությունները, հիմնված է խաղաղության հաստատման և ժողովրդավարության վրա, սակայն պատմությունը ցույց է տվել, որ հենց Եվրոպայի սրտում այդ համակարգը չի ապահովել մարդկանց ֆիզիկական անվտանգությունը [3]: Այնպես որ Հայաստանի համար անվտանգության համակարգի ընտրությունը թելադրված է երկրի և բնակիչների ֆիզիկական անվտանգության ապահովման անհրաժեշտությամբ, իսկ նման համակարգ մեր տարածաշրջանում այսօր Հայաստանը կարող է ստանալ միայն ՌԴ-ից: Հետագայում բացառված չեն տարածաշրջանի մեծ պետությունների (Իրան, Սիրիա, Թուրքիա...) կողմից Հայաստանին անվտանգության երաշխիքներ տրամադրելու տարբերակները, բացառված չէ նաև սեփական ուժերով Հայաստանի համար անվտանգության համակարգ ստեղծելու հնարավորությունը՝ հարևանների հետ բարիդրացիական հարաբերությունների հաստատման ձևով: Բայց այսօր ֆիզիկական անվտանգության համակարգ ունենալը մեզ ուղղակի պարտադրված է:

Ի դեպ, ՌԴ վերջին շրջանի ակտիվությունը՝ կապված Սիրիայի և Ուկրաինայի դեպքերի հետ, հստակ ցույց է տալիս մեկ բան. Ռուսաստանը պաշտոնապես ցույց է տալիս, որ այսուհետ

նչ միայն Միացյալ Նահանգներն ու Եվրոպան են աշխարհում անվտանգության համակարգեր արտադրում, այլև ինքը՝ Ռուսաստանը: Մա լուրջ հայտ է անվտանգություն գեներացնող երկիր դառնալու համար, որը գործունեություն կարող է ծավալել նչ միայն Հարավային Կովկասում, այլև՝ Արևելքում և Արեվմուտքում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Балуевский Ю.Н.* Индекс безопасности глобального мира: российское измерение // Индекс безопасности, № 1, 2007.
2. *Кулагин В.* Глобальная или мировая безопасность? // Международные процессы. Том 5. Номер 2 (14). Май-август 2007. (<http://www.intertrends.ru/fourteen/004.htm>)
3. *Богатуров А.Д.* Современный мир: система или конгломерат? // Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталеv М.А. Очерки теории и политического анализа международных отношений. М., 2002.

БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ЖИЗНЕННАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

М. Демирчян

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению вопроса обеспечения глобальной безопасности в современном мире глобализации состоянию и перспективам систем безопасности. Особое внимание уделяется тому обстоятельству, что в нынешней ситуации фактически нет системы, обеспечивающей глобальную безопасность. Это обстоятельство вынуждает маленькие или малоимущие страны «приобретать» системы безопасности у сверхдержав или международных организаций, которые имеют достаточно ресурсов для генерирования систем безопасности. Поскольку безопасность является необходимым, но в то же время достаточно дорогим ресурсом, который могут себе позволить лишь некоторые страны и международные организации, то получается, что можно говорить о сформированном рынке, где одни представляют и продают, а другие – покупают системы безопасности. С этой точки зрения Армения тоже вынуждена приобретать систему, обеспечивающую безопасность страны, что она и делает, в частности, у РФ, и это не исключает в

будущем возможность обеспечения своей безопасности также с помощью другой сверхдержавы – Ирана.

Ключевые слова: безопасность, система безопасности, международный рынок, сверхдержава, общественная выгода.

SECURITY AS A VITAL NECESSITY

M. Demirchyan

SUMMARY

The paper studies the issue of global security in the modern globalized world, and the status and prospects of security systems. Particular attention is paid to the fact that in the current situation there is actually no system to ensure global security. This circumstance forces small or poor countries "purchase" security system from the superpowers or international organizations that have necessary resources to generate security systems. Because security is necessary, though very expensive and only a few countries and international organizations can afford that resource, it turns out that we can talk about the global market, where some represent and sell, while others buy a security system. From this perspective, Armenia also has to purchase a system that ensures security of the country, in particular, from the Russian Federation, which does not exclude the possibility in the future to ensure its security with the help of another superpower, Iran.

Keywords: security, security system, international market, superpower, public benefit.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РФ И РА В XXI ВЕКЕ

С.Ш. Казданян, М.Г. Асатрян

skazdan@yandex.ru, viloeva93@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена вопросу модернизации высшего образования в РФ и РА. Авторами рассматривается модернизация высшего образования как фактор обеспечения национальной безопасности РФ и РА в XXI веке. Раскрываются задачи модернизации высшего образования России и Армении, решение которых представляется прочной основой национальной безопасности этих стран. Представлены пути эффективной модернизации высшего образования, а также базовые направления государственной политики в сфере высшего образования с целью обеспечения национальной безопасности РФ и РА.

Ключевые слова: модернизация высшего образования, национальная безопасность, государственная политика.

После развала СССР в начале 90-х гг. XX века обретшие независимость республики встали на путь так называемой «модернизации», цель которой состояла в формировании современной модели образовательной системы, а также политического, экономического, социального, культурного строя по западному образцу.

Понятие модернизации – одно из ключевых в таких общественных науках как: культурология, социология, политология, экономика, получившее статус межпредметной категории. Несмотря на все разногласия, она представляет процесс гонки относительно отсталых – с позиции перечисленных предметностей – «отстающих» стран за более образцовыми и развитыми странами. Основными задачами модернизации высшего образования являются повышение его доступности, качества и эффективности, что включает определенное обновление содержания процесса образования.

На настоящем этапе развития России образование в неразрывной связи с наукой становится наиболее мощной движущей силой для экономического роста, увеличение конкурентоспособности и эффективности народного хозяйства, что, в свою очередь, делает его одним из наиболее важных компонентов национальной безопасности и, соответственно, благосостояния страны и благополучия каждого гражданина.

Потенциал образования должен использоваться в полной мере для объединения общества, сохранения целостного социокультурного пространства государства, преодоления этнонациональной напряженности и различных социальных конфликтов и разногласий, которые основываются на приоритете прав личности, равноправия национальных культур и разных концессий, определенные ограничения социального неравенства.

В условиях глобализации качество высшего образования подвергается изменениям, о чем свидетельствует включение государственных образовательных учреждений в Болонский процесс. Известно, что для обеспечения национальной безопасности государство должно создавать определенные условия для развития образования. Модернизация образования предполагает соответствие с требованиями современности.

Высшее образование в условиях постиндустриальной эпохи выдвигается в число важнейших, ключевых элементов мировой политики, является решающим фактором обеспечения национальной безопасности.

Модернизация подразумевает качественное изменение или обновление чего-либо, какой-либо области и последующее его развитие, согласно заложенным порядкам или образцам. Процесс модернизации по своему содержанию является глубоким и целостным процессом, глобально охватывающим фактически все сферы общества.

Следовательно, модернизация высшего образования – качественное обновление имеющейся системы для достижения ее соответствия с требованиями общественных и мировых процессов в целом.

Однако данный процесс предполагает качественное преобразование всех сфер общества – экономику, политику, культуру, в том числе и образование. В наше время больше уделяется вни-

мания, а также увеличивается требовательность к человеческому капиталу, так как его высокий уровень интеллектуального развития и информационная составляющая являются самым ценным ресурсом развития в XXI веке, наличие которого обеспечивает превосходство и преимущество одного государства над другим [12].

Таким образом, модернизация высшего образования должна являться основной задачей образовательной политики каждого государства, в целях подготовки качественно новой политической, экономической, культурной и др. элиты, соответствующей требованиям общества и государства.

К проблеме глобализации, а также модернизации образования обращались Ч. Миллс, П. Друкер, Э. Гидденс, Н. Смелзер, А. Мендр, А. Этциони, М. Кагельс, П. Бурдьё, Л. Тевено; М. Анян, В. Горбачев, С. Дятлов, А. Царев, Л. Вербицкая, В. Филиппов, Е. Шевченко, В. Рахманин [4]; П. Аветисян [1], С. Казданян [11], С. Пипоян., Л. Киракосян [13] и др.

Относительно образовательной системы Республики Армения следует отметить, что она является наследством от Советской Армении, и поэтому система высшего образования РА во многом схожа с российской системой как наследницей СССР.

Проблемы модернизации образовательной сферы в России и в Армении приобретают новые, чрезвычайно актуальные значения. Процесс модернизации образовательных систем тесным образом связан со сменой системы ценностей и социальных приоритетов, которые практически не могут быть реализованы без расширения международного сотрудничества и использования мирового опыта.

Особую роль занимает образование в современную эпоху в системе социальных институтов. Именно высокая роль знаний и опыта определяют особое положение института образования, в частности, место высшей школы в ряду основных факторов, которые влияют на состояние национальной безопасности и диагностируют ее уровень.

На данный момент образование и, в частности, высшая школа стоят на пороге новых вызовов и угроз, которые обусловлены тенденциями современного мирового развития. Данные вызовы открывают новые возможности и создают новые, более серьезные угрозы для общественного развития.

Модернизация национальных образовательных систем, которая осуществляется на протяжении последних двадцати лет во многих странах мира, должна учитывать, что эффективная государственная образовательная политика должна быть способной максимизировать благоприятные возможности и минимизировать возможные издержки в целях обеспечения национальной безопасности государства.

Благополучная реализация государственной политики, направленная на модернизацию образования, способствует использованию высшей школы не только как эффективного средства форсирования национального развития, но и в качестве реального инструмента для обеспечения необходимого уровня национальной безопасности.

Модернизация образования в качестве прочной основы национальной безопасности таких стран, как Россия и Армения, предполагает сосредоточение внимания на решении следующих задач:

- приведения государственной образовательной политики в соответствие с приоритетами национальной безопасности;
- осуществления эффективной модернизации высшего образования и повышения его конкурентоспособности на мировом рынке образовательных услуг;
- реализации конкретных мер в сфере государственной образовательной политики государства, которая позволила бы обеспечивать поступательное развитие высшей школы, которая может стать действенным фактором в обеспечении национальной безопасности государства [4].

Российские исследователи в области образования Ю. Белогуров и М. Елканова для реализации эффективной модернизации высшего образования предлагают:

- в процессе подготовки будущих специалистов учитывать важнейшие общечеловеческие, социально-культурные проблемы, усилить внимание преподавателей и студентов на моральную ответственность за свою будущую профессиональную деятельность;
- преподавателям использовать принцип историзма с учетом «синхронно-корреляционных связей и зависимостей между развитием всех видов деятельности и познанием в истории человеческого общества» [3. С. 65];

– важным выявление и многоуровневое использование философского анализа содержания различных теоретических постулатов, методов взаимодействия теоретико-концептуальных устройств с эмпирической реальностью, и многосторонне применение сгенерированных философских идей для формирования соответствующего мировоззрения;

– использование методов познания и исследования в процессе обучения;

– соотнесение содержания учебных программ с современным уровнем научно-технического знания, с политическими, социально-экономическими реалиями социума на национальном и глобальном уровнях;

– увеличить внимание студентов к экологическим проблемам их будущей профессиональной деятельности и к проблеме развития цивилизации в целом;

– актуализацию внимания к эмоциональным аспектам обучения, концентрирование на эстетическую содержательность посредством применения в процессе обучения произведений литературного, музыкального и изобразительного искусства, которые иллюстрируют смысл, эстетическую и общекультурную значимость исследуемых явлений и законов во всех научных сферах;

– трансформацию информативных методов обучения философско-аналитическими и теоретическими методами, которые способствовали бы «переводу студента из объекта обучения в субъект деятельности, что создает условия для творческого самовыражения личности и обеспечивает креативный, творческий уровень образования» [3. С. 66].

Все вышеперечисленные предложения, сформулированные российскими учеными для российской системы образования, считаем, можно применить и в процессе обновления армянской системы высшего образования.

Структурное обновление высшего образования представляет собой обязательное введение двухуровневой системы образования. В 1999 году в Итальянском городе Болонье ряд государств подписали Болонскую декларацию, где были подробно представлены основные цели и направления совмещения систем высшего образования в странах Европы и за ее пределами. Присоединившись к Болонской декларации на добровольной основе, страны-участницы

обязались выполнить определенные обязательные для всех условия. Одним из обязательных условий являлось то, что, начиная с 2005 года, высшие учебные заведения должны были выпускникам вместе с дипломом бакалавра и магистра выдавать Европейское приложение единого образца. В 2010 году предполагалось завершение комплексной модернизации национальных образовательных систем в соответствии с базовыми принципами Болонского процесса. Российская Федерация и Республика Армения, подписавшие декларацию в 2003г. и 2005г., присоединились к Болонскому процессу.

Российская высшая школа, как и высшая школа Армении, как участницы Болонского процесса должны были интегрироваться в общеевропейскую систему высшего образования и воплотить в жизнь ее основные принципы.

Согласно основным принципам Болонского процесса, первоочередными условиями являются переход высшего образования к трехступенчатой системе – бакалавр, магистратура, аспирантура, внедрение кредитной системы, которая будет соответствовать кредитной системе других стран-участниц Болонского процесса и признаваться всеми сторонами, обеспечение достижения мобильности студентов, аспирантов и преподавателей и др.

В официальных документах и в заключенных договорах также можно проследить основные цели Болонского процесса. Среди них выделяется: образование единого общеобразовательного пространства посредством введения стандартной системы квалификаций, создание единого исследовательского пространства, модернизация образования в присоединившихся к процессу государств, повышение конкурентоспособности. Предполагается, что вступление государств Болонского процесса в ВТО ускорит процесс преобразования образовательных систем. Также Болонский процесс предлагает государствам разделить высшее образование на элитное, массовое и суперэлитное. В рамках Болонского процесса в высших учебных заведениях внедрилась двухуровневая система подготовки специалистов – бакалавр и магистр, кредитная система, государственный контроль над качеством высшего образования, расширение мобильности студентов и преподавателей. Предполагается и предоставление единого Европейского вкладыша к диплому и обязательное трудоустройство выпускников не только в своей

стране, но и в Европе. (Насколько эффективны данные предложения и насколько отвечают национальным интересам и национальной безопасности стран-участниц – это отдельный вопрос).

Преобразование содержания и структуры высшего образования должно было привести к трансформации характера людей и созданию устойчивого гражданского общества. «Устойчивое развитие системы высшего образования в мире позволит иметь высококвалифицированных специалистов, способных достойно принять «вызовы» XXI века, соответствовать социальным и экономическим потребностям развития своей страны, запросам личности, общества и государства» [2. СС. 23–24].

Глубокая и целостная модернизация системы образования – это определяющий элемент социальной политики всех суверенных государств. Одним из главных стратегических направлений как Армении, так и России, должна быть именно выработка эффективной образовательной политики. В послании Президента РФ Федеральному собранию в апреле 2002 года отмечено, что «сегодня должен быть изменен сам подход к образованию. В эпоху глобализации и новых технологий это не просто социальная сфера. Это – вложение средств в будущее страны, в котором участвуют государство и общество, а также все заинтересованные в качественном образовании» [14]. В этих целях замышлялось, что государство должно повысить долю бюджетных расходов на образование с 3,5% до 4,5% от ВВП. Необходимым условием было обеспечение роста затрат на образование, которое опережало бы другие государственные затраты другие.

Таким образом, повысилась бы конкурентоспособность образования на рынке труда благодаря существенному увеличению заработной платы работников в сфере образования, что, в свою очередь, усилит стимулирование качества и плодотворности педагогического и научного труда [5].

Цель модернизации системы образования в России (так же в Армении), как известно, заключается в создании механизма устойчивого развития и гарантирования ее возможности противостоять вызовам и угрозам XXI века, в возможности плодотворного обеспечения социальных и экономических потребностей и запросов личности, общества и государства в целом [15]. Для эффективной

реализации вышеуказанных целей государствам необходимо решить, главным образом, следующие взаимосвязанные задачи:

– гарантирование государством доступности и равноправных возможностей получения полноценного школьного и высшего образования всем желающим гражданам;

– преобразование дошкольного, общего и профессионального образования в соответствии с новыми требованиями;

– выработка в системе образования таких нормативно-правовых и организационно-экономических механизмов, которые способствовали бы привлечению и использованию определенных необходимых ресурсов;

– повышение профессионализма работников в сфере образования и их социального статуса и обеспечение усиленной государственной и общественной поддержки.

Итак, совершенствование государственной политики в сфере высшего профессионального образования в РФ и РА должно быть реализовано в контексте стратегии обеспечения национальной безопасности в РФ и в РА. Считаем, что данную задачу следует планомерно вести по следующим направлениям:

– проведение государственной/национальной образовательной политики в соответствии с приоритетами государственной/национальной безопасности;

– подготовка высококвалифицированных кадров в Армении и в России посредством оптимальной модернизации образования, что приведет к повышению конкурентоспособности на мировом рынке образовательных центров (вуз-ов, лабораторий, исследовательских институтов и т.д.);

– реализация определенных эффективных мер в области государственной образовательной политики РФ и РА, которые обеспечат прогрессивное развитие систем высшего образования, что станет реальным фактором в обеспечении не только национальной безопасности, но и в дальнейшем региональной безопасности в целом.

Реализацию же данных мер необходимо осуществлять единым комплексом как единый замысел, так как они диктуются потребностью переосмысления государственной образовательной политики. Отметим, что присоединение Армении к ТС и ЕАЭС также диктует необходимость осуществления вышеуказанных задач. Совместная модель образовательной политики обеспечит эффектив-

ное развитие соответствующих структур и укрепит безопасность в социально-гуманитарной сфере в союзе.

Считаем, что национальную безопасность можно обеспечить, если:

– углубленно изучать в вузе историю и традиции Армении и народов России, их опыт солидарности в укреплении государства;

– ввести курсы психологии политического поведения в учебные программы вузов с целью повышения эффективности политической социализации студентов, их политической культуры [10]; политического поведения, гражданственности [9], патриотизма, гуманности, толерантности, морали, нравственности, а также культурно-просветительских мер по формированию гражданской идентичности, воспитанию культуры межнационального общения, так как сегодняшняя молодежь – будущее страны;

– задействовать все имеющиеся ресурсы в вузе для того чтобы у молодежи на первом месте стояли истинные ценности. Чтобы молодежь знала и ценила многовековые традиции, уважала и любила своих родных и близких. (Народ РФ и РА выделяется особым стремлением к правде и справедливости, уважением самобытных традиций (важную значимость приобретает исследование ценностных ориентаций студентов [6, 7, 8]).

Таким образом, считаем, что высшее образование – важнейший фактор в обеспечении национальной безопасности любого суверенного государства. Однако, только упрочив духовную общность многонационального народа РФ и РА, сохраняя и развивая этнокультурное многообразие народов РФ и РА, гармонично сочетая национальные и межнациональные отношения, обеспечивая паритетность прав и свобод человека и гражданина, независимо от расы, национальности, языка, отношения к религии и других обстоятельств, предотвращая любые формы дискриминации по признакам социальной, расовой, национальной, языковой или религиозной принадлежности, уважая национальное достоинство граждан, пресекая деятельность, направленную на подрыв безопасности государства, нарушение межнационального мира, обеспечивая социально-экономические условия для эффективной реализации государственной национальной политики РФ и РА и гражданско-патриотическое воспитание подрастающего поколения, можно обеспечить национальную безопасность.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Аветисян П.С.* Формирование единого образовательного пространства СНГ в условиях глобализации(социально-философская концепция): Монография / П.С. Аветисян. Ер.: Изд-во «Гитутюн» НАН РА, 2007.
2. *Аванесов В.С.* Проблемы модернизации образования // Доклад на XI-ой межд. науч. конф. «Модернизация России: ключевые проблемы и решения». М., ИНИОН РАН, 16–17 декабря 2010г.
3. *Белогуров Ю.А., Елканова Т.М.* Общегуманитарный базис современной системы образования // «Высшее образование в России», 1995, № 4. СС. 64–66.
4. *Бирюкова Н.С.* Модернизация высшего образования: философский аспект // «Известия» Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2012, № 152. СС. 19–26.
5. *Елканова Т.М.* Концептуальная модель локальной гуманитарно-развивающей образовательной среды // «Высшее образование сегодня». 2009, № 7. СС. 56–59.
6. *Казданян С.Ш.* Ценностные ориентации и СМИ // «Кантех» 2: сборник научных трудов. Книга 2 (19), Ер., 2004. СС. 190–196.
7. *Казданян С.Ш.* Динамика медиальных и ценностных ориентаций Годичная научная конференция (3–7 дек. 2007): Сборник научных статей: В 2-х ч. Ч.2. Ер., Изд-во РАУ, 2008. СС. 359–364.
8. *Казданян С.Ш.* К вопросу о ценностных ориентациях студентов ГГУ // Сборник научных статей № 11. Гавар, 2009. СС. 137–139.
9. *Казданян С.Ш.* К вопросу о формировании гражданственности у студентов в вузе // Пятая Годичная научная конференция (6–10 декабря 2010): Сборник научных статей: В 2-х ч. Социально-гуманитарные науки. Ч.2. Ер.: Изд-во РАУ, 2011. СС. 362–368.
10. *Казданян С.Ш.* К вопросу о политической культуре молодежи Армении // Материалы Международной научно-практической конференции 10–11 марта 2012 года «Актуальные проблемы современных политико-психологических феноменов: теоретико-методологические и прикладные аспекты», Пенза–Ереван–Колин, 2012. СС. 62–64.
11. *Казданян С.Ш.* О некоторых вопросах модернизации высшего образования в Армении // Седьмая Годичная научная конференция (3–7 декабря 2012): Сборник научных статей: В 2ч. Социально-гуманитарные науки. Ч.2. Ер.: Изд-во РАУ, 2013. СС. 24–27.

12. *Латин И.Л.* Образовательная политика – как фактор национальной безопасности // Журнал «Налоги. Инвестиции. Капитал» № 1– 2, 2002г. <http://nic.pirit.info/200204/071.htm>
13. *Пипоян С., Киракосян Л.* Процесс формирования сетей начальных и средних профессиональных учебных заведений в Армении // Сборник статей II Международной научной конференции «Болонский процесс и образовательные реформы в странах с переходной экономикой» (15–17 мая 2013), Ер.: 2013. СС. 184–187.
14. Приложение к приказу Минобразования России от 11.02. 2002 № 393. М., 2002.
15. *Темерева Н.В.* Пути модернизации региональной системы образования в современных условиях // «Народное образование». М., 2009, № 6. СС. 114–118.

**ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ XXI
ԴԱՐՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ
ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆ**

Ս.Շ. Կազդանյան, Մ.Գ. Ասատրյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը անդրադառնում է Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն կրթության արդիականացմանը: Հեղինակները համարում են բարձրագույն կրթության արդիականացումը XXI դարում Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության գործոն: Դիտարկվում է արդիականացման բարձրագույն կրթության խնդիրը Ռուսաստանում և Հայաստանում, որի լուծումը ամուր հիմք է այդ երկրներում ազգային անվտանգության համար: Բացահայտվում են բարձրագույն կրթության արդիականացման արդյունավետ ուղիները, ինչպես նաև բարձրագույն կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությունը ապահովելու նպատակով:

Հիմնաբառեր՝ արդիականացում, բարձրագույն կրթություն, ազգային անվտանգություն, հանրային քաղաքականություն:

**MODERNIZATION OF HIGHER EDUCATION AS A FACTOR
CONTRIBUTING TO THE NATIONAL SECURITY OF THE
REPUBLIC OF ARMENIA AND RUSSIAN
FEDERATION IN THE XXI CENTURY**

S. Kazdanyan, M. Asatryan

SUMMARY

The article focuses on the modernization of higher education in the Russian Federation and the Republic of Armenia. The authors consider the modernization of higher education as a factor of national security of the Russian Federation and the Republic of Armenia in the XXI century. The article reveals the problems of modernization of higher education in Russia and Armenia, to solution to which seems to be a solid foundation of the national security of these countries. The article investigates the ways of effective modernization of higher education, as well as the basic directions of the state policy in the field of higher education with the aim of ensuring the national security of the Russian Federation and the Republic of Armenia.

Keywords: modernization of higher education, national security, public policy.

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА (ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ)

М.Л. Арутюнян

mariannaarm@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается весьма актуальная в Республики Армения проблема – сохранение национальной безопасности в условиях формирования глобального информационного общества. Особо уделяется внимание рассмотрению системы образования в контексте национальной безопасности, так как в информационном обществе именно система образования может быть фундаментом будущего благополучия и национальной безопасности государства.

Ключевые слова: информационное общество, образовательная система, глобализация информационно-технические коммуникации (ИТК).

В XXI веке в качестве основного содержания развития человечества принято считать переход к так называемой постиндустриальной стадии развития общества, которая в настоящее время приобрела форму информационного общества.

Обобщив существующие определения понятия «информационное общество», можно дать следующую его трактовку: информационное общество – это общество нового типа, которое сформировалось в результате развития и конвергенции информационных и телекоммуникационных технологий, где условие благополучия и человека, и государства зависят от знаний, полученных в результате беспрепятственного доступа к информации и от умения с ней работать [1].

Следовательно, именно уровень знаний является определяющим фактором социальной дифференциации в обществе, а что касается инфраструктуры информационного общества, то считается, что она должна быть «интеллектуальной», а не «механической».

Итак, в информационном обществе изменяется роль информации и знания в жизни общества, что, прежде всего, выражается в превращении информации и знания в важнейший ресурс социально-экономического и политического развития, а информационную индустрию в наиболее динамичную и престижную сферу производства.

Сегодня по-новому звучит общеизвестная истина: кто владеет информацией, тот владеет миром. В рамках информационного общества данное предложение можно перефразировать в другое утверждение «кто владеет самыми передовыми информационно-коммуникационными технологиями, основанными на научном достижении, тот не только владеет, но и управляет миром».

Становление информационного общества определяет начало новой эры социально-политического и экономического уклада. Новые качественные определители, возвещающие о рождении новой эпохи, диктуют собственные представления о мире, собственные способы использования времени, пространства, логики и причинности. Конечно же, самым большим достижением информационного общества стало преодоление пространственно-временных барьеров, разъединяющих людей, что способствовало значительному ускорению темпов социального развития по всей планете: к примеру, знание, изначально являющееся частным продуктом, то есть результатом духовно-познавательной деятельности одного человека в мгновение превращается в общественное достояние, носителем которого может стать любой субъект этого глобального мира.

Вместе с тем, считается, что глобальное информационное общество – это открытое общество, которое способствует установлению демократии в обществе, где возможна наибольшая степень свободы, без нарушения социальной справедливости. Так, например, считается, что информационное общество, связанное широкополосными мультимедийными сетями, станет источником созидательной и демократизирующей коммуникации, что, в свою очередь, позволит каждому человеку, посредством простых в использовании устройств, одновременно распространять свои идеи на многотысячную аудиторию.

В информационном обществе образование и наука становятся тем базисным институтом, который в значительной степени определяет уровень научно-технологического, культурного, экономического и т.д. прогресса общества.

Знание в информационном обществе становится основой экономики, а образование превращается в непосредственную производственную силу. Знание – это важный фактор совершенствования личности, ее нравственно-эстетического и рационального развития [2]. Знание – это уникальный ресурс, который увеличивается в процессе его использования, а при передачи знаний их количество у передающего их не уменьшается. По этой причине многие ученые информационное общество начали рассматривать как «Общество знаний» (“Knowledgeable Society”).

Однако многие ученые уже сегодня говорят о так называемом «обществе опасного знания», «обществе не-знания». Так, например, российский философ В.Г. Горохов утверждал, что: «Если в информационном обществе возникла надежда с помощью всех благ компьютерной революции стать более информированным, чем раньше, узнавать быстрее и полнее все, что происходит в мире, в культуре, в науке и технике, то сегодня эта надежда рухнула под напором избыточной и часто фальсифицированной информации» [3].

Итак, весьма противоречивыми оказались взаимодействия человека как с новой виртуальной средой, так и с новыми технологиями. Так, если с одной стороны, формирование информационного общества дает новые возможности для расширения и интенсификации культурной коммуникации, взаимодействия и т.д., то, с другой стороны, оно порождает множество опасностей, связанных с манипулированием индивидуального, группового и массового сознания, с информационной зависимостью, с формированием так называемого «одномерного человека», с нарушением соотношения между высокой и массовой культурами в пользу последней и т.д. Кроме этого, увеличился цифровой разрыв, как на международном уровне (между государствами), так и между различными социальными группами внутри государства. Все это, в свою очередь, обусловило рост цифрового и, следовательно, экономического неравенства. Все чаще наблюдаются кризисные явления в сфере как психологического здоровья, так и морали, культуры общества.

Революция в сфере информационных технологий также послужила толчком ускорившим процесс глобализации, который, наряду с очевидными благами для цивилизации, создает для нее и принципиально новые вызовы и угрозы. Глобализация в рамках информационного общества дала новые импульсы для формиро-

вания единых норм общественного поведения; к ускорению общечивилизационного процесса, а достижения науки, технологии и потребности экономики приводят к необходимости усиления взаимодействия. В данной статье мы согласимся с определением выдающегося философа Э. Гидденса и под процессом глобализации будем рассматривать как «интенсификация всемирных социальных отношений, в результате чего отдаленные регионы оказываются связанными друг с другом в том смысле, что местные происшествия отражают события, происходящие за много миль от них, и наоборот» [4]. Однако процесс глобализации и информатизации сегодня приобретает черты своеобразной вестернизацией, в котором Запад в качестве модели инновационного общества представил основные критерии капиталистического порядка – гражданское общество, светское государство и автономного (т.е. свободного и ответственного) индивида. Следовательно, глобализация в рамках информационного общества приобрела форму насаждения западных «достижений», что изначально определило четкие границы между «ведущим» и «ведомым», то есть центром и периферией.

Очевидным становился тот факт, что увеличение объема информации не всегда ведет к росту знаний и что формирование информационного общества также не гарантирует качества и безопасности жизни своих граждан. Кроме того, вполне естественным в условиях информатизации общества кажется стремление определенных субъектов (личности, группировки, государства, коалиции) к единоличному обладанию информационными ресурсами, средствами и технологиями и их использованию в целях удовлетворения собственных интересов и противодействия интересам вероятных конкурентов в экономическом, политическом, военном и другом противоборстве [5]. Примером укрепления национальной безопасности посредством ИТК прослеживается в американской политике глобального сдерживания, которая опирается в значительной мере на концепцию активной превентивной обороны и абсолютное доминирование информационного потенциала США, призванного обеспечить своевременное выявление и предотвращения ущерба национальной безопасности страны [6].

В информационном обществе перспективы государственного развития напрямую связаны со способностями государства поддерживать и защищать национальную систему ценностей. Развитие

всех сфер жизнедеятельности общества, таких как: политическая, культурная, экономическая обусловлены состоянием сознания (ума), ценностными ориентациями как отдельного гражданина, так и нации в целом.

В условиях становления информационного общества основное содержание и сущность проблемы национальной безопасности сохраняются. Национальная безопасность, как и прежде, является многоуровневой системой, включающей в себя безопасность личности, безопасность общества и безопасность государства. Чаще всего и в информационном обществе национальная безопасность или безопасность нации определяется как защищенность жизненно важных интересов личности, общества и государства в различных сферах жизнедеятельности от внутренних и внешних угроз, обеспечивающая устойчивое поступательное развитие страны [7].

Однако в рамках формирования информационного общества в сфере национальной безопасности особое значение приобретает информационная безопасность, которая должна базироваться на укреплении и повышении научно-технического потенциала и улучшении качества образования. В информационном обществе национальная безопасность должна быть построена на основе всеобщего доступа к качественному и непрерывному образованию, сохранения культурного и языкового разнообразия, на соблюдении прав человека. Также в рамках национальной безопасности в информационном обществе должна быть организована эффективная инновационная система, которая объединила бы воедино государство (в качестве организатора и координатора) экономику, научные исследовательские центры и учебные заведения.

В новом обществе основным фактором успеха является готовность и способность людей адекватно понимать, воспринимать, а также творить новации. Следовательно, главной задачей государства становится формирование инновационного мышления. Такие знания и их использование на практике способствуют обеспечению безопасности существования и повышению качества жизни людей. В этом аспекте система образования, а точнее, образовательная политика государства должна быть направлена на удовлетворение поставленных задач. Образование действует на всех уровнях безопасности: общества, государства, личности [8].

Поэтому именно система образования должна стать фундаментом будущего благополучия и национальной безопасности государства, так как именно она воздействует на развитие как материального, так и духовного производства. Система образования также воздействует на все процессы изменения социальной структуры, является важнейшим средством передачи подрастающему поколению тех нравственных ценностей, которые были выработаны предшествующими поколениями; формирует политические ориентации и идеалы, закладывает основы политической и правовой культуры; а также создает некий буфер для защиты индивидуального и общественного сознания от различного рода манипулирования; формирует устойчивость населения государства к информационно-психологическому воздействию и т.д. Очевидно, что без высококвалифицированных кадров невозможны ни военная, ни экономическая, ни технологическая, ни политическая безопасности.

Конечно, национальная безопасность гарантируется не только лишь образовательной политикой, однако ее невозможно обеспечивать в отрыве от нее.

Сегодня в Республике Армения много говорится и о становлении информационного общества, и о приоритетности системы образования, и о том, что национальная безопасность государства в значительной мере зависит от системы образования и от ее нормального функционирования. Так, например, в Стратегии национальной безопасности Республики Армения (одобренной на заседании Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения 26 января 2007г.) отмечаются: неудовлетворительный уровень инфраструктурной сети; низкий уровень эффективности научно-образовательной системы (указывается на то, что образование традиционно играет в Армении большую роль. Неэффективность управления, неудовлетворительный уровень международной интегрированности научно-образовательной системы, а также недостаточная доступность профессионального образования для каждого представляют собой угрозу национальной безопасности); недостатки в морально-психологическом и патриотическом воспитании (указывается, что морально-психологическое и патриотическое воспитание общества и личности должно начинаться в семье и продолжаться на всех уровнях образования. Все еще неудовлетворительный уровень воспитания надлежащего уважения к государ-

ственности, отношения к здоровому образу жизни и к традиционной роли семьи, а также искажение национальной идентичности являются угрозами для национальной безопасности) [9].

Однако система образования в Республики Армения до сих пор «больна». К старым, имеющимся проблемам в сфере образования, прибавляются все новые и новые. Несмотря на то, что многие ученые, государственные деятели и работники в сфере образования хорошо понимают существующую проблему, о чем свидетельствует огромное количество научных публикаций, принятие множество законопроектов, относящихся к проблемам как системы образования, так и к ее роли в обеспечении национальной безопасности, реальных продвижений на этом поприще, пока что трудно заметить.

На наш взгляд, вполне закономерно утверждение, что изменившемуся обществу должно соответствовать изменившееся образование. Следовательно, новые реформы сферы образования должны учитывать новую реальность общества. И, несмотря на то, что общепризнано, что реформы образования жизненно необходимы стране, так как именно от качества образования зависит дальнейшая судьба страны, сам процесс реформирования образования в РА можно считать малоэффективным, неорганизованным и плохо спланированным.

Система образования в РА пока что далека от преследуемых ею идеалов. Так далеко не все принятые законы, нормативные акты, законопроекты и программы воплощаются в жизнь. Часто реформы проводятся путем банального «насаждения», либо копирования реформ, проводимых в других государствах, либо путем «сшивания» реформ проводимых в различных государствах, без достаточного научного, практического изучения всей сферы образования и своих возможностей (научных, технических, и, конечно же, финансовых). Для пояснения сути сказанного можно привести пример: «Допустим, мы задумали создать самый современный автомобиль. Для этого возьмем самую лучшую и современную конструкцию инжектора, самую лучшую систему зажигания, самую лучшую коробку передач и т.д. А в результате не то что самого современного автомобиля, а даже просто автомобиля не получим» [10].

В научных кругах также дискуссионными остаются вопросы относительно возможности сохранения культурного и интеллектуального наследия в современных глобально-интеграционных

процессах. Многочисленные попытки сделать современную образовательную систему национальной (преследующую национальные и государственные цели и интересы) и в тоже время отвечающей дух современного информационного общества и международным стандартам, пока что тщетны. Пошатнулся авторитет образовательных учреждений, а общественность потеряла доверие к проводимым реформам.

Понятно, что национальные системы образования не могут развиваться, не используя творчески положительный опыт других стран, а процессам глобализации, информатизации, реформированию в сфере образования противится бессмысленно. Проблема заключается в том, чтобы эти реформы не были «навязанными» и не «ломали» устои государства, исходили из самих потребностей общества, системы образования и национальной безопасности.

На наш взгляд, одной из актуальнейших задач, стоящей перед современным правительством РА, является формирование целенаправленной и четко выверенной по приоритетам государственной политики в области образования, способствующей сохранению национальной безопасности.

В этих условиях сложившаяся образовательная политика РА должна преодолеть фрагментарность и непоследовательность и окончательно оформиться в целостную стратегию, которую, в свою очередь, без искажений правительство РА сможет воплотить на практике.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Арутюнян М.Л.* Риски, обусловленные трансформацией социально-политического пространства в современном информационном обществе. // *Risks and safety in rapidly changing world//Materials of the II international scientific conference on May 10–11, 2014. Prague, «Sociosfera-SZ»*, 2014 С. 7.
2. Краткий философский словарь // А.П. Алексеев, Г.Г. Васильев и др.; под ред. А.П. Алексеева. Изд-е 2-е, перераб. и доп. М.: ТК «Велби»; Изд-во «Проспект», 2004. 496 с.
3. *Горохов В.Г.* Научно-техническая политика в обществе не-знания // «Вопросы философии» 2007. № 12. СС. 65–80.

4. *Гидденс Э.* Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М.: Изд-во «Весь Мир», 2004. С. 61.
5. *Юсупов Р.М.* О влиянии информационно-коммуникационных технологий на обеспечение национальной безопасности в условиях формирования информационного общества // Труды СПИИРАН. 2009. Вып. 8. СС. 21–33.
6. *Роговский Е.А.* Лидерство США в глобальных технологиях и международная безопасность // США, Канада. 2007. № 9.
7. *Общая теория национальной безопасности. Учебник / Под общ. ред. А.А. Прохожева. Изд. 2 / М.: Изд-во РАГС, 2005, 344 с.*
8. *Аветисян П.С.* Образование в контексте национальной безопасности Российской Федерации и Республики Армения / Вестник РАУ (гуманитарный и общественный блок) №1/2008. Ер.: Изд-во РАУ 2008. С. 102.
9. http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinerus.pdf
10. *Новиков А.* Постиндустриальное образование. М.: Изд-во «Эгвес», 2008. С. 64.

**ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ
(ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏ)**

Մ.Լ. Հարությունյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Մուլն հոռվածը անորադառնում է Հայաստանի Հանրապետության համար շատ արդիական ինդրի՝ ազգային անվտանգության պահպանմանը ձևավորվող գորբայ տեղեկատվական հասարակության պայմաններում: Առանձնահատուկ ուսումնասիրվում է կրթական համակարգը ազգային անվտանգության համատեքստում, քանի որ տեղեկատվական հասարակության պայմաններում հենց կրթական համակարգը կարող է ապագա բարգավաճման և անվտանգության հիմք հանդիսանալ:

Հիմնաբառեր՝ տեղեկատվական հասարակություն, կրթական համակարգ, գորբայացում, տեղեկատվական և տեխնիկական հաղորդակցություն:

**NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF
THE FORMATION OF INFORMATION SOCIETY
(EDUCATIONAL ASPECT)**

М. Harutyunyan

SUMMARY

This article discusses the problem of preservation of national security in the context of the global information society which is very actual in the Republic of Armenia. Particular attention is given to the consideration of the educational system in the context of national security as it is in the information society that the system of education can be the foundation of future prosperity and national security.

Keywords: information society, educational system, globalization, information communication.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Н.И. Маркарян

nina-markaryan@yandex.ru

АННОТАЦИЯ

В связи с тем, что сегодня в большинстве стран происходит становление информационного общества, проблема эффективного использования информации, информационных технологий, а также способов защиты информации и общества от информационных атак становится особенно актуальной. Особую опасность для социума в условиях развития информационного общества представляют собой использование новейших информационных технологий, при помощи которых зачастую осуществляются попытки не только формирования интересов общества, но также манипулирования общественным сознанием для достижения определенных целей. Именно поэтому изучение проблемы информационной безопасности особо актуально для обеспечения общественной безопасности.

Ключевые слова: безопасность, информация, технологии, манипуляция, коммуникация.

На сегодняшний день в научных кругах ведется множество дискуссий относительно сущности информации: является ли она неотъемлемой составляющей всего материального, либо присуща только живым или только разумным организмам. Как результат данной дискуссии – отсутствие единого подхода к понятию «информация». Информация происходит от латинского слова “*informatio*” – объяснение, изложение, разъяснение. Большая Советская энциклопедия трактует понятие «информация» как «обмен сведениями между людьми, передающихся устным, письменным или каким-либо другим способом, а также сам процесс получения и передачи информации; обмен сведениями между человеком и автоматом, автоматом и автоматом, а также обмен сигналами в жи-

вотном и растительном мире» [1]. С.И. Ожегов определяет информацию как «сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах, осведомленность о положении дел, о состоянии чего-либо» [2]. В естественнонаучных трудах информация предстает как знание об объектах и процессах окружающего мира, ранее не известное получателю. В философских трудах информация рассматривается как некая фундаментальная субстанция, соизмеряющаяся с понятиями материи и энергии [3]. Американский ученый Н. Винер рассматривал информацию как «обозначение содержания сообщения», полученное от внешнего мира в процессе приспособления к нему наших чувств» [4], что в контексте работы Винера при рассмотрении понятия информации через призму философии делает ее существование вне человеческого сознания невозможным. В российском законодательстве Федеральным законом РФ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» интересующее нас понятие трактуется как «сведения, сообщения, данные, не зависимо от формы их представления» [5].

Однако, несмотря на различные подходы к трактовке понятия информации, можно утверждать, что «информация» представляет собой **сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах, являющиеся объектом изучения, хранения, обработки и передачи со стороны биологических либо нематериальных объектов**. При этом, необходимо отметить, что говорить об информации можно лишь в том случае, когда во взаимодействии участвует хотя бы один живой организм, то есть информация представляет собой воспроизведение живым организмом окружающей действительности.

Информация обладает тремя основными параметрами: количество, содержание, ценность.

Содержательная сторона информации исследуется в рамках семантической теории Ю.А. Шрейдера, согласно которой информация – это осмысленные тексты, состоящие из знаковой системы языка. При этом, знаки должны быть известны воспринимающей системе, содержащей в себе подсистему, способную объяснить то или иное понятие с помощью других известных понятий, т.е. при помощи тезауруса. Для пояснения своей теории Шрейдер приводит пример восприятия информации людьми с различным уровнем знаний и подготовки [6]. В качестве источника внешней инфор-

мации Шрейдер использует учебник по теории вероятности, поясняя, что он не будет являться носителем информации для школьников младших классов, так как его тезарус недостаточен для извлечения информации. Школьник старших классов благодаря более развитому тезарусу извлечет из данного учебника некое количество информации, а вот студент, изучающий данный курс, извлечет уже максимальное количество информации.

Последователи кибернетической теории Н. Винера утверждают, что все процессы управления и связи в природе, машинах, обществе являются процессом передачи, хранения и переработки информации. Информация поглощается субъектом из окружающего мира и используется для выбора правильного пути поведения, что характеризует количество информации как количество возможных путей выбора.

Информация, как и любое явление, обладает рядом свойств, среди которых выделяют:

1. полноту (достаточность данных для принятия того или иного решения);
2. объективность (соответствие действительности);
3. целостность (неизменность в процессе использования информационной системы, а также защищенность от несанкционированного разрушения и изменения, непротиворечивость информации);
4. актуальность (степень соответствия данных текущему моменту времени);
5. адекватность (степень практической ценности информации для того или иного отрезка времени либо ситуации);
6. доступность (уровень доступа к той или иной информации).

А. Монойло выделяет еще одно фундаментальное свойство информации – возможность влияния на психику [7], объясняя это тем, что фундаментальные свойства информации, оторвавшись от объекта информации, существуют самостоятельно, став содержанием памяти, самостоятельно участвуя в психических процессах, трансформируясь в умения, навыки, представления и знания.

Виды информации, циркулирующие в обществе, которые обеспечивают выполнение функций социальной системы, относятся к социальной информации (информация, относящаяся к экономической сфере жизни общества, события, происходящие внутри страны и за ее пределами, вызывающие озабоченность большой

части общества, информация о внутри- и внешнеполитических процессах и явлениях и т.д.). Подобного рода информация имеет собственное информационное пространство, взаимодействующее с другими пространствами и полями в процессе информационного обмена. При этом, информационный процесс представляет собой совокупность единого многообразия различных видов потоков – таких, как: восприятие информации, ее оценка, выработка отношения и занимаемой к ней позиции, в результате чего в информационный процесс вовлекаются все уровни человеческой психики, в том числе и уровень бессознательного, что позволяет не только воздействовать на поведение отдельного человека, но и формировать общественное мнение.

Основной составляющей информационного процесса является коммуникация – процесс взаимодействия и передачи информации между коммуникатором и реципиентом. Не затрагивая особенностей межличностной коммуникации, обратимся к проблеме массовой коммуникации, затрагивающей проблемы и особенности циркуляции и воздействия информации как внутри общества, так и особенности информационного обмена в плоскости отношений «общество-власть».

Массовая коммуникация представляет собой совокупность открытых, систематизированных процессов передачи социально значимой информации, поддающихся целенаправленному регулированию и использованию правящей элитой для оказания идеологического, экономического, политического или организационного воздействия на настроения и поведение людей. Главными участниками информационного обмена выступают общество (совокупность людей, воспринимающих информацию, которая бывает достаточно разнородна) и коммуникатор – специально подготовленные для взаимодействия с общественным мнением агенты как на официальном (институты государства, государственные СМИ, партии), так и на не официальном уровне (оппозиционные и иностранные СМИ, общественные организации, корпорации, лоббистские организации и т.д.).

Массовая коммуникация выполняет следующие функции [7. С. 53]:

1. коммуникативную – создание особой трансграничной, мобильно, интерактивной среды, в рамках которой осуществляется информационный обмен;

2. интегрирующую – объединение отдельных людей и субъектов (государств, международных коалиций, транснациональных корпораций) в единую пространственно-коммуникативную и социокультурную среду;

3. социальную – трансформация состава общества и изменение характера и содержания общественных отношений;

4. актуализирующую – возможность актуализации и осуществления теми или иными субъектами своих жизненно важных интересов при помощи воздействия на массовое сознание;

5. геополитическую – создание среды геополитических отношений при помощи актуализации и формирования собственных ресурсов и изменения значимости традиционных ресурсов.

Взаимодействие агентов массовой коммуникации в основном и формирует информационный рынок, в рамках которого каждый из агентов преследует собственные цели, используя различные приемы и стратегии подачи информации для достижения собственных целей. Совокупность данных приемов и стратегий можно разделить на два типа действий в информационном пространстве [8]:

1. агитация и пропаганда;

2. маркетинговые методы.

Первый тип представляет собой информационный контроль за людьми с целью придания их действиям строгой направленности. Данный тип деятельности направлен на популяризацию и распространение тех или иных идей в массах. Многие ученые сходятся во мнении, что пропаганда все же носит негативный смысл, так как зачастую в рамках пропаганды прибегают к психологическому насилию над личностью, обману, а также задействуют такие человеческие чувства, как чувство страха, гордости и т.д. Выделяют «белую», «серую» и «черную» пропаганду. Белая пропаганда ведется от имени официальных источников, не маскирует свои цели и использует реальные данные. Серая пропаганда действует от лица неопределенных источников и использует непроверенные сведения, пытаясь ввести людей в заблуждение. Черная пропаганда скрывает реальные цели и для достижения своих задач использует

обман. Американский разведчик Л. Фараго в своей книге «Война умов» выделил следующие принципы ведения пропаганды [9]:

1. она должна быть замаскирована;
2. она должна основываться на знании политических, экономических, духовных, культурных, военных и иных особенностей тех стран и народов, на которые направлена пропаганда;
3. она должна исходить из вопросов и проблем, наличных в действительности;
4. пропаганда должна быть гибкой и динамичной, приспосабливаясь к действительности и меняющимся событиям, а также готовой изменить интерпретацию конкретного явления для более эффективного его использования с сложившейся обстановке;
5. в пропаганде необходимо использовать все возможности для распространения той или иной информации, в особенности граждан тех стран, в которых ведется пропаганда.

Такой тип воздействия предполагает не наличие выбора, а навязывание определенного стиля поведения и мировоззрения. Любое государство в той или иной мере прибегает к подобному типу воздействия, однако, злоупотребление использованием подобного типа подачи информации чревато возникновением тоталитарных режимов, а также качественным изменением информационных и коммуникационных процессов, в результате чего государство вынуждено искать все новые и новые пути активного воздействия на общественное сознание с целью манипуляции, а информацию зачастую подменяют дезинформацией, в сочетании с методами силового и психологического давления, что приводит к полному игнорированию свободы человека и его права на инакомыслие.

В отличие от агитации и пропаганды, маркетинговые стратегии распространения информации предполагают подачу информации с учетом спроса и предложения на информационном рынке, а стратегия направлена на то, чтобы нужная информация попала к объекту воздействия в нужное время и в нужном месте. Подача информации таким способом предполагает убеждение человека в том, что он, тем не менее, имеет возможность выбора, а важным инструментом данной стратегии является использование обратной связи.

Отметим, что зачастую обе стратегии перенимают друг у друга некоторые элементы и способы воздействия, так как информация сама по себе обладает свойством влияния на психику и вос-

приятие человека, в результате чего, учитывая свойства психики, и в том, и в другом случае задействуются механизмы манипуляции массовым сознанием, что в сочетании с активной ролью СМИ делает процесс воздействия информации на массовую психику все более и более эффективным, особенно учитывая активный процесс развития технологий и технических средств, обеспечивающих доступ к информации и ее распространение.

Существует множество способов влияния на психику человека с использованием средств массовой информации. При этом манипулянт учитывает два основных момента в манипулировании массами: во-первых, средства влияния на возможность осуществления влияния на притязания и ожидания людей, а во-вторых, влияние на возможность осуществления притязаний в реальности. Комплексное политическое воздействие складывается из двух основных компонентов: пропагандистско-идеологического (манипуляция притязаниями) и социально-экономического (манипулирование уровнем реальной жизни). Стабилизация настроений связана с уравновешиванием притязаний и возможностей их достижения. Отставание возможностей ведет к росту недовольства, а совпадение притязаний и возможностей, реальное или иллюзорное, вызывает рост энтузиазма в массе.

В. Амелин в своей работе выделяет следующие технологии массовой манипуляции [10]:

- внедрение в сознание под видом объективной информации неявного, но желательного для определенных групп содержания;
- воздействие на болевые точки общественного сознания, возбуждающие страх, тревогу, ненависть и т.д.;
- реализацию неких замыслов и скрывааемых целей, достижение которых связывается с поддержкой общественным мнением своей позиции.

При этом, основная цель манипуляции – не «навязать» свою волю, а сделать так, чтобы каждый индивид в обществе (а значит, и общество в целом) считал, что сам делает выбор, при этом, не осознавая того, что им манипулируют.

Принципы манипулирования в массах строятся на основе позиционирования одного из членов группы в качестве лидера и на бессознательном подчинении остальных [11]. Попадая в массу, индивидуальное сознание подавляется, включается так называемый

«эффект толпы», когда человек начинает подчиняться настроениям и требованиям массы. С усложнением и развитием общества и технологий манипуляторы с помощью СМИ могут искусственно создавать массовые настроения. Но это возможно лишь при условии массового недовольства (даже в латентной форме) социальной действительностью.

Важно отметить, что манипулирование эффективнее в том случае, когда информация подается пролонгировано, так как в этом случае все «продуманно» за человека. У человека формируется как бы новая идеология (мысль С. Зеленского подтверждает и описанная в романе Оруэла «1984» ситуация, когда люди, по сути, забывали свою историю, и под воздействием внушения многие забывали, какой же была реальность до этого). Широко распространен принцип дробления информации, повышающий внушаемость аудитории. Например, на 1-ой полосе газеты или первые минуты новостной телепередачи представляется краткое содержание новости. Аудиторию как бы подготавливают, используя, при этом, технику сенсационности, в результате чего человек физически не в состоянии выделить главные моменты и критически отнестись к получаемому материалу, так как внимание рассеивается, снижая уровень психологической защиты и критичности, порог внушаемости возрастает, а вовремя поданная информация сразу же проникает в подсознание.

В основном, приемы манипулирования массовым сознанием основаны на таких категориях психики, как: внушение, заражение и подражание. Современные СМИ разнообразят методы манипулирования массами.

С.А. Зелинский выделяет 6 наиболее распространенных принципов воздействия на аудиторию, встречаемых нами в жизни [11]:

– принцип последовательности (для человека очень важно ощущать себя последовательным, поэтому, вынудив человека первоначально удостовериться в своих обязанностях, можно говорить о получении «нового клиента»);

– принцип авторитета (если с просьбой к вам обратится не просто человек, а наделенный знаками отличия и общественного признания, то в большинстве случаев вы последуете его просьбе);

– принцип благосклонности (легче поверить внешне привлекательному человеку);

– принцип взаимного обмена или «правило признательности» (когда нам бесплатно предлагают попробовать какой-либо товар, бессознательно вынуждая нас «в качестве признательности» купить этот товар);

– принцип заразительности (происходит бессознательная ориентация на массовое поведение других людей);

– принцип дефицита (риск чего-нибудь лишиться прямоком воздействует на наше подсознание).

В своей книге «Манипуляция массами и психоанализ» он дает подробное описание манипулятивных техник, выделяя 26 принципов манипулирования массовым сознанием посредством СМИ.

Распространенным видом манипулирования является дезинформирование, основывающееся на распространении дезинформации – преднамеренного распространения ложных сведений об объектах, вводящее противоположную сторону в заблуждение относительно истинного положения дел. Обычно мероприятия по распространению дезинформации проводятся путем «утечек» закрытых данных и распространения «личного мнения» того или иного представителя власти.

Таким образом, исходя из вышеперечисленных свойств информации и возможностей информационного воздействия на общественное сознание и настроения, можно с уверенностью констатировать, что защита информации и общества от информационного воздействия является одним из ключевых моментов в обеспечении общественной безопасности. Поэтому для эффективного обеспечения информационной безопасности, необходимо классифицировать способы реализации угроз информационной безопасности, среди которых можно выделить:

1. Несанкционированное воздействие на информацию – преднамеренное воздействие на информацию, приводящее к искажению, блокированию, уничтожению информации или информационного носителя.

2. Непреднамеренное воздействие на информацию – воздействие на информацию в результате ошибок пользователя, либо сбоя технических средств, природных или иных нецеленаправленных действий, приводящих к порче, искажению, блокированию, копированию либо полному уничтожению информации.

3. Угроза несанкционированного доступа к информации – получение информации субъектом с нарушение правовых норм или правил, установленных собственником информации.

4. Угроза утечки информации – неконтролируемое распространение информации в результате несанкционированного доступа и получение данной информации заинтересованными лицами для использования в личных, корыстных целях.

5. Угроза разглашения информации – незаконное доведение информации до того или иного лица, либо группы лиц, не обладающих правами доступа к данной информации.

Исходя из вышеперечисленных типов угроз безопасности информации, можно выделить следующие цели по защите информации:

1. Предотвращение угроз несанкционированного доступа к информации с целью ее уничтожения, хищения, искажения, копирования, блокирования либо изменения.

2. Предотвращение возможных угроз, ведущих к непреднамеренному искажению, утрате, уничтожению, изменению или блокированию информации.

3. Предотвращение угроз воздействия информации на безопасность личности, общества и государства.

4. Предотвращение утечки информации.

5. Обеспечение мероприятий по сохранению конфиденциальности информации, в том числе и информации, имеющей государственную значимость.

6. Проведение мероприятий по защите конституционных прав граждан, относящихся к обеспечению сохранения личной тайны и персональных сведений, а также прав человека на свободу мысли, слова и выбора.

Обеспечение мероприятий по достижению данных целей является важнейшей прерогативой и компетенцией соответствующих органов государства, а порядок достижения вышеперечисленных задач регулируется соответствующими законодательными актами, действующими в той или иной стране.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большая Советская Энциклопедия. Электронное издание.
2. *Ожегов С.И.* Словарь русского. языка под ред. Н.Ю. Шведовой / 22-е изд. М., Русс. яз., 1990. С. 253.
3. *Лапина М.А., Ревин А.Г., Лапин В.И.* Информационное право. М., 2004.
4. *Винер Н.* Мое отношение к кибернетике, ее прошлое и будущее. М., 1969. С. 23.
5. Федеральный закон от 27 июля 2006г. № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защит информации». Ст. 2., п.1.
6. *Шрейдер Ю.И.* Об одной модели семантической теории информации // «Проблемы кибернетики». М., 1965
7. *Манойло А.В.* Государственная информационная политика в особых условиях. Монография. М., МИФИ, 2003. С. 32.
8. *Соловьев А.И.* Политология. Политическая теория. Политические технологии. «Аспект пресс», 2006. С. 400.
9. *Фараго Л.* Война умов. Анализ шпионажа и разведки. М., Академия наук. 1956.
10. *Амелин В. Н.* Социология политики. М., 1992.
11. *Зеленский С.А.* «Манипуляция массами и психоанализ». Электронное издание. 2005, www.psyfactor.org

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՏԱՐԸ

Ն.Ի. Մարգարյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Քանի որ այսօր երկրների մեծ մասում տեղի է ունենում տեղեկատվական հասարակության կայացումը, տեղեկատվության և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների արդյունավետ օգտագործման խնդիրը, ինչպես նաև տեղեկատվական հարձակումներից տեղեկատվությունը և հասարակությունը պաշտպանելու մեթոդների ուսումնասիրության խնդիրը դարձել են առավել արդի: Տեղեկատվական հասարակության կայացման և զարգացման պայմաններում հասարակության համար առավել վտանգավոր է դարձել նորագույն տեղեկատվական տեխնոլո-

գիաների օգտագործումը, որոնց միջոցով հաճախակի փորձ է արվում մանիպուլյացիայի ենթարկել հասարակության գիտակցությունը՝ սեփական նեղ շահերին հասնելու նպատակով: Այդ իսկ պատճառով տեղեկատվական անվտանգության խնդիրների ուսումնասիրումն առավել քան արդի է հասարակական անվտանգությունն ապահովելու համար:

Հիմնաբառեր՝ անվտանգություն, տեղեկատվություն, տեխնոլոգիաներ, մանիպուլյացիա, հաղորդակցություն:

INFORMATION SECURITY AS THE MOST IMPORTANT ELEMENT OF ENSURING PUBLIC SAFETY

N. Markaryan

SUMMARY

Due to the fact that today information societies' development process is taking place in many countries, the problem of effective use of information and the question how to protect information and society from information attacks are becoming more and more pressing. In that situation the most dangerous problem for the society is the use of newest information technologies, with the help of which some people try to not only form the public interest, but also to manipulate public consciousness to achieve their own goals. That is why the problem of researching information security issues is very important for ensuring public safety.

Keywords: security, information, technologies, manipulation, communication.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЕЗОПАСНОСТИ

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Р.В. Агузумцян

rvaghuzumtsyan@list.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается проблема национальной безопасности в условиях «процесса глобализации». Исследуется понятие психологической безопасности личности в контексте интересов национальной безопасности. Предлагается более масштабное применение термина «психологическая безопасность» в концепции национальной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, глобализация, психологическая безопасность личности, интересы национальной безопасности, безопасность.

На сегодняшний день проблема глобальной и региональной нестабильности с точки зрения безопасности государств решается посредством так называемого «процесса глобализации». В результате, меняется структура межгосударственных взаимодействий в позитивном ключе: появляются возможности приобщения к технологическим, медицинским, техническим достижениям, формируется единое виртуальное коммуникативное пространство, что, в итоге, способствует актуализации концепции толерантности, взаимопониманию и формированию паттерна безопасного сосуществования в масштабе мирового пространства.

Однако в процессе глобализации возникает ряд проблем, связанных с интересами национальной безопасности конкретных государств. Сложность и противоречивость этого процесса и его последствий видится в неоднозначном понимании государственности (5 типов) в контексте того или иного безопасного развития [5] и, соответственно, несовпадения идеологии безопасного развития в

различных государствах, а также не всегда однозначной позиции конкретного государства в данном вопросе.

В контексте затрагиваемой проблематики особое значение приобретает вопрос об интересах национальной безопасности как «совокупности духовно-нравственных, политических, социальных, экономических и иных потребностей нации, имеющих приоритетное значение для ее существования, сохранения национальной идентичности, развития и воспроизводства» [13. С. 106] в условиях глобализации. Отмечается, что в связи с процессом глобализации изменяется роль государства и, как следствие, изменяется специфика национальной безопасности: уменьшается сфера влияния государства на уровень экономической активности и занятости в пределах собственной территории, теряется возможность сдерживать и предотвращать серьезные угрозы, практически, государство становится «местным органом власти глобальной системы», а развивающиеся страны, неспособные решать свои внутренние проблемы, становятся опасными для других государств. Более того, происходит стирание границ между внутренней и внешней политикой государства, появляются проблемы, одинаково угрожающие и национальной безопасности отдельного государства, и международной безопасности в целом [15]. Существует еще ряд проблем, обусловленных процессом глобализации, трактовка которых далеко не однозначна в плане соблюдения интересов национальной безопасности отдельных государств. Поэтому в качестве пути решения этой проблемы предлагается выработка новых концепций и стратегий соблюдения интересов национальной безопасности, формирование нового мировоззрения [5. С. 13; 15].

В связи с вышесказанным, на наш взгляд, представляет интерес идея рассмотрения любых стратегических преобразований в рамках национальной безопасности с позиции «психологической безопасности личности».

Психологическая безопасность включена в категорию социальной безопасности, рассматриваемой в качестве одной из составляющих национальной безопасности. Сама концепция национальной безопасности включает такие составляющие, как: политическая безопасность, военная безопасность, экономическая безопасность, социальная и культурная безопасность. К политической безопасности, в частности, относят политическую безопасность

личности, общественную безопасность, информационную безопасность, полиэтническую безопасность. В рамках социальной безопасности рассматривается медицинская безопасность, психологическая безопасность, генетическая безопасность и др. Культурная безопасность включает: цивилизационно-наследственную безопасность, интеллектуальную безопасность, безопасность печати и СМИ, профессиональную безопасность [9].

На сегодняшний день исследование проблемы психологической безопасности (например, на макроуровне) связывается с исследованиями психологических явлений, соразмерных обществу в целом, осуществляется изучение таких проблем, как: психология терроризма, психологические последствия воздействия террористических актов, психология революций, психология нравственности, психологическое благополучие, психология патриотизма [10]. Однако, как нам кажется, в представленной выше концепции национальной безопасности, психологическая безопасность личности не рассматривается в том расширенном ее понимании, которое принято на сегодняшний день. А ведь можно утверждать, что при изучении различных социально-психологических явлений, вне зависимости от их масштабности, в той или иной мере затрагивается проблема психологической безопасности личности. Ранее прозвучавшая идея относительно рассмотрения психологической безопасности личности в качестве цели развития любого гуманистически ориентированного общества [1; 11], а, в целом, и межгосударственного сообщества, также указывает на значение психологической безопасности личности и в этом контексте.

Поэтому, на наш взгляд, особое внимание следует уделить исследованию такого феномена как психологическая безопасность личности.

Безопасность определяется как «состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз» [9. С. 13]. Безопасность предлагается интерпретировать «как свойство системы, включающей в себя потенциальные жертвы и угрозы для них. Она обеспечивается стабильностью, устойчивостью, живучестью жертвы и использованием ею следующих методов: уклонение, защита либо уничтожение источников опасности, угроз и вызовов» [6. С. 34]. Если определение безопасности довольно-таки конкретно, то определение категории

«психологическая безопасность» не носит столь безапелляционного характера. Принято считать ее интегративной, что объясняется возможностью ее рассмотрения в ряде плоскостей (как процесс, как состояние, как свойство личности) и на нескольких уровнях (на уровне общества, локальной среды обитания, на уровне личности). Как процесс, психологическая безопасность рассматривается в ситуациях межличностного общения; как состояние, психологическая безопасность «обеспечивает базовую защищенность личности и общества» [9. С. 6]. Когда же психологическая безопасность рассматривается как «свойство личности, характеризующее ее защищенность от деструктивных воздействий и внутренний ресурс противостояния деструктивным воздействиям» [9. С. 6], то, скорее, происходит частичное отождествление психологической безопасности с толерантностью, со стрессоустойчивостью.

На уровне общества предлагается рассматривать психологическую безопасность «как характеристику национальной безопасности, в структуре которой присутствует социальная безопасность, что означает выполнение социальными институтами своих функций по удовлетворению потребностей, интересов, целей всего населения страны, фактическое обеспечение качества жизни и здоровья людей» [9. С. 6].

Под психологической безопасностью на уровне локальной среды обитания (семья, ближайшее окружение, группа друзей) подразумевается состояние среды, свободное от проявлений психологического насилия, способствующее удовлетворению основных потребностей в личностно-доверительном общении, создающее референтную значимость среды и, как следствие, обеспечивающее психологическую защищенность ее участников. Проблема безопасности человека становится доминирующей в период кризисных социальных изменений [3]. Таким образом, при рассмотрении психологической безопасности на уровне общества, на уровне локальной среды обитания раскрывается социально-психологический контекст данного понятия.

«Психологическая безопасность» определяется как состояние общественного сознания, при котором общество в целом и каждая отдельная личность воспринимают существующее качество жизни как адекватное и надежное, поскольку оно создает реальные возможности для удовлетворения естественных и социальных потреб-

ностей граждан в настоящем и дает им основания для уверенности в будущем, т.е. акцент делается на чувствах и переживаниях человека, связанных с его положением в настоящем и перспективами на будущее [2].

Трактовка «психологической безопасности» личности, с одной стороны, связана с наличием объективных факторов, обеспечивающих «психологическую безопасность» абстрактной личности, с другой стороны, детерминирована переживаниями, субъективным восприятием этих факторов конкретной личностью на уровне эмоциональной сферы [14]. Переживания могут возникать в связи с поступлением различного рода информации извне или же в результате изначальной информированности – как предпосылки осознания собственного отношения к тем или иным событиям, объектам или субъектам.

На сегодняшний день проблема психологической безопасности разрабатывается в связи с человеческим фактором, с возрастанием влияния средств массовой коммуникации на жизнь общества. «Человек как субъект не только и не просто «потребляет» информацию... Он сам ее «производит» в той или иной степени, поскольку в ходе своей деятельности, общения, он самоопределяется, занимает определенную жизненную позицию, и потому весьма избирательно относится ко всему, что влияет на него в ходе всей жизни, обучения, пропаганды» [4. СС. 41–42]. Однако информационно-психологическое воздействие на человека может представлять угрозу психологической безопасности личности. Поэтому под «психологической безопасностью» предлагается понимать «такое состояние информационной среды и условий жизнедеятельности конкретного человека, группы, общества в целом, которое не способствует нарушению целостности, адаптивности, функционирования и развития социальных субъектов (отдельного человека, групп, общества в целом)» [8. С. 4].

В то же время, психологическая безопасность зависит не только от качества среды и условий жизнедеятельности, но и непосредственно связана со «совокупностью свойств личности духовного, морального и нравственного характера, направленных на конструктивную самореализацию и эффективную психологическую невосприимчивость индивида к деструктивным воздействиям окружающей среды» [7. С. 10]. Интерпретация психологической безо-

пасности личности связывается с «представлениями о целостности физической структуры человека, соответствующие нормам стабильного функционирования организма» [12. С. 578]. Существуют также представления о психологической безопасности на природно-психическом уровне, когда рассматривается адекватность отражения и отношения к миру, защищенность психики, адаптивность функционирования, защищенность сознания от изменения его состояния против воли человека. Предлагается определять безопасную личность как «определенную защищенность сознания от воздействий, способных против ее воли и желания изменить психические состояния, что может кардинальным образом влиять на человека вплоть до изменения его жизненного пути» [3. С. 13].

В рамках национальной безопасности в условиях глобализации особое внимание уделяют невоенным угрозам и рассмотрению их в контексте безопасности. Кроме того, предлагается трактовать предметное поле безопасности через развитие концепции «безопасности человека» [15], однако, на наш взгляд, при более дифференцированном подходе к проблеме необходимо развивать концепцию психологической безопасности личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агузумян Р.В., Мурадян Е.Б. Психологическая безопасность личности: методологический аспект / Материалы международной научной конференции ЕГУ, Ер.: Изд-во «Принт», 2011. СС. 32–36.
2. Агузумян Р.В., Мурадян Е.Б. Проблема психологической безопасности личности в период поздней взрослости и старости // Психол. журн. 2008. Т.29. N3. СС. 22–29.
3. Баева И.А., Емелин Н.М. К вопросу о критериях психологической безопасности личности // Психологическая культура и психологическая безопасность в образовании (СПб., 2003): Материалы Всероссийской конференции.
4. Брушлинский А.В. Субъект безопасности и безопасность субъекта // Проблемы информационно-психологической безопасности: Сборник статей и материалы конференций. М., 1996.
5. Викторов А.Ш. Введение в социологию безопасности. Курс лекций. М.: «Канон», 2008.

6. *Զելենկով Մ.Ս.* Պրավոյե օսնովյե օբշչեյ տեորիյե Բնութագրական Գործընթացների Ռուսիական Գործարարության Կարգադրությունը 21-րդ դարում. Մ., 2002.
7. *Զինկևիչ-Եվստիգնևա Տ.Ը., Խիչոնովա Ե.Ա.* Փրոեկտիվնայա ճիագնոստիկա և կազմակերպչական թերապիա. ՏՊԵ.: Րեչ, 2003.
8. *Կաբաչենկո Տ.Տ.* Մեթոդներ փսիխոլոգիկական ազդեցության. Մ.: Փեդ.օբշչ-վո Ռուսիայի., 2002.
9. Բնութագրական փսիխոլոգիկական անվտանգությունը կրթական հաստատությունում. Փրակտիկական ղեկավարություն / Փոխ ըմբ. Ի.Ա. Բաևոյ. ՏՊԵ.: Րեչ, 2006.
10. Փրոբլեմներ փսիխոլոգիկական անվտանգության / ՕտՎ. ըմբ. Ա.Լ. Զուրավլև, Ն.Վ. Թարաբրինա. Մ.: Իզդ-վո «Ինստիտուտ փսիխոլոգիայի ՐԱՆ», 2012.
11. Փրոբլեմներ փսիխոլոգիկական անվտանգության անձնական: տեորետիկական և էքսպերիմենտալնայա իզլոմաչենիա / Ր. Ագուզումյան, Տ. Ամիրյան, Վ. Փափոյան, Ե. Մուրադյան, Ա. Գալստյան, Ը. Տարգսյան. Եր.: Իզդ-վո ԵԳՄ, 2013.
12. Փսիխոլոգիկական անձնական. Սովետական դասագրքի / Փոխ ըմբ. Փրոֆ. Փ.Ն. Երմակով, Փրոֆ. Վ.Ա. Լաբունսկոյ. Մ.: Էքսմո, 2007.
13. «Րաբոչե տետրադի», լրացում կ ռուս-տեորետիկական թերապիայի «Այկան Բանակ» ԻՆՏԵՆՏԻՎՆԱԿԱՆ ՄՈ ՐԱ.
14. <http://www.aidos.ru/publish.html> // Լեբեդևա Լ.Ը. Փսիխոլոգիկական անվտանգությունը կն արտ-թերապիական աշխատանքում.
15. <http://yashinaa.livejournal.com/870.html>

ԳՐԱԲԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ռ. Վ. Աղուզումյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում արծարծվում է գլոբալիզացիայի գործընթացում ազգային անվտանգության հիմնախնդիրը: Ներկայացվում է հոգեբանական անվտանգության եզրույթի էությունը և ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը: Վերլուծվում է անձի հոգեբանական անվտանգությունը հասկացությունը ազգային անվտանգության համատեքստում: Առաջադրվում է հոգեբանական անվտանգության եզրույթի ավելի լայն կիրառությունը ազգային անվտանգության հայեցակարգում: Տեսական վերլուծությունից

հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ անհրաժեշտ է զարգացնել անձի հոգեբանական անվտանգության հայեցակարգը: **Հիմնաբառեր**՝ ազգային անվտանգություն, գլոբալացում, անձի հոգեբանական անվտանգություն, ազգային անվտանգության շահեր, անվտանգություն:

PSYCHOLOGICAL SECURITY OF AN INDIVIDUAL IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

R. Aghuzumtsyan

SUMMARY

This article is devoted to the problem of the national security in the context of globalization. It presents the essence of the term of psychological security and the need for research. We study the concept of psychological safety of the individual in the context of national security. The article also refers to the wider use of the term of psychological safety in the concept of national security. Theoretical analysis leads us to the conclusion that it is necessary to develop the concept of psychological safety of the person.

Keywords: national security, globalization, psychological security of an individual, interests of national security, security.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК ФАКТОР ЭТНОСОЦИАЛЬНОГО И ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА¹

А.С. Берберян

aspsy@inbox.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается психологическая безопасность образовательной среды через организацию личностно-центрированного взаимодействия субъектов образования. В условиях учебно-педагогического взаимодействия субъектность не только обеспечивает эффективность и успешность деятельности посредством позитивного отношения к деятельности, но и формирует гуманистическую позицию студентов.

Ключевые слова: психологическая безопасность, субъект образовательного процесса, личностное развитие.

В современных условиях глобализации и интеграции в мировое образовательное пространство вопросы, связанные с психологической безопасностью образовательной среды, становятся наиболее актуальными. Особый интерес представляют исследования по проблемам психологической безопасности образовательной среды таких ученых, как: В.В. Авдеев, Б.Г. Ананьев, Л.Ф. Бурлачук, И.В. Дубровина, В.И. Слободчиков, Д.И. Фельдштейн и другие. Понятие «безопасность» в научных исследованиях понимается как состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз; потребность в безопасности является базовой в иерархии потребно-

¹ Статья подготовлена при поддержке ГКН МОН РА в рамках научного проекта № SCS. Шифр – 13RF-013 «Самопонимание этнокультурной идентичности в титульном этносе и сопряженной диаспоре (на примере исследования русской и армянской молодежи Армении и России)».

стей человека (А. Маслоу), без частичного удовлетворения которой невозможно гармоничное развитие личности, достижение самореализации [5]. «Психологическая безопасность образовательной среды» определяется как такое состояние среды в системе образования, которое обеспечивает полноценное развитие личности и адекватное функционирование во взаимодействии с субъектами образовательного процесса. В научной литературе существуют различные подходы к определению данного понятия. Так, например, И.А. Баева под психологической безопасностью понимает состояние образовательной среды, «свободное от проявлений психологического насилия во взаимодействии, способствующее удовлетворению потребностей в личностно-доверительном общении, создающее референтную значимость среды и обеспечивающее психическое здоровье включенных в нее участников» [1]. Г.В. Грачев понимает психологическую безопасность как «состояние защищенности психики от воздействия многообразных информационных факторов, препятствующих или затрудняющих формирование и функционирование адекватной информационно-ориентированной основы социального поведения человека и в целом жизнедеятельности в современном обществе» [3. С. 33].

Наиболее значимыми особенностями образовательной среды, способствующими обеспечению психологической безопасности, может служить пространство событий среды, связанной с деятельностью или подготовкой к ней, организуемое в профессиональное пространство, которое характеризуется структурой формируемых отношений с социумом (прежде всего, через близкий круг общения – коллег по профессии, а также посредством определенной статусной позиции в макроструктуре), организацией времени, пространства, материальным уровнем жизни, регламентируемых выполняемой работой; направленностью сознания, заполненного профессионально значимой информацией, структурированной в соответствии со сложившимися в рамках профессии приемами селекции, интерпретации и обобщения; привычными приемами профессиональной деятельности, обеспечивающими «распредмечивание» событий среды посредством соответствующих профессиональному статусу действий, что приводит к формированию определенного «образа мира» [1].

В качестве первичного психологически безопасного профессионального пространства выступает образовательное пространство вуз-а. Новые требования к профессиональной деятельности педагога обуславливают и необходимость инновационных изменений образовательного пространства вуза. Пространство безопасной учебной среды целесообразно строить, руководствуясь общими методическими приемами, предложенными К. Роджерсом. Организация пространства общения в вузе предполагает наличие у студентов таких свойств, как: позитивное мышление, коммуникативная культура и культура речи. В самом широком смысле позитивное мышление – это положительная оценка и отношение человека к миру, людям и к самому себе. Здоровьесберегающие элементы – это позитивные мысли и слова, позитивная установка на уровне подсознания и позитивные действия лично-центрированного взаимодействия [6, 7].

В аспекте рассмотрения психологической безопасности образовательной среды организация лично-центрированного взаимодействия субъектов образования по принципу создания личного пространства будет способствовать целостному развитию личности.

На основе теоретико-методологического анализа исследованной литературы мы определили содержание гуманистической позиции и психологической готовности, которое представляет единство трех взаимосвязанных компонентов, нравственно-ценностной сферы, динамика «Я-концепции», типы личного взаимодействия. Компоненты структуры в содержательном наполнении экзистенциально-гуманистической концепции представляют интерес для цели нашего исследования. Диагностика каждой из сфер позволит определить арсенал возможностей для развития гуманистических позиций образования. Внутренний механизм гуманистической позиции предполагает многомерность психологического феномена гуманизации, сложность и многогранность самого процесса исследования. Разделение на сферы условное, т.к. в основе исследования готовности к лично-центрированному взаимодействию, на наш взгляд, лежит интегральность как системообразующий фактор в реализации. В процессе формирующего эксперимента становится возможным определить изменения в уровне сформированности компонентов гуманистической направленности студентов

вуз-а, которая свидетельствует о психологической готовности. Поэтому целесообразнее представить комплексную методику формирования гуманистической позиции в процессе профессиональной подготовки специалиста.

Рассматриваемая нами психологическая готовность к личностно-центрированному взаимодействию, по своей сути, является специфической формой (субъективностью) и способом (субъектностью) жизнедеятельности студентов университетов (субъектов) в процессе образования в вузе.

В условиях учебно-педагогического взаимодействия субъектность не только обеспечивает эффективность и успешность выполняемой деятельности посредством позитивного отношения к деятельности, но и формирует гуманистическую позицию, побуждающую к самостоятельным поискам способов предложенных задач, в конечном итоге – самосовершенствования и саморазвития.

В этом заключается особая специфика субъективного внутреннего мира как целостного и относительно самостоятельного образования, являющегося не только порождением деятельности, но и несущего в себе активное начало, воздействующее на жизнь и деятельность человека.

Главное, что характеризует субъекта деятельности – это способность к согласованию структур личности и структуры деятельности.

Процесс становления студентов университета субъектами профессиональной деятельности предполагает:

- способствование становлению личности субъектом профессиональной деятельности, овладение им всем спектром ролей, позиций и функций, свойственных избранной профессии в современных условиях;

- ориентацию не на овладение знаниями, отдельными умениями и навыками, а на развитие личности специалиста и овладению ею целостными ситуациями и целостными технологиями;

- системообразующим фактором в образовательном процессе выступает не познавательная деятельность, а учебно-профессиональная деятельность;

- гуманизация взаимоотношений преподавателя и студентов на основе партнерства и сотрудничества.

Соблюдение требований возможно лишь при создании необходимых условий для обоснованного формирования собственной позиции [4, 7]. В современной науке и практике ценности выступают как индикатор для отслеживания процессов социального и индивидуального изменения в структуре социально-психологических изменений личности, для осознания различий между социальным сообществом в рамках одной этнической группы, в этнокультурном исследовании.

Можно сделать вывод, что психологическая готовность студентов университета к личностно-центрированному взаимодействию представляет собой специфическое диспозиционное образование, состоящее из компонентов и критериев субъектности, обнаруживающей себя в способности человека конструировать модель собственной жизнедеятельности.

Безопасная образовательная среда является базой для развития любого общества, актуальность изучения, моделирования и проектирования среды, в которой обеспечено формирование личности, ее защищенность и возможность полноценного развития [2]. Обеспечение психологической безопасности в образовательной среде может способствовать профессиональному и личностному развитию субъектов образовательного процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Баева И.А.* Психологическая безопасность в образовании: Монография. СПб, 2002. 271 с.
2. *Берберян А.С.* Организация гуманистически ориентированной образовательной среды в вузе. Психолого-педагогические проблемы личности и социального взаимодействия II Международная научно-практическая конференция Пенза–Шадринск–Ереван, 2011. СС. 223–233.
3. *Гафурова Н.О.* Конструирование среды, развивающей одаренность личности. Красноярск, 1996.
4. *Грачев Г.В.* Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. М.: Изд-во РАГС, 1998. 125 с.
5. *Леонтьев Д.А.* Гуманистическая психология как социокультурное явление // В сб. Психология с человеческим лицом. Гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. М.: Смысл, 1997.

6. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб, 2001. 478 с.
7. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. Волгоград: Издательство «Перемена», 1995.
8. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования. М., 2003.

**ԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԻ
ԷԹՆՈՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ԱՆՁՆԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆ**

Ա.Ս. Բերբերյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ուսումնասիրվում է կրթական միջավայրի հոգեբանական անվտանգությունը կրթության սուբյեկտների անձնակենտրոն փոխազդեցության կազմակերպման միջոցով: Սուբյեկտիվությունը ուսումնամանկավարժական փոխազդեցության պայմաններում ոչ միայն ապահովում է գործունեության արդյունավետությունը և հաջողությունը՝ ի շնորհիվ գործունեության նկատմամբ դրական վերաբերմունքի, այլ նաև ձևավորում է ուսանողների հումանիստական դիրքորոշումը:

Հիմնաբառեր՝ հոգեբանական անվտանգություն, կրթական գործընթացի սուբյեկտ, անձնային զարգացում:

PSYCHOLOGICAL SAFETY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR FOR ETHNIC, SOCIAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF THE SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

A. Berberyan

SUMMARY

The article considers the psychological safety of the educational environment by organizing student-centered interaction between education subjects. In terms of educational and pedagogical interaction, subjectivity not only ensures the effectiveness and success of the activities through a positive attitude to work, but also forms students' humanistic attitude.

Keywords: psychological safety, subject of the educational process, personal development.

**ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՈՍՏԻԿԱՆԻ
ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ**

Տ. Երանոսյան, Դ. Սարգսյան

tigran_1983@yahoo.com dinavahag@inbox.ru

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածում ներկայացված են ՀՀ Կոտայքի մարզի համայնքային ոստիկանների շրջանում կատարված հոգեբանական փորձնական հետազոտության արդյունքները, որտեղ քննարկվում են համայնքային ոստիկանների գործունեության առանձնահատկությունները որպես քաղաքացիների մոտ անձի հոգեբանական անվտանգության ապահովման կարևոր նախադրյալ:

Հիմնաբառեր՝ անվտանգություն, համայնքի անվտանգություն, անձի հոգեբանական անվտանգություն, համայնքային ոստիկանություն:

Ժամանակակից հասարակական, քաղաքական կյանքում անձի անվտանգության հիմնահարցի ուսումնասիրության արդիականությունը պայմանավորված է պետության ռազմական, իրավական, տեղեկատվական, տնտեսական անվտանգության ապահովման գործընթացով: Անձի հոգեբանական անվտանգության ապահովումը բարդ գործընթաց է, որի համար մեծ դեր ունեն անձի միկրո (ընտանիք, ընկերներ) և մակրո (համայնքը, տարածաշրջանը, սոցիալական կապերը, մշակույթը) միջավայրը, որտեղ բավարարվում են անձի առաջնային և հիմնարար պահանջումները [1]: Այս իմաստով կարող ենք նշել, որ հոգեբանական անվտանգության ապահովման գործընթացում կարևոր օղակ է հանդիսանում անձը և նրա կենսագործունեության անվտանգությունը, որը պետության ներքին կայունության և իրավագիտակցության ձևավորման կարևորագույն երաշխիքնե-

րից է: Անձի հոգեբանական անվտանգությունը ինքնին ծառայում է այն գաղափարին, որ անձին զերծ պահի արտաքին և ներքին վտանգներից և սպառնալիքներից կամ ձևավորի դրանց նկատմամբ հուսալի պաշտպանություն [2, էջ 354]:

ՀՀ ոստիկանության՝ որպես անձի անվտանգության ապահովման պատասխանատու մարմնի առաջնային առաքելությունն է յուրաքանչյուր քաղաքացու անվտանգ գործունեության պահպանմանն ուղղված տարաբնույթ միջոցառումների իրականացումը [5]: Այդ միջոցառումների արդյունավետ իրականացումն ապահովող կարևորագույն գործիքներից է համայնքային ոստիկանության համակարգի ստեղծումը, որի նպատակն է ոստիկաններին ավելի մոտեցնել համայնքին, առավելապես քաղաքացիների կյանքին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, իրավապահ այլ կառույցների, կազմակերպությունների, հասարակական միավորումների, բնակչության հետ ակտիվացնել համագործակցությունը և հոգեբանական անվտանգ տարածք սահմանազօծել յուրաքանչյուր քաղաքացու և իրավապահ մարմնի աշխատակցի միջև՝ հիմքում դնելով փոխադարձ վստահության, հումանիզմի, հանդուրժողականության և անկանխակալ վերաբերմունքի ձևավորման գաղափարական հիմնաքարերը:

Ոստիկանության գործունեության ոլորտում բարեփոխումների առաջնային նպատակ է այն, որ քաղաքացիները իրենց զգան անվտանգ, վստահեն ոստիկանությանը՝ որպես իրենց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանի, իրենց անվտանգության երաշխավորի [3]: Հենց այս վերջնարդյունքին է միտված նաև համայնքնային ոստիկանության առաքելությունը:

Համայնքային ոստիկանության (ՀՈ) գործունեության արդյունավետության գնահատման, նրանց մասնագիտական վերապատրաստման, քաղաքացիների հետ հաղորդակցման և խորհրդակցական խմբերի կամ համայնքային խորհուրդների *(համայնքի շահագրգիռ անդամների բաղկացած խումբ, որը հանդիպումներ է անցկացնում համայնքային ոստիկաններին*

հետ փոխադարձ մտահոգություններ կայացնող հարցերը քննարկելու համար [4, էջ 6]) հետ համագործակցության ձևավորման նպատակով ՀՀ Կոտայքի մարզի երեք քաղաքներում՝ Հրազդան, Չարենցավան և Եղվարդ, Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ «Իրավական հետազոտությունների ազգային կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից «Համայնքային ոստիկանության կայացման խթանմանն ուղղված» ծրագրի իրականացման շրջանակում կատարվել են փորձնական ուսումնասիրություններ:

Ուսումնասիրության հոգեբանական կողմի **նպատակն է** եղել բացահայտել համայնքային ոստիկանի գործունեության մասնագիտական կարևոր որակների սխեման, հոգեբանական դժվարությունները և յուրահատկությունները, ինչպես նաև մշակել գործողությունների ծրագիր քաղաքացիների և ոստիկանների միջև ձևավորված կանխակալ վերաբերմունքի հաղթահարման համար:

Ուսումնասիրություն իրականացնելու համար որպես **մեթոդ** կիրառվել է թեստավորում (Քեթթել 16 գործոնային հարցարանը, Թոմասի՝ կոնֆլիկտների հաղթահարման ռազմավարության տեսակների բացահայտման մեթոդիկան, ինքնազգացողության գնահատման հարցարանը, Այզենկի՝ անձնային հարցարանը), անհատական հոգեբանական գրույց, ֆոկուս-խմբային քննարկում: Հետազոտությանը մասնակցել են ՀՀ ոստիկանության Կոտայքի մարզային վարչության երեք բաժինների (Հրազդան, Չարենցավան, Նաիրի) համայնքային ոստիկանները:

Ի մի բերելով հետազոտության արդյունքները՝ կարող ենք ընդգծել համայնքային ոստիկանների մասնագիտական և անձնային որակների բնութագրական պատկերը հետևյալ ոլորտներով՝ հաղորդակցման, հուզական, ճանաչողական և անձնային:

1. **Հաղորդակցման հմտություններ**՝ ելնելով ուսումնասիրության արդյունքներից՝ կարող ենք ասել, որ համայնքային ոստիկանները տիրապետում են շփման և հաղորդակցման հմտու-

թյուններին, սակայն անհրաժեշտություն է նկատվում նրանց մոտ զարգացնել գրագետ խոսքի ձևակերպման հմտություններ, պաշտոնական և գործարար հաղորդակցման համար արդյունավետ բառապաշար: Հաղորդակցման հմտությունների և շփվողականության բարձր կարողություններ որոշակի նկատելի էին Չարենցավան քաղաքի համայնքային ոստիկանների մոտ, որոնք ցուցաբերում էին նաև պատրաստակամություն բնակիչների հետ արդյունավետ հաղորդակցման միջոցների և հնարների կիրառության զարգացման հարցում:

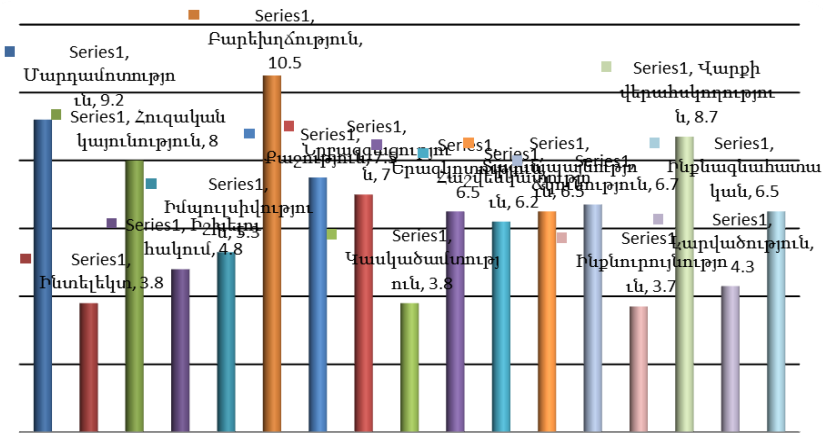
2. Հուզականային ոլորտ՝ թեստավորման և համայնքային ոստիկանների հետ հարցազրույցի արդյունքները ցույց տվեցին, որ նրանց մոտ հուզական լարվածությունը, տագնապայնությունը որոշ չափով բարձր է: Ֆոկուսխմբային քննարկումների ժամանակ բացահայտվել է, որ հուզական անհանգիստ և տագնապային ապրումները ոստիկանները դրսևորում են աշխատանքային/գործառութային ծանրաբեռնվածությունից: Այս հանգամանքը կարող է նրանց մոտ մասնագիտական այրման պատճառ հանդիսանալ:

3. Ճանաչողական ոլորտ՝ ոստիկանների մասնագիտական գործունեության համար խիստ անհրաժեշտ են ճանաչողական բոլոր գործընթացների՝ հիշողության, երևակայության, վերլուծահամադրական մտածողության, ուշադրության անընդհատ մարզումներ, որոնք, համակցվելով խոսքի և լեզվամտածական ընդունակությունների, տարածաժամանակային կողմնորոշման հետ, կբարձրացնեն նրանց գործունեության արհեստավարժությունը:

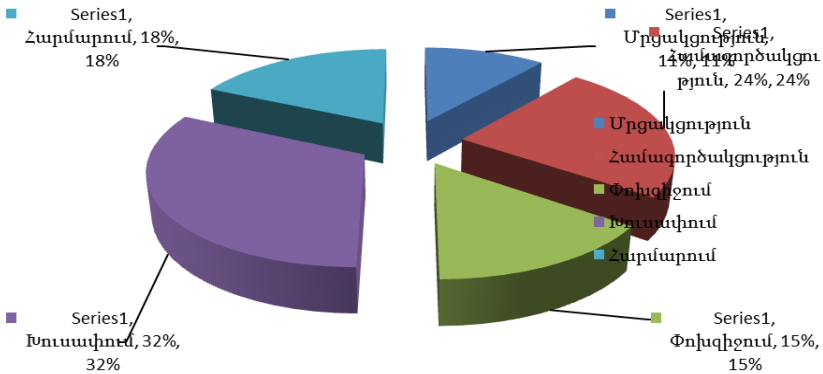
4. Անձնային ոլորտ՝ համայնքային ոստիկանների մոտ անձնային որակներից նկատելի էին կայուն ինքնագնահատականը, ընկերասիրությունը, բարեխղճությունը, միջինից բարձր էին դրսևորվել ճկունությունը, քաջությունը, ցածր էին արտահայտված իշխելու ձգտումը, կասկածամտությունը և իմպուլսիվությունը: Անձնային աճի և մասնագիտական ինքնակատարելագործման որակներից որոշների մոտ նկատելի բարձր

էին դրսևորվում պատրաստակամությունը, աշխատասիրությունը, կազմակերպվածությունը:

Ինչ վերաբերում է գործունեության մեջ դրսևորվող կազմակերպչական, նախաձեռնողական, պլանավորման, խմբային կառավարման հմտություններին, ինչպես նաև սոցիալական և հասարակական ակտիվությանը, միջոցառումների և խմբային աշխատանքների կազմակերպմանը, ապա կարող ենք ասել, որ ուստիկանների մոտ որոշակիորեն դրսևորվում էին կազմակերպչական որակներ, սակայն շատ թույլ էին արտահայտված ինքնուրույնությունը և նախաձեռնողականությունը (տե՛ս նկար 1.): Այս գործոնները կարևորվում են, քանի որ համայնքային ուստիկանների գործունեության կարևոր սկզբունքներից է նախաձեռնողականությունը (հանցածին իրադրությունների կամ գործոնների ինքնուրույն գնահատում, վերլուծություն, լուսաբանում և կանխարգելիչ ուղիների մշակում). համայնքային ուստիկանը պետք է լինի նախաձեռնող, այլ ոչ թե արձագանքող մոտեցում ցուցաբերի քաղաքացիների խնդիրների հանդեպ [5, էջ 8]:

Նկար 1 Քեթելի անձնային հարցարանի միջին ցուցանիշները **Օսնուցում**. Բնակավայրի չափման սանդղակը 0-8 միավոր է, Բարեխղճությունը, Մարդամտությունը և Բնակավայրի հակումը՝ 0-14, մնացած բոլոր դեպքերում՝ 0-12:

Նկար 2. Կոնֆլիկտների հաղթահարման ռազմավարությունների տոկոսային ցուցանիշները

Կոնֆլիկտային իրադրությունների հաղթահարման հարցում նկատելի էր այն, որ համայնքային ուստիկաններից յուրաքանչյուրը մշակել էր իր սեփական կոմֆորտի համար արդյունավետ ռազմավարություն և քիչ էր հաշվի առնում, թե ինչ բնույթ ունի կոնֆլիկտը, ինչպիսի իրադրությունում է այն ծագել կամ ովքեր են կոնֆլիկտող կողմերը: Ինչպես երևում է նկար 2-ում, միջանձնային փոխհարաբերությունների քաղաքականության մշակման հարցում հավասարապես չեն կիրառում ռազմավարական տակտիկաները, սակայն դրանք պետք է լինեն գրեթե հավասարաչափ դրսևորվող, ինչը կապահովի նրանց գործունեության արդյունավետությունը:

Եզրակացություն

Ելնելով այն հանգամանքից, որ համայնքային ուստիկանները իրենց հիմնական գործունեությունը ծավալում են բնակիչների հետ, նրանց խնդիրների լուծման, համայնքային կյանքի և կեցության որակի, բնակիչների անվտանգության ապահովման համար՝ կազմակերպչական հմտությունները նրանց գործունեության զգալի մասն են կազմում: Մակայն հոգեբանական այնպիսի որակներ, ինչպիսիք են նախաձեռնողականությունը և ինքնուրույնությունը նրանց մոտ բավականին ցածր են գնա-

հատված: Կարելի է ասել, որ համայնքային ոստիկանը ինքնակամ կամ ինքնուրույն չի նախաձեռնի համայնքում առկա խընդրի լուծման, վերացման կամ հաղթահարման ուղիների մշակումը և այլն: Այս հանգամանքը կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ նաև համայնքային ոստիկանի կողմից անձի հոգեբանական անվտանգության ապահովման գործում՝ քաղաքացիների հետ գործունեություն ծավալելու անհրաժեշտ հոգեբանական հմտությունների թերի լինելու պատճառով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Անձի հոգեբանական անվտանգության հիմնախնդիրը. Կոլեկտիվ մենագրություն: Հեղ. Ռ.Վ. Աղուզումցյան, Ս.Ս. Ամիրջյան, Վ.Ռ. Պապոյան և ուրիշներ: Եր.: ԵՊՀ, 2009, 164 էջ:
2. *Մարզայան Դ.* Անձի հոգեբանական անվտանգության հիմնախնդիրը տարբեր մոտեցումներում, Հանրային կառավարում, հասուն կ թողարկում, թիվ 3-4, 2014թ., էջ 354-358:
3. Համայնքային ոստիկանություն, հանուն ժողովրդի և պետության - <http://www.police.am>
4. Հայմանքային ոստիկանության ոլորտում ներգրավված ոստիկանության աշխատակիցների համար ուղեցույց, ԵԱՀԿ, Եր., 2013թ.:
5. Ոստիկանություն-հասարակություն գործընկերության հաստատման լավագույն փորձը, ԵԱՀԿ գլխավոր քարտուղարի գրասենյակի ոստիկանության գործունեության ռազմավարական հարցերի բաժին, Վիեննա 2008թ.:

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ КАК ПЕРВИЧНАЯ ФУНКЦИЯ ОБЩИННОГО ПОЛИЦЕЙСКОГО

Т. Ераносян, Д. Саргсян

АННОТАЦИЯ

В этой статье анализируются результаты пилотного психологического исследования, которое проводили среди сотрудников общинной полиции Котайкской области РА. В статье рассматрива-

ются особенности общинной полиции как важной предпосылки для обеспечения психологической безопасности личности.

Ключевые слова: безопасность, безопасность общины, психологическая безопасность личности, полиция общины.

ENSURANCE OF INDIVIDUAL'S PSCYHOLOGICAL SECURITY AS A PRIMARY FUNCTION OF THE COMMUNITY POLICEMAN

T. Yerosyan, D. Sargsyan

SUMMARY

This article presents the results of a pilot psychological study conducted among the community police officers in Kotayk region of Armenia. Community police specific features, as an important prerequisite for providing person's psychological security, have also been analyzed in the article.

Keywords: security, community security, individual's psychological security, community police.

СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ա.Ս. Մանուկյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

«Անվտանգության մարմինների ձևավորումն ու գործունեությունը Հայաստանի Երրորդ Հանրապետությունում» հոդվածում քննարկվում է ՀՀ ազգային անվտանգության մարմինների հիմնադրման և գործունեության գործընթացը: Մասնավորապես բաց աղբյուրների և նյութերի հիման վրա ներկայացված է ՀՀ հատուկ ծառայությունների ստեղծման, կայացման և աշխատանքի արդյունքների ընթացքը 1991-2010թթ.:

Հիմնաբառեր՝ անվտանգության մարմիններ, Հայաստանի Երրորդ Հանրապետություն, ՀՀ հատուկ ծառայություններ:

1980-ականների կեսերից ԽՍՀՄ-ում ծավալված բուռն քաղաքական իրադարձությունները բնականաբար նոր մոտեցումներ էին պահանջում նաև երկրի հատուկ ծառայություններից. Մասնավորապես, ծագել էին նոր խնդիրներ, որոնք չէին կարող լուծվել հին մեթոդներով: Այդ տարիների կարևորագույն քաղաքական որոշումներից մեկը կարելի է համարել երկրի բոլոր անվտանգության մարմիններում 5-րդ ուղղության, ինչպես ժողովրդի մեջ տարածված էր՝ գաղափարական ուղղության վերացումը: Հարկ է ուշադրություն դարձնել այն ուշագրավ հանգամանքին, որ դա, առաջին հերթին, նշանակում էր, որ ԽՍՀՄ պետանվտանգության մարմինները դադարեցնում էին իրենց գործունեությունը այսպես կոչված ներքին գաղափար-

րական թշնամիների դեմ, ինչն, անշուշտ, լուրջ առաջընթաց էր ժողովրդավարացման ճանապարհին:

Քաղաքական իրադարձությունները Հայաստանում զարգանում էին դարաբաղյան համաժողովրդական մեծ վերելքի պայմաններում, ինչն իր յուրահատուկ դրսևորումներն էր ունենում Հանրապետությունում: Համոզվելով, որ ԽՍՀՄ ղեկավարությունը վճռական քայլեր չի ձեռնարկում դարաբաղյան խնդիրն արդարացի լուծելու ուղղությամբ՝ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը որոշում է կայացնում համաժողովրդական հանրաքվե անցկացնելու մասին, որի համաձայն 1991թ. սեպտեմբերի 23-ին հայ ժողովուրդն իր «այոն» է ասում Հայաստանի անկախությանը, և իր կյանքն է սկսում անկախ Հայաստանի Երրորդ Հանրապետությունը: Երկրի առաջ ծառանում է հասարակական-քաղաքական և տնտեսական կյանքի արմատական փոփոխություններ կատարելու բարդ և դժվարագույն խնդիրը, ինչն առաջին հերթին պահանջում էր կառավարման նոր համակարգի ներդնում: Այդ գործընթացներն իրագործվում էին աշխարհաքաղաքական և ներպետական ծանր պայմաններում, որն իր կնիքն է թողնում նոր կառավարման մարմինների ձևավորման վրա [մանրամասն տե՛ս էջ 741-748, 768-812, 2, 3]:

Նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության առջև ծառայած ամենաառաջնահերթ խնդիրներից մեկն է դառնում նաև պետության անվտանգության ապահովումը: Դրա անհրաժեշտությունն առավել կարևորվում էր այն իրողությամբ, որ Հայաստանը գտնվում էր փաստացի պատերազմական վիճակում հարևան հանրապետության հետ, քանի որ Լեռնային Ղարաբաղում ծավալված ազատամարտը, բնական է, իր անմիջական խնդիրներն էր առաջադրում Հայաստանին: Նոր ձևավորվող պետությունը ստեղծում էր կառավարման նոր, ինքնուրույն օղակներ: Ընդ որում, աննախադեպ անհրաժեշտություն էր առաջացել հնարավոր սեղմ ժամկետներում ստեղծել երկրի պաշտպանությունը ապահովող մի շարք կարևորագույն մարմիններ, որոնցից էին հայկական բանակը, անվտանգության մարմինները և այլն: Այսինքն, առօրյա հրատապ հարցերը

լուծելուն զուգահեռ ձևավորվում էր երկրի անվտանգության համակարգը:

Անվտանգության ապահովման համակարգի ստեղծման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեին նոր աշխարհաքաղաքական իրողությունները: Այսրկոմկասն իր աշխարհագրական դիրքով և քաղաքական նշանակությամբ գտնվում էր աշխարհի բազմաթիվ տերությունների ուշադրության կենտրոնում: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո այդ տարածաշրջանում, որը կազմում է Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանային ամբողջության մասը, սկսեցին բախվել ոչ միայն ավանդական նկրտումներ ունեցող Ռուսաստանի, Թուրքիայի և Իրանի շահերը, այլև ակտիվացան մինչ այդ բացահայտ իրենց չդրսևորող մի շարք երկրներ՝ ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան, Գերմանիան և այլ պետություններ:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Հայաստանում նյութական և մարդկային պաշարները, տնտեսական և քաղաքական հնարավորությունները սահմանափակ են՝ առաջնային նշանակություն էին ձեռք բերում երկրի ազգային շահերին ու անվտանգությանը սպառնացող վտանգների բացահայտումն ու դրանք ժամանակին չեզոքացնելու համակարգերի մշակումն ու գործադրումը: Այդ առումով առանձնահատուկ նշանակություն են ստանում պետության բանակն ու հատուկ ծառայությունները:

Մեր օրերում աշխարհի և ոչ մի պետություն չի կարող մեկուսացված գոյատևել, ուստի անվտանգության խնդիրները մշակելիս անհրաժեշտություն է առաջանում հաշվի նստել նաև այլ պետությունների շահերի ու կոնկրետ քայլերի հետ: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ այն իրողությունը, որ Հայաստանը աշխարհի այն սակավաթիվ պետություններից է, որը գրեթե չունի իր ազգային անվտանգությանը սպառնացող ներքին գործոններ, և նրա նկատմամբ հնարավոր բոլոր սպառնալիքները ունեն բացառապես արտաքին ազդակներ:

Անկախություն հռչակելուց հետո Հայաստանի արտաքին քաղաքականության նպատակն է դառնում բոլոր հարևան պետությունների հետ բարիդրացիական հարաբերությունների հաստատումն ու տարածաշրջանում կայունության պահպա-

նումը, սակայն դա չի նշանակում, թե նվազել են մեր երկրի դեմ ուղղված մարտահրավերներն ու սպառնալիքները, և պետության անվտանգության ապահովումը համարվում է առաջնահերթ խնդիրներից մեկը:

Հայաստանի անվտանգության ապահովման հիմնական և ուղղորդող օղակն է ազգային անվտանգության գերատեսչությունը, որի ստեղծմանը իշխանության մարմինները ձեռնամուխ եղան անկախության հռչակման առաջին իսկ օրերից: Հասկանալի էր ու բնական, որ այդ՝ երկրի համար կարևորագույն օղակի ձևավորումը տեղի ունեցավ Հայաստանում գործող Պետական անվտանգության կոմիտեի հիմքի վրա:

ԽՍՀՄ կենտրոնից անկախ անվտանգության մարմին ստեղծելու առաջին քայլը եղավ այն, որ 1991թ. օգոստոսին Հայաստանի Պետական անվտանգության կոմիտեի նախագահ, այդ մարմիններում երկարամյա աշխատանքային փորձ ունեցող գեներալ-մայոր Հուսիկ Հարությունյանը նշանակվեց ոչ թե կենտրոնի որոշմամբ, այլ՝ Հայաստանի Գերագույն խորհրդի կողմից: Դա աննախադեպ երևույթ էր ԽՍՀՄ պետական մարմինների ղեկավարներ նշանակելու տեսանկյունից: Այնուհետև, Հայաստանի անկախությունը հռչակելուց հետո՝ 1991թ. դեկտեմբերի 4-ին, երկրի նախագահի հրամանագրով ստեղծվեց Հայաստանի ազգային անվտանգության վարչությունը, որի ղեկավար նշանակվեց Հուսիկ Հարությունյանը:

Ինչպես նշված է Հայաստանի Հանրապետության նախագահի արդեն 1991թ. դեկտեմբերի 19-ի հրամանագրում, ելնելով Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովման շահերից

1. Հայաստանի Հանրապետության նախկին պետական անվտանգության շենքերը, շինությունները, տեխնիկական, տրանսպորտային ու կապի միջոցները, ռազմական գույքն ու հանդերձանքը, այլ գույքը, փաստաթղթերը, արխիվը և այլ նյութեր համարվում են Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունը և հանձնվում են օգտագործման Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության պետական վարչությանը:

2. Մինչև Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության վարչության գործունեությունը կանոնակարգող օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունումը նրա գործունեության հիմնական ուղղություններ համարել.

հետախուզական աշխատանքը՝ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին և ներքին քաղաքականության համար քաղաքական, տնտեսական և գիտատեխնիկական անհրաժեշտ տեղեկատվությամբ ապահովելու նպատակով,

հակահետախուզական աշխատանքը՝ այլ պետությունների հատուկ ծառայությունների հետախուզական գործունեությունից Հայաստանի Հանրապետությունը պաշտպանելու նպատակով,

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության շահերին վնաս հասցնող կազմակերպված հանցագործությունների դեմ պայքարելը.

Հետաքննություն և նախաքննություն կատարել օրենքով իր իրավասությանը հանձնված գործերով [4]:

2001թ. ընդունվեց «ՀՀ Օրենք ազգային անվտանգության մարմինների մասին», իսկ 2004թ.՝ «ՀՀ Օրենք ազգային անվտանգության մարմիններում ծառայության մասին» [5,6], որոնք առավել հստակեցրեցին Հայաստանի անվտանգության մարմինների գործառնությունները և այդ մարմինների աշխատակիցների ծառայության կարգը: Նշենք, որ ՀՀ ազգային անվտանգության մարմինները իրենց գործունեությունը իրականացնում են օրենքով նախատեսված հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

- ա. հետախուզական գործունեություն,
- բ. հակահետախուզական գործունեություն,
- գ. ռազմական հակահետախուզական գործունեություն,
- դ. պետական սահմանի պահպանություն,
- ե. պայքար հանցագործության դեմ:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի անվտանգության մարմինների շատ աշխատակիցներ իրենց ակտիվ մասնակցությունն են ունեցել Արցախյան ազատամարտում, ինչի համար համապատասխան պարգևների են արժանացնել: Նրանք իրենց արժանիորեն են դրսևորել նաև այդ տարիներին Հայաստանում կազ-

մավորված զինված հանցագործ խմբերի վնասագերծման գործում, քարոզչական պայքարի ճակատում և այլուր:

1991թ. ՀՀ անվտանգության կառույցը կրեց մի շարք անվանական, կառուցվածքային փոփոխություններ և այն ղեկավարեցին հետևյալ անձինք՝ գեներալ-մայոր Հուսիկ Մուրենի Հարությունյանը (պաշտոնավարել է 1991թ.-1992թ. փետրվարը): Այդ պաշտոնում նրան հաջորդեցին Վալերի Վաղարշակի Պողոսյանը (1992-1993թթ.), գեներալ-մայոր Էդուարդ Գրիգորի Միմոնյանցը (1993-1994թթ.), Դավիթ Գուրգենի Շահնազարյանը (1994-1995թ.մայիս): 1995թ. ՀՀ Ազգային անվտանգության վարչությունը վերանվանվեց ՀՀ Ազգային անվտանգության նախարարություն, և նախարար նշանակվեց Սերժ Ազատի Սարգսյանը: 1996թ. նոյեմբերի 8-ին ՀՀ Ներքին գործերի նախարարությունը և ՀՀ Ազգային անվտանգության նախարարությունը միավորվեցին մեկ՝ ՀՀ ՆԳ և ԱԱ նախարարության, որը շարունակեց ղեկավարել Ս.Սարգսյանը (պաշտոնավարել է 1995-1999թ. նոյեմբեր): 1999թ. նոյեմբերի 13-ին ՀՀ ԱԱ նախարարությունը տարանջատվեց միասնական նախարարությունից, և նախարար նշանակվեց գեներալ-մայոր Կարլոս Խաչիկի Պետրոսյանը (պաշտոնավարել է 1999թ.-2004թ. նոյեմբերը): 2002թ. դեկտեմբերի 17-ին ՀՀ ԱԱՆ վերաձևավորվեց ՀՀ Կառավարությանն առնթրեք ազգային անվտանգության ծառայության: 2004թ.-ից այն ղեկավարում է գեներալ-գնդապետ Գորիկ Գուրգենի Հակոբյանը [7]:

ՀՀ անվտանգության մարմինները լուրջ և բավականին արդյունավետ աշխատանքներ են կատարում հակահետախուզության և սահմանի պահպանության ոլորտներում հատկապես 1990-ական թվականների երկրորդ կեսերից: Այդ ժամանակահատվածում բացահայտվել և արժանի պատիժ են ստացել Թուրքիայի և Ադրբեջանի մի շարք լրտեսներ և գործակալներ:

Ինչպես իրազեկեց հանրությանը 1997թ. մայիսին ՀՀ հատուկ ծառայությունների ղեկավար Ս.Սարգսյանը, անկախության տարիներին Հայաստանում բացահայտվել է 10 արտասահմանյան գործակալ [8]:

Նորանկախ Հայաստանի անվտանգության մարմինները հասկանալի պատճառներով առավել մեծ ուշադրություն էին դարձնում իրենց աշխատանքի հիմնական ուղղություններին՝ մասնավորապես հետախուզությանը և հակահետախուզությանը: Բնականաբար մեր ժամանակներում հետախուզական գործունեության մասին հրապարակումներ չկան և չեն կարող լինել, սակայն մամուլի և ՀՀ դատախազության հրապարակումներից կարելի է որոշակի տեղեկատվություն ստանալ այդ մասին [9,10,11,12,13,14 և այլն]:

Այդ մասին է վկայում նաև 2010թ. նոյեմբերին ՀՀ գլխավոր դատախազության «Դատապարտվել է 9 գործակալ» հրապարակումը, որն ամբողջությամբ ներկայացնում ենք ստորև, քանի որ այն որոշակի պատկերացում է տալիս մեր ժամանակներում նորանկախ Հայաստանի հատուկ ծառայությունների կատարած աշխատանքների մասին.

«Վերջին տարիներին Հայաստանում հայտնաբերվել է Ադրբեջանի և Թուրքիայի հատուկ ծառայությունների հետ համագործակցող 9 գործակալ, և բոլորն էլ դատապարտվել են երկարատև ազատազրկման:

Պետական դավաճանություն կամ լրտեսության առարկա է հանդիսանում ոչ միայն պետական գաղտնիք հանդիսացող նյութերի հավաքումը և տրամադրումը օտարերկրյա պետության հետախուզությանը, այլև՝ պետական գաղտնիք չհանդիսացող այլ տեղեկությունների հավաքումը և հաղորդումը: Այլ տեղեկությունների ներքո օրենսդիր և դատական պրակտիկան ճանաչում է տնտեսական, գիտական, քաղաքական, ռազմական, պետության պաշտպանությանը վերաբերող, այլ բնույթի ցանկացած տեղեկություն, որոնք կարող են օգտագործվել ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության: Պետական դավաճանության հանցագործության սուբյեկտ կարող է հանդիսանալ միայն ՀՀ քաղաքացին, իսկ լրտեսության՝ օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը: Հայաստանի դատական մարմիններում վերջին տարիներին քննվել է այսօրինակ բնույթի 5 քրեական գործ՝ 9 անձի վերաբերյալ, ընդ որում՝

Մուրադ Բոջոյանը, Անդրեյ Մազիևը, Նինա Շիլովան, Իվետա Ֆիլկովան, Էդգար Ֆիլկովը, Ալեքսանդր Գասպարյանը և Գևորգ Հայրապետյանը դատապարտվել են պետական դավաճանության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 299 հոդված), իսկ ՌԴ քաղաքացի Ռուստեմ Վալիախմետովը և ԻԻՀ քաղաքացի Բենիամ Բադերին դատապարտվել են լրտեսության համար (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 302 հոդված): Նշենք, որ նշված բոլոր գործերով ներպետական ատյանները հիմնավորված են համարել առաջադրված մեղադրանքները: Մասնակի բացառություն է կազմում միայն Գ.Հայրապետյանի և Բ.Բադերի վերաբերյալ քրեական գործը, որի վերաբերյալ դատավճիռ կայացրել է միայն ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, իսկ վերաքննիչ դատարանը դեռ չի սկսել քննությունը: Եվրոդատարան հասել է մեկ բողոք՝ Մուրադ Բոջոյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարության և մերժվել, քանզի Եվրոդատարանը գտել է, որ Բոջոյանի կողմից նման տեղեկությունների հաղորդումը արտասահմանյան հետախուզական ծառայություններին իրական վտանգ էր ներկայացնում Հայաստանի ազգային անվտանգությանը և հիմք էր հանդիսանում նրան պատժելու համար: Հետևաբար դատարանը եզրակացնում է, որ Բոջոյանի՝ պատժի ենթարկելն ուներ սոցիալական սուր անհրաժեշտություն և որ դատապարտելու համար ներպետական դատարանների կողմից ներկայացված հիմքերը վերաբերելի և բավարար էին:

Թուրքիայի հատուկ ծառայությունների հետ համագործակցության գործը

Մուրադ Բոջոյանը ծնվել է Թուրքիայի Ստամբուլ քաղաքում, ծագումով՝ հայ: Հայաստան է տեղափոխվել 1963թ.-ին: Աշխատել է պետական ռադիոյում՝ որպես հաղորդավար և թուրքերենի թարգմանիչ, արտգործնախարարությունում որպես Թուրքիայի բաժնի ղեկավար, իսկ 1996-1998թթ.՝ ՀՀ նախագահի աշխատակազմում՝ որպես թուրքերենի թարգմանիչ և Թուրքիայի գլխավոր մասնագետ: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռի համաձայն՝ ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո, Բոջոյանը, զբաղեցնելով բարձր պաշտոններ Հայաստանում և

ազատ տիրապետելով հայերենին, ռուսերենին, թուրքերենին, հավաքագրվել է թուրքական «ՄԻԹ» (Թուրքիայի ազգային հետախուզական կազմակերպություն-Ա.Մ.) սպաների կողմից: Այդ ընթացքում կապեր է հաստատել տարբեր թուրք լրագրողների հետ, թարգմանչական ծառայություններ մատուցել նրանց, ովքեր ուղղակիորեն կապված են եղել Թուրքիայի հատուկ ծառայությունների հետ: Մ. Բոջոյանը կրել է «Ջինդե» ծածկանունը:

Օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի համաձայն՝ նա թուրքական հատուկ ծառայության սպաներին տեղեկություններ է փոխանցել Հայաստանի ներքաղաքական վիճակի, Հայաստանի քաղաքական կուսակցությունների, դրանց անդամների հետ ունեցած զրույցների, Հայաստանում քրդական մտավորականության ասոցիացիայի մասին: Պատմել է Վրաստանում և Ռուսաստանի Կրասնոդարի և Ստավրոպոլի շրջանների հայ համայնքների մասին: Տրամադրել ռազմական բնույթի տեղեկություններ, մասնավորապես՝ Հայաստանի արևմտյան և հարավային սահմանները պաշտպանող սահմանապահների, Հայաստան-Թուրքիա, Հայաստան-Իրան սահմանների անցագրային կետերի, «Ջվարթնոց» օդանավակայանում սահմանապահների, հայկական բանակի, զորակոչի քվոտայի, ինչպես նաև Երևանում տեղակայված զինված ուժերի և Երևանի կամուրջների մասին: Տրամադրված տեղեկությունների դիմաց՝ Մ.Բոջոյանը ստացել է նյութական վարձատրություն: Ձերբակալվել է 2002 թվականի հունվարի 26-ին, որի ժամանակ առգրավվել են MIT սպաների համար նախապատրաստած տեղեկությունները:

Լրտեսությունները Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների առաջադրանքով և պահանջով

Նինա Շիլինան Ադրբեջանի Սումգայիթ քաղաքում գտնվող իր բնակարանի փոխանակման արդյունքում 1988թ. մշտական բնակություն է հաստատել Ջերմուկ քաղաքում, հանդիսացել է ՀՀ քաղաքացի: 1993թ. փետրվարին Շիլինան ՌԴ-ում (Ռուսաստանի Դաշնությունում-Ա.Մ.) բնակվող իր որդուն այցելելու նպատակով մեկնել է Թբիլիսի, սակայն Ռուսաստան

զնացքներ չմեկնելու պատճառով մնացել է երկաթուղային կայարանում, ընկել է Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների գործակալների տեսադաշտ: Վերջիններս նրան համոզել են ՌԴ մեկնել Բաքու քաղաքով, որտեղ հանդիպել է Ադրբեջանի ՆԳՆ-ի այսպես կոչված «Հայկական տեռորիզմի դեմ պայքարի» բաժնի աշխատակիցներին, հավաքագրվել նրանց կողմից և ստացել Հայաստանում դիվերսիոն և հետախուզական գործունեություն կատարելու հանձնարարություն:

Համագործակցությունը ամրապնդելու և գործակալի նրա հուսալիությունը բարձրացնելու նպատակով Ադրբեջանի ՆԳՆ աշխատակիցները Շիլինային առաջարկել են Բաքու բերել նաև նրա որդուն՝ խոստանալով լուծել ուսման հարցը, որի հետ Շիլինան համաձայնել է: Հետագայում նրա որդին ընդունվել է Բաքվի բարձրագույն ռազմածովային ուսումնարան:

Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների բաժնի աշխատակցից ստանալով Երևանի «Էրեբունի» կամ այլ հյուրանոցում դիվերսիա կատարելու առաջադրանք՝ 1993թ. Բաքվից «Ռաֆիկ» անունով գործակալի հետ մեկնել են Թբիլիսի, այնուհետև՝ Երևան՝ իրենց հետ բերելով գործարանային պայմաններում փակված, թուրքական արտադրության մարգարինի երկու արկղ, որոնց մեջ տեղադրված է եղել գործարանային արտադրության «տրոտիլ» տեսակի պայթուցիկ նյութ: Պայթուցիկ մեխանիզմը գործի էր դրվելու պայթուցիկ սարքն այլ մեխանիզմներին լարերով միացնելու միջոցով, սակայն նրանց կամքից անկախ պատճառներով, բարեբախտաբար, պայթույնը տեղի չի ունեցել:

Դրանից հետո Շիլինան ստացել է բազմաթիվ այլ բնույթի առաջադրանքներ, մասնավորապես՝ Հայաստանում տիրող սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական իրավիճակի վերաբերյալ տեղեկություններ հավաքելու, որի կապակցությամբ նա, բնակվելով Հայաստանում՝ իր ծանոթների տանը, ինչպես լրատվամիջոցներից, մամուլից, այնպես էլ արտաքին դիտարկումների միջոցով հավաքել է տեղեկություններ, այնուհետև դրանք հաղորդել է Ադրբեջանի հատուկ ծառայություններին: Իսկ 1995թ. սկսել է աշխատել արդեն Ադրբեջանի պաշտպանության նա-

խարարության հետախուզական վարչության աշխատակիցների համար, տվել է նրանց համագործակցելու ստորագրություն, ընտրել «Արգո» ծածկանունը և ստացել ՀՀ և ԼՂՀ տարածքում ռազմական և այլ բնույթի տեղեկություններ հավաքելու հանձնարարություն, այդ թվում՝ այնտեղ տեղաբաշխված զորամասերի, դրանց համարների, հրամանատարների, սպայական կազմի, տեխնիկայի և սպառազինության, ռուսական զորամասերի, Հայաստանում տիրող սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական իրավիճակի, վառելիքի գների, Իրանից Հայաստան ներմուծվող ապրանքների մասին:

Առաջադրանքները կատարելու համար Շիլինան 1995թ. ստեղծել է լրտեսական ցանց՝ ներգրավելով ՀՀ քաղաքացիներ Իվետա Ֆիլկովային («Լիլո» ծածկանվամբ), Էդգար Ֆիլկովին («Տոկիո» ծածկանվամբ), Ալեքսանդր Գասպարյանին, որոնց առանձին-առանձին տանելով Վրաստան՝ Ռուսթավի քաղաքում՝ գաղտնաբնակարանում, կազմակերպել է հանդիպումներ հատուկ ծառայության բաժնի և հետախուզական վարչության աշխատակիցների հետ, որոնք հավաքագրել են վերջիններիս: Այդ ժամանակվանից մինչև 2002թ., այսինքն՝ նրանց հանցավոր գործունեության բացահայտման պահը, նրանք ռազմական և այլ բնույթի տեղեկություններ հավաքելու և փոխանցելու համար օգտվել են նաև տեղեկատվական բաց, այսինքն՝ ոչ գաղտնի աղբյուրներից՝ մամուլ, հեռուստատեսություն, հեռախոսների և հասցեների տեղեկատու: 2004թ. Շիլինան և մյուսները դատապարտվել են երկարատև ազատազրկման:

ՀՀ քաղաքացի Անդրեյ Մազիևը 1999թ. հավաքագրվել է Ադրբեջանի ազգային անվտանգության նախարարության հատուկ ծառայության կողմից, տվել համագործակցության մասին ստորագրություն և ընտրել «Ֆրոլով» ծածկանունը: Պարզվել է, որ Մազիևը ադրբեջանական հատուկ ծառայությունների հետ համագործակցության ընթացքում՝ 1999 թվականի հոկտեմբերից մինչև 2005 թվականի հունվարի 4-ը, այսինքն՝ մինչև բացահայտվելն ու ձերբակալվելը ստացել է հանձնարարություններ, այդ թվում՝ պատրաստել ֆոտոփաստաթղթեր «Էրեբունի» օդա-

նավակայանի վերաբերյալ, ինչպես նաև՝ լուսանկարել «Զվարթնոց» օդանավակայանի թռիչքագիծը, ինքնաթիռների կայանման վայրերը, հարակից շենքերը: Աղբբեջանցիների հատուկ ծառայության աշխատակիցներին առանձնապես հետաքրքրել է ՀՀ նախագահի՝ օդանավակայանից մեկնելու և ժամանելու գործընթացը՝ ինչպես է ՀՀ նախագահը բարձրանում օդանավ և իջնում շարժական աստիճաններով, ինչպես և ինչ ուժերով է ապահովվում նախագահի օդանավը թռիչքի և վայրեջքի ժամանակ, օդանավակայանով ՀՀ նախագահի շարժակազմի ընթացքը, ինչպես նաև՝ նախագահի նստավայրը և բնակավայրը: Մազիկն այդ հանձնարարությունները հնարավորինս կատարել է, լուսանկարել է պահանջվածը, որը հետագայում քրեական գործով իրեղեն ապացույց է ճանաչվել: Երբ այդ լուսանկարների պատճենները հանձնել է հատուկ ծառայության աշխատակիցներին, վերջիններս չեն թաքցրել, որ դրանք հարկավոր են՝ ՀՀ նախագահի դեմ ահաբեկչական գործողություններ կազմակերպելու ծրագիրն իրականացնելու համար: Մազիկը 2005թ. դատապարտվել է ազատազրկման՝ 12 տարի ժամկետով:

Կամ մեկ այլ գործով. ԼՂ քաղաքացի, ազգությամբ թաթար Ռուստեմ Վալիխանյանը 2006թ. դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 302-րդ հոդվածով (լրտեսություն)՝ 11 տարի 6 ամիս ժամկետով: Նա 1992-1994թթ. ընթացքում կամավորական հիմունքներով մասնակցել է արցախյան ազատամարտին: Մարտական գործողությունների ավարտից հետո մշտական բնակության է տեղափոխվել Մոսկվա, որտեղ ծանոթացել է աղբբեջանացի Օլեգ Կոչիլովի հետ, որից նա 2005թ. առաջարկություն է ստացել Աղբբեջանի հատուկ ծառայության համար Հայաստանում հավաքել տարաբնույթ տեղեկություններ, մասնավորապես՝ լուսանկարել Հայաստանի տարածքում տեղակայված պետական հիմնարկների շենքերը, տները, փողոցները, կամուրջները, դրանց հիմքերը, Երևանի մետրոպոլիտենը, գործարանները և այն ամենը, ինչը կարող էր հետաքրքրություններ կայացնել հետախուզության համար: Այդ նպատակով Օլեգ Կոչիլովի նյութական օժանդակությամբ նա ձեռք է բերել տեխնի-

կակական սարքեր՝ թվային ֆոտոխցիկ, պատկերները մոտեցնելու և խոշորացնելու համար նախատեսված օբյեկտիվ, ֆոտոտպիչ, ձայնագրիչ, նրանից ստացել է նաև ճանապարհաձախար: Օգտվելով այն հանգամանքից, որ արցախյան ազատամարտին մասնակցության արդյունքում Հայաստանում մի շարք անձանց շրջանում վայելում է հարգանք և հեղինակություն՝ որոշել է օգտագործել այդ գործոնը՝ հույս ունենալով հանցավոր գործողություններն անարգել իրականացնել առանց կասկածներ առաջացնելու: Ձեռնամուխ լինելով առաջադրանքի կատարմանը՝ այցելել է Հայաստանի տարբեր շրջաններ: Հայաստանի մասին գիրք գրելու և Մոսկվայում ֆոտոցուցահանդես կազմակերպելու քողի տակ հավաքել է ռազմական նշանակության, կենսաապահովման ոլորտի օբյեկտների և Հայաստանի ներքաղաքական վիճակի վերաբերյալ տեղեկություններ: Կատարել է 4700-ց ավելի լուսանկարներ, այդ թվում հայ-ադրբեջանական սահմանամերձ գոտում տեղակայված թիվ N զորամասի տարածքից դեպի Վարդենիս-Նարինամլու-Ազիզլու երթուղին և ճանապարհների ողջ երկայնքը: Տարբեր կրիչների վրա հավաքած տեղեկությունները չի կարողացել փոխանցել Ադրբեջանի հետախուզական ծառայություններին՝ իր կամքից անկախ պատճառներով:

Շուրջ 1 տարի առաջ բացահայտվեց մեկ այլ պետական դավաճանության և լրտեսության վերաբերյալ հանցագործություն, և բոլորովին վերջերս կատարողներից Գևորգ Հայրապետյանը դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ 12 տարի, իսկ Բեհնամ Բաղերին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 302 հոդվածով՝ ազատազրկման 10 տարի ժամկետով: Արցախի ազատամարտի հայտնի հրամանատար Գ.Հայրապետյանը, մինչև 2007թ. սեպտեմբեր ամիսը ծառայելով ՀՀ ՊՆ համակարգում, զբաղեցնելով տարբեր պաշտոններ, ընկել է Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների տեսադաշտ: Ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավճռի համաձայն՝ Գ.Հայրապետյանը հավաքագրվել է 2009թ. ապրիլին և ստացել է առաջադրանք՝ օտարերկրյա հատուկ ծառայությանը տրամադրելու նպատակով հավաքել տա-

քաբնույթ տեղեկատվություն: Վերադառնալով Հայաստան՝ այդ նպատակով նա սկսել է հավաքել տեղեկատվություն, այն է՝ գաղտնի համարվող առանձին մոտոհրաձգային գնդի մարտական գործողությունների տեղեկատվության մատյան, տեսանյութեր, որոնք կարող էին օգտագործվել հակահայկական քարոզչության նպատակով, ինչպես նաև՝ ՀՀ ՊՆ մարտական հենակետերի, մարտական դիրքերի մասին, զորամասերի մարտական պատրաստականությունը գնահատող նկարահանումներ պարունակող տեսանյութերով սկավառակներ: Միաժամանակ պահել է գաղտնի տեղեկատվություն համարվող՝ ԼՂՀ պաշտպանության բանակի Քելբաջարի շրջանի զորամիավորումների տեղակայման վերաբերյալ քարտեզ: 2009թ. սեպտեմբերի 1-ին Իրանից Հայաստան է ժամանել ԻԻՀ (Իրանի Իսլամական Հանրապետություն-Ա.Մ.) քաղաքացի, ազգությամբ ազերի Բեհնամ Բադերիին: Նա ադրբեջանական հատուկ ծառայության ներկայացուցչի և Հայրապետյանի միջև եղած նախնական պայմանավորվածության համաձայն, ներկայացրել է նշանաբանը, այն է՝ բջջային հեռախոսը, որում առկա է եղել իր և ադրբեջանական հատուկ ծառայության աշխատակցի համատեղ լուսանկարը: Այնուհետև հյուրընկալվել է Հայրապետյանի բնակարանում և նրան հանձնել ադրբեջանական հատուկ ծառայություններից ստացած հերթական առաջադրանքներով ծրարը, օտարերկրյա հետախուզական ծառայություններին հետաքրքրող հարցերի շուրջ պարզաբանման ենթակա հատուկ հարցաթերթիկը, որոնց վերաբերյալ ակնկալվող ճշգրիտ պատասխանները պարունակել են պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններ: Հայրապետյանն, իր հերթին կատարելով ադրբեջանական հետախուզության առաջադրանքը, վերջինիս փոխանցելու համար Բադերիին է հանձնել այլ տեղեկություններ պարունակող վերը հիշատակած տեսասկավառակը: 2009թ. սեպտեմբերի 3-ին Մեդրիի «Կարճևան» սահմանային անցակետում Բադերիին փորձել է անցկացնել վերոհիշյալ լազերային սկավառակը, սակայն ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության աշխատակիցների կողմից կատարված ստուգման

Ժամանակ այն հայտնաբերվել է նրա պայուսակի ստորին մասում հարմարեցված գաղտնարանում: Հատկանշանական է այն, որ լրտեսության հիմնական շարժառիթը վերը նշված բոլոր գործերով եղել է նյութական շահը, սա բնորոշ է գրեթե բոլոր երկրներում այդ բնույթի հանցագործություն կատարած անձանց, շատ քիչ դեպքերում է լինում այլ շահ, օրինակ՝ գաղափարական: Հետախուզության և հակահետախուզության գործակալները, ինչպես նաև բացառություն չկազմող վերը նշված բոլոր գործերով լրտեսություն կատարած անձինք ունեցել են նախապես հորինված, ինչպես հետախուզության գործակալներն են ասում «լեզենդ» («առասպել»-Ա.Ս.) և իրենց բուն գործունեությունը փորձել են քողարկել կոմերցիոն, լրագրողական կամ այլ գործունեությամբ՝ օգտագործելով իրենց կենսագրությունը, մասնագիտությունը, նախկինում ունեցած արժանիքները» [15]:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ նորանկախ Հայաստանի հատուկ ծառայությունները իրենց կայացման 20 տարիների ընթացքում կարողացել են պատվով կատարել օրենքով իրենց վրա դրված պարտականությունները, ինչի բնականաբար ոչ ամբողջական պատկերը տրված է վերոնշված հայտարարությունում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայոց պատմություն: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը: / Դասագիրք բուհերի համար, ԵՊՀ, Եր., 2012թ.:
2. *Մանուկյան Ա.* Ժամանակակից քաղաքական գործընթացներ, ԵՊՀ, Եր., 2011թ.:
3. *Մինասյան Է.* Հայաստանի Երրորդ Հանրապետություն, ԵՊՀ, Եր., 2014թ.:
4. «Հայաստանի Հանրապետություն», 20 դեկտեմբերի 1991թ.:
5. ՀՀ Օրենք ազգային անվտանգության մարմինների մասին, 28 դեկտեմբերի 2001թ.:
6. ՀՀ Օրենք ազգային անվտանգության մարմիններում ծառայության մասին, 11 ապրիլի 2003թ.:
7. <http://www.sns.am/>.
8. «02», 17 մայիսի 1997թ.:

9. «Հայաստանի Հանրապետություն», 5 փետրվարի 1992թ.:
10. «Հայաստանի Հանրապետություն», 9 նոյեմբերի 1994թ.:
11. «Ազգ», 27 ապրիլի 1995թ.:
12. «Հայաստանի Հանրապետություն», 11 սեպտեմբերի 1996թ.:
13. «Լժար», հոկտեմբեր, 1996թ.:
14. «02», 20 հունիսի 1998թ.:
15. «Առավոտ», 21 նոյեմբերի 2010թ.:

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ БЕЗОПАСНОСТИ 3-ЕЙ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИИ

А.С. Манукян

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена рассмотрению процесса основания и деятельности органов национальной безопасности РА. В частности, на основе открытых источников и материалов представлены ход создания, становления и результаты работ спецслужбы РА с 1991 по 2010гг.

Ключевые слова: органы безопасности, 3-ья Республика Армении, спецслужбы РА.

THE FOUNDATION AND ACTIVITIES OF THE SECURITY FORCES OF THE 3rd REPUBLIC OF ARMENIA

A. Manukyan

SUMMARY

The Article «The foundation and activities of the Security Forces of the 3rd Republic of Armenia» is devoted to the process of establishment and activities of the National Security Council. Particularly, drawing on open sources and materials, the article addresses the stages of the process of establishment, formation and the work results of the special services of RA from 1991 to 2010.

Keywords: security forces, 3rd Republic of Armenia, special services of the Republic of Armenia.

ПОТЕНЦИАЛ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

А.Э. Арутюнян

harartinter@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье дается авторское определение понятия «национальная безопасность», «военная безопасность» и характеризуется соотношение между сущностью терминов «национальный» и «военный» потенциал. Рассматривается также понятие «совокупная мощь государства» и ее составные части.

Ключевые слова: безопасность, потенциал, мощь, совокупная мощь, военная мощь, военный потенциал.

Национальная безопасность страны представляет собой сложную многоуровневую систему, формирующуюся под влиянием множества факторов: геополитических, экономических, социальных, духовных, военных и т.п. Она выступает в виде обобщенного критерия, характеризующего способность страны защищать свои национальные интересы от внутренних и внешних угроз, сохранять территориальную целостность, суверенно решать политические, экономические, социальные и другие вопросы, а также выступать в качестве самостоятельного субъекта международных отношений.

Жизненно важные интересы любого государства основываются на национальном достоянии и национальных ценностях, обеспечиваются возможностями экономики, политической и военной организации государства, духовно-нравственным и интеллектуальным потенциалом общества. Поэтому весьма важно проанализировать потенциал военной безопасности государства.

Одним из основных структурных элементов, раскрывающих содержание национальной безопасности является военная безопасность. Она отражает такой уровень связей и отношений между государствами, который позволяет предупредить агрессию, обеспечивать народам ненасильственное их развитие на основе предот-

вращения и исключения вероятности разрешения политических, экономических и иных противоречий с помощью войны или других форм вооруженного противоборства.

Жизненно важные интересы любого государства обеспечиваются возможностями экономики, науки и техники, политической и военной организации, духовно-нравственным потенциалом общества. В своей совокупности они образуют совокупный потенциал военной безопасности государства.

Понятие «потенциал» определяется как «источники, возможности, средства, запасы, которые могут быть использованы для решения какой-либо задачи, достижения определенной цели; возможности отдельного лица, общества, государства в определенной области» [1].

Потенциальные возможности государства определяются совокупностью тех потенциалов, которые характеризуют его мощь. Совокупный потенциал является важнейшим показателем, характеризующим то или иное государство с точки зрения его возможностей в целом. Он включает: экономический, социальный, политический, научно-технический, духовный потенциалы [2].

Нетрудно заметить, что практически все они тесно связаны между собой. Например, выбор варианта технического оснащения вооруженных сил обусловлен тем, какие военно-политические решения будут приняты относительно их численности, каковы возможности промышленности по разработке и производству вооружения и военной техники. Связь между потенциалами носит, как правило, обоюдный характер. Более того, различные слагаемые совокупного потенциала военной безопасности государства могут в определенной степени выступать как альтернативные в процессе ее обеспечения, а недостаточный уровень одного из потенциалов частично компенсироваться за счет других. Так, недостаточный уровень технического оснащения вооруженных сил может быть частично компенсирован их большей численностью и более высоким качеством военно-профессиональной и морально-психологической подготовки личного состава и наоборот.

Потенциал военной безопасности государства, его составные части не являются величиной постоянной. Они меняются в зависимости от этапа развития общества, его возможностей, характера существующего режима, зрелости пришедшей к власти политической элиты и многих других условий. Так, параметры экономиче-

ского, политического, социального и других потенциалов Российской Федерации, Республики Армения и других стран СНГ значительно отличаются от прежних потенциалов не только Советского Союза, но и бывших его составных частей – РСФСР, Армянской ССР и других советских республик.

Реально функционирующая, реализованная часть совокупного потенциала страны выступает в качестве *совокупной мощи государства*. Она представляет собой все материальные и духовные, социальные и природные силы и средства, которые используются и могут быть использованы для решения стоящих перед обществом задач.

Соответственно этому, *военная (оборонная) мощь* – это составная часть совокупной мощи страны, которая используется или может быть использована в военно-политических целях; это совокупность тех материальных и духовных сил и средств общества, которые могут быть использованы государством для достижения цели войны или решения других политических задач военными средствами [3], в том числе, обеспечения военной безопасности страны.

Оборонная мощь государства фокусируется в *боевой мощи вооруженных сил*. Последняя, являясь ядром оборонной мощи, представляет собой совокупность материальных и духовных факторов, определяющих состояние и способность вооруженных сил выполнить определенные задачи.

Оборонная мощь государства и боевая мощь вооруженных сил могут проявляться в нескольких основных состояниях: потенциальном (нереализованная возможность), действительном (реализованная возможность) и функциональном (степень военной готовности).

Потенциальная оборонная мощь государства непосредственно воплощается в собственно **военном потенциале**, носящим интегрированный характер. Формируясь во всех сферах общественной жизни, военный потенциал охватывает только определенную сторону каждого из потенциалов, которые непосредственно «работают» на военную область. Поэтому военный потенциал можно представить как совокупность военно-экономического, военно-социального, военно-политического, военного научно-технического, военно-духовного и других потенциалов [4].

Военный потенциал выражает возможности государства содержать и совершенствовать вооруженные силы, повышать их боевую мощь и обеспечивать всем необходимым в интересах военной

безопасности. Военный потенциал находит свое выражение в боевом потенциале и боевой мощи вооруженных сил. Эти понятия отражают потенциальные и реальные возможности армии решать поставленные задачи в мирное и военное время. Кроме того, характеристикой военного потенциала выступают военно-мобилизационные возможности государства, направленные непосредственно на укрепление боевой мощи армии.

Действительная (реальная) оборонная мощь государства и боевая мощь вооруженных сил наиболее полно проявляются в период войны и в незначительной степени тогда, когда государство ведет ограниченные военные действия или использует их как фактор сдерживания в мирное время. Следует учитывать, что динамика превращения потенциальной оборонной мощи в реальную постоянно меняется. Если в период Второй Мировой войны на мобилизацию ресурсов страны уходило несколько месяцев, то уровень развития современных военно-технических систем такой возможности не дает. Разрыв между потенциальной и реальной оборонной мощью фактически сократился до минимальных пределов. Механизм превращения первой во второе, по существу, показывает степень наращивания военной силы, то есть количества и качества вооруженных сил и вооружений.

Государство в целях своей военной безопасности должно иметь возможности начать военные действия в случае необходимости теми силами, которые имеются в наличии и находятся в определенном состоянии. Для оборонной мощи государства таким функциональным состоянием выступает *военная готовность (готовность страны к войне)*, а для боевой мощи вооруженных сил – их *боевая готовность* [5].

Таким образом, военная безопасность являет собой целостную взаимосвязь экономического, социального, политического, научно-технического, духовного и собственно военного потенциалов, отличающихся друг от друга качественным своеобразием и внутренней структурой. Выделение этих потенциалов, образующих в своем взаимодействии совокупный потенциал военной безопасности, позволяет ориентировать процесс ее развития таким образом, чтобы потенциальные возможности государства и общества превратить в активно действующий фактор, отвечающий требованиям, предъявляемым к военной безопасности.

Возникает вопрос: какому из этих потенциалов отдать приоритет? Авторская позиция в понимании соотношения потенциалов военной безопасности состоит в том, что эффективность развития данного социального явления определяется высокой степенью сформированности всех вышеперечисленных потенциалов, имеющих одинаково важное значение для состояния военной безопасности и совершенствования механизма ее обеспечения на ближайшую и отдаленную перспективу.

С точки зрения военной безопасности ее потенциалы нельзя оценивать лишь по степени их готовности и способности удовлетворять потребности войны, то есть лишь в военно-синтезированном виде, без учета их дифференцированной самооценности. Ведь, к примеру, экономический потенциал участвует в обеспечении военной безопасности не только военно-оборонным производством, но и интегрированностью в мировое хозяйство, степенью взаимосвязи с экономикой других стран, уменьшая или полностью ликвидируя желание кого-либо нападать из-за боязни нарушить это взаимодействие [6].

В наше время усиливается как раз самостоятельная ценность экономических, научно-технических, культурных и иных факторов в укреплении национальной безопасности, так и особенно авторитета, влияния, веса государства на мировой арене, эффективности его политики при устойчивой тенденции снижения роли военных возможностей, хотя это нельзя понимать упрощенно. Нельзя впадать в крайности в подходе к обеспечению военной безопасности страны, потому что одинаково вредны как чрезмерная милитаризация общества, искусственное раздувание «образа врага», так и легкомысленное отношение к обороне государства в условиях, когда возможность войны нельзя отнести к разряду абстрактных. И сегодня наблюдается парадоксальное явление – возникло противоречие между тенденцией снижения удельного веса военного потенциала в гарантированном обеспечении военной безопасности страны и все еще существующим традиционно приоритетным социальным заказом на военную силу в решении спорных проблем.

Разрешить это противоречие непросто даже большим, богатым и внутренне стабильным государствам, но чрезвычайно сложно это сделать малым странам, тем более, если они переживают

серьезные трудности в экономике, политике, военной области, социальной и духовной сфере.

Практика показывает, что абсолютизация военного компонента национальной безопасности, наращивание военной мощи может не только нарушить равновесие сил в мире, но и серьезно подорвать экономику государства, научно-технический, духовно-культурный рост, нарушить его внутренний баланс затрат на создание и предполагаемую защиту от военных угроз и опасностей.

За определенными пределами (как максимальными, так и минимальными) оборонная мощь может даже ослабить безопасность. Так, затраты СССР на оборону в течение длительного времени, составлявшие более четверти государственного бюджета – одна из существенных причин, приведших страну к глубокому экономическому и социальному кризису, а в конечном счете – к распаду. История, к сожалению, показывает, что при сверхмощном военном потенциале можно существенно отставать от других государств по уровню общего развития, утрачивать внутреннюю стабильность, что снижает общие возможности обеспечивать надлежащую безопасность и оборону.

В свою очередь, недооценка значимости эффективной военной безопасности может стимулировать агрессию со стороны других государств. Стремительное нарастание военной опасности из-за незначительных разногласий и превращение ее в непосредственную военную угрозу в условиях пренебрежительного отношения к безопасности страны практически подводит ее на край катастрофы.

В заключении отметим, что национальная безопасность и ее военная составляющая – важнейшие условия сохранения целостности нации, ее суверенитета, конституционных основ общественной жизни. Гуманистическая ценность военной безопасности сохраняется в любых условиях социального развития, ибо она определяет состояние общества, государства и личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Советский энциклопедический словарь. Изд. 4-е. М.: Сов. Энциклопедия, 1987. С. 1046.
2. *Ицук М.Н.* Военная мощь государства. Проблема достаточности оборонной мощи в современных условиях. М., 1989; Табунов Н.Д. Боевой

потенциал Советских Вооруженных Сил в структуре военной мощи государства. М.: ВА БТВ, 1987 и др.

3. *Шаваев А.Х.* Военная мощь государства. М., 1983. С. 27.
4. *Табунов Н.Д.* Боевой потенциал Советских вооруженных сил в структуре военной мощи гсударства. М.: ВА БТВ, 1987. С. 14.
5. *Ищук М.Н.* Военная мощь государства. СС. 8–9; *Шаваев А.Х.* Военная мощь государства. СС. 26–49.
6. *Серебрянников В.В.* Социология войны. М.: Научный мир, 1997. С. 359.

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ

Ա.Է. Հարությունյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Զեկույցում ներկայացվում է «ազգային անվտանգություն» և «ռազմական անվտանգություն» եզրույթների հեղինակային սահմանումը և բնութագրվում է «ազգային» և «ռազմական» ներուժ հասկացությունների հարաբերակցությունը: Քննարկվում են նաև «պետության հավաքական հզորություն» եզրույթը և նրա բաղկացուցիչ մասերը:

Հիմնաբառեր՝ անվտանգություն, ներուժ, հզորություն, հավաքական հզորություն, ռազմական հզորություն, ռազմական ներուժ:

THE MILITARY POTENTIAL OF THE STATE

A. Harutyunyan

SUMMARY

The report provides the author's definition of “national security”, “military security” and characterizes the relationship between the essence of the term “national” and “military” potential. It also discusses the concept of “total power of the state” and its component parts.

Keywords: safety, capacity, power, total power, military power, military potential.

ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ «ОБЩЕСТВА РИСКА»

Н.А. Дунамалян

norikum@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена рассмотрению проблемы обеспечения национальной безопасности через призму концепции «общество риска», в которой понятие «безопасность» становится нормативной ценностью, трансформирующей основные принципы и понятия прав человека, политических и социальных отношений.

Ключевые слова: модернизация, общество риска, среда риска, национальная безопасность.

Проблема национальной безопасности напрямую связана с такими понятиями как: «риск», «угроза», «опасность», что обусловлено ее влиянием на все стороны жизни общества. В содержательном плане безопасность – явление производное от опасности, что, впрочем, отражено в самом понятии безопасности как отсутствии опасности и определенной степени защищенности. Понятие «безопасность» может рассматриваться в связке понятий «вызов» – «угроза» – «риск», так как данные категории характеризуют степень кризисного потенциала общества и возможности возникновения общественной опасности как таковой. В данном случае важно указать связь между модернизационными процессами в переходных обществах и схему формирования «среды риска», что проявляется в механизме функционирования этих двух процессов.

Вызов – это совокупность обстоятельств, не обязательно конкретно угрожающего характера, но, безусловно, требующих реагирования на них. По сути, вызов определяется существованием опосредованных негативных факторов, которые в своем развитии могут привести к конфликтной ситуации, существенно изменить военно-политическую обстановку и создать прямую угрозу стране.

Данное обстоятельство превращает вызов в первичную категорию системы «опасность – безопасность».

Опасность – вполне осознаваемая, но не фатальная вероятность нанесения вреда кому-, чему-либо, определяемая наличием объективных и субъективных факторов, обладающих поражающими свойствами. Она представляет собой объективно существующую возможность негативного воздействия, в результате чего может ухудшиться состояние объекта. Так, например, традиционными признаками внешней национальной опасности являются: появление очагов военно-политической конфронтации; наличие региональных и международных кризисов и вооруженных конфликтов; создание и активная деятельность агрессивных военно-политических союзов, блоков, коалиций; ведение психологической войны; усиление военного присутствия на предполагаемых театрах военных действий; активизация разведывательной деятельности и т.п. В области внутренней политики такими признаками служат: милитаризация экономики и духовной жизни общества; чрезмерный рост военных расходов; усиленное формирование в общественном сознании «образа врага» и др.

Угроза – наиболее конкретная и непосредственная форма национальной опасности, создаваемая целенаправленной деятельностью откровенно враждебных сил. Опасность и угроза представляют собой разные уровни состояния, подрывающего безопасность социума. Угроза – это стадия крайнего обострения противоречий, непосредственно предконфликтное состояние, когда налицо готовность одного из субъектов применить силу в отношении конкретного объекта для достижения своих политических и иных целей.

Риск, в самом общем виде, есть возможность возникновения неблагоприятных и нежелательных последствий деятельности самого субъекта. При этом, он являет собой определенные ограничения в реализации намеченных действий, связанных с тем, что не всегда удастся заранее точно просчитать, как скажутся на безопасности страны те или иные новации.

Н. Луман утверждает, что основным критерием отличия риска от опасности выступает непосредственная причастность действий субъекта к возможному ущербу. Если потенциальный урон «привязывается к решению» и рассматривается как его последствие, тогда мы говорим о риске решения. Если же причины возмож-

ного урона обусловлены внешними факторами, иначе вменяются внешней среде, тогда мы говорим об опасности. Опасность – это то, чему некто подвергается, независимо от того, действует этот некто или нет [1].

В широком смысле процесс модернизации формируется на основе формулы «вызов – адекватное реагирование», что проявляется в создании условий эффективной институциональной, экономической, социальной и др. политики государства. Именно поэтому процессы **глобализации и модернизации**, будучи также и формами распространения и укоренения глобальных рисков, сближают схемы формирования разнородных процессов, основывая предпосылки для саморефлексии того же процесса модернизации.

В основе модернизационных рисков лежит наиболее видимое культурное противоречие модернизации и традиционализма, в то время как институциональная форма реагирования и адаптации к требованиям современности формирует основу реалистического взгляда на роль модернизации в западном культурном ареале и в странах контрмодернистской или «догоняющей» стратегий. Противостояние между данными элементами традиционного порядка и модернистской системы взглядов проявляется во всех регионах мира, но главным конфликтным полем является институциональная база общества, основы которой не могут быть трансформированы полностью, согласно требованиям модернизации. Подобная ситуация приводит к росту кризисных точек соприкосновения между универсальными ценностями и отвергающим их традиционализмом, создавая новые конструкты множественности модернов в лице культурного, религиозного или регионального объединения (исламский Модерн, советский модернизм и др.). В данном случае речь идет о темпоральном понимании Модерна, связанного с конкретным культурным ареалом, а не системой взглядов политического проекта Модерна, сформировавшегося в XVIIIв. Многие регионы приступают к выработке своего уникального механизма адаптации к вызовам современных процессов, которые могут расходиться с западным пониманием одних и тех же феноменов. Именно поэтому многие западные исследователи (Ш. Эйзенштадт, Б. Виттрок, У. Бек, Э. Гидденс и др.) считают главным результатом глобализации не распространение определенных ценностей, а распространение глобальных рисков по всему миру, что является фун-

даментом для роста недоверия к основной модели модернизации и попытки переосмыслить данный процесс с локальной или региональной точки зрения. Анализ культурного содержания глобализационных процессов и выявление определённых противоречий в соотношении между универсальными и локальными ценностями, в конце концов, приводит к осмыслению институциональной основы общества, что может проявляться в кризисном соотношении идеологического, культурного, политического и социального полей. Политический проект модернизма представляет собой в узком смысле «поле конфликтов, переговоров и посредничеств между рационализацией и субъективацией, представляющих собой две дополнительные и противоположные стороны Модерна» [2].

Применения новейших технологий создало, как мы видели, прецедент механизированной модели общественной организации, обусловленный проецированием сциентистских моделей на социум и поведение индивида. Но изображение подобной пессимистичной картины человеческого общества столкнулось с проявлениями иррациональных элементов поведения индивидов и неспособности новой парадигмы объяснить многие политические и социальные явления. В то же время непомерная вера в научно-технический прогресс и уверенность в его влиянии на развитие индивида и социума стали основой для формирования неподконтрольной человеку сферы риска, которая была осмыслена и соотнесена с чертами эпохи Модерна со стороны западных исследователей У. Бека, Э. Гидденса и др.

«Общество риска» – это постиндустриальная формация, от индустриального общества оно отличается главным образом тем, что если для индустриального общества характерно распределение благ, то для «общества риска» – распределение опасностей и обусловленных ими рисков. Опасности, проявляющиеся в данном обществе, принципиально отличаются от прежних тем, что они не имеют границ ни в пространстве, ни во времени. Для этих опасностей не существует государственных границ.

Немецкий социолог У. Бек считает современность переходным периодом между индустриальным обществом и «обществом риска», которое формируется под влияние рефлексии Модерна и его саморазрушения. Саморазрушение, впрочем, вызвано научной и рационалистской направленностью модернистского проекта, ко-

торая приводит к формированию огромного количества рисков под влиянием научного прогресса. Именно поэтому для У. Бека риск – это вероятность физической угрозы, вызываемая, в первую очередь, технологическими процессами. Исследователь также отмечает, что с развитием технологической и научной базы риски не только не исчезают, но производятся в еще большем количестве. Риски начинают угрожать не только жизни индивида, но и всему обществу в целом. Производство рисков осуществляется не только на предприятиях, но и во всех сферах жизнедеятельности общества: экономической, политической, социальной, что становится особенностью рисков модернизации. Таким образом, формируется глобальное пространство риска, которое относится одинаково ко всем странам и обществам, но в то же время и аккумулируется со стороны флагманов модернизации, ощущающих возрастающий эффект «общества риска» на себе. Индустриализация была направлена на максимизацию дохода и улучшение способов производства, что вело к классовому расслоению общества, но основным фактором данных процессов оставалась «нужда». «Общество риска» же принесло с собой неопределенность и незащищенность индивида от глобального и локального риска, что сделало «безопасность» главной ценностью современного общества. Таким образом, в современных реалиях «место общности нужды занимает общность страха» [3], что не значит уничтожение классового расслоения, но показывает изменение приоритетов в общественной конструкции. Постоянные кризисы показали несостоятельность политических и социальных институтов современности, что ведет к новой волне централизации и ужесточения политических режимов в вопросе обеспечения безопасности для граждан. Э. Гидденс ввел также понятие «среда риска» в современном обществе. «Среда риска» включает в себя следующие элементы: риски, порождаемые **рефлексивностью модернизации**; угроза осознания и возникновения чувства бессмысленности существования человека, обусловленная попытками человека соотношения своего личного бытия с рефлексивной модернизацией; опасность для человечества, вызываемая модернизацией и совершенствованием военных технологий [4].

Э. Гидденс, так же как и У. Бек, считал, что современное общество модернизации рискогенно, то есть производит риски. В его концепции риск также является результатом модернизации и под-

вержен влиянию глобализации. По мнению исследователя, с переходом на следующий этап развития общества и технологий будет достигнут высокий уровень безопасности, несмотря на то, что процесс модернизации лишь способствовал появлению новых рисков, а процесс глобализации повлиял на степень их распространения.

Особое внимание в своих работах Э. Гидденс обращает на то, что теперь не только действие, но и отказ от принятия решений может привести к возникновению рисков. Действие вызывает риски, поскольку посредством модернизации усложнились технические средства и системы жизнедеятельности человека, что сделало общество более уязвимым. В обществе риска увеличивается количество внутренних рисков, то есть рисков, связанных с ошибками человека. Бездействие же возникает потому, что, не устранив последствия одного риска, общество получает новый, иногда гораздо более существенный и сложный.

В свете вышеизложенного напрашивается вопрос: какое же решение предлагают исследователи? Так, Гидденс считает, что «нашему ускользающему миру нужно больше, а не меньше управляемости – а обеспечить ее могут только демократические институты» [5]. Навряд ли предложение Гидденса способно разрешить все проблемы «общества риска» и обеспечить безопасность общества. Вопрос в том, могут ли демократические институты быть привязаны к реальности Модерна, акцентировавшего проблемы безопасности и контроля в современном государстве. В то же время фактор «рассеивания» политических и социальных институтов не может не повлиять на демократические принципы, которые также подвергаются трансформации. В таком случае демократия предстает совсем в ином ракурсе, который довольно точно определил социолог З. Бауман: «Демократия выражает себя в непрерывной и безжалостной критике институтов; это анархический и разрушительный элемент, встроенный внутрь политической системы; по самой своей сути это сила несогласия и перемен» [6]. «Опредмечивание» современной жизни при ее динамике вошло в противоречие с идеологической наполненностью и основанием эпохи Модерна, где абстрактные идеи свободы и справедливости, сталкиваясь с законами рынка и рутинностью социальной жизни, теряли свою практическую ценность как основу нового общества. Поэтому современный институциональный кризис создал идеологический ва-

куум, который может быть заполнен потенциалом демократических ценностей, но не институтов, носящих отпечаток модернистской технократии. «Активная замена современных европоцентристских пристрастий на более трезвое и сбалансированное чувство истории и его культурную оценку потребует острой и постоянной политической и культурной борьбы. Она призывает не к новому фанатизму, но к тяжелой интеллектуальной работе, коллективной и индивидуальной» [7].

Понятие национальной безопасности на данном этапе должно быть подвергнуто серьезному пересмотру, так как «общество риска», ставя во главе угла ценность безопасности как таковой, нивелирует понятие свободы личности и общества, что ведет к укреплению авторитарных тенденций в политических системах различных обществ. На постсоветском пространстве рост рискогенных зон ощущается наиболее ярко, так как данные государства, находясь на стыке отжившей советской модернизации и практикуемой западной моделью модернизации, являются более уязвимыми по причине неустойчивой институциональной основы политических режимов и хаотичности, проводимых в этих странах реформ. Можно сказать, что поначалу одни социальные группы наживаются на производстве рисков, а другие страдают от них, современные риски носят всепроникающий характер и поражают все общество. Принципиально важно, что нарастающее производство рисков есть фактор изменения социальной структуры общества и политического режима (обычно в сторону его ужесточения). Нормативный идеал «общества риска» – безопасность, а в обществе, подобном постсоветскому варианту, – двойная и тройная безопасность. В итоге У. Бек отмечает, что система ценностей «неравноправного общества» замещается системой ценностей «небезопасного общества». В данном случае роль национальной безопасности возрастает, но подвергается серьезному изменению содержания как понятие.

ЛИТЕРАТУРА

1. Луман Н. Понятие риска // THESIS. 1994. № 5. С. 152.
2. Кимелев Ю.А. Турен А. Критика Модерна // Социальные и гуманитарные науки: Реферативный журнал. Сер. 11: Социология. № 4. 1998.
3. Бек У. Общество риска: На пути к иному модерну. М., 2000. С. 36.

4. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность // «Thesis». № 5. 1994. СС. 107–134.
5. Гидденс Э. Ускользящий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. М., 2004. С. 89.
6. Бауман З. Индивидуализированное общество.
http://yanko.lib.ru/books/sociology/bauman-individualized_society-2005-ru-a.htm.
7. Валлерстайн И. После либерализма. М., 2003. С. 250.

**ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ «ՌԻՍԿԻ
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ» ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

Ն.Ա. Դունամալյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է ազգային անվտանգության խնդրի դիտարկմանը «ռիսկի հասարակության» հայեցակարգի շրջանակներում, որտեղ «անվտանգություն» հասկացությունը դառնում է նորմատիվ արժեք, որը ձևավոխում է մարդու իրավունքների, քաղաքական և հասարակական հարաբերությունների հիմնական սկզբունքները և հասկացությունները:

Հիմնաբառեր արդիականացում, ռիսկի հասարակություն, ռիսկի միջավայր, ազգային անվտանգություն:

**THE PROBLEM OF NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT
OF THE FORMATION OF “RISK SOCIETY”**

N. Dunamalyan

SUMMARY

This article is dedicated to the consideration of the problem of ensuring national security through the lens of “risk society” conception in which the concept of “security” becomes a normative value, transforming the basic principles and conceptions of human rights, political and social relations.

Keywords: modernization, risk society, risk zone, national security.

РЕСПУБЛИКА АРМЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ: МИГРАЦИОННЫЕ РИСКИ

С.С. Ширханян

saqshir@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Армения вступает в новый союз, предоставляющий ряд как преимуществ, так и недостаток. Данная статья посвящена выявлению, в частности, миграционных рисков, которые, в свою очередь, создают комплекс проблем и вызовов для системы национальной безопасности Республики Армения.

Ключевые слова: интеграция, миграция, риски, национальная безопасность.

В XXI веке, в эпоху современных процессов интеграции, интернационализации и глобализации, тренд миграции, на первый взгляд, стал уже вполне нормальной качественной характеристикой, присущей, в основном, большинству сравнительно не развитых стран. Социально-экономические проблемы, вопрос материального благосостояния человека сегодня стал одной из наиболее актуальных и сложно разрешимых вопросов как локальной, государственной, так и глобальной, мировой политики.

Процессы экономической интеграции в разных частях мира (вне сугубо политического составляющего проблемы), по сути, направлены, прежде всего, на повышение уровня благосостояния как отдельных граждан, так и государств в целом. Речь идет о создании общего рынка, где отсутствуют таможенные и иные преграды, что и ведет к образованию некоторой платформы, в которой каждый член, каждая страна, привнося свой вклад, получает мультиплицированные результаты. Тем не менее, логика данных процессов дает определенные основания полагать, что для субъектов интеграции процесс, как правило, несет определенные миграционные риски, чему и в данной статье следует обратиться, проецируя вопрос на

специфику армянской проблематики – в контекст евразийской интеграции, при этом, проводя определенные сравнения и примеры с некоторыми случаями из европейской интеграционной реальности. Несмотря на то, что уже сейчас очевидно, что Европейский союз и Евразийский экономический союз по своим спецификам очень разные, тем не менее, общий принцип, по крайней мере, первоначальной фазы интеграции один и тот же – общая экономическая платформа. Поэтому попытка предвидеть определенные риски на примере европейской действительности могут быть в определенной мере соотносимы с реальностью нашего региона.

Миграционные проблемы в бывших советских странах, например, Прибалтики, даже в условиях уже состоявшегося и ставшего эталоном ЕС, демонстрируют те риски, которые могут возникнуть (в нашем случае – усугубиться) в Армении на почве проекта евразийской экономической интеграции. Так, по данным статистического бюро Латвии, население страны, которое по последним данным уже составляет менее 2 млн. человек, в тяжелые 90-ые годы мигрировало в 4–5 раз меньше, чем в настоящее время [1], когда Латвия является членом ЕС. Т.е., имея доступ в более развитые соседние страны, латыши вместо того, чтобы использовать фактор интеграции внутри своей страны, уезжают в другие страны ЕС. При этом, руководство Латвии в лице президента Андриса Берзиньша комментирует эту проблему следующим образом: «Я не считаю массовую эмиграцию – трагедией. Подобная ситуация наблюдалась и в конце XIX – начале XX века. Тогда латыши за рубежом получали образование и опыт, а затем приезжали обратно и создавали Латвийское государство. Почему бы не продолжить этот положительный опыт?» [2]. Однако, проблема в том, что, согласно той же статистике, мигрирующие латыши просто не возвращаются.

Аналогичная ситуация и в соседней Литве. По статистическим данным литовских ведомств [3], население страны в 2013 году составило 2 милл. 979 тыс. человек. Преодолен особый «психологический рубеж»: до сих пор политики Литвы пытались оперировать числом 3 миллиона, однако теперь это число изменилось. Любопытно, но и литовское руководство неадекватно реагирует на миграционные проблемы. Президент страны Даля Грибаускайте утверждает, что власти ничего не могут сделать, это не их ошибка, и проблема обусловлена психологическими факторами: люди на-

строены на миграцию в поиске еще лучшей жизни. Между тем, еще в 2011 году профессор Вильнюсского университета Людас Труски этот процесс назвал не эмиграцией, а эвакуацией, утверждая, что это угрожает выживанию литовцев [4].

В Эстонии ситуация и вовсе близка к критической. По данным, опубликованным в январе 2014 года, население страны составляет 1 милл. 315 тыс. человек, что почти на 5 тыс. меньше, чем в прошлом году [5]. Однако нетрудно заметить, что соотношение населения и миграционного потока катастрофично для Эстонии. Более того, президент Эстонии на миграционную проблему отреагировал даже еще хуже, чем его коллеги из соседних стран. Тоомас Хендрик Ильвес думает, что в миграции есть некоторый идеологический прорыв. Возможность реализовать право свободного движения рабочей силы в Евросоюзе, что и привело к мощному росту эмиграции, он оптимистично оценил так: «Теперь мы действительно свободны». Учитывая негативные прогнозы в миграционной ситуации Эстонии, а также совершенно неадекватное отношение властей на данную проблему, Эстония через несколько десятков лет может и вовсе прекратить свое существование.

Объединяет эти три страны и их миграционные тренды то, что все они представляют пример не «классической» трудовой миграции, когда рабочая сила ввиду экономических трудностей уезжает «на заработки», но затем возвращается, а безвозвратный демографический отток, напрямую грозящий национальной безопасности страны. К сожалению, говоря о миграционных рисках Армении даже в контексте иного, не европейского союза, проблемы следует учесть в контексте далеко не трудовой миграции. Именно последнее является ключевой проблемой, с которой Армения столкнется в демографической сфере, интегрируясь в новый союз. Более того, сравнивая с теми же прибалтийскими странами, следует отметить, что там миграция существует даже на фоне относительно стабильного экономического развития страны, тогда как в Армении экономический рост пока можно увидеть лишь на бумаге, предоставленной статистической службой страны.

Высокая степень мобильности граждан Армении на пространстве России не отрицается. Значимая часть финансовых поступлений в Армению из зарубежья – трансфертные потоки армянских трудовых мигрантов, направленные своим семьям, прожива-

вающим в Армении. Причина того, что каждый год в Россию на заработки уезжает как минимум полмиллиона армян заключается, главным образом, в тяжелых социально-экономических условиях, наблюдаемых в Армении. При этом, важно подчеркнуть, что проблема не столько в безработице, сколько в совершенно неадекватных средних (де факто средних, а не официально) зарплатах, которые не могут обеспечить даже минимальный уровень жизни для среднестатистической армянской семьи. Вместе с тем, после того, как Федеральная миграционная служба (ФМС) РФ начала активизировать программу по переселению соотечественников, потоки отказа от гражданства РА и получения российского гражданства среди армян приобрели широкие масштабы, так как с российской стороны, фактически, предоставлялись начальные адекватные условия для переселения в Россию. А после того, как власти РФ, в том числе президент Владимир Путин, подписали обновленный «Закон о гражданстве» [6] (рассмотрение заявки на гражданство за 3 месяца), среди армянской общественности возникли разнородные чувства, в комплексе представляющие, с одной стороны, панику в связи с рисками серьезнейшего потенциального оттока людей из страны, с другой – радость по поводу новой возможности найти «лучшую жизнь». Учитывая то, что с 2 января 2015 года Армения официально входит в набирающий обороты Евразийский союз, будущие политические амбиции которого уже просто «неприлично» отвергать, и проблема мобильности внутри союза, по-видимому, будет лишь упрощаться, то уже существующим миграционным проблемам будет дан импульс углубления, что не может не отразиться на сфере национальной безопасности РА.

Между тем, серьезные проблемы, действительно, существуют уже несколько лет. Так, по официальным данным Национальной статистической службы Армении, в 2014 году с января по июль из страны уехало 693 тысячи человек, а вернулось 580 тыс. Таким образом, всего за полгода не вернулось 113 тысяч человек [7]. В прошлом году за тот же промежуток эта цифра и вовсе составляла 123 тысячи (напомним, речь идет лишь об официальных данных). Вместе с тем, власти Армении настойчиво отказываются признавать тот факт, что в стране уже давно нет трехмиллионного населения, возможно, ввиду того самого «психологического рубежа», о котором говорят в случае с Литвой. Согласно самым последним официаль-

ным статистическим данным, опубликованным 1 октября 2014 года, в Армении живет 3 миллиона 13 тысяч человек [7] (в качестве исходного были взяты данные переписи населения в 2011 году).

К сугубо миграционным вопросам добавляется также иной спектр вызовов – демографические проблемы. По данным на 2012г., коэффициент суммарной рождаемости в Армении составлял 1,74¹, что даже не обеспечивает естественное воспроизводство населения. По словам министра экономики Армении Ваграма Аванесяна, уже в 2014 году этот показатель дошел «примерно до 1.4, что является одним из худших показателей в мире» [8].

Таким образом, если отмеченные тенденции будут продолжаться усиливаться, а основания для подобных допущений вполне весомы, то отмеченные миграционные риски будут иметь такие последствия, которые очень повлияют на стойкость системы национальной безопасности Республики Армения, создав условия для ее уязвимости и ослабления. Во-первых, демографический отток и сокращение населения – это, прежде всего, сокращение рабочей силы, следовательно, работоспособного потенциала экономики страны, стабильность и мощь которой в современных условиях все больше и больше начинает значительно определять состояние и уровень национальной безопасности государства. Во-вторых, когда законы о максимальном упрощении получения гражданства РФ войдут в силу, значимая часть тех армян, которые каждый год уезжают на заработки в Россию, возможно, во избежание и окончательное решение всех бюрократических преград для осуществления своей трудовой деятельности в РФ, примут российское гражданство, а при наличии способствующих условий и вовсе переедут в Россию.

Таким образом, нынешние трудовые мигранты смогут избежать издержек, связанных с расходами на проживание в РФ в течение рабочего сезона, транспортные расходы и т.д. Данный аспект, на наш взгляд, имеет особо важное значение не только в плане сокращения демографических ресурсов РА, но и в смысле сильного удара по ВВП Армении, так как трансферты из России в Армению составляют более полтора миллиарда американских долларов, что

¹ См. приложение 1.

при учете объема армянского ВВП (чуть меньше 10 миллиардов долларов) имеет особую, стратегическую важность.

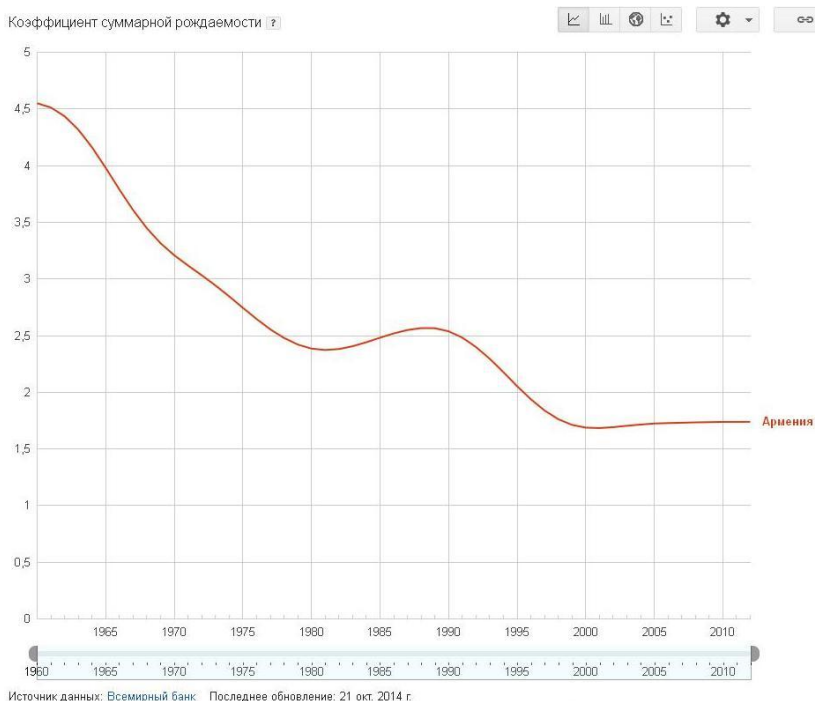
Наконец, затрагивая наиболее очевидный пласт в контексте миграционных рисков, следует заметить, что отток населения ослабит обороноспособность армянских вооруженных сил. Между тем, уже сейчас ввиду тех же низких демографических показателей, постепенно наблюдается недобор в рядах армии. Поэтому и неслучайно, что критерии «негодности» были изменены, Минобрнауки начало резко сокращать места с отсрочкой от армии и т.д. Данный фактор уже самым наглядным и жестким образом «ударит» по системе национальной безопасности Республики Армения. Однако, сравнивая с той же Прибалтикой, необходимо заметить, что у Республики Армения есть серьезнейшая, по меркам региона военная проблема (Карабахское противостояние), а у отмеченных европейских стран такой проблемы нет. Поэтому данный вопрос для армянской действительности стоит более жестко.

Сегодняшняя обстановка, а также факторы, способствующие развитию того же далеко не оптимистического сценария, в ближайшем будущем дают основания предполагать, что миграция будет иметь больше переселенческий характер, нежели типичный для более ранних времен сугубо трудовой оттенок. В результате, страна может превратиться в своеобразный «домик в деревне», где будет жить преимущественно старшее поколение, а молодежь будет зарабатывать и жить, главным образом, вне Армении, а временами, так сказать, гостить в родных краях.

Завершая, следует отметить, что отмеченные риски и тенденции не являются саморазумеющейся неизбежностью. Безусловно, система национальной безопасности Республики Армения на сегодняшний день немыслима без российского фактора, однако это не отменяет возникновение новых проблем и необходимость вырабатывать собственную политику. В этом смысле, многое зависит от поведения властей Армении, способности адекватно реагировать на возможные угрозы и умение адаптироваться не в ущерб национальным интересам. И хотя последние несколько лет внутренней и внешней политики действующих властей не имели выдающихся успехов, тем не менее, возможность действий, а также ответственность за принимаемые решения и, соответственно, будущее страны

возложено именно на политическую, а также, в значимой степени, на экспертно-интеллектуальную элиту государства.

Приложение 1

ЛИТЕРАТУРА

1. Официальный сайт статистической службы Латвии
[//http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_migr/IB0010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe](http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_migr/IB0010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe)
2. Издание Mix Media Group //
<http://www.mixnews.lv/ru/exclusive/news/2013-02-07/117260>
3. Официальный сайт статистической группы Литвы
[//http://www.stat.gov.lt/en/web/lzd/informacija-gyventojams](http://www.stat.gov.lt/en/web/lzd/informacija-gyventojams)
4. Новостной сайт «Делфи» //<http://ru.delfi.lt/news/live/istorik-truska-eto-ne-emigraciya-eto-evakuaciya.d?id=42826903>

5. Официальный сайт статистической службы Эстонии
//<http://www.stat.ee/population>
6. Официальный сайт телеканала «НТВ» //
<http://www.ntv.ru/novosti/919976/>
7. Официальный сайт статистической службы Республики Армения
//http://www.armstat.am/file/article/bnakch_1.07.2014.pdf
8. Новостное агенство «АРКА» //
http://www.arka.am/ru/news/society/pokazatel_rozhdaemosti_v_armenii_odi_n_iz_samykh_khudshikh_v_mire_ministr_ekonomiki/

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻՈՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ. ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՌԻՍԿԵՐ**

Ս.Ս. Շիրխանյան

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հայաստանը մտնում է նոր միություն, որն առաջարկում է մի շարք առավելություններ, բայց, միևնույն ժամանակ, ունի նաև թերություններ: Սույն հոդվածը վերաբերում է մասնավորապես արտագաղթի հետ կապված ռիսկերին, որոնք իրենց հերթին առաջացնում են խնդիրների ու մարտահրավերների մի բազմություն Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության համակարգի համար:

Հիմնաբառեր՝ ինտեգրում, արտագաղթ, ռիսկեր, ազգային անվտանգություն:

**REPUBLIC OF ARMENIA IN THE CONTEXT OF INTEGRATION
PROCESSES: MIGRATION RISKS**

S. Shirkhanyan

SUMMARY

Armenia is going to join a new union which offers both privileges and disadvantages. This article is dedicated, in particular, to the issue of migration-related risks, which, in its turn, may create a complex of problems and challenges for the system of national security of the Republic of Armenia.

Keywords: integration, migration, risks, national security.

THE IMPACT OF THE RAILWAY INFRASTRUCTURE IN THE CONTEXT OF PRESERVING ARMENIA'S NATIONAL SECURITY

A. Gabrielyan

gabrielyanakop@gmail.com

SUMMARY

The work presents the role and importance of the railway for Armenia not only from the point of its transport-passenger functions, but also as of the integral system that preserves economic and geostrategic security of the Republic of Armenia at the subnational and regional aims at showing the significance of that project from the perspectives of Armenia's seeking a way out of the transport blockade and insurance of its long-term development through integration into regional and global markets.

Keywords: geopolitics, geostrategy, transport, national security, economy.

Paragraph 1: Understanding the issue

I am now most interested in fully demonstrating that the ideas we have put into practice are capable of the largest application – that they have nothing peculiarly to do with motor cars or tractors but form something in the nature of a universal code.

Henry Ford, *My life and work*, p. 2. 1922

Perhaps, it is impossible to find a better preface to the given topic than the words of the wise man, Henry Ford, who foresaw and anticipated the direction of the development of the entire forthcoming century, related to the general sophistication of the means of transportation and the corresponding rise of their role in our society. From that position one can consider railways as an example of universal and versatile mean that delivers economic, societal, security related goods.

Indeed, today the role and importance of vehicles in the South Caucasus and particularly in Armenia do not simply shape a way of freight, service and passenger transportation, but rather a vital form of preserving the country's national security via corresponding possibilities of Armenia's integration into the larger framework of regional cooperation which also constitutes a backbone of its territorial integrity and survival as an international factor. This first and foremost touches upon the role of railways as of the versatile transport system that has geostrategic importance and forms the main pillar for a state's healthy functionality, especially under the tough conditions of geopolitical deadlock which became a feature of Armenia's regional juncture once its neighbors in face of Turkey and Azerbaijan unilaterally closed the borders with the former and declared the policy of transport and energy blockade. The given state of affairs for Armenia is largely tied with the issue of Nagorno Karabakh which still remains practically unsettled despite of the signed Bishkek ceasefire protocols in 1994.¹

Nonetheless, the importance of railways in the aforementioned geostrategic sense has been noticed long before today: if one takes a brief look at the history of the region, the development of its transport infrastructure, they may witness the fact that from the very beginning of its establishment, the railroad line in the Caucasus was not aimed at achieving exclusively economic profit. The railroad in the Caucasus had geostrategic goals and importance. "Not only did the economic development dictate the necessity of creating a railroad, but also Russia required a military-strategic exit to the borders of Turkey and Persia, whereas a cartage could not satisfy the increasing needs of the Transcaucasian military region." [2, 6-7].

Thus more than a hundred and half years ago (when the first railway line in the Transcaucasia was created) Russian establishment and highest military command understood what kind of geostrategic influence the creation of railroad can have, especially in the border-close locations (see: Image 1). Hence, if the first rail line that linked Tiflis and Baku in 1883 had the economic significance of extracting vast oil and other natural resources that the region was rich in, the next step (the Tiflis–Aleksandropol–Kars, and Tiflis–Aleksandropol–Yerevan–Julfa rail-

¹ Nagorno-Karabakh Republic, Ministry of Foreign Affairs. *Cease-fire Agreement*. Online at: <http://www.nkr.am/en/ceasefire-agreement/147/>

ways in 1899 and 1908 respectively) *inter alia* aimed at maintaining the current state of affairs in the Caucasus in terms of preserving Russian geostrategic control and dominance.

In this scheme the economic importance of Eastern Armenian region as a part of the Russian Empire was relatively smaller compared to Georgia and pre-Caspian lands. The integrated logistic structure of those two regions promised fair benefits from cooperation of railroads with maritime trading ports, meanwhile Armenia occupied a middle position, economically restricted from the major trading routes, though geographically and strategically it has been located in the center of the region. Thus, the railways in the South Caucasus had firstly a military importance for Armenia to maintain the Russian presence in the region and provide necessary transportation capacities for the Russian army in order to assure the security of the Caucasus from the possible negative scenario of foreign, mainly Turkish, intervention. The same or almost similar logics of regional railway development was preserved afterwards, i.e. during the Soviet period. The network expanded becoming more sophisticated in all terms, yet obviously its two crucial goals remained the same: generation of economic benefits through resource extraction, transportation by freight cars, and preservation of geostrategic control over the region via establishment of railroads in the focal geographical locations. From this perspective, albeit the development of social transport service, i.e. passenger transportation was also a matter of gradual improvement, the regional specifics considered that task only as a secondary compared with the two aforementioned ones.

This brief retrospective look through historical narrative aims to help us understand the current juncture which to a certain extent represents a logical continuation of the past image although on a higher level. As the object of this article is scrutiny of the railroad importance specifically for Armenia, hereinafter the author refers mainly that country, and through its internal investigation an attempt to represent external - i.e. regional picture will be delivered. It is important to mention here that the taken task although might seem quite simple from the first glance, it includes some particular issues connected first and foremost with the lack of scientific investigation and research done to scrutinize the question given in the title of this work particularly, and the role and importance of the railways in the region from strategic point

of view generally. The latter is seen clearly if one again appeals to H.Ford's affirmation. Indeed, the very fact of multidimensionality of tasks that the railways presume states the universal nature of that transport from the point of their usage. Therefore, when a railroad presumes geostrategic importance, construction of railroads can be attributed also to the preservation of a state security.

Paragraph 2: Armenian railways today. Seeking a way out of the blockade.

Now here it is essential to introduce the following key point: in case of the state of Armenia (the Republic of Armenia) *a state* security can be equated to the *national* security. In the case of Armenian population the notions of a nation and state are not identical because Armenians as a nation have a huge Diaspora almost all over the world and as a population live in various countries. Nonetheless, the question of preserving state interests and security *of Armenia* as of the country where Armenians constitute the overwhelming majority of the population comes also from understanding of the importance of transport connections, specifically, the role of the railway which in this context is inseparably tied with preservation of national interests. In other words, in the case of Armenians, as of the nation that is disseminated in different countries, the notions of *state* and *nation* are not equal, whereas in case of *the Republic of Armenia and specifically those Armenians who live there*, the two notions can be merged. The given work considers exactly the latter.

Today Armenia is an independent state. However, due to the complicated regional situation described above, the rest of the word by land is open to Armenia only through Georgia and Iran.² Correspondingly, the country is largely dependent on those freight volumes that cross the border in those directions. The issue of obtaining and saving economic interconnections and cooperation, consequently, of preserving

² Although there is no diplomatic relationship between Armenia and Turkey some trade connections and bargaining occur, and there are a number of tourists visiting the countries from the both sides. At the same time there is no positive sign of possible improvement of relationship between Armenia and Azerbaijan yet. The cease fire has been agreed, alas active hostilities occur on the border quite periodically.

trading capacity alongside with challenging the current geopolitical state of affairs to get rid of the transport stalemate shapes the core task in the current agenda of the country. Correspondingly, the very objective of creating sustainable environment for economic cooperation and, at least, reasonable turnover on the meso-level with neighboring Georgia and Iran meanwhile reducing geopolitical dependence is practically a matter of several following points: a) the overall attractiveness of Armenia and Armenian production (measured in various ways such as the ease of doing business³); b) the competitive ability of producers from Armenia and their production; c) the practical capacity of supplying, i.e. of transferring and delivering large amounts of production via already established or being under construction transport and logistics systems which will guarantee permanent interconnection among the states; d) mature self-perception of government, society and business in Armenia, their corresponding ability to define, determine and rate the major priorities in the programs of national significance which are to be implemented for the future well-being of the people.

Comprehension and correct evaluation of these four priorities is believed to be crucial in constructing sustainable environment for overall development of the country. The last two points are especially relevant to the topic of the given work. The geostrategic and economic importance of railways for Armenia both domestically and regionally (in the scope of the entire region of the South Caucasus) can be hardly underestimated. Today the major and only rail company that operates in the country is South Caucasus Railway CJSC that was formed in 2008 after the concession agreement between the Republic of Armenia and Russian Railways JSC was signed. The transfer of assets of the Armenian Railway to the Russian natural state monopoly and formation on the basis of the former a branch of the Russian Railways had significantly a positive impact: it enabled the domestic company to renew almost entirely the rolling stock and modernize it, both quantitatively and qualitatively improving the number of services provided. The overall investment size in the economy of Armenia in the 30-year plan of concession agreement (with a possibility of prolongation) will consti-

³ World Bank Group. Doing Business Report 2014. *Armenia*. Online at: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/armenia>

tute \$572 mln., approximately \$220 mln of which has been already invested since 2008.⁴

Economically (see: Image 2), the railroad domestically serves as a transport agent that delivers goods and merchandises, resources and raw materials to the regions of the country. Today, more than 30% of the overall domestic transportation in Armenia develop due to the rail track.⁵ The most part of such transportations enables domestic business to evolve quickly and transport their freights from one region to the other. At the same time, looking at Image 2 prompts one to think that geographically domestic provision of internal transport security may be possible in case of creating a complete circular rail system through the stations of Vanadzor and Fioletovo (North East part of the country). According to several estimations, the construction of such a line will require about \$200 million and if the project is done, it will significantly reduce the distance of transportations from Yerevan to Georgia.⁶

Economically, the regional picture is more complicated. The continuing situation with the transport blockade of Armenia heavily affects the country. Nowadays it is difficult for Armenia to find new markets apart from the one that appears through connection with Georgia and to increase the turnover volumes, given the fact that the economic integration of Armenia in the regional projects leaves not much room for optimism: the major railway lines and economically promising transport corridors leave aside Armenia. Largely, this is due to the geopolitical tensions of Armenia with resource-rich Azerbaijan which prefers using Georgia's territory as a transit zone to transport its crude oil to international markets [4, 1-2,8]. At the same time, the creation of integrated logistics of Armenia and Georgia is also a matter of improvement and serious investigation, taking into account the differences in external geopolitical directions that those countries hold to. From January 1, 2015 Armenia will officially enter the Eurasian Union, whereas Georgia

⁴ Arka News Agency. *SCR CJSC will invest in the railway infrastructure of Armenia \$572 mln within 30 years*. Online at: http://www.arka.am/ru/news/business/zao_yukzhd_investiruet_v_ekonomiku_armenii_v_techenie_30_let_572_mln/

⁵ From the report of South Caucasus Railway CJSC at "Railway Days 2014", 7-8 October, Bucharest (Romania) 2014.

⁶ News.AM. *Building the railway branch Vanadzor-Fioletovo in Armenia may cost \$200-250 mln*. Online at: <http://news.am/rus/news/133435.html>

took a stand on deepening integration with the European Union. This, in its turn, leaves an impact on their economic policies related to the adherence to specific tariffs. "... an increase in exports is determined not only by transport costs, but also by a number of other factors – such as the tariff policy of the importing countries, the presence or lack of trade agreements, the structure of the market, the competitiveness of Armenian export products compared with similar products from other countries and local ones, the potential for increasing industrial capacities in Armenia, and the prospect of investments. All of these factors together should be borne in mind when calculating the potential economic effect for Armenian exporters of launching railway links with Russia. This approach needs strict and precise estimation" [3, 5]. Simultaneously, enhancing transport cooperation with Georgia and "switching to a single transport system could save Armenian importers and exporters 20% of their transport costs, on average" [3, 5]. Meanwhile, it is still a huge uncertainty whether the enhanced cooperation with Georgia will prompt the latter to reopen the railway link to Russia which goes through Abkhazia and will probably remain closed until a new thaw in the Georgian-Russian relationship occurs.

The geostrategic regional picture for Armenia is also a matter of serious concern. Despite the fact that the country recently approved the decision to join the Eurasian Union, cooperation with which promises several benefits, it does not have a common border with the latter. This fact seriously undermines the capacity to enjoy full integration, although Georgia (through which Armenia will be connected with the rest Eurasian Union) promised to ease the legal and regulatory environment and not to create additional obstacles.⁷ Given this, it is essential for Armenia to search and establish new ways of regional cooperation also solving the aforementioned transport blockade issue. Respectively, the role of transport becomes especially clear under the scrutiny of Armenia's territorial location: "Armenian highland geostrategic location allows to exercise strategic preside over the entire region. It presents an important direct upright transport corridor from the North to the South" [5, 13]. Therefore, the project of constructing the railroad that will con-

⁷ NewsGeorgia. *Armenian goods will go to the Eurasian Union through Georgia without customs consequences*. Online at: <http://newsgeorgia.ru/economy/20141018/217042286.html>

nect Armenia and Iran (and, more globally, Europe through Armenia to the Persian Gulf) is to be a key priority for the country. In spite of the fact that economically the Armenia-Iran railway project has a problematic rate of return (according to some assessments, economically the project in a short-term perspective cannot guarantee profitability), it can open the door for the most important possibility for the country: to quit its own blockade. With regard to that plan and those mentioned features, Armenia has been a long time in constant talks with possible investors who may be willing to fund the rail track construction. And now it is believed that the country has finally come to a principal agreement with potential parties of the project. According to the information appeared in the media, there are companies and investment funds from Iran, China, UAE, Russia which have expressed their willingness to join the project the total cost of which will be about \$3 billion.⁸ Additionally, Armenia is keen to address the World Bank and Asian Development Bank to cover the expenses of construction. Thus, for today “in case favorable circumstances appeared, the project on the construction of Armenia-Iran railway could be initiated not later than mid-2015”.⁹ This is certainly good news for the country and its economy, as even if the project *per se* will take some time to return the funding, it will obviously create hundreds of new workplaces, better the overall business climate and atmosphere, so that Armenia will become more attractive for FDIs. Finally, the Armenia - Iran railway will stimulate the Eurasian Union (the member of which Armenia will become shortly) as a whole international actor to explore and master the Near East markets, having a direct rail track to the Persian Gulf.

All in all, as it was mentioned at the beginning of this article, the situation with rail transport development as of retaining one's own geostrategic and national security currently remains difficult for Armenia. However, in the nearest future the country will have an opportunity to substantially improve it. Therefore, it will become a matter of political

⁸ International Railway Journal. *Agreement signed on Armenia - Iran rail link*. Online at: <http://www.railjournal.com/index.php/news/agreement-signed-on-armenia-%E2%80%93-iran-rail-link.html>;

Railway Pro. *Armenia-Iran project to be launched in 2015*. Online at: <http://www.railwaypro.com/wp/armenia-iran-project-to-be-launched-in-2015/>

⁹ Railway Pro. *Armenia-Iran project to be launched in 2015*. Online at: <http://www.railwaypro.com/wp/armenia-iran-project-to-be-launched-in-2015/>

willingness for the country's authorities to remain consistent in their decisions, because economic signs for improvement have already appeared on the horizon.

Conclusion

The question of preserving state and national security for Armenia is linked with that of creating sustainable transport system - a universal code that will ideally trigger not only economic betterment, but also, not less importantly, will shape a mechanism of geopolitical independence of the country at least on the regional level. Thus, it is exactly the system of railway transportation improving of and within which the state can find additional incentives for maintaining its security. From this perspective the construction of the Armenia-Iran railway link alongside with the further development of Georgian-Armenian bilateral relationship will become a perfect condition for qualitative improvement of both internal and external juncture of the Armenian policy. The issue of geopolitical transport stalemate can be finally solved as soon as the first rail train will cross the Armenian-Iranian border.

Appendices

Image 1. Schematic map of the Transcaucasian (South Caucasian) Railways. Source:

<http://www.runivers.ru/upload/iblock/121/127231.png>

Image2. Railways in Armenia. Source: <http://btimes.ru/files/armenia-road-network-big.jpg>

BIBLIOGRAPHY

1. *Ford Henry, in collab. with Samuel Crowther.* My Life and Work. New York, [1925], Blackmack Online, 2002.
2. *Сагратян А.* История железных дорог Закавказья 1856–1921. Ер.: Изд-во «Айастан». 1970.
3. *N. Mirimanova, V. Amiryanyan, G. Bayramov et al.* Rehabilitation of the Railways in the South Caucasus: Assessment of the Potential Economic Benefits. Sochi-Sukhumi-Tbilisi-Yerevan railway. International Alert, 2013.
4. Caucasus Transport Corridor for Oil and Oil Products, ECSSD, the World Bank, 2008.
5. *Gabrielyan A.* The Perspectives of Economic Integration in the South Caucasus: the Impact of Armenia's Accession to the Eurasian Customs Union. Central European University, 2014. Unpublished.

ЗНАЧИМОСТЬ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ В КОНТЕКСТЕ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ

А.А. Габриелян

Аннотация

В работе показана роль и значимость железной дороги для Армении не только с точки зрения ее транспортно-пассажирских функций, но и как целостной системы, обеспечивающей экономическую и геостратегическую безопасность Республики Армения на внутреннем и региональном уровнях. Обращаясь к примеру будущего строительства железнодорожного сообщения Армения-Иран, в работе доказывается значимость данного проекта с позиции выхода страны из транспортной блокады, обеспечения ее долгосрочного развития путем интеграции в региональные и глобальные рынки.

Ключевые слова: геополитика, геостратегия, транспорт, национальная безопасность, экономика.

ԵՐԿԱԹՈՒՂՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՏՈՒՄ

Ա.Ա. Գաբրիելյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Աշխատանքը ներկայացնում է երկաթուղու դերն ու նշանակությունը Հայաստանի Հանրապետության համար ոչ միայն իր տրանսպորտային և մարդատար ֆունկցիաների տեսանկյունից, այլև որպես միասնական համակարգի, որը ապահովում է Հայաստանի տնտեսական և աշխարհառազմավարական անվտանգությունը ներպետական և տարածաշրջանային մակարդակներով: Անդրադառնալով ապագա Հայաստան-Իրան երկաթուղային հաղորդակցության կառուցման օրինակին՝ աշխատանքը ապացուցում է այդ ծրագրի կարևորությունը երկրի՝ տրանսպորտային շրջափակումից դուրս գալու հնարավորության տեսանկյունից՝ ապահովելով իր երկարաժամկետ զարգացումը տարածաշրջանային և համաշխարհային շուկաներ հնտեգրվելու միջոցով:

Հիմնարարներ՝ աշխարհաքաղաքականություն, աշխարհառազմավարություն, տրանսպորտ, ազգային անվտանգություն, տնտեսություն:

ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Б.К. Матевосян

turrrri@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена одной из актуальных проблем современности – проблеме обеспечения национальной безопасности в условиях глобализации. Актуальность статьи обусловлена тем, что в условиях активно развивающихся процессов глобализации традиционные меры политического, правового, экономического, военного и иного характера, направленные на обеспечение национальной безопасности, должны быть пересмотрены с поправкой на особенности современности.

Ключевые слова: национальная безопасность, глобализация, угроза, проблема.

В нашем быстро меняющемся мире можно выделить две основные тенденции, характеризующие весь процесс развития человечества на современном этапе его существования. Первая из них проявляется в укреплении экономических и политических позиций значительного числа государств и становлении на этой основе многополярного мира, вторая – в попытках сохранить однополярный мир при доминировании в международном сообществе развитых западных стран во главе с США.

Отмеченные тенденции развиваются в ходе процессов региональной интеграции и глобализации, которые имеют объективный характер. В настоящее время каждый из этих процессов протекает достаточно самостоятельно. Вместе с тем, нельзя исключать, что процесс региональной интеграции в перспективе станет составляющей общемирового процесса глобализации [6].

Стоит отметить, что на современном этапе развитие процесса региональной интеграции обусловлено, прежде всего, необходи-

мостью решения насущных локальных проблем, а также разрушением существовавшей до недавнего времени биполярной системы мирового устройства. В итоге такой интеграции могут сформироваться 8–10 финансово-экономических центров (типа Европы, Китая, Юго-Восточной Азии, Индии, России и т.п.).

Активно развивающиеся и влияющие на все сферы деятельности человечества процессы глобализации можно отнести к важнейшим факторам жизни современного мирового сообщества. Под глобализацией понимается процесс формирования единого общемирового финансово-информационного пространства. Это своего рода высшая стадия интеграции, информационной, экономической, технологической и культурной взаимозависимости современных государств и народов.

В настоящее время у специалистов, занимающихся изучением проблем глобализации, отсутствует общепринятое единое всеобъемлющее определение данного процесса, его масштабов, временных рамок и основных направлений развития. Разброс мнений чрезвычайно велик. Так, Оксфордский политический словарь определяет глобализацию как «процесс или группу процессов, которые воплощают трансформацию социальной организации, отношений и взаимодействий, выражающихся в межконтинентальных и межрегиональных потоках и сетях деятельности» [1].

Одни эксперты видят в процессе глобализации основную движущую силу всемирного прогресса, другие – только угрозу своим жизненным интересам, национальной идентичности и стабильности в мире.

Очевидно, что глобализация не завершенное состояние, а эволюционирующий процесс. Глобализация имеет много аспектов: культурный, экономический, политический, военный. Ее проявления многообразны: миграция, средства связи, путешествия, одежда и т.д. Представить полностью, какое воздействие глобализация окажет в XXI столетии, невозможно. Но, безусловно, все вышеперечисленное дает основание полагать, что ее последствия будут глубокими. Возможно даже, с точки зрения следующих поколений, революционными. В подобных условиях на первый план выдвигаются проблемы обеспечения безопасности, в том числе и национальной безопасности, которая является одной из основных социально-политических проблем в эпоху глобализации.

Из последних работ, касающихся вопросов глобальной безопасности, глобализации и процессов, связанных с ней, следует отметить книгу американского журналиста-аналитика Фариды Закария «Постамериканский мир будущего».

«Нелиберальная демократия» – идея, с которой выступил Ф. Закария, преследовала цель объяснить мыслящей Америке и Западу в целом политическое многообразие современного мира, наличие различных моделей политического представительства. Автор, используя свои выразительные средства, пытался внушить американскому истеблишменту необходимость уважительного отношения к историческому выбору незападных народов. Ошибочным следует считать точку зрения, что в данной книге автор описывает просто упадок США. Он представляет вдумчивый анализ становящегося полицентрического мира, его истоков и возможной будущей конфигурации.

Фарид Закария пишет о том, что «качественные перемены происходят постепенно. За последние пять веков подобных изменений, «тектонических сдвигов власти» было три. Первый сдвиг, начавшийся в XV веке и драматически ускорившийся в XVIII веке, был одновременно процессом исторического возвышения Запада. Этот период породил явление «современности» («модерна») с соответствующими атрибутами науки и техники, коммерции и капитализма, промышленных и аграрных революций. Первый этап характеризовался длительным господством Запада над остальным миром. Второй сдвиг начался в последние годы XIX века; его содержанием стало возвышение США, их превращение в «имперского наследника» Древнего Рима с соответствующими экономическими и военно-политическими атрибутами.

В течение двух последних десятилетий влияние США приобрело «униполярный» характер – феномен, беспрецедентный в современной истории. Наконец, третий глобальный сдвиг «возвышение остальных» происходит на наших глазах и является следствием форсированного экономического роста крупных государств Азии и не только их. Третий сдвиг, фактически, создает новую международную систему, в которой бывшие «объекты» и «наблюдатели» превращаются в реальных мировых «игроков», действующих на основе собственных интересов. Иными словами, распределение власти смещается от Америки к другим центрам власти. Впрочем,

это не «антиамериканский» мир, а мир «постамериканский», т.е. «направляемый из многих центров не только американцами». Закария отмечает, что мало кто в современном мире готов согласиться с западной версией «нового мирового порядка», который является продолжением PaxAmericana. Сейчас многие страны устанавливают между собой горизонтальные связи, обходясь без помощи американского «центра». Одним из примеров подобного рода является взаимодействие четырех сверхкрупных стран – Индии, Китая, России и Бразилии. Что касается «последней сверхдержавы», то США сохраняют (и сохранят) свои позиции наиболее конкурентоспособной экономики, в частности, за счет высокой для развитых обществ демографической динамики. Одновременно, роль Западной Европы и Японии в мировом хозяйстве, согласно Ф. Закария, будет и дальше снижаться, в том числе по причине вялости демографических процессов. Противоречивость бытия Америки состоит в том, что США, с одной стороны, остаются на вершине и нового мирового порядка, а с другой стороны, сам новый порядок своей динамикой бросает вызов привилегированному положению Америки. Прогресс в новой мировой системе – это, прежде всего, компромисс. Суть проблемы в том, что сама Америка пока не готова к компромиссам [8].

Обеспечение безопасности является одной из ключевых задач человечества на протяжении всей его истории, исключением не является и нынешний этап, характеризующийся ростом глобализационных тенденций. Безопасность и сегодня занимает одно из центральных мест – как в международной, так и в национальной политике государств. Но, что же такое безопасность? Согласно словарю Робера, термин «безопасность» начал употребляться с 1190г. и означал спокойное состояние духа человека, считавшего себя защищенным от любой опасности» [5].

Данное определение дает возможность понять лишь то, что есть «безопасность» применительно к человеку, для проведения глубинного исследования данного феномена недостаточно, и сейчас следует дать определение феномена «безопасность» применительно к государствам и нациям. «Государственная безопасность – это совокупность мер по защите существующего государственного и общественного строя, территориальной неприкосновенности и независимости государства» [2].

Как и в случае с понятием «глобализация», так и в случае с понятием «национальная безопасность» не существует единого определения, принимаемого всеми авторами. Приведем несколько определений.

Национальная безопасность призвана, прежде всего, обеспечить гарантии неуязвимости основных, жизненно важных интересов национального суверенитета: территориальная целостность государства, защита его населения и так далее.

Национальная безопасность – защищенность жизненно важных интересов личностей (граждан), общества и государства, а также национальных ценностей и образа жизни от широкого спектра внешних и внутренних угроз, различных по своей природе (политических, военных, экономических, информационных, экологических и др.) [7].

Национальные ценности, национальные цели и национальные интересы, закрепленные в нормативно-правовых документах, являются основой национальной безопасности. Данные нормативно-правовые документы ложатся в основу политической и социально-экономической организации общества, являются основой сплочения конкретной нации. В современных условиях глобализации государственные нормативно-правовые документы, призванные гарантировать национальную безопасность, унифицируются и «подгоняются» под всеобщие модели подобных документов, признанных международным сообществом. Зачастую, критерием эффективности или неэффективности является соответствие подобных документов международным стандартам. Это и является одной из особенностей обеспечения национальной безопасности в эпоху глобализации – национальная безопасность не должна противоречить безопасности региональной и глобальной. В частности, оказание помощи той или иной организации, непризнанной международным сообществом, с целью обеспечения национальной безопасности может повлечь за собой применение санкций и иных карательных мероприятий. Именно по этой причине в эпоху глобализации национальные интересы зачастую не могут вступать в противоречие с интересами глобальными.

Национальные интересы являются ни чем иным как рационально осознанными потребностями граждан, воплощением их ценностных ориентиров, реализация которых обеспечивается воз-

возможностями политической, экономической, социальной, военной и других организаций государства. Также стоит отметить, что составным элементом национальных интересов выступают декларируемые государством правовые установки, закрепленные в Конституции или иных нормативно-правовых актах.

Для понимания сущностных основ феномена «национальные интересы» следует выделить ряд их характерных признаков: призваны обеспечить выживание данного социума, обеспечить безопасность, устойчивое и стабильное социально-экономическое развитие страны, нейтрализация угроз и так далее.

Совокупность национальных интересов государства определяет также и систему ее национальных целей. Национальные цели – это основополагающие ориентиры в деятельности государства, общества и отдельных граждан по реализации и защите национальных интересов [4].

Национальные цели переводят в плоскость реального политического процесса и вопросы защиты национальных ценностей и интересов, определяют все приоритеты внутренней и внешней политики государства.

Обеспечение национальной безопасности в эпоху глобализации зависит от многих обстоятельств, выраженных в условиях и факторах как внешних, так и внутренних, выявление и учет которых носит определяющий характер в деле конструирования модели политического поведения и политической стратегии развития.

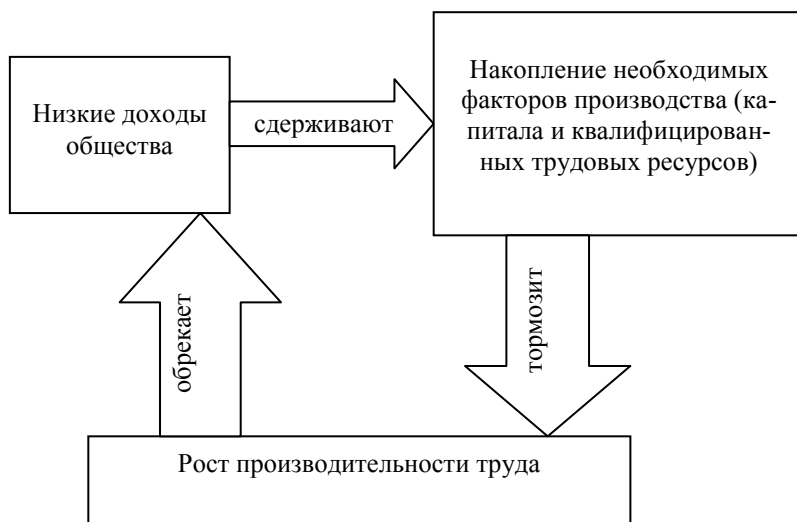
Основная задача системы национальной безопасности – защита национальных интересов от различного рода угроз внешнего и внутреннего характера. Угроза есть не что иное, как реальная, непосредственная возможность нанесения ущерба жизненно важным интересам.

Система обеспечения национальной безопасности государства создается и развивается в соответствии с Конституцией и другими нормативно-правовыми актами государства, а также целым рядом международных конвенций и актов. Основу любой системы национальной безопасности составляют органы, силы и средства, обеспечивающие безопасности. Осуществляющие меры политического, правового, организационного, экономического, военного и иного характера, направленные на обеспечение национальной безопасности. Проблема обеспечения национальной безопасности

является одной из основных социально-политических проблем в эпоху глобализации. В число этих проблем также входят:

1) Проблема экономической отсталости. Заключается в том, что значительное число стран (где по некоторым оценкам, проживает до половины населения земного шара) все более отстает от процветающих государств. Это углубляет раскол мира на богатые и бедные страны, усиливает международную напряженность, угрожает всеобщей безопасности. Причем, число беднейших стран в мире за последние 30 лет почти удвоилось с 25 до 49.

У слаборазвитых стран сложился, своего рода, порочный круг бедности. Будучи бедными, они постоянно воспроизводят своё бедственное положение по замкнутой цепочке, показанной на схеме №1.

Порочный круг еще усиливается быстрым ростом населения. Причем выйти из столь тяжелого заколдованного круга очень трудно [3]. Вместе с тем, очевидно, что улучшить свое положение эти страны могут, прежде всего, сами, решая такие ключевые задачи, как: проведение стимулирующих производство социально-экономических преобразований, аграрных и рыночных реформ; обеспечение накопления капитала, индустриализации экономики; осу-

ществование режима экономии разумной государственной политики в управлении национальным хозяйством, динамикой народонаселения и другими общественными процессами. Данная проблема, во многом, есть следствие политики, проводимой сильными мира сего при поддержке международных экономических организаций: Всемирный Банк, ВТО, МВФ, Экономический и Социальный совет ООН (ЭКОСОС), Организация Объединенных Наций по промышленному развитию (ЮНИДО) и многие другие. Развитые государства и международные организации проводят политику универсализации. Суть этой политики заключается в навязывании западной экономической модели всем странам без исключения. А эта политика приводит к ослаблению государств, их зависимости от международных организаций, дестабилизации ситуации внутри государства (самый свежий пример – события в Греции) и, как итог – огромный внешний долг и фактическая потеря суверенитета.

Проблема экономической отсталости не есть нечто аморфное, она имеет вполне конкретные проявления. Кроме указанной фактической потери суверенитета и возможности проводить независимую внутреннюю и внешнюю политику, развивающиеся страны, ставшие жертвой экономической политики универсализации, сталкиваются с продовольственной проблемой. Продовольственная проблема проявляется в таких обстоятельствах, как: низкая продуктивность производства, острая нехватка продуктов питания, неполноценность питания и т.д. География распространения проблемы чрезвычайно широка. Она простирается по обеим сторонам Экватора, включая почти всю Африку к югу от Сахары (за исключением ЮАР), Западную Азию, Южную и Юго-Восточную Азию (в литературе чаще отмечают Муссонную Азию), Карибский бассейн, основную часть Южной Америки (кроме Аргентины, Уругвая и юго-востока Бразилии). Экономическая отсталость препятствует стабильному развитию общества, обеспечивающему условия для повышения качества жизни и безопасности человека и окружающей его среды (общественной и природной среды). 2) Ряд американских и российских обозревателей и экспертов считают, что в современных условиях одной из важнейших социально-политических проблем является влияние негосударственных акторов на политику государства. В таких условиях национальные, государственные интересы, потребности широких слоев населения отходят

на второй план, и на авансцену выходят интересы различных ТНК, ТОП, финансовых организаций и других маргинально настроенных объединений. Негативную роль этих организаций легко представить на примере МВФ (Международного Валютного Фонда). МВФ находится не только вне прямого контроля со стороны тех стран, которым он оказывает помощь, но по своим целям, и, во многом, по своей практике эта организация также находится вне контроля со стороны каких-либо лидеров государств и добивается реализации лишь из своих экономических целей. Действия МВФ отличаются простотой и, в то же время, чрезвычайной продуктивностью. Организация вынуждает страны брать кредиты на развитие, но с рядом условий: повышение налогов, снижение уровня социальной поддержки, и, самое главное, страна, получившая кредит, должна сотрудничать лишь с теми компаниями, которые будут указаны в списке МВФ. А эти организации являются партнерами Международного Валютного Фонда. Тем самым, кредиты бывают направлены не на развитие государств, а на обеспечение заказами своих же компаний. По сути, сегодня МВФ представляет собой практически суверенную, чрезвычайно влиятельную и недемократическую организацию. Но не только финансовые организации влияют на социально-политическую политику.

В числе активных акторов, влияющих на нее, следует отметить и организации, занимающиеся торговлей оружия, такие как: “K5 Global” и “Bennett-Fouch”. Лоббируя свои интересы, они вынуждают правительства больше денег направлять на военные расходы, в то время как эти средства могут поступить на обеспечение социальных нужд населения. Кроме того, подобные организации являются провокаторами войн, в ходе которых продают оружие обоим сторонам конфликта. 3) К числу глобальных социально-политических проблем также можно отнести и решение региональных конфликтов, недопущение перерастания их в глобальную войну. Война как способ разрешения международных проблем, несущий с собой массовые разрушения и гибель многих людей, порождающий стремление к насилию и дух агрессии, осуждалась мыслителями и гуманистами всех исторических эпох. Из пяти с лишним тысяч лет известной нам истории лишь около трехсот были полностью мирными. Все остальное время в том или ином месте Земли полыхали войны.

XX век вошел в историю как эпоха, породившая две мировые войны, в которых участвовали десятки стран и миллионы людей. В современных условиях высокой интегрированности и взаимозависимости любой региональный конфликт таит в себе потенциальную возможность превращения в крупномасштабную войну. Иными словами, человечество может столкнуться с очередной мировой войной. А новая мировая война – это ядерная война. По единодушной оценке многих ученых и политических деятелей, третья мировая война, если она разразится, станет трагическим финалом всей истории человеческой цивилизации. Расчеты, проведенные исследователями из разных стран, показывают, что наиболее вероятным и самым губительным для всего живого следствием ядерной войны станет наступление «ядерной зимы». Последствия ядерной войны станут катастрофическими не только для тех, кто будет участвовать в ней, – они коснутся всех. Вот почему предотвращение и урегулирование региональных конфликтов является глобальной проблемой современности. Решение социально-политических проблем еще больше осложнилось в связи с последствиями последнего экономического кризиса. Кризис также продемонстрировал все недостатки современной демократии и доминирующей сегодня западной экономической модели. На современном этапе развития человечество столкнулось с целым рядом проблем – таких, как: международный терроризм, региональные конфликты, загрязнение окружающей среды, возможное распространение оружия массового распространения, необходимость поддержания и укрепления стратегической стабильности и многое другое. И проблемы эти требуют немедленного решения.

Решение этим проблемам может быть дано лишь путем коллективных усилий и на основе меж цивилизационного сотрудничества. В условиях современности подобное сотрудничество может быть осуществлено в рамках международных организаций, в первую очередь, Организации Объединенных Наций. После распада «биполярной» системы и в условиях отсутствия новой системы глобальной безопасности роль и место ООН в международных отношениях значительно увеличивается. Так как сегодня ООН – это уникальная площадка для диалогов, дискуссий между носителями различных цивилизационных ценностных систем. Помимо ООН, большую роль в деле разрешения глобальных проблем играют от-

дельные государства. Так, отказ от политики «двойных стандартов», внедрение новейших достижений науки и техники, ведение открытой экономической политики, отказ от протекционизма, отказ от постоянного пополнения и обновления вооруженного потенциала поможет создать атмосферу доверия и сотрудничества между государствами. А также дать четкие и однозначные ответы на целый ряд вопросов – таких, как: терроризм, региональные конфликты.

Вышеотмеченное внедрение новейших достижений науки и техники позволит избавить человечество от возможных природных катаклизмов и катастроф, порожденных негативной деятельностью человека. Урегулирование глобальных проблем станет подспорьем для нового этапа развития человечества, который будет характеризоваться взаимоуважением, солидарностью, доминированием либеральных ценностей, свободного рынка, демократических ценностей, а также защитой прав и свобод человека.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Антони Дж.* «Оксфордский словарь политической котировки». Третье издание. 2006. Интернет-ресурс. Доступно на: <http://www.us.oup.com/us/catalog/general/subject/Politics/?view=usa&ci=9780192806161>
2. *Геворкян Н.В.* Цикл лекций по предмету «Мировая политика и международные отношения», тема №10 «Проблема безопасности в современном мире». Ер.: РАУ 2010.
3. *Дагаев А.А.* Экономический рост и глобализация технологического развития // «Менеджмент в России и за рубежом». М.: 2001. № 2.
4. *Карпович О.Г.* Политика обеспечения национальной безопасности государства. Интернет-ресурс. Доступно на: <http://www.center-bereg.ru/m1077.html>
5. *Торопыгин А.В.* Экономическая глобализация и проблемы национальной и международной безопасности // «Проблемы современной экономики». 2006.
6. Цикл лекции по курсу «Проблемы национальной безопасности и контроля над вооружениями». Интернет-ресурс. Доступно на: http://nicbar.narod.ru/naz_bez.htm
7. *Zakaria Fareed* «ThePost-AmericanWorld». Интернет-ресурс. Доступно на: <http://www.ozon.ru/context/detail/id/4429383/>

**ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ԳԼՈՒԲԱԼԱՑՄԱՆ
ԴԱՐԱՇՐՁԱՆՈՒՄ ՍՈՑԻԱԼ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Բ.Կ. Մաթևոսյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրվում է արդիականության ամենահրատապ խնդիրներից մեկին՝ գլոբալացման պայմաններում ազգային անվտանգության ապահովման հարցին: Հոդվածի հրատապությունը պայմանավորված է նրանով, որ գլոբալացման գործընթացների ակտիվ զարգացման պարագայում ազգային անվտանգության ապահովմանն ուղղված քաղաքական, իրավական, տնտեսական, ռազմական բնույթի ավանդական միջոցները պետք է վերախմաստավորվեն արդիականության յուրահատկության դրույթների հիման վրա:

Հիմնաբառեր՝ ազգային անվտանգություն, գլոբալացում, սպառնալիք, խնդիր:

**ISSUE OF NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF SOCIAL
AND POLITICAL PROBLEMS IN THE ERA OF GLOBALIZATION**

B. Matevosyan

SUMMARY

The article is dedicated to the issue of ensuring national security in terms of globalization. The actuality of the issue stems from the fact that in the context of active globalizing processes, political, legal, economic, military and other means, targeted at ensuring national security, should be assessed based on the specific points of the modern era.

Keywords: national security, globalization, threat, issue.

**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ**

Ն.Ա. Աղայան

catriona2000@gmail.com

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հետազոտության մեջ զարգացած երկրների քաղաքական-հաղորդակցային գործընթացների զարգացման հիմնական միտումների վերլուծության հիման վրա փորձ է արվում առանձնացնել Հայաստանի առջև ծառայած ներքին և արտաքին ուղղվածության տեղեկատվական-հաղորդակցային ոլորտի այն խնդիրները, որոնց լուծմամբ Հանրապետության ռազմական անվտանգությունը ավելի պաշտպանված և ապահով կլինի:

Հիմնաբառեր՝ քաղաքական հաղորդակցություն, տեղեկատվական անվտանգություն, ՀՀ, տեղեկատվական պատերազմ, մարտահրավերներ, գիտակցություն:

Արդիական տեղեկատվական հասարակության հաստատման պայմաններում մեծանում են պետությունների ռազմական անվտանգության նկատմամբ տեղեկատվական սպառնալիքները: Ուստի պետության ռազմական անվտանգությունն ապահովելու գործում քաղաքական հաղորդակցության արդյունավետ կազմակերպումը այն ճանապարհն է, որով հնարավոր է դիմակայել առկա մարտահրավերներին:

Տեղեկատվական հասարակության նոր փուլում Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման ոլորտում քաղաքական հաղորդակցության գլխավոր բնութագրերը ռազմաքաղաքական հարաբերությունների «քաղաքական ինտերակտիվությունն» ու «մեդիականացումն» են:

Հետազոտության մեջ զարգացած երկրների քաղաքական-հաղորդակցային գործընթացների զարգացման հիմնական մի-

տումների վերլուծության հիման վրա փորձ է արվում առանձնացնել Հայաստանի առջև ծառայած ներքին և արտաքին ուղղվածության տեղեկատվական-հաղորդակցային ոլորտի այն խնդիրները, որոնց լուծմամբ Հանրապետության ռազմական անվտանգությունը ավելի պաշտպանված և ապահով կլինի:

Տեղեկատվական ռեսուրսների ձևավորումն անհրաժեշտ է տեղեկատվական ոլորտում պետության ռազմական քաղաքականության և ռազմական կառավարման մարմինների արդյունավետ գործունեության իրականացման համար: Խոսքը, նախևառաջ, տեղեկատվական ապահովման կառուցվածքների մասին է՝ ինչպես պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների մակարդակում, այնպես էլ պետության ռազմական կազմակերպման, որոնք, արդյունավետ օգտագործելով քաղաքական հաղորդակցությունը, պետք է ձևավորեն տեղեկատվական ռեսուրսներ՝ որպես ռազմական անվտանգության ապահովման կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը, և իրենց հաղորդակցային գործունեությամբ վերածեն այն ռազմական քաղաքականության տեղեկատվական գործոնի: Դա նաև ընդունվող քաղաքական որոշումներին, ռազմավարական պլանավորման ու հասարակության քաղաքական համակարգի սուբյեկտների միջև տեղեկատվական հակամարտության և միջազգային հարաբերությունների տեղեկատվական աջակցության հիմնախնդիրներին է վերաբերում [11]:

Հետազոտությունների արդյունքները փաստում են, որ պետության ռազմական անվտանգությունն ապահովելու գործում քաղաքական հաղորդակցության բովանդակությունը, ընդհանուր առմամբ, նախ ռազմական քաղաքականության ինստիտուցիոնալ և ոչ ինստիտուցիոնալ սուբյեկտների միջև տեղեկատվական կապերի ու հարաբերությունների բնույթով է որոշվում [5], այսինքն՝ քաղաքական խորհրդանշայնացման մեխանիզմով, ինչը հասարակական կառուցվածքի այս կամ այն տիպին է հատուկ, երկրորդ՝ դրա գուտ տեղեկատվական-հաղորդակցային տեխնոլոգիաներով ու ֆենոմեններով, որոնցից են, առաջին հերթին, տեղեկատվական պատերազմը, հասարակության

հետ կապերը, քաղաքական գովազդը, հասարակական կարծիքը մանիպուլյացնելու տեխնոլոգիաները, կոնսալտինգն (խորհրդատվությունը) ու իմիջմեյքինգը (իմիջի կերտումը) [4], էլեկտրոնային ժողովրդավարության ու էլեկտրոնային կառավարության երևույթը, քաղաքական ինտերնետային հաղորդակցությունները և այլն: Հետադրիական տեղեկատվական հասարակության հաստատման պայմաններում դրանք ինքնուրույն են զարգանում և պետության ռազմական անվտանգությունն ապահովող համակարգում ավելի ու ավելի մեծ նշանակություն են ձեռք բերում:

Ըստ այդմ էլ պետության ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության բովանդակալից համալրումը [1] պետք է դրա կառուցվածքային բաղադրիչների, դրանց դերի ու նշանակության բացահայտման վրա հիմնված լինի՝ որպես ներքին և արտաքին ռազմական սպառնալիքներ չեզոքացնելու և որպես պետության ռազմական անվտանգության այնպիսի մակարդակի ապահովման միջոց, որը կհամապատասխանի Հայաստանի ազգային շահերին:

Ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում առանձնանում են նաև գլոբալ (միջազգային), տարածաշրջանային և ազգային մակարդակները, որոնք ըստ էության դրա արտաքին ու ներքին ուղղություններն են, իսկ քաղաքական հաղորդակցության ուսումնասիրության մեջ տրամաբանական է առանձնացնել արտաքին քաղաքական և ներքաղաքական գործառույթները [2]:

Արտաքին քաղաքական ուղղությունը գլոբալ «տեղեկատվական հասարակության» ստեղծմամբ է պայմանավորված, որի վերլուծության ժամանակ անհրաժեշտ է քննել ինչպես առավել զարգացած երկրների հաղորդակցային գործընթացների բովանդակությունը, որը ոչ միայն տվյալ երկրի ազգային անվտանգության ապահովման, այլ նաև ուրիշ պետությունների՝ այդ թվում և Հայաստանի ազգային ու ռազմական անվտանգության վիճակի վրա է բացասաբար ազդում. այն կարելի է բնութագրել

որպես «ռազմատեղեկատվական սպառնալիք (մարտահրավեր) այդ երկրներին» [11]:

Ներքաղաքական (տվյալ դեպքում՝ ներհայաստանյան) ուղղությունը, որը կարելի է ինչպես համազգային, այնպես էլ տարածաշրջանային մակարդակներով ներկայացնել, Հայաստանի ռազմական անվտանգությունն ապահովող սուբյեկտների և օբյեկտների համագործակցությամբ է պայմանավորված և ներքին քաղաքական-հաղորդակցային գործընթացների բովանդակային համալրման հետ է կապված:

Առավել զարգացած երկրների քաղաքական-հաղորդակցային գործընթացների զարգացման հիմնական միտումների վերլուծությունը կարևոր նշանակություն ունի ազգային ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության բովանդակությունը հասկանալու համար, ինչը թույլ կտա անել մի շարք տեսական և գործնական եզրահանգումներ:

Առաջին արդի սոցիալ-քաղաքական համակարգերի տարբերակիչ առանձնահատկությունը նոր հաղորդակցային տեխնոլոգիաների հայտնվելն է, որոնք գիտակցության և մշակույթի սկզբունքորեն նոր տեսակներ ձևավորելու ունակություն ունեն: Դրանք արդեն ոչ այնքան շրջակա միջավայրի վերափոխմանն են նպատակաուղղված, որքան կենդանի մարդկային գիտակցության վերափոխմանը՝ ինչպես անհատական, այնպես էլ՝ հավաքական [3]: Բնականաբար այդ տեխնոլոգիաները դարձել են աշխարհի զարգացած երկրների ռազմաքաղաքական դեկավարության ուշադրության առարկան, քանի որ դրանք քաղաքական և ռազմական նպատակներին հասնելու ոչ միայն ուժի կիրառման, այլև ժողովուրդների և նրանց էլիտաների վրա ներգործելու տեղեկատվական-հաղորդակցային մեխանիզմների հնարավորություն են ընձեռում: Խոսքը զանգվածային գիտակցության ձևավորման և գործառույթային գործընթացները կառավարող համակարգերի մասին է:

Երկրորդ՝ ժամանակակից հասարակության մեջ քաղաքական հաղորդակցային գործընթացների հետազոտումը փաս-

տում է, որ ներկայումս տեղեկատվական հասարակության շրջանակներում էլեկտրոնային ՁԼՄ-ների լայնատարած ընդլայնվող փուլից անցում է տեղի ունենում հասարակական-քաղաքական կյանքի որակական փոփոխությունների փուլ, որը ինտերնետի և «ինտերակտիվ» ՁԼՄ-ների գործունեության հետևանք է, ինչը զգալի չափով նաև պետության ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության մեջ է արտացոլվում: Հեռուստատեսային աշխարհում ավելի հարմար է գործ ունենալ անձերի հետ, այլ ոչ թե գաղափարների կամ մտքի հոսքի: Հասարակական կարծիքի մեջ թշնամու կերպարն ավելի հեշտ է ռազմական սպառնալիքը անձնավորելու միջոցով ձևավորել: Այսպես՝ ամերիկյան խոշորագույն CNN հեռուստաընկերության կողմից հաղորդվող նորությունների մատուցման ձևի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ թշնամին պետք է ունենա «քաղաքական» դեմք, օրինակ՝ Սադամ Հուսեյն, Այաթոլլահ Խոմեյնի, Բեն Լադեն և այլք [12]:

Այսպիսով, տեղեկատվական հասարակության նոր փուլում Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման ոլորտում քաղաքական հաղորդակցության գլխավոր բնութագրերը ռազմաքաղաքական հարաբերությունների «քաղաքական ինտերակտիվությունն» ու «մեդիականացումն» են:

Երրորդ՝ վերլուծությունը ցույց է տալիս նաև, որ Հայաստանի ռազմական անվտանգություն ապահովող քաղաքական հաղորդակցության համակարգում հնարավորությունների հաշվեկշիռը տարածաշրջանային և տեղական մակարդակներում նույնպես ոչ հոգուտ տպագիր ՁԼՄ-ների է փոփոխվում, որոնք ավելի ու ավելի շատ են զիջում իրենց տեղը հեռուստատեսությանն ու ինտերնետին՝ որպես հասարակական կարծիքի ձևավորման ու մանիպուլյացման ավելի արդյունավետ միջոցների, ինչը հաճախ խաղաղոդների քաղաքական վարքագծով է պայմանավորված: Պետության պաշտպանական բնագավառի արդիական թեմաների վերաբերյալ վարկանիշների ու հարցումների պարբերական հրապարակումները փաստում են, որ դրանք, ռազմաքաղաքական իրականություն ձևավորելով, ռազ-

մական քաղաքականության միջոցների անբաժանելի բաղադրիչն են դառնում, որոնք էլ որոշում են ՋԼՄ-ների խորհրդանշանային և վիրտուալ տարածքում քաղաքական սուբյեկտների գործառույթների բնույթը:

Չորրորդ տեղեկատվական առումով զարգացած ժողովրդավարական երկրների վերջին շրջանի քաղաքական պրակտիկան պաշտպանության բնագավառի քաղաքական հաղորդակցությունների կառուցվածքում «վիրտուալ» և «իրական» միջոցների միջև համագործակցության ակնհայտ աճ է ցույց տալիս, որոնք միմյանց կարող են կա՛մ լրացնել, կա՛մ հակասել: Քաղաքական փաստերը ցույց են տալիս նաև, որ ոչ միայն ռազմաքաղաքական իրականության, այլ նաև պետության ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության ձևերի պլուրալիզացման (բազմատեսակացման) գործընթաց է տեղի ունենում: Ուստի տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը պետությունների ռազմական անվտանգության ապահովման ձևերն է հիմնովին փոխում: Միջազգային ասպարեզում ռազմական քաղաքականության բնագավառում սեփական երկրի շահերին համահունչ և անհրաժեշտ «օրակարգի» սահմանումը կարելի է որպես ազգային ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության ժամանակակից ռազմավարություններից մեկը դիտարկել:

Ըստ այդմ, Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում ռազմական ուժի կիրառման վիրտուալ (տեղեկատվական, գաղափարախոսական) ապահովումը, նրա արտաքին քաղաքական գործունեության մեջ քաղաքական հաղորդակցության առաջնահերթ նպատակն է դառնում:

Հինգերորդ ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ ժամանակակից պայմաններում պատերազմի որպես սոցիալական երևույթի, այն վարելու հնարքների, միջոցների ու ձևերի, հաղթանակի հասնելու չափորոշիչների ընկալումներն են փոխվում: Պատերազմները Հարավսլա-

վիայում (1999թ.) և Իրաքում (2003-2005թթ.), ինչպես նաև առաջին ու երկրորդ «չէջենական արշավները» տեղեկատվական հասարակության պատկերացումներում պատերազմների վերաբերյալ նոր ըմբռնումներ ավելացրեցին [9]: Կիրառվեցին նոր տեխնոլոգիաներ, որոնց համաձայն հակառակորդին հաղթելու համար հրթիռաուժային հարվածները զուգակցվեցին տեղեկատվական գործողությունների հետ:

Վեցերորդ՝ միջազգային հարաբերություններում քաղաքական հաղորդակցության ազդեցության վկայությունը տնտեսական ու ֆինանսական ոլորտներում առկա ճգնաժամային իրավիճակներն են, որոնք զարգացող երկրների, այդ թվում և Հայաստանի ռազմական անվտանգության համար սպառնալիք են: Օրինակ՝ 1998թ. Ռուսաստանում և Ասիայում արհեստականորեն տնտեսական ճգնաժամեր առաջացնելը, նավթի գինը կտրուկ նվազեցնող որոշումներ կայացնելուն ուղղված լոբբիստական գործունեությունը, տարադրամի փոխարժեքների տատանումները շատ նման են ռազմավարական տեղեկատվական օպերացիաների: Դրանք զգալիորեն ազդեցին նաև հայաստանյան շուկայի վրա:

Ռուսաստանի ԳԱ կառավարման հիմնահարցերի ինստիտուտի աշխատակիցներ Դ.Ի. Մակարենկոն և Վ.Ի. Մաքսիմովը ռազմավարական սպառազինությունների զարգացման երկու հայեցակարգեր են առանձնացնում՝ դրանց մեջ առաջին և երկրորդ սերունդների ռազմավարական տեղեկատվական զենքի (ՌՏՁ) տարբեր դերերով [8]: Նրանք նշում են, որ առաջին սերնդի ՌՏՁ-ն այլ տեսակների և սովորական սպառազինությունների հետ մեկտեղ ռազմավարական սպառազինությունների բաղկացուցիչ մասն են, մինչդեռ երկրորդ սերնդի ՌՏՁ-ն ռազմավարական զենքի սկզբունքորեն նոր տեսակ է, որը տեղեկատվական հեղափոխության արդյունքում է հայտնվել և նոր ռազմավարական ուղղություններում է կիրառվում, օրինակ՝ տնտեսական, քաղաքական, գաղափարախոսական և բուն ռազմական [8]:

Նշյալ հայեցակարգի համաձայն, կարծում ենք, կարելի է քաղաքական հաղորդակցությունը որպես Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման միջոց առանձնացնել, որը բնորոշ է առաջին սերնդի ՌՏՁ-ին, և, որպես ռազմական անվտանգությունը երաշխավորող գործոն՝ երկրորդ սերնդի ՌՏՁ-ի տարածման դեպքում: Վերջին տարբերակում խոսքը կոնսցիենտալ զենքի մասին է, որը գիտակցության որոշակի ձևերի խոցման կամ ոչնչացման միջոց է [7]: Դրան մարդկանց արժեքային դիրքորոշումների խաթարման կամ վերափոխման ճանապարհով են հասնում, որի արդյունքում նախնական նպատակները երկրորդայիններով են փոխարինվում, և սկզբունքորեն նրանց գործունեության շարժառիթներն են փոխվում:

Հետևաբար, Հայաստանում քաղաքական հաղորդակցությունը պաշտպանության ոլորտի գաղափարախոսական համատեքստում, ի շահ պետության ռազմական անվտանգության ապահովման խնդիրներ լուծելով, հանուն ազգային շահերի ծավալվող քաղաքական պայքարում ակտիվորեն ներգրավվելով, պետք է խթանի ՌՏՁ միջոցների զարգացումը որպես ազգային գաղափարախոսություն ձևավորող, քաղաքացիների հայրենասիրական դաստիարակության առանցքային գործոն, ինչպես նաև պետք է հանդիսանա Հանրապետության արտաքին և ներքին ռազմական քաղաքականության իրականացնող:

Ռազմական անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքական հաղորդակցության յուրահատկությունը վերլուծելու համատեքստում ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում կարելի է տեղեկատվական պատերազմների դերը նշել [6], [10]:

Այսպիսով, գլոբալ քաղաքական հաղորդակցության մեջ վերոնշյալ երևույթների ու իրավիճակների առկայությունը Հայաստանի քաղաքական և ռազմական ղեկավարությանը ստիպում է, որ նրանք իրենց արտաքին և ներքին քաղաքականության բնագավառներում ռազմական անվտանգության ապահովման նպատակով տեղեկատվական մարտահրավերները ժամանակին բացահայտելու, դրանք իմաստավորելու և

չեզոքացնելու ուղղությամբ ակտիվ ջանքեր գործադրեն: Ընդ որում, չափազանց կարևոր է քաղաքական հաղորդակցության արդի պահանջներին համապատասխանող հնարավորությունները արդյունավետ և ժամանակին օգտագործելը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Авдиенко Д., Чазов А.* Политическая коммуникация как актуализация ценностей. / *Выборы-2000: комплексный подход к проблеме маркетинга политического лидера.* Под ред. О. Поповой. Санкт-Петербург, 2000, СС. 114–115.
2. *Бакулев Г.П.* Массовая коммуникация: Западные теории и концепции: Учебное пособие. М.: Аспект Пресс, 2005.
3. *Березин В.М.* Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия. М., 2004.
4. *Бодалев А.А., Лантев Л.Г., Петрова Е.А.* Политическая имиджелогия. М., 2006.
5. *Брега А.В.* Политический риск в обеспечении военной безопасности: теория и основы управления: Монография. М.: ВУ, 2007. 249 с.
6. *Брусницын Н.А.* Информационная война и безопасность. М.: Вита-Пресс, 2001. 280 с.
7. *Громыко Ю.* Консциентальное оружие - как оно работает - www.dataforce.net/~metuniv/consor/Seminar/ygrom.htm
8. *Макаренко Д.К., Максимов В.И.* Роль геополитических факторов при когнитивном моделировании открытых систем, - www.sbcinfo.ru/articles/8th_2000conf/1_14.htm
9. *Мельков С.А.* Военно-имиджевая политика: постановка проблемы. Саратов: СВРХБЗ, 2005. С. 191.
10. *Почепцов Г.Г.* Теория коммуникации. М.: 2001.
11. *Буртный К.П. и др.* «XXI век: новые вызовы национальной безопасности России»; Монография // Под общ. ред. А.Б. Макушкина, В.Ф. Ницевича, А.И. Сацута. М.: ВУ, 2003. СС. 34–39.
12. *Poil Examines Saddam, 9-11 Link: Associated Press, September 06, 2003, <http://wireservice.wired.com/wired/story.asp?section=Breakingstory!d=779532>.*

**ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ
В ВОПРОСЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ РА**

Н.А. Агаян

АННОТАЦИЯ

На основе изучения политико-коммуникационных процессов развитых стран, данная статья предлагает такое решение внутренних и внешних информационно-коммуникационных вопросов, вставших перед Арменией, чтобы военная безопасность республики была более обеспеченной и надежной.

Ключевые слова: политическая коммуникация, информационная безопасность, Республика Армения, информационная война, проблемы, сознание.

**PECULIARITIES OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE
ENSURANCE OF NATIONAL SECURITY OF RA**

N. Agayan

SUMMARY

Based on the analysis of developed countries' main trends in the development of communication processes, the article singles out internal and external information and communication issues, which make the military security in the Republic of Armenia more secure and safe.

Keywords: Political Communication, Information Security, Information War, challenges, Consciousness, RA.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. Агаян Н.А. – аспирант Института философии, социологии и права НАН РА
2. Агузумян Р.В. – к. психол. н., профессор, научный руководитель лаборатории «Психология личности и профессиональной деятельности» ЕГУ
3. Алавердян Л.А. – директор Института права и политики РАУ
4. Арутюнян А.Э. – к. филос. н., старший преподаватель кафедры Политологии РАУ
5. Арутюнян М.Л. – старший преподаватель кафедры Политологии РАУ
6. Асатрян М.Г. – магистрант РАУ по специализации «Национальная безопасность»
7. Берберян А.С. – д. психол. н., профессор, заведующая кафедрой Психологии РАУ
8. Вардазарян М.Е. – к. ист. н., доцент, заведующий кафедрой Международных отношений и дипломатии ЕГУ
9. Вардумян С.Д. – к. эк. н., доцент кафедры Управления и планирования образования ЕГЛУ
10. Габриелян А.А. – аспирант кафедры Мировой политики и международных отношений РАУ
11. Галстян Х.С. – к. полит. н., доцент кафедры Истории и теории политической науки ЕГУ
12. Геворгян И.А. – соискатель кафедры Политологии РАУ
13. Давтян В.С. – к. полит. н., старший преподаватель кафедры Политологии РАУ
14. Демирчян М. – к. филос. н., доцент кафедры Теоретической философии и логики ЕГУ
15. Джангозьян С.Ю. – преподаватель кафедры Истории и теории политической науки ЕГУ
16. Дунамалян Н.А. – аспирант кафедры Политологии РАУ
17. Егиазарян А. К. – д. фил. н., профессор, заведующий кафедрой Арменоведения РАУ
18. Ераносян Т. – к. юр. н., председатель общественной организации «Национальный центр правовых исследований»
19. Казданян С.Ш. – к. психол. н., доцент кафедры Психологии РАУ

-
20. Манукян А.А. – к. ист. н., старший преподаватель кафедры Истории и теории политической науки ЕГУ
 21. Манукян А.С. – д. ист. н., доцент кафедры Политических институтов и процессов ЕГУ
 22. Маргарян С.Б. – к. филос. н., доцент кафедры Философии и политологии университета «Гладзор»
 23. Маркарян Н.И. – аспирант кафедры Политологии РАУ
 24. Матевосян Б.К. – соискатель кафедры Политологии РАУ
 25. Меликян Дж.Г. – научный сотрудник Центра региональных исследований Академии государственного управления РА
 26. Саргсян Д. – к. психол. н., эксперт общественной организации «Национальный центр правовых исследований»
 27. Саркисян О.Л. – к. филос. н., доцент, заведующий кафедрой Политологии РАУ, заведующий лабораторией стратегических исследований в области национальной безопасности
 28. Ширханян С.С. – аспирант кафедры Политологии РАУ

ОГЛАВЛЕНИЕ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Саркисян О.Л. Концепт «Стратегической культуры» как модель исследований в области национальной безопасности.....	5
Давтян В.С. Теоретические основы исследования проблем энергетической безопасности	16
Վարդումյան Ս.Դ. Ազգային քաղաքակրթական ծրագիրը՝ որպես անվտանգության ընդհանուր հիմնախնդիրների լուծման կոնկրետ դրսևորում	26

ПРОБЛЕМЫ ГЛОБАЛЬНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Вардазарян М. Е. Особенности современных интеграционных процессов Закавказье	40
Алавердян Л.А. Мадридские принципы : цель, содержание, реализуемость	50
Галстян Х.С. Парадигмы PCW (Post Cold War) миропорядка в контексте становления политической диалогистики	63
Մանուկյան Ա.Ա. Ահաբեկչության խնդիրը միջազգային անվտանգության ապահովման համատեքստում	84
Меликян Дж.Г. Приоритеты внешней политики Грузии в контексте обеспечения национальной безопасности страны	93
Джангозян С.Ю. Некоторые аспекты функционирования армянского лобби в США в контексте обеспечения общенациональных интересов	105
Գևորգյան Ի.Հ. ՀՀ ազգային անվտանգության հիմնահարցերը ինտեգրացիոն գործընթացներում (Եվրասիական միության և Եվրոպական միության օրինակով).....	115

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Եղիազարյան Ա.Վ. Ազգային մշակույթ և ազգային անվտանգություն	122
Մարգարյան Ս.Բ. Աղանդավորության մարտահրավերները ազգային արժեհամակարգին	131
Դեմիրճյան Մ. Անվտանգությունը որպես կենսական անհրաժեշտություն	151
Казданян С.Ш., Асатрян М.Т. Модернизация высшего образования как фактор обеспечения национальной безопасности РФ и РА в XXI веке.....	158
Արությունյան Մ.Լ. Национальная безопасность в контексте формирования информационного общества (образовательный аспект)	170
Մարկարյան Ն.Ի. Информационная безопасность как важнейший элемент обеспечения общественной безопасности	180

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Աղսումյան Բ.Վ. Психологическая безопасность личности в процессе глобализации	192
Բերберյան Ա.Տ. Психологическая безопасность образовательной среды как фактор этносоциального и личностного развития субъектов образовательного процесса.....	200
Երանոսյան Տ., Մարգարյան Դ. Անձի հեգեմոնական անվտանգության ապահովումը որպես համայնքային ուստիկանի առաջնային գործառնություն.....	206

**СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Մանուկյան Ա.Ս. Անվտանգության մարմինների ձևավորումն ու գործունեությունը Հայաստանի Երրորդ Հանրապետությունում	214
Арутюнян А.Э. Потенциал военной безопасности государства	230
Дунамалян Н.А. Проблема национальной безопасности в условиях формирования «общества риска»	237
Ширханян С.С. Республика Армения в контексте интеграционных процессов: миграционные риски	245
Gabrielyan A. The Impact of Railway Infrastructure in the Context of Preserving Armenia's National Security	253
Матевосян Б.К. Проблема национальной безопасности в контексте социально-политических проблем в эпоху глобализации	264
Աղայան Ն.Ա. Քաղաքական հաղորդակցության առանձնահատկությունները ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովման հարցում.....	276
Сведения об авторах	286

**ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**
(междисциплинарные аспекты) / **Материалы республикан-
ской научной конференции**

Главный редактор – М.Э. Авакян

Редактор – Ш.Г. Мелик-адамян

Корректор – Э.А. Рухкян

Компьютерная верстка – А.С. Бжикян

Адрес Редакции научных изданий
Российско-Армянского (Славянского)
университета:

*0051, г. Ереван, ул. Овсепя Эмина, 123
тел./факс: (+374 10) 27-70-52(внутр. 42-02)*

e-mail: redaction.rau@gmail.com

Заказ № 8

Подписано к печати 20.06.2015г.

Формат 60x84¹/₁₆. Бумага офсетная № 1.

Объем усл. 18.4 п.л. Тираж 200 экз.